

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Ústav historických věd

Reprezentace kutnohorského havířského společenství (1443–1547)

Disertační práce

Prohlášení autora

Práci s názvem *Reprezentace kutnohorského havířského společenství (1443–1547)* jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 18. června 2025

Mgr. Viktor Pohanka v. r.

Poděkování

Martinovi za všechny ty roky, co spolu táhneme tu káru... Vojtovi a Karlovi za úžasné podmínky pro dokončení rukopisu, mým trpělivým kolegům za půl roku života vedle nich a ne s nimi, Kláře za ten intenzivní sázavský večer a mým nejbližším, bez jejichž pomoci by tato práce s těží mohla vzniknout. Srdečný dík vám všem!

Anotace

Studie se zaměřuje na postavení havířského společenství uvnitř strukturované kutnohorské society. Havíři totiž zpravidla nenáleželi ani k majetným, ani k vlivným osobnostem, přesto si však v rámci města dokázali vydobýt přední mocenské a respektované sociální postavení. Právě proces nabytí významné pozice uvnitř politického pole – spojený s rekonstituováním mocenského uspořádání – také patří k jedné ze stěžejních otázek výzkumu. V návaznosti na to se pak práce pokouší podchytit média a obsahy, jejichž prostřednictvím korporace do svého okolí šířila vlastní sebe-obraz, jímž se snažila působit na „veřejné mínění“. V neposlední řadě se studie snaží přispět k objasnění otázek spojených s politickým zastoupením a podílem na rozhodování nižších sociálních vrstev.

Klíčová slova

dolování, havíři, komunikace, korporace, Kutná Hora, moc, politika, práce, reprezentace, středověk

Title

The Representation of the Kutná Hora Mining Community (1443–1547)

Annotation

The study focuses on the position of the miners' community within the structured society of Kutná Hora. Miners typically did not belong to either the wealthy or the influential strata; nevertheless, they succeeded in securing a prominent position within the city. The process of attaining this significant position within the society – connected with the reshaping of the power structure – constitutes one of the central questions of the research. In relation to this, the study seeks to identify the media and the contents through which the corporation disseminated its self-image to its surroundings in an effort to influence “public opinion”. Last but not least, the study tries to shed some light on issues related to political representation and participation of the lower social classes in decision-making process.

Keywords

mining, miners, communication, corporations, Kutná Hora, power, policy, labour, representation, Middle Ages

Obsah

ÚVOD.....	7
ODDÍL 1 – HAVÍŘI, JEJICH KORPORACE, DOLOVÁNÍ.....	15
1 HISTORIOGRAFIE	15
1.1 KUTNOHORSKÉ SOCIO-PROFESNÍ KOMUNITY	16
1.2 REPREZENTACE SOCIO-PROFESNÍCH USKUPENÍ.....	20
1.3 REPREZENTACE URBÁNNÍCH KOMUNIT.....	22
1.4 DĚJINY PRÁCE	24
1.5 UMĚNOVĚDNÉ BĀDÁNÍ.....	28
1.6 „NOVÉ POLITICKÉ DĚJINY“ A „DĚJINY MOCI“	32
2 METODICKÉ VÝCHODISKO	36
3 NĀSTIN STAVU A VÝVOJE DOLOVÁNÍ V LETECH 1437–1547	41
4 VZNIK HAVÍŘSKÝCH ASOCIACÍ VE STŘEDNÍ EVROPĚ	54
5 VZNIK KUTNOHORSKĚHO HAVÍŘSKĚHO CECHU	59
5.1 OTĀZKA EXISTENCE MOŽNĚHO PŘEDHUSITSKĚHO PŘEDCHŮDCE INSTITUCE.....	59
5.2 OKOLNOSTI OBNOVENÍ CECHU	61
6 MECHANISMY VNITŘNÍHO FUNGOVÁNÍ KORPORACE.....	66
6.1 UTVĀŘENÍ SDÍLENÉ IDENTITY ČLENŮ	72
ODDÍL 2 – ANALÝZA KLÍČOVÝCH KOMUNIKAČNÍCH AKTŮ	78
7 KONTROVERZE S MĚSTSKOU RADOU V LETECH 1466–1476.....	78
7.1 UDĀLOSTI ROKU 1467	78
7.2 DALŠÍ FÁZE SPORU (1472–1473).....	81
7.3 ROZUZLENÍ KONTROVERZE (1476).....	83
7.4 VÝSLEDKY KONTROVERZÍ.....	86
8 MOŽNÉ VZORY HAVÍŘSKÉ REPREZENTACE.....	88
8.1 REPREZENTACE MĚSTA – VZOR UŽITÉHO KONSTRUKTU?.....	88
8.2 REPREZENTACE MINCÍŘSKO-PREGĚŘSKÉ KOMUNITY – VZOR UŽITÉHO KONSTRUKTU?	96
9 DOSTAVBA CHRĀMU SV. BARBORY A S NĪM SPOJENĀ REPREZENTACE HAVÍŘŮ.....	98
10 REPREZENTACE HAVÍŘSKĚHO SPOLEČENSTVÍ V PRŮBĚHU NEPOKOJŮ V LETECH 1494–1496.....	102
ODDÍL 3 – MĚDIA A OBSAHY HAVÍŘSKÉ REPREZENTACE	113
11 VNĚJŠKOVĚ DEMONSTROVANĀ ZBOŽNOST HAVÍŘŮ	113
11.1 KAPLE V CHRĀMU SV. BARBORY.....	113
11.2 OLTĀŘ V KOSTELE SV. JAKUBA	116
11.3 OLTĀŘ V NĀMĚŤSKĚM KOSTELE PANNY MARIE.....	117
11.4 PŘĪTOMNOST HAVÍŘŮ V KOSTELE SV. BARTOLOMĚJE?.....	118
11.5 PŘEDMĚSTSKÝ KOSTEL SV. PETRA A PAVLA.....	119
11.6 PODĚBRADSKÝ KOSTELÍK.....	119
11.7 KAŇKOVSKÝ KOSTEL SV. VAVŘINCE.....	120

12	MAJETKOVÁ REPREZENTACE	121
12.1	HAVÍŘSKÉ DOMY	121
12.2	VLASTNICTVÍ SVOBODNÉHO DESKOVÉHO STATKU	123
12.3	VLASTNICTVÍ DOLOVÝCH PODÍLŮ	124
12.4	HAVÍŘSKÉ KLENOTY A CENNÉ MOVITOSTI.....	125
13	REPREZENTACE POŘÁDKU V PRŮBĚHU URBÁNNÍCH CEREMONÍ	128
13.1	RENOVACE MĚSTSKÉ RADY A VEDENÍ MĚSTSKÝCH KORPORACÍ PODLE ŘÁDU USTAVENÉHO ROKU 1515 128	
13.2	PANOVNICKÉ ADVENTY A DALŠÍ VÝZNAMNÉ NÁVŠTĚVY MĚSTA	131
13.3	STŘELBA KU PTÁKU.....	133
13.4	PROCESÍ	135
14	SYMBOLICKÁ REPREZENTACE POŘÁDKU	137
14.1	HAVÍŘSKÁ PEČEŤ A ZNAK	137
14.2	HAVÍŘI NA MĚSTSKÉM ZNAKU	140
14.3	ODZNAK S VYOBRAZENÍM PRACUJÍCÍHO HAVÍŘE.....	141
15	UMĚLECKÁ REPREZENTACE HAVÍŘŮ A JEJICH PRÁCE.....	143
15.1	TITULNÍ LIST KUTNOHORSKÉHO KANCIONÁLU	143
15.2	PRACOVNÍ SCÉNA NAD SEVERNÍM VSTUPEM DO CHRÁMU SV. BARBORY	145
15.3	HAVÍŘSKO-HAŠPLÍŘSKÁ PAVÉZA	146
15.4	VYOBRAZENÍ PŘEDÁNÍ HORNÍCH PRÁV KUTNOHORSKÉ OBCI V SOUKROMÉM RUKOPISU	147
	ZÁVĚR.....	149
	SUMMARY	152
	SEZNAM OBRÁZKŮ	154
	SEZNAM ZKRATEK.....	155
	SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	156

Úvod

V časově blíže neurčitelné části roku 1583 prošel Kutnou Horou malý zástup na smrt odsouzených jedinců, kteří v doprovodu rychtáře a jeho biřiců mířili k šibenici stojící na předměstí před Čáslavskou branou.¹ Vcelku rutinní podívaná, jež se náhodným kolemjdoucím nabízela hned několikrát ročně,² však tentokrát přitáhla větší pozornost než obvykle. Mohl za to jeden sice drobný, avšak výrazný detail: oděni odsouzených. Ti si totiž pro oprátku kráčeli ve zbrusu nových bílých perkytlích s kápěmi, jejichž vzhled nápadně připomínal šaty, v nichž své pracovní úkony vykonávali havíři a další důlní i hutní dělnictvo.³ Rozhořčená reakce horních pracovníků na sebe nenechala dlouho čekat, zvláště když se jim v místních hospodách záhy začali ti řemeslníci, jimž perkytle jako výrobní oděv nesloužili, posmívat, že „*tak chodí, jak na šibenici vodi*“.⁴ Čelní představitelé havířského společenství, kteří se automaticky ujali role ochránců cti širokého spektra potupených horních dělníků, se proto neprodleně obrátili na nejvyššího mincmistra Viléma z Oppersdorfu s naléhavou žádostí o urychlené řešení lapálie, s níž si sami nevěděli rady a která jejich zdáním měla potenciál přerůst až v násilné nepokoje (*obávajíce [se], aby skrze takovej aučinek... pozdvížení a hyndruňku... nestalo [se]*). Současně si neodpustili výpad vůči městskému rychtáři Cypriánu Trnkovi, shodou okolností krejčímu,⁵ jehož považovali za původce oné taškařice (*snad původem pana rychtáře... týmž zločincům takové perkytle s kápěmi dány jsou*).

Ačkoliv bohužel netušíme, jak se kauza vyvíjela dál, stěží bychom našli příhodnější uvedení do řetězce otázek a úvah točících se okolo reprezentace kutnohorského havířského společenství, tedy nejpočetnějšího a nejsymboličtějšího socio-profesního uskupení založeného původně na bázi zcela rutinního cechu.⁶ Třebaže se havíři brzy po svém konstituování v roce 1443 zařadili mezi politicky nejvlivnější skupiny, museli o své postavení uvnitř korporativně seskupeného městského organismu neustále soupeřit se svými konkurenty.⁷ Mocenský prostor

¹ Místo popraviště dokládá Petr Miloslav VESELSKÝ, *Staré paměti kutnohorské*, Kutná Hora 1890, s. 44–49.

² Četnost poprav vysvětluje ze zápisů smolné knihy, jejíž zhuštěný obsah zpracovali Marie BISINGEROVÁ – Zdeněk BISINGER, *Kutnohorský manuál práva útrpného (smolná kniha) 1521–1571*, Kutná Hora 1987.

³ „*když některé osoby pro své zlé skutky, kteréž jsou proti Pánu Bohu... páchali, konec života svého bráti a na smrt vedení bejti měli... [těm] perkytle s kápěmi hned nové bílé, jakých havířstvo, hutníci, ramíři i jinej lid horní při pracích svých a dobejvání urbury... k přikrejvání těl svých podle starobylé zvyklosti [užívají]... dány jsou*“, srov. Státní okresní archiv Kutná Hora (dále jen SOKA KH), Pořádek havířů Kutná Hora (dále jen PH KH), inv. č. 23, kart. 1. Písemnost byla dříve pod číslem 3106 součástí aktové sbírky Horního a mincovního fondu Kutná Hora.

⁴ Tamtéž.

⁵ *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova* (dále jen *Paměti*), sv. II, ed. Antonín Rezek, Praha 1880, s. 14.

⁶ SOKA KH, Archiv města Kutná Hora (dále jen AM KH) – kn. č. 7 (*Registrum rubeum parvum 1462–1478*), fol. 113r. Okolnosti založení cechu budou níže diskutovány detailněji.

⁷ Tomáš BOROVSKEJ, *Obyvatelé města*, in: Libor Jan (ed.), *Dějiny Brna*, sv. 2. Středověké město, Brno 2013, s. 259.

mezi konšely na jedné a městskou obcí na druhé straně byl totiž vyplněn pestrou paletou různě formalizovaných institucí, jež se spolupodílely na politickém provozu a rozhodování.⁸ Můžeme snad za útokem proti hornímu dělnictvu spatřovat snahu vlivného cechu krejčích, kraječů, postřihačů a rejfířů zpochybnit (v době, kdy dolování sice zvolna, avšak nepřetržitě upadalo) místo havířů v rámci stávající mocenské konfigurace? Nebo šlo spíše o popíchnutí vycházející z osobních animozit mezi klíčovými postavami soudobého dění? Ať tak či onak, briskní reakce havířských starších ukazuje, že zpochybnění jejich politického nároku nemínili riskovat.⁹

Již od 40. let 15. věku věnovali představitelé havířů nezanedbatelnou pozornost tvorbě a rozšíření žádoucího obrazu o vlastním společenství. Dokázali přitom umně využívat možná až překvapivě širokou škálu forem, médií i obsahů, jimiž se snažili své okolí přesvědčit o oprávněnosti svého postavení. Právě tyto praktiky budou na následujících stranách souhrnně označovány pojmem reprezentace.¹⁰ Měla-li však tato praxe plnit propagandistickou funkci,¹¹ musela být neustále pružně uzpůsobována aktuálním potřebám společenství i percepčním možnostem publika. Navzdory tomu lze ovšem v reprezentaci havířské korporace vysledovat také několik konstantních komponent stojících tu zjevně, tu spíše implicitně v základech takto konstruovaných obrazů. Byli jimi – jak vysvítá i z výše analyzované písemnosti – především čest, zbožnost (spojená s mravností) a zachovávání řádu, resp. míru, uvnitř obce. Ne náhodou se jedná o hodnoty, které byly z hlediska soudobé společnosti zcela klíčové.

Čelní místo mezi nimi přitom hrála čest, jejíž významová rovina však byla daleko širší a prolínaly jí další spřízněné pojmy jako poctivost, reputace, vážnost nebo dobrá pověst.¹² Pověšení *zločinců* oděných v šatech evokujících havíře útočilo na tuto esenciální hodnotu,¹³

⁸ Martin ČAPSKÝ a kol., *Reprezentace a praxe sociální kontroly v pozdně středověkých městech*, Dolní Břežany 2023, s. 14.

⁹ T. BOROVSÝ – Michaela ANTONÍN MALANÍKOVÁ, *Muži, ženy a jejich čest*, in: L. Jan (ed.), *Dějiny Brna 2*, s. 522.

¹⁰ Význam pojmu – s patřičným zdůrazněním konstruování reality na úkor jejího prostého zrcadlení – osvětlila Milena BARTLOVÁ, *Reprezentace*, in: T. Borovský – Jiří Hanuš – Milan Řepa (edd.), *Kultura jako téma a problém dějepisců*, Brno 2006, s. 63–70. Naposledy s důrazem na barokní éru Tomáš KNOZ, *Reprezentace a místa paměti*, in: Týž – Jiří Lach – T. Borovský (edd.), *Kultura ve středoevropských dějinách. Rozprava mezi humanitními obory*, Praha 2020, s. 173–194.

¹¹ Karel HRUZA, *Propaganda, Kommunikation und Öffentlichkeit im Mittelalter*, in: Týž (Hg.), *Propaganda, Kommunikation und Öffentlichkeit (11.–16. Jahrhundert)*, Wien 2002, s. 9–25. Jako jednostrannou, mocensky asymetrickou formu komunikace vnímá propagandu Jan DUMOLYN, *Political communication and political power in the Middle Ages: a conceptual journey*, *Edad media: revista de historia* 13, 2012, s. 41–45. Naposledy Přemysl BAR, *Protihusitská propaganda v písemnostech Zikmunda Lucemburského. Definice – dochování – texty*, *Český časopis historický* (dále jen ČČH) 114, 2016, č. 3, s. 615–616.

¹² Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 23–24.

¹³ Spojení s jakoukoliv sníženou (nectnou) osobou, s výkonem jejího povolání či s jedinci stíhanými hrdelním právem představovalo všeobecně srozumitelný útok na čest inzultovaného, Tereza SIGLOVÁ, *Spory o čest mezi poddanými pardubického panství*, *Theatrum historiae* 5, 2009, s. 239–240. Sociálně marginalizované skupiny se však místně lišily, M. MALANÍKOVÁ – T. BOROVSÝ, *Genderové aspekty sporů o čest ve středověku*,

jejíž samozřejmost v urbánním prostředí jagellonské éry bezpečně prokázal již Josef Macek.¹⁴ Z díkce listu starších přitom plyne, že jako největší újmu vlastní reputace vnímali skutečnost, že odsouzencům byly i po oběšení ponechány na hlavách kápě, což nahrávalo jejich možné identifikaci jako havířů především ze strany místních poměrů neznalých osob vstupujících do města od jihozápadu (*tak ti zločinci... na hlavy kápě udělané majíce s nimi i usmrčení a tak zůstaveni... což lidé přespolní tudy jedouce a i pěšky jdouce a to tak spatřující na týchž zločincích... mluví... havíře všelijá*). Stejně tak je popuzovala zjevná podoba šatů pověšených s havíři oděnými do slavnostních perkytlí, v nichž se kovkopové řadili do různých procesí, vítali před městskými branami významné návštěvy nebo doprovázeli k pochování nejen své zesnulé kolegy, ale i přední kutnohorské (často nobilitované) měšťany či šlechtice usazené v zázemí města.¹⁵ Poskytování stafáže smutečním průvodům totiž v očích havířských starších dodávalo i pohřbům vlivných a stavovsky výše stojících osob na *poctivosti*.¹⁶ Mincmistrovi naopak starší neváhali připomenout, že svátečně oděni havíři s kápěmi na hlavách a šlíglemi (hornickými kladívky) v rukách se díky královské milosti vyskytují po generace na městských pečetích (*jakož z slavných obdarování předkům, toho se při pečetech užívá*). Podlý útok na tyto čestné role havířů, s nimiž se pojilo nošení slavnostního oděvu, proto záměrně označili za věc „*novou a neobyčejnou*“.¹⁷ Dávali tak jasně najevo, že snaha pošpinit dobrou pověst jejich společenství nemůže narušit vžité kontexty, s nimiž se užívání svátečních perkytlí s kápěmi dlouhodobě pojilo. Atak na vlastní reputaci navíc odkazem na městské pečeti posunuli do roviny napadení prestiže celé pospolitosti, čímž jen podtrhli naléhavost mincmistrova rázného zákroku. Zároveň tak elegantně naznačili, kdo jejich zdáním dodává obci lesku.

Pojetí středověké cti se zásadním způsobem lišilo od toho dnešního. Čest nebyla ani tak souhrnem vnitřních morálních kvalit určitého jedince, ale závisela v první řadě na vnějším uznání. Být čestným tudíž neznamenal jednat výhradně v souladu s mravním kánonem, jako spíše být za čestného považován okolím.¹⁸ Čest tudíž podléhala sociální kontrole, a proto o ni bylo nutné neustále pečovat a hájit ji.¹⁹ Odvíjelo se od ní totiž společenské a právní postavení

in: T. Borovský – Dalibor Janiš – M. Malaníková (edd.), *Spory o čest ve středověku a raném novověku* (dále jen *Spory*), Brno 2010, s. 119.

¹⁴ Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, sv. 3. Města, Praha 1998, s. 38–40.

¹⁵ SOKA KH, Fiala Jan. Osobní fond (1840) 1895–1953, inv. č. 395, kart. 18.

¹⁶ SOKA KH, PH KH, inv. č. 23, kart. 1.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Robert ŠIMŮNEK, *Čest*, in: Jaroslav Pánek et alii, *Akademická encyklopedie českých dějin*, díl 3, č. 2 (česko-pruské vztahy – čtyři pražské artikuly), Praha 2012, s. 308–309; rovněž Jana SCHWALLEROVÁ, „*Život a dobrá čest jedním krokem kráčeji*“. *Čest a každodennost ve Veselí nad Lužnicí v 17. a 18. století*, Kuděj 8, 2006, č. 1, s. 27.

¹⁹ T. BOROVSKÝ – M. ANTONÍN MALANÍKOVÁ, *Muži, ženy a jejich čest*, in: L. Jan (ed.), *Dějiny Brna 2*, s. 522; J. MACEK, *Jagellonský věk 3*, s. 39.

jedince i sociálních skupin.²⁰ Přestože nevíme, jak byla kauza rozřešena, netřeba pochybovat o tom, že havířští starší dosáhli veřejného očištění pověsti horního dělnictva a odstranění všech atributů zakládajících vizuální podobnost mezi jejich pracovním a slavnostním úborem a šaty oběšenců. Obnovením potupené cti také zpravidla končila valná většina obdobných soudně vedených sporů. Napadené straně přitom obvykle nešlo ani tak o potrestání agresora, ač satisfakce formou omluvy byla součástí ritualizovaného usmíření,²¹ jako spíše o to, přimět jej otevřeně doznat, že invektivu bere zpět, neboť má inzultovaného za poctivého.²² Pověst potupeného tím byla plně rehabilitována.²³ Výhoda soudního řešení sporu navíc spočívala v jeho veřejném průběhu s písemným zaznamenáním očištění cti od křivého nařčení.²⁴

I stovkám cechů a bratrstev, jakožto nejrozšířenější a nejběžnější formě asociace, byla společná aspirace na vážnost,²⁵ jejíž zisk představoval pro celé uskupení stejně významnou hodnotu jako panovnická privilegia nebo prosazení co nejširší výlučné produkční oblasti.²⁶ Z toho důvodu se také se vstupem do společenství pojilo akceptování mravních hodnot, které měly dosažení žádoucí reputace garantovat. Pověst skupiny totiž byla výsledkem vystupování všech jejích členů.²⁷ Havíři tudíž sice čas od času byli nuceni odrazit (spíše) nahodilý útok na svou reputaci zvenčí, avšak mnohem soustavnější riziko znevážení hrozilo pověsti korporace zevnitř.

Zapříčinit ho mohlo třeba angažování na cti sníženého jedince. Proto cechy již záhy po svém konstituování neváhaly lustrvat zájemce o členství.²⁸ Výmluvná je v tomto směru pře, jež se v Kutné Hoře rozhořela roku 1462, kdy se o vyučení krejčovskému řemeslu ucházel syn jednoho z lazebníků. Jeho žádost o učení však narazila na rozhodný odpor mistra, jehož si adept zvolil za školitele, neboť ten zastával názor, že přijetím lazebníka by utrpěla vážnost

²⁰ Gerd ALTHOFF, *Compositio. Wiederherstellung verletzter Ehre im Rahmen gütlicher Konfliktbeendigung*, in: Klaus Schreiner – Gerd Schwerhoff (Hgg.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Köln – Weimar – Wien 1995, s. 63–64.

²¹ J. MACEK, *Jagellonský věk 3*, s. 40.

²² Trefně shrnula mechanismy ukončování sporů o čest T. SIGLOVÁ, *Spory*, s. 228.

²³ G. ALTHOFF, *Compositio*, s. 71–73.

²⁴ T. SIGLOVÁ, *Role cti ve sporech poddaných na příkladu pardubického panství v 16. a 17. století*, in: *Spory*, s. 193–194.

²⁵ Peter STABEL, *Workplace cultures*, in: Valerie L. Garver (ed.), *A cultural history of work in the medieval age*, sv. 2 (800–1450), London 2019, s. 98; Gervase ROSSER, *Crafts, guilds and the negotiation of work in the medieval town*, *Past and Present* 154, 1997, č. 1, s. 10; Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století*, Praha 1906, s. 720–723.

²⁶ Na praktickou neprosaditelnost výrobního monopolu cechů upozornila již Heather SWANSON, *The illusion of economic structure: craft guilds in late medieval English towns*, *Past and Present* 121, 1988, č. 1, s. 33–37.

²⁷ M. MALANÍKOVÁ – T. BOROVSÝ, *Genderové aspekty*, s. 115; Z. WINTER, *Český průmysl a obchod v XVI. století*, Praha 1913, s. 141.

²⁸ Nejstarší doklad o povinnosti prokázat původ žadatele pochází již z 20. let 14. století, Z. WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 223.

krejčovského cechu,²⁹ z něhož se už od dob husitské revoluce rekrutovala nemalá řada členů konšelského sboru.³⁰ Lazebníční cechmířtři ale nemínili urážku přejít a dožadovali se zásahu radních, kteří jim také vyhověli. Vedle důtky krejčím (*ktožkoli z lazebníkuov chtie syny své dáti k řemeslu krajčovské[m]u, aby... jeho přijeli*) navíc konšelé v zápisu do aktuálně vedené památné knihy otevřeně deklarovali, že mají lazebníky za „*dobré lidi a súsedy*“ a vstříc vyšli rovněž jejich žádosti na vepsání listů kolínské a staroměstské rady, prokazujících váženost lazebnické profese v jejich městech, do zmíněné knihy.³¹

Podobnými zprávami týkajícími se nových zájemců o členství v (nadstandardně otevřeném) havířském společenství sice nedisponujeme, neznamená to však, že by se starší nezajímali o původ adeptů nebo že by při vstupní proceduře podceňovali u potenciálně problémových jedinců projevy disciplinace. Tak v roce 1566 odložili přijetí Matouše Uličky, „*poněvadž o něm žádný jistoty nemají, protož aby nějakou jistotu přinesl, aby mohli věděti, kdo jest a co jest*“.³² Jen o pár dní později žádal o vstup i Jan Mlynář, manžel jisté Koníčkové. Ten byl na rozdíl od Uličky patrně kutnohorským sousedem, protože starší podmínili svůj souhlas tím, že se svou ženou bude zacházet „*jakž na dobrýho náleží*“, neboť se o něm proslýchalo, „*že ji bije, pere čímžkoliv, což v hrsti drží, takže z ní modřiny nescházejí*“.³³ Viktorin Nedvěd zase zástupcům korporace musel odpřisáhnout, „*že chce předešlých věcí se varo[va]ti, kterých se dopustil... ale chce se chovati... jako jiní dobří... ničehož se nedopouštěje, což by p[ro]ti Pánu Bo[h]u i to[m]ju pořádku bylo*“.³⁴ Nedvěd tedy očividně měl u starších nějaký škraloup již z dřívějšíka. O praktickém adaptování formulace vstupní přísahy nejen naturelu, ale také sociálnímu postavení uchazečů o členství svědčí znění zápisu o angažování *pana* Jindřicha z Petrovic.³⁵

²⁹ SOKA KH, AM KH – kn. č. 7, fol. 39v: „*cechmířtři lazebníční vstúpivše před pány... žalovali sú na Hertvíčka krajčieho, že by nedal učiti řemeslu krajčovské[m]u syna Vaňkova lazebníkova a pravě, že toho obyčeje nenie by lazebníky přijímali v jich řemeslo*“.

³⁰ T. BOROVSÝ, *Kutná Hora 1437–1461*, Časopis Národního muzea (dále jen ČNM) – řada historická 167, 1998, č. 1–2, s. 22.

³¹ Tamtéž, fol. 39v–40v. Navzdory tomu však lazebníci čelili jen o čtyři roky později dalšímu útoku na svou čest ze strany jednoho z ševců, srov. Tamtéž, fol. 121v. V témže roce se navíc museli důrazně ohradit vůči invektivě jiného souseda, který je neváhal nazvat „*řitomyji*“, srov. Tamtéž, fol. 127r.

³² SOKA KH, PH KH, inv. č. 2 (*Manuál havířského pořádku 1559–1583*), fol. 112r.

³³ Tamtéž, fol. 116r.

³⁴ Tamtéž, fol. 109v.

³⁵ Tamtéž, fol. 23v: „*Pan Jindřich z Petrovic žádal, aby přijat byl do pořádku, že chce povinnost všicku se vši povolností zachovati v tom, což by koli znal užitečného tomu pořádku, že podle možnosti své nejvyšší chce pomocen a raden býti*“.

Na pravidelné přizpůsobování textu přísahné formule upozornila Hana KOMÁRKOVÁ, *Fenomén přísahy v pozdně středověkém a raně novověkém městě*, in: M. Čapský a kol., *Komunikace ve středověkých městech*, Opava 2014, s. 109–115.

Udržování harmonických vztahů mezi členy náleželo k dalším povinnostem asociací.³⁶ Početnost a hlavně sociální skladba havířského uskupení přitom v porovnání s řemeslnickými cechy generovala nadstandardní množství interních konfliktů, a to jak mezi jednotlivci, tak mezi havíři a vedením instituce. V jejich průběhu navíc nezdůvodněná docházela k jednání, které bylo staršími nazýváno jako znevážení korporace, což bylo přirozeně chápáno jako porušení hodnot, k jejichž dodržování se provinilec přísne zavázal při vstupu.³⁷ Tresty se v takových případech z peněžité pokuty či lehkého vězení měnily na pobyt v městské šatlavě (nejednou s vložením končetin do klády),³⁸ jež byla vnímána jako těžší forma žalářování. Nejběžnějším projevem *zlehčení* starších bylo nerespektování výzvy k ukončení konfliktu, již znesvářeným havířům dal některý z reprezentantů vedení instituce.³⁹ Stejně tak bylo za znevážení celé korporace považováno zpochybnění soudních pravomocí starších nad členstvem a přímé odvolání k vyšší instanci, tj. konšelům,⁴⁰ nebo třeba i vzpurné vystupování a vyjadřování, zejména došlo-li k němu při soudním stání před staršími.⁴¹ Neuposlechnutí či podkopávání autority se totiž v soudobém uvažování rovnalo porušení celého společenského uspořádání.⁴² Smyslem přísného trestu proto bylo primárně obnovení řádu.⁴³

³⁶ G. ROSSER, *Finding oneself in a medieval fraternity: individual and collective identities in the English guilds*, in: Monika Escher-Apsner (Hg.), *Mittelalterliche Bruderschaften in europäischen Städten*, Frankfurt am Main 2009, s. 42.

³⁷ Přísahu považoval za stěžejní konstitutivní akt vymezující skupinu vůči jejímu okolí již Otto Gerhard OEXLE, *Die mittelalterlichen Gilden: ihre Selbstdeutung und ihr Beitrag zur Formung sozialer Strukturen*, in: Albert Zimmermann (Hg.), *Soziale Ordnungen im Selbstverständnis des Mittelalters*, Berlin 1979, s. 204–209, který současně dovozuje, že přísaha způsobuje i proměnu chování individua a vytváří „umělé příbuzenství“.

³⁸ Jan FIALA, *Havířský pořádek v Kutné Hoře*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české (dále jen Kutnohorské příspěvky) 11, 1941, č. 1, s. 14–17. Příznačné přitom je, že i v případě lehčího arestu v kolhauzu ve Vlašském dvoře si zpravidla trestanec přicházel trest odsedět až po splnění svých týdenních šichet v sobotu odpoledne, přičemž v pondělí ráno opět nastupoval do práce. Podle závažnosti provinění bylo stanoveno, kolika sobot se potrestání bude týkat.

³⁹ Příkladem SOKA KH, PH KH, inv. č. 2, fol. 111v–112r, kde je popsána rvačka mezi Janem Sojkou a Jírou Překážkou: „*sou se dopustili takové nevážnosti a bili se a v tom ani přidaných starších sobě nevážíc, na nich přestatí nechťeli, protože se vám nachází, abyste šli oba do... šatlavy. Slibili oba rukou dáním, že hned... půjdou. I snešeno, aby Jiřík Překážka za kládu dán byl*“.

⁴⁰ Dokládá to případ Pavla Štrose, s nímž měli starší opakované potíže, pocházející z roku 1540, srov. Tamtéž, inv. č. 1 (*Manuál havířského pořádku 1538–1544*), fol. 3r: „*což se dotýče slov těch, kteréž p[ř]e[d] pány starší[m]i mlu[v]i, že pod tu síť nepuojde jako prve, aby na duvor šel a odtud bez povolení pá[n]uo[v] starších nechodil. Pověděl, že nepuojde, než že se k vyšší[m]u p[ř]á[v]u volá a po[n]ěvad]ž tako[v]ú věc ku posměchu to[m]u pořádku učinil, jsa ještě povolán, dotaz na ně[j] učině[n], pamatuje-li na slib a slo[v]a, kteráž ku pořádku učinil*“; příklady odjinud snesl Z. WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 668.

⁴¹ Dokládá to kauza Michala Pregla, srov. SOKA KH, PH KH, inv. č. 2, fol. 111r.

⁴² M. MALANÍKOVÁ – T. BOROVSÝ, *Genderové aspekty*, s. 120.

⁴³ Jelle HAEMERS, *Filthy and indecent words. Insults, defamation and urban politics in the Southern Low Countries, 1300–1550*, in: J. Dumolyn – J. Haemers – Hipólito Rafael Oliva Herrer – Vincent Challet (Edd.), *The voices of the people in late medieval Europe: communication and popular politics*, Turnhout 2014, s. 249–252.

Jednou ze stěžejních povinností cechů byl dohled nad kvalitou výroby.⁴⁴ Nedostatečná jakost produktů proto mohla být dalším důvodem újmy reputace. Havířské společenství sice nevytvářelo konkrétní výrobky, neznamenalo to však, že by se tím vyhnulo hrozbě znevážení své pověsti na tomto poli. Už při konstituování korporace v roce 1443 totiž vyslanci havířů zdůraznili potřebu ohlídat, aby zejména jejich mladí a nezkušení kolegové důsledně plnili své pracovní závazky (*že havéři noví neb i jiní neumějí luony sobě sadie vysoké a zaslúžiti jich neumějice a také, že mnozí z nich, přijímajice lehenšafty v dolích... potom od toho kradmo sběhnú... lidi o náklady bez studu připravují a tiem... havěře... v mrzkost a v vohyzdu uvodí*).⁴⁵ Apel na svědomité vykonávání směn, případně na zajištění náhrady za nemocného či jinak z pracovního procesu vyřazeného kovkopa, také náležel mezi nejzdůrazňovanější výzvy, jež starší pravidelně činili tovaryšstvu i později.⁴⁶

Druhou významnou komponentou, napomáhající konstruování kýženého vnějškového obrazu společenství, byla zbožnost, resp. mravnost. Ta je sice ve shora rozebírané písemnosti obsažena spíše implicitně, jednoznačně však vysvítá z prostého protikladu mezi odsouzení, kteří jsou „*pro své zlé skutky... proti Pánu Bohu a přikázání jeho*“ vedeni na popravu, a tvrdě pracujícími havíři dobývacími „*urburu Jeho Mi[los]ti Císařské*“.⁴⁷ Podle dobového mínění byla navíc hojnost rudy v dolech podmíněna tzv. *božím nadělením*,⁴⁸ jehož předpokladem byl právě bohobojný život a neochvějná víra a důvěra v Boha ze strany těch, kdo rudu dobývali. Zřetelně se tyto kolektivně sdílené představy odrážejí v písních zapsaných v půli 16. století na první strany dolových register kaňkovského královského dolu Hoppy-Rabštejn.⁴⁹ Netušíme sice, zda se jejich zpěv stal rutinní součástí přípravy na směnu, stejně jako v případě společné modlitby dělníků před slezením do dolu, avšak i kdyby se jednalo o výjimečně provozovanou záležitost, nic to nemění na skutečnosti, že trefně vystihuje onen mix zbožnosti s očekávaným *nadělením pokladů*.

⁴⁴ Hartmut BOOCKMANN, *Die Stadt im späten Mittelalter*, München 1994³, s. 294; rovněž Z. WINTER, *Český průmysl*, s. 128–129.

⁴⁵ SOKA KH, AM KH – kn. č. 7, fol. 113r.

⁴⁶ Doklad z roku 1543 naznačuje, že právě tento pokyn patřil spolu s apelem na mravní a zbožné vystupování havířů k evergreenům disciplinačních snah vedení instituce. Zmíněný doklad současně – zdá se – představuje pozůstatek jinak nedochovaných stanov, čtených při společném stolování členstva, srov. SOKA KH, PH KH, inv. č. 179, kart. 11: „*It[em] aby sami šlechetně živi byli, neřáduo se nedopauštěli; It[em] šichet aby sp[rávn]ě vyhlédali svých*“.

⁴⁷ SOKA KH, PH KH, inv. č. 23, kart. 1.

⁴⁸ Srov. listy nejvyššího mincmistra Jana Horštofara z Malešic z konce 15. století, SOKA KH, Horní a mincovní fond Kutná Hora (dále jen HMF) – aktová sbírka (dále jen AS), č. 59–61, 63 („*kterak se ruda umenšuje v Vosle, toho zprávu věru nerad slyším, ale však proto musí bajti vuole boží, pán buoh ráčil nynější čas vzíti, buohdá nám ráčí zase brzo navrátiti, buď ve všem je[h]o svatá chvála*“), 65, 66 („*že se, děkujíc pá[n]ju buohu, v Osle na některých vortích k dobrě[m]ju a k rudě rychtuje, dajž nám milý pán buoh to za nové léto, aby hojnost rudy byla*“), kart. 1.

⁴⁹ K jejímu dochování i autorovi Otakar LEMINGER, *Staročeské písně havířské*, Český lid (dále jen ČL) 11, 1902, s. 345–348.

Navenek demonstrováná zbožnost havířů bude námětem jedné z dalších kapitol a není proto nutné se jí nyní zabývat. Na tomto místě naprosto postačí upozornit na skutečnost, že to byli právě havíři, kdo v kutnohorském prostředí pečoval o nejpočetnější korpus oltářů, kaplí a svatostánků. Alespoň drobnější formou nadání (svíce apod.) se navíc společenství podílelo na provozu všech kostelů uvnitř městského jádra.

Poslední důležitý konstantní prvek reprezentace korporace představuje zachovávání řádu, jež se v analyzovaném listu pojí hlavně s nutností zabránit rozkolu uvnitř městské obce (*jest se vpravdě příčina veliká k nesvornosti a různicím mezi lidem horním a řemeslníky dála*). Narušením jednoty je totiž ohrožován taktéž plynulý provoz revíru (*aby... skrze ty věci mezi havířstvem a tím lidem horním náká rozbroj na škodu a ublížení horám, ano i této obci, se nestala*) a tím pádem i příjmy královského fisku.⁵⁰ Uspokojováním panovníkových finančních potřeb přitom havíři neváhali občas – nepochybně po vzoru městské rady – ospravedlňovat vlastní mocenské nároky. Možný propad těžby tudíž hrozil poklesem prestiže jak městu jako celku, tak korporaci samotné. V sázce se tak ocitala reputace společenství, což nás obloukem přivádí na počátek těchto iniciačních úvah.

⁵⁰ SOKA KH, PH KH, inv. č. 23, kart. 1.

ODDÍL 1 – HAVÍŘI, JEJICH KORPORACE, DOLOVÁNÍ

1 Historiografie

Výzkum komunit má v západoevropském prostředí dlouhou tradici. K jeho klíčovými představitelům patří bezpochyby Peter Blickle, který již od 70. let minulého století postupně tříbil svůj koncept komunalismu, jemuž připisoval klíčovou roli v procesu modernizace raně novověkého státu a dokonce i demokratizace společnosti.⁵¹ Podle Blickleho mínění byl tento korpus samosprávných institucí (sněmy, radní sbory a jejich soudní moc), sociálních struktur (opřených o horizontální mocenské vazby jak na vsi, tak ve městech, jejichž základem byla domácnost, resp. její hospodář) a normativních nařízení (prosazování a hájení veřejného míru a obecného dobrého spolu s vydáváním řádů regulujících společenské vztahy) ve značné části Evropy 13. až 18. století konkurenceschopný k vertikální mocenské struktuře, již označoval pojmem feudalismus. Přestože představy německého historika měly daleko k bezvýhradnému přijetí odbornou obcí,⁵² nelze pominout, že stály u kořene stále módního badatelského proudu. V centru jeho zájmu přitom stále stojí otázky spojené s formováním a fungováním rozličných komunit,⁵³ s utvářením jejich vnitřních mechanismů a schopností přizpůsobovat je sociálním proměnám, či s platformami, na nichž docházelo k rozhodování a nalézání konsensu.⁵⁴

Na následujících stranách bude i havířské společenství traktováno jako komunita ve výše uvedeném smyslu. Přesto však nebude nutné podrobit zkoumání jistou část zmíněných problémových okruhů, neboť ty již v minulosti přitáhly badatelskou pozornost.

⁵¹ Ve zhuštěné podobě jej představil ve studii Peter BLICKLE, *Communalism as a concept*, in: Troels Dahlerup (ed.), *New approaches to the history of late medieval and early modern Europe*, Copenhagen 2009, s. 60–75.

⁵² Jedním z autorů rozvíjejících některé Blickleho teze je G. Rosser, jehož studie věnované bratrstvům a cechům akcentují vliv těchto asociací na budování sociálního smíru založeného na horizontálních vazbách (G. ROSSER, *Guilds and confraternities: architects of unnatural community*, in: Élodie Lecuppre-Desjardin – Anne-Laure van Bruaene (edd.), *De bono communi: the discourse and practice of the common good in the European city (13th–16th c.)*, Turnhout 2010, s. 217–224). Jmenovitě uvádím tohoto autora, neboť se o jeho pojetí asociací opírám na několika místech.

⁵³ Komunitním prizmatem neváhala nedávno nahlédnout šlechtické obce v českých zemích, Uhrách a Polsku Julia BURKHARDT, *Frictions and fictions of community: structures and representations of power in central Europe, c. 1350–1500*, *The medieval history journal* 19, 2016, č. 2, s. 191–228.

⁵⁴ Z obvyklého rámce výzkumu komunit se v tomto směru vymyká projekt VISCOM (Visions of community), řešený na univerzitě ve Vídni, jenž se vyznačuje širokým srovnávacím záběrem, Walter POHL, *Introduction: meanings of community in medieval Eurasia*, in: Eirik Hovden – Christina Lutter – Týž (edd.), *Meanings of community across medieval Eurasia. Comparative approaches*, Leiden 2016, s. 1–20. Pokračování téhož projektu představuje kolektivní monografie *Practising community in urban and rural Eurasia (1000–1600). Comparative and interdisciplinary perspectives*, E. Hovden – Fabian Kümmeler – Judit Majorossy (edd.), Leiden 2021.

1.1 Kutnohorské socio-profesní komunity

Vůbec nejstarší text týkající se ustavení havířského cechu představuje drobná kapitola v knize Petra Miloslava Veselského,⁵⁵ který přepsal (a krátkým uvozením i dovětkem opatřil) znění příslušného zápisu památné knihy. O pouhá dvě léta později (1892) se ke stejnému aktu vrátil Zikmund Winter, jenž v něm pod vlivem úvodní pasáže záznamu (*když se který chudý z nich roznemohl, žebrávali u kostela, tehdá... prosili pánuov, aby... také cech měli jako i jiná řemesla*) neváhal spatřovat žebráckou organizaci, s jejíž pomocí městská rada evidovala tyto jedince.⁵⁶ Za prvního seriózního badatele věnujícího dlouhodobě a systematicky pozornost havířům – markantní je v tomto směru rozsah i tematická šíře jeho výpisků⁵⁷ – lze proto označit až dlouholetého kutnohorského archiváře a pedagoga Jana Fialu. Ten sice také doslovně opsal zápis o ustavení cechu, zamyslel se však současně nad stářím instituce, přičemž předpokládal její předhusitský původ. Bez větší reflexe následně zaznamenal spory havířů s městskou radou stran obnovy cechovního vedení, znění přísahy skládané konšelům staršími, načež už větší díl textu zasvětil struktuře a pravomocím havířské samosprávy.⁵⁸ Opíral se přitom o knihu, do níž byly interní záležitosti instituce zapisovány v údobí 1559–1583,⁵⁹ neboť ze starších památek se bohužel zachovalo pouze malé torzo knihy z let 1538–1540.⁶⁰

Na Fialovu studii z roku 1941 navázala o dvě desetiletí později Anita Křepelková, jež náležela mezi diplomanty, kteří pod vlivem univerzitního semináře Václava Husy obrátili svůj badatelský zájem ke kutnohorským horním korporacím.⁶¹ Na rozdíl od pozitivistického pojetí Fialy ovšem Křepelková nazírala havířské společenství marxistickou optikou. Proto neváhala poukázat na jeho „*částečně reakční charakter*“,⁶² jenž měl být způsoben socioekonomickými rozdíly mezi většinou členstva a vedením korporace. Navzdory tomu však autorka hodnotila

⁵⁵ P. M. VESELSKÝ, *Staré paměti*, s. 21–25.

⁵⁶ Z. WINTER, *Kulturní obraz měst českých měst. Život veřejný mezi roky 1420–1620*, díl II, Praha 1892, s. 119. Wintrovo až úsměvné nepochopení díky zápisu svedlo svého času na scestí i takového badatele, jakým byl František ŠMAHEL, „*Lidé na okraji*“ *pozdně středověké společnosti*, in: Týž – Martin Nodl (edd.), *Člověk českého středověku*, Praha 2002, s. 470. Ve Šmahelových stopách pak nedávno Kateřina JÍŠOVÁ, *Milosrdenství v českých středověkých městech*, in: Týž (ed.), *Milosrdenství ve středověkých městech* [= Documenta Pragensia Supplementa, č. 4], Praha 2013, s. 27–28. Pod zorným úhlem sociálního zajištění a hlavně vykořisťování havířů zase zápis vykládal Jiří KEJŘ, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, Praha 1958, s. 142–147.

⁵⁷ SOKA KH, Fiala Jan. Osobní fond (1840) 1895–1953. Soubor obsahuje 76 kartonů, v jejichž naprosté většině se nacházejí lístkové výpisky, koncepty připravovaných časopiseckých článků či jejich rukopisy.

⁵⁸ J. FIALA, *Havířský pořádek*, s. 1–24.

⁵⁹ SOKA KH, PH KH, inv. č. 2 (*Manuál havířského pořádku 1559–1583*).

⁶⁰ Tamtéž, inv. č. 1 (*Manuál havířského pořádku 1538–1544*).

⁶¹ Viktor POHANKA, *Profesní společenství kutnohorských havířů: cech, nebo pořádek?*, *Studia mediaevalia Bohemica* (dále jen SMB) 10, 2018, č. 2, s. 241.

⁶² Anita KŘEPELKOVÁ, *Havířský pořádek v Kutné Hoře do roku 1547*, in: Lubomír Vaněk (ed.), *Příspěvky k dějinám Kutné Hory*, sv. 1 (dále jen Příspěvky), Praha 1960, s. 37–70, zde s. 37.

působení instituce pozitivně, přičemž nepřekvapuje, že vyzdvihovala v první řadě její benefity sociálního rázu. Ve své příkladně vystavěné studii Křepelková sledovala formování komunity (taktéž se přiklání k jejímu předhusitskému původu), její vnitřní mechanismy a kompetence vedení, přiblížila její ekonomické zázemí i hospodaření a pojednala také osudy její kaňkovské (tj. předměstské) větve, již oprávněně vnímala jako podřízenou součást mateřské instituce. Stejná autorka se ve své starší studii věnovala i sociálnímu postavení havířů.⁶³ Snažila se přitom prokázat neustálé zhoršování jejich životního standardu v průběhu první poloviny 16. století. Její vývody jsou sice na některých místech poněkud přímočaré, nicméně v principu odůvodněné. Pozoruhodné ovšem je, že navzdory této tendenci Křepelková konstatovala, že s výjimkou série nepokojů v letech 1494–1496 nelze až do druhé půle 16. věku doložit žádné další projevy nespokojenosti havířů. Toto zjištění – naznačující, že ani onen setrvalý pokles jejich životní úrovně nebyl patrně až tak citelný⁶⁴ – navíc nápadně kontrastuje s opětovnými akcemi, jež muselo za účelem ochrany vlastních zájmů podstupovat uhlířské tovaryšstvo.

Jeho působením se zabýval sám Václav Husa, který v komplexně pojaté studii přiblížil vedle formování a vnitřních mechanismů této specifické komunity rovněž formy její politické komunikace.⁶⁵ Již o pár let dříve přitom Husa obdobným způsobem zkoumal i obec mincířů a pregéřů,⁶⁶ k jejímuž konstituování došlo po provedení mincovní reformy krále Václava II.⁶⁷ Poměry v mincovnictví Husu zaujaly hlavně z toho důvodu, že specifické výrobní vztahy, jež se v něm vyvinuly, bylo možné interpretovat jako předčasné zárodky kapitalistické produkce. Proto pokročilou profesní specializaci panující v mincovně na konci 15. věku neváhal označit obratem centralizovaná manufaktura.⁶⁸ Stejně tak nemohl přehlédnout osobité vazby výrobců mince k vlastnictví výrobních prostředků. Zaměřil se tudíž na podchycení počtu pracovníků uvnitř jednotlivých provozů a všiml si majetkoprávních nerovností mezi jejich osazenstvem.

⁶³ TÁŽ, *Příspěvek k hospodářským a sociálním dějinám kutnohorských havířů na sklonku XV. a v první polovině XVI. století*, Středočeský sborník historický (dále jen SSH) 1, 1957, s. 67–83.

⁶⁴ Moderní archeologicko-antropologický výzkum sedleckého pohřebiště (do počátku 15. věku hlavního hřbitova celé kutnohorské komunity) ostatně naznačuje, že příslušníci horního města se v porovnání se svými protějšky v jiných královských městech těšili kvalitnější stravě, Sylva DRTIKOLOVÁ KAUPOVÁ – Jan FROLÍK – Petr VELEMÍNSKÝ – Filip VELÍMSKÝ – Zdeněk VYTLAČIL – Hana BRZOBOHATÁ, *První výsledky rekonstrukce stravy jedinců pohřbených u hřbitovního karneru Všech svatých v Kutné Hoře–Sedlci*, *Archeologické rozhledy* 75, 2023, č. 3, s. 233–252.

⁶⁵ V. HUSA, *Uhlířské tovaryšstvo na Kutnohorsku ve 14. až 16. století*, SSH 1, 1957, s. 7–66. Husův vyzrálý text naposledy zhodnotil M. ČAPSKÝ a kol., *Reprezentace a praxe*, s. 39–41.

⁶⁶ V. HUSA, *Výrobní vztahy v českém mincovnictví v 15. a 16. století*, Numismatický sborník (dále jen NS) 2, 1955, s. 57–98.

⁶⁷ Libor JAN, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006, s. 137–153.

⁶⁸ Právě v těchto otázkách se také Husovy teze setkaly s rozhodným odporem Josefa Mačka, Františka Grause či Josefa Polišenského, blíže viz Miroslav JAROŠ, *Výrobní poměry v kutnohorském hornictví v polovině 16. století*, ČL 43, 1956, č. 4, s. 163.

Nepřekvapuje přitom, že vleklý spor o platy pregéřských dělníků z konce 16. století vykládal jako projev třídního boje.⁶⁹

Mincířsko-pregéřskou obec traktoval Husa jako instituci ryze feudálního rázu. Vedle rozsahu držení privilegií a socioekonomické diferenciaci jejích příslušníků jej k takovému hodnocení vedlo rovněž vlastnictví svobodného deskového majetku, jenž ze společenství činil příjemce renty a zejména vrchnost pro několik poddaných ve vsi Poličany a Kluky. Husa také ve stopách Emanuela Lemingera, jehož práci o kutnohorské mincovně⁷⁰ – a to mu slouží ke cti – otevřeně vysoce ocenil, poukázal na prestižní titulaturu společenství i na interní struktury celé, s Vlašským dvorem svázané, komunity. Částečně se tak dotkl i pozoruhodné reprezentace korporace, již také v přehledové studii věnované socio-profesním organizacím kutnohorských horních pracovníků označil za vzor havířů.⁷¹

Husův výtečný text o mincířsko-pregéřské komunitě je zmíněn před výše uvedenou knihou Emanuela Lemingera,⁷² neboť je z metodického hlediska nepochybně sofistikovanější; přesto heuristicky úžasný a interpretačně neantikvovaný Lemingerův počín, o němž se bádání opírá dodnes, nelze opominout. I kutnohorský středoškolský profesor (s aprobací matematika-fyzika) totiž v hutné kapitole věnované společenství pojednal záležitosti související s jejím formováním a interními strukturami. Soustředil se přitom zejména na vztah členů korporace k výrobním provozům, a do textu proto začlenil znění řady dochovaných listin. Díky tomu slouží jeho kniha jako výchozí suma znalostí, přestože tím poněkud utrpěla její čtivost. Vedle pasáží postihujících reprezentaci komunity (příznačné je, že Leminger daleko podrobněji než Husa představil instituci v její roli náboženského bratrstva) jsou cenné také střípky podávající obraz pracovní každodennosti v královské mincovně.

Jen omezený je ve srovnání s oběma předchozími díly přínos Heleny Štroblové,⁷³ jejíž studie věnovaná producentům mince se zabývá povětšinou obdobnými problémovými okruhy, a zůstává tudíž i interpretačně ve vleku svých vlivných předloh. Na místech, kde se od vzoru odchýlí, pak zase autorčin výklad nepůsobí důvěryhodně a odůvodněně. Opomenout nelze ani nezanedbatelné faktické chyby – text je proto přínosnější až pro realie druhé půlky

⁶⁹ V. HUSA, *Selská pozdvížení v Čechách kolem roku 1525*, Časopis pro dějiny venkova 24, 1937, č. 1, s. 1–7, č. 3, s. 135–145 a č. 4, s. 177–190; Eduard MAUR, *Václav Husa a studium třídních bojů*, Acta universitatis Carolinae – Historia universitatis Carolinae 19, 1979, č. 1, s. 8–9.

⁷⁰ Emanuel LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, Praha 1912; a TÝŽ, *Královská mincovna v Kutné Hoře*. Dodatky, Praha 1924.

⁷¹ V. HUSA, *Organisationen des Kuttenger Bergvolkes vom 14. bis 16. Jahrhundert*, in: Wilhelm Fraenger (Hg.), *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde*, Bd. 5, Berlin 1959, s. 243–254, zde s. 247.

⁷² Viz pozn. 70.

⁷³ Helena ŠTROBLOVÁ, *Obec mincířů a pregéřů – korporace mincovních zaměstnanců v Kutné Hoře*, Kutná Hora 1990.

16. století. V jiné své studii se Štroblová pokusila prostřednictvím (poněkud problematického) srovnání údajů minciřských a městských knih poukázat na vlivné postavení producentů mince uvnitř pozdně středověké kutnohorské společnosti.⁷⁴ Za tímto účelem rekonstruovala proměny jejich kupní síly i zastoupení minciřů v městské radě. Konstatovala přitom, že navzdory postupnému snižování jejich výdělků a početně slabšímu obsazení konšelských lavic si minciři udrželi po celou dobu nemalý vliv na městské záležitosti. Z pohledu této práce se proto jako zajímavější jeví zjištění, s nímž si sama autorka nevěděla rady, podle kterého největší tržní apetit minciřů spadl v rámci zkoumané periody do 60. let 15. století.⁷⁵

Středověkým mincovnictvím se ve svých četných studiích zabývala i Jarmila Hásková, jež taktéž náležela mezi studenty Husova semináře. Nepřekvapuje tudíž, že se i dlouholetá vedoucí numismatického oddělení Národního muzea na počátku své profesní kariéry zajímala o kutnohorské reálie, konkrétně o obchod s mědí.⁷⁶ Tento výzkum ji také přivedl k aktivitám rudokupců (tj. podnikatelů vykupujících od těžařů a havířů rudu, již následně ve svých hutích pomocí komplikované sekvence taveb transformovali v tzv. „hertovní“ stříbro,⁷⁷ jež povinně dodávali za panovníkem stanovené výkupní ceny do královské mincovny) a jejich profesního společenství.⁷⁸ Vzdor nejstarším dokladům jeho existence, pocházejícím z 80. let 15. věku,⁷⁹ Hásková předpokládala, že se uskupení (ve volnější formě) etablovalo již v předhusitské době a vyslovila podnětnou hypotézu, podle níž instituce nesloužila výlučně jen rudokupcům, ale také k evidenci a kontrole osob přicházejících do styku s rudou ze strany královské správy. Pouze okrajově se naopak zabývala vnitřní strukturou sdružené obce, do níž vedle erckauferů náleželi také taviči a propírači rudy (šlichýři). Z textu je celkově zřejmé zacílení na rudkopuce, v jejichž činnosti i v průběhu první půle 16. věku autorka spatřovala jasný doklad zaostávajících výrobních poměrů v Kutné Hoře, kde na rozdíl od vývoje v Říši či v Uhrách nedošlo ke koncentraci produkce v rukách kapitálově silných sdružení. Kvalitní, leč stručná,

⁷⁴ TÁŽ, *Minciři v sociální struktuře Kutné Hory v letech 1424–1547*, NS 16, 1983, s. 81–107.

⁷⁵ Tamtéž, s. 98.

⁷⁶ Jarmila HOUDKOVÁ-HÁSKOVÁ, *Obchod s kutnohorskou mědí v druhé polovině 15. století*, in: Příspěvky, s. 87–102; TÁŽ, *Obchod s kutnohorskou mědí v první třetině 16. století*, ČNM – oddíl věd společenských 130, 1961, č. 1, s. 27–40.

⁷⁷ K procesu hutního zpracování vytěžené rudy Václav VANĚK – Dalibor VELEBIL, *Staré hutnictví stříbra*, in: Petr Hrubý (ed.), *Stříbrná Jihlava 2007. Studie k dějinám hornictví a důlních prací*, Brno – Jihlava 2007, s. 188–205.

⁷⁸ J. HÁSKOVÁ, *Kutnohorští rudokupci a jejich organizace*. Památce univ. prof. dr. V. Husy, NS 11, 1969–1970, s. 27–40.

⁷⁹ Zpráva z roku 1462, kterou přibližuje P. M. VESELSKÝ, *Průvodce po královském horním městě Hoře Kutné*, Kutná Hora 1877, s. 69, je totiž bezpochyby špatně datovaná – jak naznačuje role Michala z Vrchovišť v zápise, jež odpovídá mnohem spíše reáliím 80. či 90. let 15. století – nejedná-li se o naprostou dezinformaci. Příznačné je, že mnohem lépe informovaný E. LEMINGER, *Zaniklé kostely a kaple v Kutné Hoře*, Kutnohorské příspěvky 5, 1931, s. 76–80 zápis neuvádí. Od J. Háskové následně mylný údaj převzala do své jinak precizní studie Hana PÁTKOVÁ, *Bratrstvie ke cti božie*. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách, Praha 2000, s. 130.

práce Háskové tedy pominula další složky korporace a omezila se na éru privátního hutnění rudy (tj. do roku 1559). Tento dluh jsem se pokusil před nedávnem odstranit.⁸⁰

Badatelská pozornost již byla věnována také organizacím hašplířů (vytahovali pomoci ručních vrátků rudu, hlušinu a vodu z dolů na povrch) a trejvířů (personál obsluhující velké těžní stroje), avšak diplomovou práci dalšího Husova žáka Jaroslava Vrbaty se mi nepodařilo v archivu Karlovy univerzity fyzicky dohledat.⁸¹

1.2 Reprezentace socio-profesních uskupení

Shrneme-li předchozí řádky, je zjevné, že z hlediska formování a fungování profesních uskupení kutnohorských horních pracovníků je situace vcelku příznivě probádaná. Jinak už se to ovšem má s otázkami souvisejícími s jejich reprezentací.⁸² Není to však nic překvapivého, neboť ani v cechovním prostředí, jež se jinak těší tradičně velkému badatelskému zájmu, se toto téma dosud nedočkal náležitý zpracování. Ojedinelou výjimku představuje v kontextu domácí historiografie inspirativní studie Michala Šroňka o pražské malířské korporaci.⁸³ Ten své úsilí zaměřil obzvláště na podchycení panovnických privilegií (a jejich dopadu na interní struktury sdruženého cechu), na polepšení jeho erbu (1595) či na oltář sv. Lukáše nacházející se v Týnském chrámu a pojící se navíc s gotickým baldachýnem světícího biskupa Augustina Luciana, jež zhotovil Matěj Rejsek. Prizmatem tohoto textu je přitom vedle ústředních otázek po způsobu a prostředcích malířské reprezentace mimořádně podnětný rovněž autorův rozbor privilegia Rudolfa II. z roku 1595, jímž byli malíři povzneseni z řemeslné roviny do umělecké sféry. Císařovo obdarování se totiž promítlo nejen do růstu prestiže malířů, ale reagovalo i na vnitrocechovní neshody, které měli se sklenáři. Získaná milost dozajista posílila jejich pozici uvnitř instituce, neboť malíře symbolicky oddělovala od standardních řemeslnických struktur, v jejichž rámci naopak zůstali traktováni sklenáři. Toto počínání nápadně připomíná jednání havířů v letech 1473–1476, jak bude ukázáno.

Jinak ale do úvah nad konkrétním profesním společenstvím zahrnul roli reprezentace toliko Petr Čornej. Učinil tak v rozsáhlé a komplexně pojaté studii o staroměstských řeznících

⁸⁰ V. POHANKA, *Organizace kutnohorských rudokupců, hutníků a propíračů rudy ve 14. – 18. století*, SSH 42, 2016, s. 26–51.

⁸¹ Jaroslav VRBATA, *Příspěvek k dějinám hašplířského a trejvířského pořádku v Kutné Hoře*, diplomová práce obhájená na FF UK, Praha 1954.

⁸² Samostatná studie existuje jen pro havíře, V. POHANKA, *Reprezentace kutnohorského havířského pořádku*, *Mediaevalia Historica Bohemica* (dále MHB) 25, 2024, č. 1, s. 77–102.

⁸³ Michal ŠROŇEK, *Pražský malířský cech a jeho reprezentace v pozdním středověku a raném novověku*, *Umění* 64, 2016, č. 5, s. 371–394. Studie je k dispozici (v prakticky totožném znění) i v anglické jazykové mutaci jako součást kolektivní monografie, za jejímž uspořádáním stála, Kateřina HORNÍČKOVÁ (ed.), *Faces of community in central European towns. Images, symbols and performances, 1400–1700* (dále jen *Faces of community*), Lanham – Boulder – New York – London 2018, s. 149–193.

v husitské éře.⁸⁴ Jistými reprezentačními přesahy se pak vyznačuje starší kniha Hany Pátkové, jejímž smyslem však primárně bylo postižení kulturní role korporací.⁸⁵

Nezájem o otázky související s reprezentací a politickou komunikací cechů prozrazuje, že na tuto formu asociací – navzdory celistvosti jejich společenských aktivit – stále nahlížíme primárně hospodářským (resp. správním) prizmatem.⁸⁶ Jedním dechem je však třeba dodat, že ani západoevropská literatura nevěnuje reprezentaci samotných cechovních korporací větší pozornost. Mnohem více zato akcentuje jejich roli uvnitř politického systému tamních měst.⁸⁷ Jednu z mála výjimek představuje Laura Crombie, jež prostřednictvím dvou básní složených v prostředí gentských kameníků v 15. století odhalila soubor představ a hodnot, které na jednu stranu utvářely identitu společenství, na stranu druhou však sloužily i k šíření žádoucího obrazu kameníků navenek.⁸⁸ S ohledem na úvodní kapitolu přitom není bez zajímavosti, že za klíčové vlastnosti příslušníků společenství byly považovány poslušnost, zbožnost a bratrství.

Za artefakt spojený s blíže nespecifikovatelným minciřským uskupením byl tradičně pokládán unikátní náhrdelník čítající 16 plaket zobrazujících hornické výjevy. Domácí badatele na tuto v soukromé sbírce se nacházející památku, jejíž původ v našich končinách vůbec nelze vyloučit, před časem upozornila Laure Dorchy.⁸⁹ Bruselská uměnovědkyně ovšem oprávněně podotkla, že starší atribuce nedává smysl, neboť scény zachycují proces dobývání, zpracování a prodej rudy. Centrální medailon ve tvaru čtyřlístku navíc (podle jejího mínění) znázorňuje složení přísahy havíře nově přijímaného do společenství. Pokud by se její interpretace ukázala správná (samotný výjev je bohužel poněkud strohý a po mém soudu na něm schází preciznější ztvárnění vedení korporace, což však může být dáno pouze omezenou plochou média), nic by nebránilo tomu, ztotožnit zadavatele díla s některou ze středoevropských havířských institucí.

⁸⁴ Petr ČORNEJ, *Kočička, Kurvička, Kokot a Múdrá Hlavička aneb Staroměstští řezníci v husitské revoluci*, Pražský sborník historický 40, 2012, s. 7–129, zejména s. 84–103.

⁸⁵ H. PÁTKOVÁ, *Bratrství ke cti*, zejména s. 50–70.

⁸⁶ Jednu z výjimek představuje studie mapující politické zastoupení cechmistrů na správě pražského souměstí, již nedávno vydal Jiří SMRŽ, *Podíl cechmistrů na správě pražských měst v raném novověku*, Dolní Břežany 2021.

⁸⁷ Příkladně Ben EERSELS, *The craft guilds are the city. Political participation in late medieval towns. Brabant and Liège (c. 1360–1500)*, disertační práce obhájená na Katholieke Universiteit Leuven, Leuven 2018. Stěžejní místo cechů ve výstavbě celé městské society vyzdvihl J. HAEMERS, *Artisans and craft guild in the medieval city*, in: Véronique Lambert – Peter Stabel (edd.), *Golden times: wealth and status in the Middle Ages in the Southern Low Countries*, Tiel 2016, s. 209.

⁸⁸ Laura CROMBIE, *The Four Crowned Martyrs and saints Nazarius and Celsus. Craft guilds poems from fifteenth century Ghent as representations of guild and civic values*, *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* 68, 2014, s. 121–139; TÁŽ, *Craft guild ideology and urban literature: the Four Crowned Martyrs and the Lives of Saints Nazarius and Celsus as told by the masons' guild of fifteenth-century Ghent*, *Urban History* 45, 2018, č. 3, s. 404–425.

⁸⁹ Laure DORCHY, *The so-called "guild collar of the master of the silversmiths of Ghent". A unicum dedicated to silver ore mining and processing from Late Middle Ages*, in: Susanne Kubenz (Hg.), *ArchaeoMontan 2012*, Dresden 2013, s. 279–288.

Ještě o krok dál směrem k reprezentaci celých sociálních skupin postoupil ve svých inspirativních úvahách Jan Dumolyn, jenž se vedle městských nepokojů zabývá také analýzou literárních textů pocházejících z cechovního prostředí.⁹⁰ Zejména na jejich základě Dumolyn dešifroval cechovní ideologii opřenou o ústřední kvalitu v podobě kvalifikované, čestné práce, s níž se dále pojily hodnoty jako reputace, poslušnost, důstojný životní standard, dobročinnost či bratrství. Podstatné je, že navzdory odlišnostem v početnosti, ekonomické síle a postavení jednotlivých řemesel (potažmo jejich korporací) tvořil tento soubor představ – sdílených napříč celou skupinou – základ sebevědomí a enormně vlivné mocenské pozice řemeslníků ve struktuře bohatých flanderských měst.

1.3 Reprezentace urbánních komunit

Jestliže cechovní reprezentace se těší omezené oblibě, pak je reprezentace rozličných typů komunit stěží postižitelná. Dotýká se totiž všech myslitelných sociálních prostředí. Z hlediska domácí historiografie náleží k nejlépe probádaným obcím (při intencním pomnutí panovnické či dynastické reprezentace) ta šlechtická. Vděčíme za to především pracím Robertů Šimůnka a Novotného. Zatímco první řečený věnoval skvělou monografii zejména využívaným formám a médiím,⁹¹ postihuje druhý zmíněný více představy a praktiky spojené s hodnotovým světem urozených.⁹² Podobně orientované zkoumání se nevyhýbá ani selským poměrům, jak dokládá studie Libora Jana,⁹³ byť v něm do značné míry přetrvává pramenná nouze. O poznání lepší je v tomto směru situace ve městech, na něž se také zaměříme. V centru zájmu se přitom ocitnou pouze takové texty, jimiž budou inspirovány následující kapitoly.

⁹⁰ J. DUMOLYN, "I thought of it at work, in Ostend": urban artisan labour and guild ideology in the later medieval Low Countries, *International review of social history* 62, 2017, s. 389–419.

⁹¹ Robert ŠIMŮNEK, *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013; rovněž TÝŽ, *Rituály, ceremoniály a symbolická komunikace v životě české středověké šlechty*, in: M. Nodl – F. Šmahel (edd.), *Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku*, Praha 2014, s. 269–313. Dovolím si na tomto místě odhlédnout od rozsáhlé uměnovědné literatury evidující konkrétní případy vizuální či umělecké reprezentace aristokratů, neboť by se jednalo o velmi dlouhý výčet textů, který by navíc nebyl zvláště přínosný, neboť je evidován v právě citovaných pracích.

⁹² Robert NOVOTNÝ, *K počátkům české šlechty: otázka kontinuity a vizuální reprezentace*, in: Bronislav Chocholáč – Jiří Malír – Martin Wihoda (edd.), *Pro pana profesora Libora Jana k životnímu jubileu*, Brno 2020, s. 131–143; TÝŽ, *Pohanská minulost české šlechty v představách 16. století*, in: M. Nodl – F. Šmahel (edd.), *Pohané a křesťané. Christianizace českých zemí ve středověku*, Praha 2019, s. 217–236; TÝŽ, *Šlechta*, in: Pavlína Cermanová – Týž – Pavel Soukup (edd.), *Husitské století (dále jen Husitské století)*, Praha 2014, s. 290–317; TÝŽ, *Čest a urozenost v mentalitě pozdně středověké šlechty*, in: Spory, s. 54–68; TÝŽ, *Proměna rituálu. Šlechta v období dvojvěří*, in: F. Šmahel – M. Nodl (edd.), *Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století*, [= *Colloquia mediaevalia Pragensia*, sv. 12], Praha 2009, s. 237–246; TÝŽ, *Ráj milců? Nižší šlechta na dvoře Václava IV.*, in: Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka (edd.), *Dvory a rezidence ve středověku*, sv. II. *Skladba a kultura dvorské společnosti*, Praha 2008, s. 215–229.

⁹³ L. JAN, *Reprezentace elitních vrstev selského stavu v pozdním středověku*, *Časopis Matice moravské* 138, 2019, č. 1, s. 95–107.

Mimořádně podnětné jsou ve vztahu k reprezentaci celé urbánní pospolitosti studie Martina Čapského, který přiblížil charakter představ, jež o svých domovských obcích rozvíjeli vratislavští a pražští intelektuálové za účelem prosazení politických aspirací tamních konšelů v kontextu příslušných zemských struktur.⁹⁴ Na příkladu pražské novoměstské komunity zase sledoval konstruování identity (točící se kolem postavy císaře Karla IV.) jejích příslušníků.⁹⁵ Od počátku své existence se nově založené město muselo vypořádávat s konkurencí staršího a v mocenské i prestižní rovině renomovanějšího protějšku. Čapský proto poukázal na způsoby, jimiž se lidnatější z obou pravobřežních pražských obcí pokoušela tento deficit kompenzovat.

Kolektivní monografie *Faces of community*, uspořádaná historičkou umění Kateřinou Horníčkovou, představuje vcelku volně seskupenou skupinu textů postihujících právě témata spojená s utvářením sdílené městské identity, reprezentací různých institucí a konstruováním sociálního řádu, hierarchie i vnějškového obrazu vlastní obce.⁹⁶ Z toho důvodu také na studii z této knihy narazíme opakovaně. Sama editorka pojednala vizuální reprezentaci kališnických měst. V první části svého textu přiblížila formy a média komunikace, jimiž byly prezentovány jejich věroučné postoje (coby klíčová součást identity) v pokompaktní době. Ve druhé části sledovala vliv denominačního zřetele na podobu představ o ústřední obci radikálního husitství – Táboře.⁹⁷

Elisabeth Gruber zaměřila svou pozornost na menší rakouská příhraniční města Weitru a Freistadt, přičemž se opřela o koncept obecného dobrého, resp. jeho dalšího rozvoje pomocí navazujících institucí.⁹⁸ S ohledem na skutečnost, že symbolickou rolí městského opevnění či pečetí se zabývá i většina ostatních příspěvků, se proto jako originálnější jeví její úvahy stran špitálů jakožto prostředků reprezentace ideje *bonum commune* a tím také upevnění sociálních pout a hierarchie.

⁹⁴ M. ČAPSKÝ, *K postavení Vratislavi v českých korunních zemích v pozdním středověku*, ČCH 115, 2017, č. 2, s. 346–383.

⁹⁵ TÝŽ, *Rezidence, stolice, rezidenční město. Příspěvek k reprezentaci Nového Města pražského v pozdním středověku*, MHB 21, 2018, č. 2, s. 59–89. Naposledy se k rivalitě obou měst nahlížené jiným prizmatem vrátil Martin NODL, *Praha v 15. století. Konfliktní společenství*, Praha 2023, zejména s. 14–93. Ten se v pasážích věnovaných politickým ambicím staroměstských elit zabýval i reprezentací obce komunikované prostřednictvím sofistikované radniční výzdoby.

⁹⁶ Viz pozn. 83.

⁹⁷ K. HORNÍČKOVÁ, *Insiders' visions: memory and self-representation in Bohemian utraquist towns*, in: *Faces of community*, s. 113–149.

⁹⁸ Elisabeth GRUBER, *Representing bonum commune in Austrian border-region towns. Seals, fortifications, and hospitals*, in: Tamtéž, s. 41–64. Podobnou cestou se rakouská badatelka vydala i v jiné své studii (TÁŽ, *The city as commune*, in: E. Hovden – Ch. Lutter – W. Pohl (edd.), *Meanings of community across medieval Eurasia. Comparative approaches*, s. 97–124), v níž se pokusila rozšířit spektrum institucí, které napomáhaly udržovat sociální kohezi urbánních komunit – vedle působení právních nástrojů, zejména přísahy – o rodinné vazby a duchovní prostředky, konkrétně memorii a s ní spojené zbožné donace.

Vizualizace sociálního řádu panujícího uvnitř komunity přicházela ke slovu v průběhu různých slavností, jak demonstroval Tomáš Borovský. Brněnský historik se zaměřil obzvláště na přiblížení procesí (v tom zejména v jihlavských reáliích), v nichž měšťané každoročně touto formou děkovali Panně Marii za pomoc, již jim poskytla v roce 1402 při vpádu nepřátelských šlechticů do města.⁹⁹ Borovský dokázal brilantně postihnout nejen odraz připomínání události ve formování záchytného bodu městské paměti, ale i konstruování katolické identity obce. Na příkladu plzeňského Nového svátku zase zdůraznil vliv urbánního prostoru na průběh procesí i dočasné proměny sakrální topografie uvnitř komunity během festivity.

1.4 Dějiny práce

Reprezentace urbánních komunit se tedy velmi často opírá o rozbor klíčových objektů, institucí či praktik, jak dokládají právě uvedené příspěvky, jež zprostředkovávají řadu dalších zahraničních metodických podnětů. V kutnohorském prostředí, na něž se budou koncentrovat následující kapitoly, bude nutné vzít do úvahy ještě jeden zásadní element těšící se v poslední době zvýšenému zájmu západní medievistiky – práci. I na tomto badatelském poli se recentní výzkum přirozeně rozbíhá do několika směrů. Za klasický je možné označit ten proud, jemuž dominuje ekonomická perspektiva.¹⁰⁰ Jeho protipól představuje přístup inspirovaný kulturním pojetím, na něž se také záhy zaměříme. Za jisté pojítko mezi prvním a druhým přístupem lze považovat třeba výzkum zohledňující roli institucí.¹⁰¹ Společným jmenovatelem všech směrů je přitom důraz kladený na roli ženské práce a na místo žen na pracovním trhu.¹⁰²

V tomto bodě opět narážíme na jméno Václava Husy, jehož francouzské vazby, cit pro badatelsky módní témata i organizační vlohy (založení pracovních skupin pro výzkum cen a mezd či historicko-demografické bádání)¹⁰³ podnítily vznik knihy s názvem *Homo faber*.¹⁰⁴

⁹⁹ T. BOROVSKÝ, *Urban commemorative festivities as representations and visualizations of town order*, in: *Faces of community*, s. 91–111.

¹⁰⁰ Alexandra de PLEIJT – Jan Luiten van ZANDEN, *Two worlds of female labour: gender wage inequality in western Europe, 1300–1800*, *Economic history review* 74, 2021, č. 3, s. 611–638.

¹⁰¹ Thijs LAMBRECHT – Jane WHITTLE, *Introduction: towards a comparative history of Europe's labour laws c. 1350–1850*, in: Titíž (edd.), *Labour laws in Preindustrial Europe. The coercion and regulation of wage labour, c.1350–1850*, Woodbridge 2023, s. 1–29.

¹⁰² Mafalda TONIAZZI, *Feminine knowledges: jewish women in the labour market (Italy, 15th–16th centuries)*, *Mediaeval Sophia* 25, 2023, s. 125–133; Serena GALASSO, *The threshold of the marketplace. Women's work and linen manufacturing in 15th and 16th century Florence*, *Mélanges de l'École française de Rome* 135, 2023, č. 1, s. 79–93; Lies VERVAET, *Women and wage labour in rural Flanders in the fifteenth and sixteenth centuries*, *The agricultural history review* 67, 2019, č. 2, s. 203–226.

¹⁰³ Blíže E. MAUR, *Václav Husa – historik*, in: Václav Husa [= Velké osobnosti Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, sv. 4; *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica* 5, 1988], Praha 1989, s. 123–127; TÝŽ, *K česko-francouzským vědeckým stykům na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v 50. a 60. letech (obor*

V té Husa s pomocí mladého Josefa Petráně a Aleny Šubrtové sesbíral ikonografický materiál mapující pracovní motivy. Položil tím základy právě ke kulturnímu zkoumání práce, které ale na rozvinutí čekaly více než desetiletí, kdy na nevšední projekt začal příznačně navazovat sám Josef Petráň, směřující k obdobně výjimečné syntéze dějin hmotné kultury.¹⁰⁵

I v zahraničí se ve stejné době rychle množily studie věnované kulturním aspektům práce,¹⁰⁶ jež ve své syntéze jagellonské doby částečně reflektoval Josef Macek, systematický rozvoj však kulturní zkoumání práce zaznamenalo až na počátku 21. století. Z hlediska tohoto textu připadá klíčový význam syntetickému shrnutí přístupů a postojů k práci v předmoderní době z pera renomovaného autorského tandemu Catharina Lis – Hugo Soly. Ti totiž v širokém časovém záběru postihli náplň a proměny pracovního diskurzu, nahlížení různých sociálních skupin na rozličné typy práce a v neposlední řadě i konstituování a odůvodňování společenské prestiže jistých činností v konkurenci jiných.¹⁰⁷ Analyzovali přitom rozsáhlou škálu pramenů sestávající z kronik, traktátů, tisků či normativních regulativů na jedné straně, až po básně, ego-dokumenty, hmotné artefakty a předměty vizuální reprezentace na straně druhé. Díky jejich *oceněnihodnému úsilí* disponujeme plastickým vyličením pozvolného přerodu vnímání práce od negativního nahlížení (následek prvotního hříchu), k velmi pozitivnímu hodnocení.

Výše už byla zmíněna studie Jana Dumolyna týkající se sdílené ideologie a pracovní etiky flanderského cechovního prostředí. Na tomto místě se sluší doplnit, že belgický historik doložil v návaznosti na právě uvedenou knihu, že lze přelom směrem k příznivému traktování práce zaznamenat v daném urbánním milieu již před polovinou 15. století.¹⁰⁸

historie), in: Pavla Horská – M. Nodl – Antonín Kostlán (edd.), Francouzská inspirace pro společenské vědy v českých zemích, [= Cahiers du CEFRES, sv. 29], Praha 2003, s. 27–43.

¹⁰⁴ V. HUSA – Josef PETRÁŇ – Alena ŠUBRTOVÁ, *Homo faber*. Pracovní motivy ve starých vyobrazeních, Praha 1967.

¹⁰⁵ Josef HRDLIČKA, *Řeč hmotné kultury*, in: Václav Bůžek (ed.), *Dílo Josefa Petráně a současná historická věda*. Pocta Jihočeské univerzity českému historikovi, Praha 2020, s. 48–58.

¹⁰⁶ Maurice GODELIER, *Work and its representations: a research proposal*, *History workshop journal* 10, 1980, č. 1, s. 164–174; Wolfgang ZORN, *Arbeit in Europa vom Mittelalter bis ins Industriezeitalter*, in: Venanz Schubert (Hg.), *Der Mensch und seine Arbeit*, Sankt Ottilien 1986, s. 181–212; Barbara A. HANAWALT, *Introduction*, in: Táž (ed.), *Women and work in preindustrial Europe*, Bloomington 1986, s. vii–xviii; Wilfried REININGHAUS, *Arbeit im städtischen Handwerk an der Wende zur Neuzeit*, in: Klaus Tenfelde (Hg.), *Arbeit und Arbeiterfahrung in der Geschichte*, Göttingen 1986, s. 9–31; Jacques LE GOFF, *Za jiný středověk*. Čas, práce a kultura na středověkém Západě: 18 esejů, Praha 2005 (v originále vyšlo v roce 1977). O desetiletí mladší je pak studie reflektující (mimo jiné) poměry v saském dolování na konci 15. a na počátku 16. století, Helmut BRÄUER, *Zur Arbeitsauffassung am Beginn der frühen Neuzeit – Beobachtungen aus dem obersächsischen Raum*, in: Gerhard Jaritz – Käthe Sonnleitner (Hgg.), *Wert und Bewertung von Arbeit im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*. Herwig Ebner zum 65. Geburtstag, Graz 1995, s. 9–28.

¹⁰⁷ Catharina LIS – Hugo SOLY, *Worthy efforts: attitudes to work and workers in pre-industrial Europe*, Leiden – Boston 2012, s. 1–9.

¹⁰⁸ Viz pozn. 90. Pro německojazyčné prostředí doložil zásadní přehodnocení významu a ocenění práce již před rokem 1500 Josef EHMER, *Arbeitsdiskurse im deutschen Sprachraum des 15. und 16. Jahrhunderts*, *Historical social research*, Supplement 34, 2023, s. 316–335. V náboženských traktátech pak totožný posun zachytil v půli 15. století W. REININGHAUS, *Arbeit*, s. 15.

V roce 2019 vyšly šestisvazkové kulturní dějiny práce. Středověku je v nich věnován druhý díl pokrývající éru vymezenou léty 800–1450.¹⁰⁹ Těžiště textů však spočívá ve 12. a 13. století, zatímco první polovina 15. věku je reflektována jen sporadicky a spíše pro dokreslení. Navazující svazek, postihující léta 1450–1650,¹¹⁰ zase dominantně pojednává 16. století, silně však akcentuje předchozí vývojovou fázi. Níže se proto budeme věnovat hlavně třetímu dílu, který se nadto vyznačuje kvalitativně vyšší úrovní jednotlivých – všem svazkům totožných – kapitol.

Je to vidět již na promyšleném teoretickém úvodu, v němž editoři odmítli pohlížet na vymezenou éru prostřednictvím modernizační teorie a zaměřili se raději na proměny a dopady velkých procesů, jež se s raným novověkem obvykle pojí (fiskální nároky „moderního“ státu, zrod kapitalismu, humanismu a racionalismu, rozpad jednoty latinské církve, globalizace), na vnímání práce a pracovní praxi. V jejich pojetí představuje práce centrální kategorii vzájemně propleteného soudobého ekonomicko-politického myšlení, nikoliv pouhou směnnou hodnotu nabízenou na trhu.¹¹¹

Od 70. let minulého století se historici zajímali o proměny, k nimž došlo v pracovním procesu následkem průmyslové revoluce a tovární výroby. S přesunem těžiště pozornosti od sociálních dějin ke kulturnímu přístupu se však o desetiletí později začaly objevovat sondy do starších období, které rovněž poukazovaly na dalekosáhlé změny praktik. Výzkum se přitom obvykle opíral o prameny vzešlé z produkce elitních kruhů či o normativní předpisy.¹¹² I proto dlouho převládal názor, že práce byla ve středověku hodnocena negativně. Pozvolné přehodnocení charakteru předmoderní moci a obrat perspektivy (*from below*) k pojmání práce jednotlivými sociálními skupinami však v posledních letech přinesl podobný efekt jako v případě zkoumání konfliktů. Práce začala být nahlížena jako konstitutivní prvek identity různých společenských uskupení. Ukázalo se navíc, že všechny vrstvy bez výjimky dokázaly umně využívat pracovní diskurz k prosazení vlastních mocenských cílů, a že i nižší vrstvy byly schopny efektivně těžit z existence pracovního trhu při vyjednávání o podmínkách realizace jejich činnosti.¹¹³

Poslední bod se také stal námětem kapitoly sepsané Bertem De Munckem za asistence Jana Dumolyna,¹¹⁴ v níž plédují za spojení dějin lidových protestů a dějin práce v konceptu

¹⁰⁹ Valerie L. GARVER (ed.), *A cultural history of work in the medieval age*, vol. 2 (800–1450), London 2019.

¹¹⁰ Bert DE MUNCK – Thomas Max SAFLEY (edd.), *A cultural history of work in the early modern age* (dále jen CHW 3), vol. 3 (1450–1650), London 2019.

¹¹¹ TITÍŽ, *Introduction*, in: Tamtéž, s. 1–15.

¹¹² Tamtéž, s. 3–6.

¹¹³ J. EHMER, *Arbeitsdiskurse*, s. 334; B. DE MUNCK – T. M. SAFLEY, *Introduction*, s. 6–11.

¹¹⁴ B. DE MUNCK – J. DUMOLYN, *The political culture of work*, in: CHW 3, s. 145–158.

s názvem politická kultura práce. Zastávají totiž názor, že práce představuje vždy (byť někdy jen implicitně) součást konfliktů, jimž se oba dlouhodobě věnují. Na místo často bezúčelných debat o příčinách sporů (současná shoda panuje na vlastně nicneříkajícím mínění, že střet je obvykle způsoben mnoha kontextuálními faktory) se – vedeni důsledným provázáním politiky s ekonomikou – vyslovují pro navrácení práce, již chápou jako část širších záležitostí spojených s materiální i ideologickou reprodukcí komunit, do centra našich úvah. Protože v konfliktech docházelo k redefinování politického pole, byla práce jejich integrální součástí už proto, že mocenský vliv středních městských vrstev vyrůstal právě ze specifické cechovní ideologie opřené o vnímání jejich práce.

Důraz na vnějškové uznání hodnoty konkrétní práce (stejně jako v případě dobového pojetí cti) položili opět Catharina Lis a Hugo Soly,¹¹⁵ kteří ve své kapitole v komprimované formě přiblížili proměny ve vnímání užitečnosti některých profesí, přičemž upozornili na fakt, že společenské ocenění jisté činnosti s sebou automaticky neneslo také vzestup prestiže jejich vykonavatelů. Uvedli přitom postupy, s jejichž pomocí bylo možné zkonstruovat příznivější sebe-obraz, a tím dosáhnout i širšího sociálního uznání. Je-li řeč o (sebe)obrazu, nepřekvapuje, že na čele vývoje profesních portrétů stanuli již před polovinou 15. století vysoce oceňovaní zlatníci, jak dokládá kapitola o vizuální reprezentaci práce,¹¹⁶ jejíž slabinou je však až přílišná koncentrace na nizozemské realie. Zajímavé je, že zatímco v 16. století na těchto podobiznách figurují zobrazovaní jedinci vždy se všemi myslitelnými atributy své obživy, v následujícím období zpodobení nástrojů ubývá, případně chybí docela.

Josef Ehmer ohledává ve své kapitole jednotlivá pracoviště a jejich proměny, přičemž se zaměřil na podchycení klíčových výrobních sektorů, tj. zemědělství, městských řemesel a průmyslových velkopodniků typu produkce lodí a středoevropského dolování.¹¹⁷ Podařilo se mu nastínit pracovní podmínky (i praktiky, jimiž je pracovníci byli schopni ovlivnit) panující v těchto odvětvích, přiblížit vztah výrobních dílen k městské topografii či postihnout změny, jež do vzájemně provázaných výrobních a obytných zón raně novověkých městských domů přinesly nové trendy v oblasti bydlení.

Veldman i Ehmer se při líčení poměrů ve středoevropském stříbrorudném hornictví opírají o úvahy Gerharda Jaritze, který se zabýval vizuální reprezentací horních komunit.¹¹⁸ Důlní výjevy přitom chápal jako zobrazení mající za cíl vytvořit či udržovat sdílenou identitu

¹¹⁵ C. LIS – H. SOLY, *Work and society*, in: Tamtéž, s. 129–144.

¹¹⁶ Ilja VELDMAN, *Picturing work*, in: Tamtéž, s. 33–65.

¹¹⁷ J. EHMER, *Work nad workplaces*, in: Tamtéž, s. 67–87.

¹¹⁸ Gerhard JARITZ, *The visual representation of late medieval work: patterns of context, people and action*, in: C. Lis – J. Ehmer (edd.), *The idea of work in Europe from antiquity to modern times*, Farnham 2009, s. 125–149.

konkrétního společenství, aniž by však specifikoval, proč to právě v horním prostředí bylo tak důležité. Vídeňský badatel se domnívá, že podobné obrazy s důlní tematikou, jež postrádají přímou vazbu na náboženský námět, měly veřejný účel a často sloužily i k vyjádření osobního úspěchu, zatímco vyobrazení jiné – především řemeslnické – práce bylo daleko těsněji vázáno na biblické výjevy, legendy apod.

1.5 Uměnovědné bádání

Jestliže Gerharda Jaritze zajímal zejména komunikační potenciál pracovních motivů, pak v centru zájmu uměnovědných badatelů zabývajících se horní látkou zpravidla figurují otázky spojené s autorstvím, transmisí užitých ikonografických vzorů či objednateli klíčových zakázek. Platí to v první řadě o ikonických liturgických rukopisech se známými titulními listy, o nichž základní informace publikoval již Antonín Rybička¹¹⁹ a po něm Karel Chytil.¹²⁰ Jejich závěry rozvinul Josef Krása,¹²¹ který dokázal kutnohorské modlitební knihy zasadit do širších střeoevropských souvislostí a současně popravil některé Chytilovy atribuce. Objednatelům tzv. Smíškovského kodexu tak podle Krásy nebyl Michal z Vrchovišť, nýbrž Jan Smíšek, jak dokládá vyobrazení kostela Nejsvětější Trojice na svátek posvěcení chrámu.¹²² Proti tomuto ztotožnění se svého času postavila Milada Studničková, domnívající se, že ztvárnění chrámů bylo v soudobé malbě ještě příliš unifikované, než aby na jejím základě bylo možné uvažovat o zpodobení konkrétní stavby. S oporou v úvodní votivní scéně proto připsala objednávku díla opět Michalovi z Vrchovišť.¹²³ Tuto dedikaci odmítl Jörg Richter, který s pořízením výpravné liturgické knihy znovu spojil Jana Smíška.¹²⁴ Německý badatel ve studii, v níž se rovnoměrně věnoval všem třem významným kutnohorským rukopisům,¹²⁵ navrhl identifikovat zadavatele

¹¹⁹ Antonín RYBIČKA, *Tři staročeské kancionály nacházející se v cis. kr. dvorské bibliotéce Vídeňské*, Památky archeologické a místopisné (dále jen PA) 6, 1864, č. 1, s. 17–23; TÝŽ, *Dva staročeské kancionály v c. k. sbírce Ambrasské*, PA 6, 1865, č. 8, s. 281–284. Rybička se soustředil výhradně na popis iluminací obsažených v do té doby neznámém a navíc špatně dosažitelném Smíškovském graduálu. Později objasnil také to, za jakých okolností se rukopis dostal do vídeňských sbírek, TÝŽ, *Dodatek*, PA 11, 1878, č. 6, s. 287–288.

¹²⁰ Karel CHYTEL, *Vývoj miniaturního malířství českého za doby králů rodu Jagellonského*, Praha 1896, s. 11–19.

¹²¹ Josef KRÁSA, *Knižní malířství*, in: Jaromír Homolka – Týž – Václav Mencl – Jaroslav Pešina – J. Petráň, *Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526)*, Praha 1978, s. 390–452.

¹²² Tamtéž, s. 420.

¹²³ Milada STUDNIČKOVÁ, *Úvodní iluminace Smíškovského graduálu jako klíč k interpretaci rukopisu*, in: Dalibor Prix (ed.), *Pro arte*. Sborník k počti Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 183–189; TÁŽ, *Die Kuttenger Gradualien*, in: Evelin Wetter (Hg.), *Die Länder der Böhmischen Krone und ihre Nachbarn zur Zeit der Jagiellonenkönige (1471–1526)*. Kunst – Kultur – Geschichte, Ostfildern 2004 s. 125–142.

¹²⁴ Jörg RICHTER, *Die Gradualhandschriften für die Kuttenger Pfarrkirchen*, in: Dietmar Popp – Robert Suckale (Hgg.), *Die Jagiellonen. Kunst und Kultur einer europäischen Dynastie an der Wende zur Neuzeit*, Nürnberg 2002, s. 189–200.

¹²⁵ Tj. nejstaršího tzv. Kutnohorského kancionálu (také známého jako Lobkovický antifonář) z roku 1471, jehož pořízení financovalo havířské společenství, dnes uloženého v Praze, Národní knihovna České republiky (dále jen NK ČR), sign. XXIII A 2; dále tzv. Kutnohorského kodexu, jenž se dnes nachází ve Vídeň, Österreichische

tzv. Kutnohorského kodexu s dlouholetým radním a horním hofmistrem Prokopem Kroupou, přičemž zpěvník měl být používán literáty působícími při kostele sv. Jakuba. S určitým místem naopak autor nespojil havířský graduál. Za zmínku zato stojí jeho náhled na titulní list havířského rukopisu jako na formu tradičního votivního obrazu. Stejně tak je zajímavé, že ani další pracovní scény obsažené v miniaturách Kutnohorského kodexu nijak nedeformují a nezesměšňují prezentované horní dělníky. Jejich činnost je tu vnímána jednoznačně pozitivně, zatímco v iniciálách jsou ironie a výsměch často přítomny.

Naposledy se otázkou objednatele Smíškovského graduálu zabírala Maria Theisen.¹²⁶ I vídeňská kunsthistorička přitom došla k přesvědčení, že zakázku financoval Jan Smíšek, jak vyplývá ze zalidnění úvodní votivní scény – Michal nedisponoval tak rozsáhlým potomstvem – a z obrazového doprovodu ke mši připadající na svátek Nejsvětější Trojice.

Vedle tohoto korpusu literatury se zformoval druhý badatelský proud nahlížející scény z dolování prizmatem dějin techniky a technologie, potažmo každodennosti. Na jeho počátku stála dlouholetá ředitelka kutnohorského muzea Eva Matějková.¹²⁷ Ta sice byla vystudovanou uměnovědkyní, avšak v jejích textech se mísí umělecké postřehy se zkoumáním, jehož intencí je tvorba nové (moderní) muzejní expozice, jejíž zhotovení dostala tato další absolventka Husova pražského semináře za úkol po svém zařazení do Kutné Hory. Ryze popisný byl naproti tomu její německý protějšek Christian Beutler.¹²⁸ Zajímavější jsou uměnovědné, technologické a montanistické poznámky Karla Ewalda Fritzsche.¹²⁹

V roce 2009 se na trhu s uměním náhle objevil tzv. Jednolist – dnes označovaný jako Kutnohorská iluminace – známý do té doby pouze z černobílé reprodukce z roku 1929. Tento frontispis jednoho z dalších (nedochovaných) kutnohorských rukopisů byl totiž v soukromém vlastnictví. Jeho objev v aukční nabídce vyvolal senzaci, díky níž se památku podařilo získat Středočeskému kraji, který ji následně svěřil do péče Galerii Středočeského kraje.¹³⁰ Akvizice podnítila obnovený badatelský zájem o všechny titulní listy. Samotná Galerie iniciovala vznik

Nationalbibliothek, Musiksammlung, Mus. Hs. 15 501; a tzv. Smíškovského kodexu chovaného Tamtéz, Mus. Hs. 15 492 (resp. 2657).

¹²⁶ Maria THEISEN, *Ein Meisterwerk für Kuttenberg – das Graduale der Familie Smíšek*, in: Jeffrey F. Hamburger – Táž (Hgg.), *Unter Druck: mitteleuropäische Buchmalerei im 15. Jahrhundert*, Petersberg 2018, s. 61–76.

¹²⁷ Eva HANDIAKOVÁ, *Život kutnohorských havířů a jeho odraz v Titulním listu kancionálu Matouše iluminátora*, ČL 43, 1956, č. 5, s. 196–203.

¹²⁸ Christian BEUTLER, *Bildwerke von der Gotik bis zum Rokoko*, in: Heinrich Winkelmann (Hg.), *Der Bergbau in der Kunst*, Essen 1958, s. 69–112, zde s. 72–74.

¹²⁹ Karl Ewald FRITZSCH, *Der Bergamnn in den Kuttenberger Miniaturem des ausgehenden Mittelalters*, *Der Anschnitt. Zeitschrift für Kunst und Kultur im Bergbau (dále jen Der Anschnitt)* 19, 1967, č. 6, s. 4–40.

¹³⁰ M. STUDNÍČKOVÁ – Ivo PURŠ, *Kutnohorská iluminace*, Praha 2010, s. 7–21.

monografie, díky níž disponujeme spolehlivým rozbohem základních informací o iluminaci.¹³¹ Příznačné přitom je, že se její fundovaní autoři – Milada Studničková a Ivo Purš – nepokusili určit potenciálního objednavatele tohoto mimořádného díla.

Nedostatek indicií však v tomto směru neodradil Evu Matějkovou, která se domnívá, že donátorem ilustrace by mohl být vlivný mincovní úředník Sankturin z Nedvojovic.¹³² Ač se její atribuce neopírá o žádné přesvědčivé stopy – ba co víc, mnoho jejích úvah je zavádějících či přímo mylných – nemusí jít o scestný tip (napovídá tomu alespoň zobrazení mincovny, jež na předešlých výjevech absentuje). Zdá se pravděpodobné, že zadavatele bychom měli hledat mezi vlivnými jedinci dohlížejícími na chod Vlašského dvora. Adeptů však přichází v úvahu celá řada, už proto, že šlo o kolektivně – trojicí osob – vykonávaný úřad.¹³³ Stejně tak ovšem mohla rukopis objednat minciřsko-pregěřská komunita pro jednu ze svých kaplí nebo (méně pravděpodobně) pro kostel sv. Václava.¹³⁴

Originální ztotožnění donátora – opřené opět o chybné domněnky – nabídla Matějková i v případě Kutnohorského kodexu. Zatímco ve své studii z 50. let se domnívala, že pořízení graduálu financovalo havířské společenství, což jistě není pravda, a v ústřední postavě stojící za stolem, na němž probíhá prodej vytěžené rudy, spatřovala horního hofmistra,¹³⁵ nově osobu interpretovala jako nejvyššího mincmistra Beneše z Weitmile. Utvrdilo ji v tom nekorunované W nesené dvojicí andělů na horním rámu obrazu, které neváhala číst jako Weitmile na úkor standardního spojení s králem Vladislavem.¹³⁶ Přesto nelze její hypotézu a priori zatracovat. Měli bychom se však tázat, zda mohla reprezentace namířená jednoznačně do kutnohorského prostředí být k užitku přednímu dvořanovi, diplomatovi a důvěrníkovi panovníka.¹³⁷ Osobně se domnívám, že ne, neboť postavení mincmistra uvnitř daného mocenského pole bylo pevné a jeho prestiž – opřená o výše uvedené atributy – cílila na stavovsky odlišné publikum. Navzdory tomu nevylučuji, že zobrazená postava představuje mincmistra. To však nutně neznamená, že právě on musel být i objednatel rukopisu. Toho (potažmo ty, neboť

¹³¹ Viz předchozí poznámku.

¹³² E. MATĚJKOVÁ, *Titulní listy z dílny Matouše iluminátora*, in: Martin Bartoš (ed.), *Kutnohorsko – vlastivědný sborník*, sv. 13, Kutná Hora 2010, s. 38–50; TÁŽ, *Das Titelblatt aus dem Kuttenger Kanzionale und das Einzelblatt aus der Werkstatt des Meisters Mathaeus „Illuminator“ – Neue Ergebnisse zur Frühzeit des Kuttenger Montanwesens*, *Der Anschnitt* 63, 2011, č. 6, s. 207–222.

¹³³ Srov. biogramy úředníků mince, jež sebral E. LEMINGER, *Královská mincovna*, s. 298–303.

¹³⁴ K jeho lokalizaci TÝŽ, *Zaniklé kostely*, s. 82–85.

¹³⁵ Názory literatury na identifikaci tohoto úředníka sesumíroval J. KRÁSA, *Knižní malířství*, s. 455, pozn. 77.

¹³⁶ Jiří KUTHAN, *Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců*, díl 2. Města, církev, korunní země, Praha 2013, s. 196. Řád se do zdánlivě chaotického užívání iniciály W jednou s, jindy bez koruny pokusil vnést J. MACEK, *Jagellonský věk*, sv. 1. Hospodářská základna a královská moc, Praha 1992, s. 188–190.

¹³⁷ Benešův stručný biogram podal Václav ŠTOREK, *Páni z Weitmile*, in: Jaromír Homolka – Michaela Hrubá – Petr Hrubý – Michaela Ottová (edd.), *Ústecký sborník historický 2003/1 [= Gotické umění a jeho historické souvislosti II]*, Ústí nad Labem 2003, s. 234–235.

nemuselo jít o jednotlivce)¹³⁸ bych osobně hledal spíše mezi osobami obklopujícími ústřední postavu. Už proto, že na obraze postrádáme zobrazení královské mincovny, jejímž nejvyšším představitelem byl právě mincmistr. Titulní list naopak postihuje výrobní fáze spadající pod pravomoci horních úředníků, s jejichž zástupci ostatně autorka ztotožňuje jedince prohlížející spolu s mincmistrem vytěženou rudu. Je-li tato úvaha správná, pak by celý výjev bylo možné chápat jako zobrazení panujícího řádu a dobré správy revíru,¹³⁹ což by s ohledem na rostoucí kritiku řízení horního distriktu v posledních letech 15. století dávalo smysl.¹⁴⁰

Ve stínu kutnohorských zpěvníků zůstává dnes již bohužel jen fragment kaňkovského graduálu dokončeného roku 1561, o který však na počátku 17. století svedla tamní rada tuhý boj s nejvyšším mincmistrem Vilémem z Vřesovic. Dva rozměrné iluminované pergamenové listy vyříznuté z knihy – obsahující upálení Jana Husa a popravu vůdců havířského nepokoje v Poděbradech a na Křivoklátě – identifikovala Alena Petráňová s rukopisem zhotoveným pro kaňkovský kostel sv. Vavřince.¹⁴¹ Autorství maleb pak Jiří Kropáček připsal Fabiánu Pulěrovi osobně.¹⁴² Podtrhl navíc intenční vazbu obou dochovaných zobrazení, díky níž byli stínání kutnohorští havíři začleněni mezi utrakvistické mučedníky. Na tyto závěry navázala Martina Šárovcová, která vedle řady studií zasvěcených kališnickým hudebním rukopisům renesanční doby věnovala pozornost i malířskému ztvárnění kutnohorských martyřů z konce 15. století a zmapovala taktéž pozdější doklady jejich úcty.¹⁴³

Přesuneme-li pozornost od knižní k nástěnné malbě, je třeba zmínit se o pozoruhodné studii Jana Dienstbiera,¹⁴⁴ jenž pracovní scény v městských farních kostelech pojal jako formu námětové inovace. Zdůraznil přitom nejen velké uznání, jemuž se práce v Kutné Hoře zjevně

¹³⁸ Naposledy tímto způsobem uvažoval Tomáš GAUDEK, *Reprezentace objednavatelů českých iluminovaných rukopisů doby lucemburské*, in: Kateřina Kubínová – Klára Benešová (edd.), *Imago imagines*, sv. II. Výtvarné dílo a proměny jeho funkcí v českých zemích od 10. do první třetiny 16. století, Praha 2019, s. 406.

¹³⁹ G. JARITZ, *The visual representation*, s. 135.

¹⁴⁰ Nejvýraznějším dokladem stížností havířů na panující nešvary zůstává královské nařízení vydané roku 1486, jež mimo jiné v několika bodech reguluje právě prodej rudy, který na titulním listu hraje důležitou roli, *Umriss einer Geschichte der böhmischen Bergwerke* (dále jen *Umriss I/2*), sv. I/2, ed. Kaspar Sternberg, Prag 1837, s. 131–135, č. 88.

¹⁴¹ Alena PETRÁŇOVÁ, *Zlomky Kaňkovského graduálu v Knihovně Národního muzea v Praze*, ČNM – oddíl věd společenských 131, 1962, č. 1, s. 14–18. V rámci soupisového úsilí zlomek popsal i Pavel BRODSKÝ, *Katalog iluminovaných rukopisů Knihovny Národního muzea v Praze*, Praha 2000, s. 317. Naposledy o něm pojednala Martina ŠÁROVCOVÁ, *Zlomky kaňkovského graduálu*, in: Zdeněk Vybíral (ed.), *Jan Hus 1415/2015*, Tábor 2015, s. 249–252.

¹⁴² Jiří KROPÁČEK, *Poznámky k Pulěrově výzdobě Kaňkovského graduálu*, Tamtéž, s. 19–26. Nejnověji se k Pulěrově tvorbě vyjádřila Martina ŠÁROVCOVÁ, *Nový pohled na staroměstského malíře Fabiána Pulěře († 1562) a jeho dílo*, in: Alena Volrábová (ed.), *Ars linearis*, sv. VI, Praha 2016, s. 14–19.

¹⁴³ TÁŽ, *The execution of the miners of Kutná Hora at Poděbrady and in Křivoklát in 1496. On the veneration of the miners of Poděbrady in the sixteenth century*, in: Zdeněk V. David – David R. Holeton (edd.), *The Bohemian reformation and religious practice*, sv. 10, [= Filosofický časopis 63, 2015, č. 2], Praha 2015, s. 259–278.

¹⁴⁴ Jan DIENSTBIER, *Prostor pro výtvarnou inovaci? Středověké nástěnné malby v městských farních kostelech v českých zemích*, in: Jan Hrdina – Kateřina Jišová (edd.), *Městský farní kostel v českých zemích ve středověku*, [= Documenta Pragensia, Supplementa, sv. VI], Dolní Břežany 2015, s. 293–322, zde s. 313–320.

těšila, ale také sebevědomou samozřejmost, s níž je prezentována na zdech chrámu sv. Barbory. Podle jeho podnětné interpretace je práce vnímána jako prostředek cesty ke spáse.¹⁴⁵

Výčet z pohledu tohoto textu stěžejních uměnovědných prací zakončíme u monografií Michaely Ottové a Aleše Mudry. Pražská uměnovědkyně se ve své knize zabývala sochařskou výzdobou chrámu sv. Barbory, v níž hraje podstatnou roli i reprezentace havířské korporace, která se uplatnila nad severním (při příchodu z centra města hlavním) vstupem do svatostánku a klíčové místo v ní znovu zaujal pracovní výjev.¹⁴⁶ Michaela Ottová objasnila význam scény, již zasadila do kontextu sochy sv. Barbory stojící v její těsné blízkosti.

Aleš Mudra se věnoval primárně eucharistické zbožnosti, která v Kutné Hoře požívala velké úcty, stranou jeho zájmu proto nezůstalo ani umělecké zhodnocení sanktuářů, pastoforií, liturgického nádobí a v neposlední řadě i velikonočních inscenací. O jeho závěry se budeme opírat především při líčení reprezentace havířů spojené s oslavami svátku Božího těla.¹⁴⁷

1.6 „Nové politické dějiny“ a „dějiny moci“

Z předchozích řádek jasně vysvítá, že zobrazování pracovních motivů muselo nějakým způsobem rezonovat uvnitř kutnohorské society. Výše představené teze (zejména) belgických historiků přitom ukazují, že jejich efektem nemělo být jen formování sdílené identity městské populace, ale že je třeba prověřit i jejich dopad do praktické – lépe řečeno mocenské – roviny. To nás přirozeně obrací do sféry politiky – i tu však budeme na následujících stránkách vnímat kulturním způsobem, a v centru našeho zájmu se tudíž ocitne především připisování významu těm záležitostem, jejichž prostřednictvím docházelo k vyjednávání o politických kontroverzích.¹⁴⁸ Právě konflikty, v nichž se odhalují rozdílné představy o stávajícím řádu a jeho symbolickém založení, náleží ke klíčovým námětům zkoumání „nových politických dějin“ i „dějin moci“, v jejichž kontextu bude reprezentace havířského společenství nahlížena.

Výzkum konfliktů je tradičně svázán s turbulentním děním přítomnosti. Proto se první vlna zájmu o toto téma zdvihla v druhé půli 19. století jako reakce na éru liberálních revolucí, přičemž soudobí historici se svým idealizovaným pojetím harmonické středověké společnosti

¹⁴⁵ Dienstbier tak uvěřitelně prohloubil poctivý popis maleb, který poskytla Zuzana VŠETEČKOVÁ, *Středověká nástěnná malba ve středních Čechách*, Praha 2011², s. 162–178.

¹⁴⁶ Michaela OTTOVÁ, *Pod ochranou Krista Spasitele a svaté Barbory. Sochařská výzdoba kostela svaté Barbory v Kutné Hoře (1483–1499)*, České Budějovice 2010, s. 43–60.

¹⁴⁷ Aleš MUDRA, *Ecce panis angelorum. Výtvarné umění pozdního středověku v kontextu eucharistické devoce v Kutné Hoře (kolem 1300–1620)*, České Budějovice – Praha 2012, passim.

¹⁴⁸ Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Was heißt Kulturgeschichte des Politischen? Einleitung*, in: Táž (Hg.), *Was heißt Kulturgeschichte des Politischen?* [= Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 35, 2005], Berlin 2005, s. 9–24. Široké pojetí kultury, na něž se odvolává německá historička, nejnověji aplikoval na bohemikální materii kolektiv autorů zkoumající proměny kulturních praktik v průběhu 15. století. Výtečný teoretický rámec výzkumu poskytli Pavlína CERMANOVÁ – Pavel SOUKUP, *Valde notabilis in hominibus mutacio? Úvodní zamyšlení*, in: Titíž (edd.), *Husitské re-formace. Proměna kulturního kódu v 15. století*, Praha 2019, s. 7–21.

traktovali nepokoje negativně jako narušení plynulého politického vývoje. Současně odmítali i rozvoj radikálně demokratizačních hnutí, a s despektem tudíž pohlíželi na participaci nižších sociálních vrstev v dramatických událostech. Tento názor byl opuštěn v zásadě až v průběhu 70. a 80. let minulého století, kdy se jako odpověď na dění roku 1968 střety vrátily do módy, tentokrát již ale nazírané optikou zdola.¹⁴⁹ Ne náhodou se přitom v centru bádání ocitla role státu a jeho rostoucího daňového tlaku, spolu se socioekonomickými příčinami typu chudoby, jimiž byl zhusta vysvětlován vzdor ze strany ovládaných.¹⁵⁰ Od počátku 80. let však pozvolna sílilo paradigma spojující cyklicky se opakující revolty s politickými důvody. Protesty nižších společenských vrstev tak mělo působit zejména posilování státní moci, potažmo souběh válek s daňovými požadavky. Po obratu ke kulturnímu zkoumání dějin (90. léta) byly strukturální podněty postupně zatlačeny a pozornost se obrátila k performativní složce rebelií,¹⁵¹ nicméně zájem o konflikty opadal. Tento stav se ale začal měnit na začátku 21. století a definitivně jej potvrdily události tzv. Arabského jara.

Moderní bádání akcentuje oproti tomu dřívějšímu několik základních posunů. Předně se odlišuje v pojmání státu, potažmo moci jako takové. Ta již není nahlížena monoliticky, ale polycentrálně. Participuje na ní tudíž mnohem širší paleta různě formalizovaných institucí, jež vstupovaly do procesu vyjednávání politického konsensu.¹⁵² Konflikt proto začal být vnímán jako běžná (revolta je plynulým pokračováním „normální“ politiky),¹⁵³ ba dokonce žádoucí a ne rozvracející součást politiky vedoucí k intenzifikaci jednání a nutící všechny aktéry sporu hledat adekvátní *modus vivendi*.¹⁵⁴ V souvislosti s tím se přehodnocení dočkalo i užití různých forem násilí, které již není z podstaty věci odsouzeníhodným činem, nýbrž jedním z nástrojů prosazování požadavků nižších sociálních vrstev. Paradigma se zcela otočilo: násilí nově není nahlíženo jako dezintegrující prvek sociálního řádu, ale jako prostředek jeho tmelení. Zároveň je vyzdvihována komunikační role násilí. Vincent Challet dokonce razí pojem „gramatika“ politicky motivovaného násilí, pod nímž rozumí takový postup opozice, jímž je mocensky dominantní vrstvě dávána na vědomí nespokojenost se stávajícím řádem. V praxi mohlo jít

¹⁴⁹ Justine FIRNHABER-BAKER, *An introduction: medieval revolt in a context*, in: Táž – Dirk Schoenaers (edd.), *The Routledge history handbook of medieval revolt* (dále jen *Handbook*), London 2017, s. 2–6.

¹⁵⁰ J. DUMOLYN – Wouter RYCKBOSCH – Mathijs SPEECKE, *Did inequality produce medieval revolt? The material position and political agency of textile workers during the Flemish revolt of 1379–1385*, *Social history* 46, 2021, č. 4, s. 372–375.

¹⁵¹ TÝŽ, *Conclusion: urban revolts and communal politics in the Middle Ages*, in: Ben Eersels – J. Haemers (edd.), *Words and deeds: shaping urban politics from below in late medieval Europe* (dále jen *Words and deeds*), Turnhout 2020, s. 214–215.

¹⁵² J. FIRNHABER-BAKER, *An introduction*, s. 4.

¹⁵³ J. DUMOLYN, *Conclusion*, s. 217.

¹⁵⁴ Patrick LANTSCHNER, *Revolts and the political order of cities in the late Middle Ages*, *Past and Present* 225, 2014, č. 1, s. 4.

o symbolický útok na panovnický majestát (atak na věznicí a pobití či osvobození zadržených osob) či o systematické zničení majetku nenáviděného králova rádce, při němž však útočníci nerabovali, naopak si dávali záležet na tom, aby jejich akt nebyl „čten“ jako kriminální, nýbrž jako politický čin.¹⁵⁵ Ačkoliv se opozice neuchylovala k násilným aktům unáhleně, ale obvykle až v poslední instanci odporu po selhání jiných nátlakových a petičních akcí,¹⁵⁶ užití agrese vnášelo do střetu novou dynamiku. Jejím prostřednictvím si totiž slabší strana mohla vynutit slyšení na elitách dosud neochotných k vzájemnému jednání.¹⁵⁷

Mnohem uváženěji se také zachází s označováním jednotlivých protestů. Dříve zcela běžné přebírání pojmenování událostí z dobových pramenů totiž do značné míry znemožňuje pochopit příčiny revolty a identifikovat cíle poražených, neboť opozici automaticky staví do pozice rušitelů míru.¹⁵⁸ Ne že by si historičky a historici nebyli vědomi zaujatosti pramenů, s nimiž pracovali, ale nekritické přijetí slovníku vítězné paměti s sebou mimoděk neslo taktéž akceptování sociálního řádu v tomto výrazivu obsaženém.¹⁵⁹ Nereflektováno tudíž zůstávalo, že mocenský střet byl zároveň diskurzivním soubojem o pojmenování akce, které inherentně ponese i konstrukci řádu.¹⁶⁰

Zhruba tak lze charakterizovat posuny, jimiž se vyznačuje moderní přístup k výzkumu konfliktů, který dosud v domácí historiografii zůstal téměř nevyužit. Výjimku představují jen studie Martina Čapského. Vedle jeho již opakovaně zmiňované nejnovější monografie je třeba uvést i text věnovaný jihlavským událostem z let 1520–1524,¹⁶¹ v němž analyzoval politickou komunikaci znesvářených stran, což mu umožnilo proniknout za základní hodnotové soudy přebírané starší literaturou právě z dobových pramenů. Současně přiblížil možnosti, jimiž obě uskupení disponovala při vedení sporu.

V zahraniční literatuře se shora nastíněné myšlenky dočkaly celé řady uplatnění. Nemá proto smysl pouštět se na tomto místě do rozboru desítek inspirativních studií. Omezíme se na konstatování, že to jsou výše citované práce, v nichž jsou posuny akcentů náležitě aplikovány.

* * *

¹⁵⁵ Vincent CHALLET, *Violence as a political language. The uses and misuses of violence in late medieval French and English popular rebellions*, in: Handbook, s. 280.

¹⁵⁶ J. HAEMERS, *Artisans and craft guilds*, s. 231–236.

¹⁵⁷ V. CHALLET, *Violence*, s. 288.

¹⁵⁸ M. ČAPSKÝ a kol., *Reprezentace a praxe*, s. 13–14.

¹⁵⁹ J. DUMOLYN, „*Criers and shouters*”. *The discourse on radical urban rebels in late medieval Flanders*, Journal of social history 42, 2009, č. 1, s. 123.

¹⁶⁰ J. HAEMERS, *Injury and remedy. The language of contention in the Southern Low Countries, 13th–16th centuries*, in: Words and deeds, s. 141–144.

¹⁶¹ M. ČAPSKÝ, „*Na pranýř jej namalovati dali*“. *Politická komunikace v pozdně středověké Jihlavě*, SMB 11, 2019, č. 2, s. 213–257.

Výše uvedená literatura se asi nejvýrazněji podílela na formování níže prezentovaných představ o reprezentaci havířského společenství. Přišel čas podívat se na několik metodických reflexí, o které se tento výzkum bude opírat.

2 Metodické východisko

V roce 2012 publikoval Jan Dumolyn kritickou úvahu věnovanou místu komunikace v medievistickém bádání.¹⁶² Ocenil v ní sice pozitivní roli, kterou koncept hrál v rozvoji mnoha výzkumných oblastí, současně však pranýřoval jeho teoretickou neukotvenost a přílišnou šíři. Podle jeho zdání došlo na počátku 21. věku pod vlivem „performativního“ obratu k neúměrné koncentraci na studium non-verbální komunikace, u níž se často implicitně předpokládal její harmonizující a utvrzující dopad na sociální řád. Stranou pozornosti tak zůstával konflikt, jenž byl vlastní společnosti založené na nerovném mocenském postavení, stejně jako význam vyřčeného (promluv, projevů) ve středověké „politické kultuře“. I tento termín sice považoval za teoreticky nevyjasněný, nicméně při jeho pojímání jako souboru diskurzů a praktik řídicích politický život konkrétního společenství jej hodnotil kladně, neboť traktován tímto způsobem zahrnuje nejen politickou komunikaci shora dolů, ale i tu opačnou. Právě tato skutečnost byla pro Dumolyna, který kritizoval podceňování politického hlasu těch, kdo bývali označováni za mlčící, kruciální.¹⁶³ V závěru studie proto plédoval pro další zkoumání politické komunikace zdola, zejména při střetávání s vládnoucími elitami v procesu vyjednávání. Takový výzkum je podle něj nutné zasadit jak do širokého komunikačního kontextu (využívajícího rovnoměrně všech médií a forem), tak do patřičných, mocensky asymetrických souvislostí.

Přesně v těchto intencích bude na následujících stranách pohlíženo na počínání havířů. Cílem totiž není pouze analýza forem a obsahů jejich reprezentace, nýbrž podchycení proměn mocenského postavení jejich společenství v kontextu daného politického pole. Bez dopadu do roviny praktické politiky (a to i za cenu analýzy jen nečetných dochovaných stop) by výzkum podoby sebe-obrazu havířů zůstal v půli cesty.¹⁶⁴ Předkládaná studie si tudíž stanovuje za cíl vrhnout prostřednictvím rozboru politické komunikace havířů (zdola) světlo na vyjednávání nového mocenského uspořádání kutnohorské society v druhé půli 15. věku (oddíl 2). Musíme mít neustále na paměti hloubku proměn, jimiž „stříbrné“ město prošlo v průběhu husitské éry, kdy nastala velká obměna mocenských elit a restrukturační zbytku populace.¹⁶⁵ S pozvolným

¹⁶² J. DUMOLYN, *Political communication*, s. 33–55.

¹⁶³ Dokladem toho je i sborník, na jehož vzniku se podílel, TÝŽ – J. HAEMERS – H. R. OLIVA HERRER – V. CHALLET (ed.), *The voices of the people in late medieval Europe: communication and popular politics*, Turnhout 2014.

¹⁶⁴ Přesně takové zkoumání – postihující jen produkci obsahu a média jeho šíření, ovšem bez analýzy jeho reálné konzumace předpokládaným publikem – ostatně autor také kritizoval, J. DUMOLYN, *Political communication*, s. 43–44.

¹⁶⁵ V. POHANKA – Ondřej VODIČKA, *Kutnohorští katoličtí exulanti v Jihlavě v době husitské revoluce*, in: Jan Stoklasa (ed.), *Vlastivědný sborník Vysočiny*, sv. 23, Jihlava 2024, v tisku.

vzestupem dolování po polovině 15. století pak šlo ruku v ruce i několikeré rekonstituování mocenského pole, v němž jednotliví aktéři zaujímali patřičná místa. Politická aréna této doby se proto vyznačovala značnou dynamikou.

Nástrojem zkoumání bude široce pojímaná komunikace. Bylo již zmíněno, že koncept komunikace je téměř bezbřehý. Na následujících stránkách bude pod tímto pojmem rozuměn prakticky každý akt mající nějaké publikum, které jej recipuje a interpretuje.¹⁶⁶ Nezáleží na tom, zda se jedná o výměnu listů, svědectví vyřčené před městským soudem či o hanící gesto. Takto chápaná komunikace je sice teoreticky vágní, avšak medievisté s ní běžně pracují jako s plnohodnotným instrumentem. Snad tedy nebude projevem metodického alibismu, přiřadí-li se i předkládaná studie k tomuto proudu bádání.

V centru pozornosti druhého oddílu textu stane rozbor klíčových komunikačních aktů nahlížených v jejich co největší celistvosti. Zajímat nás proto budou nejen aktéři, užitá média a obsah jednání, ale i role potenciální „veřejnosti“¹⁶⁷ a v neposlední řadě pak prostoru, v němž se rokování odehrávala.¹⁶⁸ Prostoru je totiž již delší dobu připisována sociální dimenze. Gerd Schwerhoff a Susanne Rau odlišili svého času „prostor“ a „místo“.¹⁶⁹ Zatímco druhý termín postrádá hlubší kvalitu – je jen bodem v městské topografii – je prostor sociálně konstruován. Utvářejí jej totiž představy, názory i kolektivní paměť různých skupin. Totožné fyzické místo tak v závislosti na imaginaci či praktikách rozličných uskupení může nabývat zcela odlišných projekcí a obsahů; může být společensky přisvojováno stejně jako převrstvováno, dojde-li ke změně sociálních okolností.¹⁷⁰ Podobně je tomu i s děním v konkrétním místě. Z obyčejného bodu městského areálu se díky zastavení slavnostního průvodu u provizorně zřízeného oltáře mohla díky konanému procesí stát na přechodnou dobu prestižní část intravilánu. Stejně tak docházelo v myslích participujících k symbolickému přivlastňování předměstského prostoru, tvořilo-li předpolí města součást trasy procesí.¹⁷¹

Mimořádný význam připadl prostoru při politické komunikaci. Uwe Goppold ukázal, jak bylo už výběrem „jeviště“ a „rekvizit“ předem determinováno složení účastníků podívané

¹⁶⁶ M. ČAPSKÝ a kol., *Reprezentace a praxe*, s. 12.

¹⁶⁷ Vývoj názorů na existenci středověké „veřejnosti“ a jejího mínění přiblížil TÝŽ, *Město pod vládou kazatelů. Charismatické náboženství vůdci ve střetu s městskou radou v pozdně středověkých českých korunních zemích*, Praha 2015, s. 46–53.

¹⁶⁸ K prostorovému „obratu“ v humanitních vědách výtečně Lenka ŘEZNÍKOVÁ, *Prostor*, in: Lucie Storchová a kol., *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha 2014, s. 36–45.

¹⁶⁹ Susanne RAU – Gerd SCHWERHOFF, *Öffentliche Räume in der Frühen Neuzeit. Überlegungen zu Leitbegriffen und Themen eines Forschungsfeldes*, in: Titíž (Hgg.), *Zwischen Gotteshaus und Taverne. Öffentliche Räume in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Köln – Weimar – Wien 2008, s. 22–23.

¹⁷⁰ M. ČAPSKÝ, *Město pod vládou*, s. 54–55.

¹⁷¹ T. BOROVSÝ, *Urban commemorative festivities*, s. 103–104.

a vytyčena taktéž očekávání stran jejich vystupování.¹⁷² Stejně důležitá a intencionální (jako při inscenovaných aktivitách) byla volba prostoru i v rutinním politickém provozu, neboť v ní byl inherentně zakotven okruh řešených problémů a zúčastněných delegátů. Rokování na radnici se přirozeně lišilo od toho, které se odehrávalo mimo její zdi. V takové chvíli konšelé pozbývali výhody „domácího hřiště“, na němž ve svůj prospěch mohli využívat standardní „protokol“ jednání.

Ambicí druhého oddílu této studie tedy je zapojit se do debaty o politickém zastoupení nižších vrstev a jejich vlivu na urbánní rozhodovací procesy.¹⁷³ Havíři jsou tradičně pokládáni za příslušníky spodních pater kutnohorské society a donedávna jim proto byl upírán politický hlas.¹⁷⁴ Za ojedinělý výraz jejich postoje tak obvykle bývá považována otevřená revolta vůči establishmentu z konce 15. věku. Sebevědomé vystupování havířské korporace, předcházející zmíněnému konfliktu, je pak redukováno na spor o sázení jejich představitelů či o pravomoci nad institucí.¹⁷⁵ Na následujících řádcích před námi postupně vyvstane poněkud jiný obraz.

Analýza politické komunikace havířů odkryje nejen proměny uvnitř mocenské arény, ale také potenciální posuny v obsazích komunikovaných společenstvím navenek. Právě tyto změny podchytí třetí oddíl, který se nadto zaměří na postižení forem a médií reprezentace havířů, jež uspořádá v jakémsi katalogu. Škála nosičů, jejichž prostřednictvím korporace šířila svůj sebe-obraz, totiž byla širší, než by se na první pohled mohlo zdát. Příznačný je v tomto směru údiv projevený Michaelou Ottovou, když na podkladě pouhého zlomku rekonstruované havířské reprezentace konstatovala její překvapivě bohatou a sebevědomou podobu.¹⁷⁶ Podle zažitého mínění totiž havíři náleželi k vrstvám, které si něco podobného finančně nemohly

¹⁷² Uwe GOPPOLD, *Politische Kommunikation in den Städten der Vormoderne. Zürich und Münster im Vergleich*, Köln 2007, s. 267–269.

¹⁷³ J. HAEMERS – B. EERSELS, *Introduction: shaping urban politics from below. Citizen participation in late medieval Europe*, in: Words and deeds, s. 7–29. Rovněž J. HAEMERS – Jesús Á. SOLÓRZANO TELECHEA, *Are “popular groups” powerless? Towards a research agenda*, in: Titíž – Beatriz Arizaga Bolumburu (edd.), *Los grupos populares en la ciudad medieval Europea*, Logroño 2014, s. 545–553.

¹⁷⁴ Pro husitskou éru oprávněně J. KEJŘ, *Právní život*, s. 142–147. Ani v „poděbradské éře“ nezasedali zástupci havířů v městské radě, hojná je zato jejich participace na samosprávě všech předměstí, David NYKODÝM, *Moc v poděbradské Kutné Hoře. Městské elity a jejich role v politické a sociální struktuře pozdně středověkého města*, [= disertační práce obhájená na FF UHK], Hradec Králové 2025, s. 136–139. V jagellonské éře doložila A. KŘEPELKOVÁ, *Havířský pořádek*, s. 42–43, několik představitelů korporace už i mezi konšely. Netušila však, že se vesměs jednalo o movité osoby, jejichž primárním zdrojem obživy nebylo dobývání rudy (byť mohlo jít o jejich původní povolání), nýbrž prestižnější profese včetně rudokupectví. Z nějakého důvodu ovšem i tito jedinci usilovali o členství v havířské korporaci, jejímiž exponenty se následně stávali. Tato zjištění opominula jak E. MATĚJKOVÁ, *Kutná Hora*, Praha 1962, s. 34–37, tak Helena ŠTROBLOVÁ – Blanka ALTOVÁ (edd.), *Kutná Hora*, Praha 2000, s. 98–99, v jejichž pojetí neprojevují havíři až do výbuchu nepokojů na konci 15. století žádné politické postoje. Navazují tak na starší pozitivistické badatele, které tu zástupně reprezentuje Josef ŠIMEK, *Dějiny města Kutné Hory*, Kutná Hora 1925, s. 33–34.

¹⁷⁵ J. FIALA, *Havířský pořádek*, s. 1–6. Podobně A. KŘEPELKOVÁ, *Havířský pořádek*, s. 45–46.

¹⁷⁶ M. OTTOVÁ, *Pod ochranou*, s. 53.

dovolit. Nebude proto od věci pokusit se využitá média evidovat co nejúplněji, aby patřičně vynikly možnosti, jež se před zástupci korporace v tomto směru otevíraly.

Třetí oddíl tudíž bude založen především na rozboru symbolické komunikace, o jejímž nezpochybnitelném významu pro předmoderní společnost dnes referuje obšírná literatura, ač ani tento frekventovaný pojem není jednoznačně teoreticky ukotvený.¹⁷⁷ Následující řádky se proto opírají o pojetí představené Jacobou van Leeuwen,¹⁷⁸ jež považovala dělení komunikace na tři složky – orální, písemnou a symbolickou – prosazované svého času Gerdem Althoffem, za poněkud nadbytečné.¹⁷⁹ Belgická badatelka se totiž domnívala, že určitou míru symbolična zahrnuje každý komunikační akt, neboť zpráva je pro účel přenosu vždy jistým způsobem kódována a je na příjemci ji dešifrovat. Místo odlišování přímé a nepřímé úrovně komunikace tudíž naopak akcentovala provázání obou komponent. Z toho důvodu také hovořila raději o komunikaci se symbolickými prvky než o symbolické komunikaci, jež navozuje dojem série úkonů předávaných výlučně nepřímou formou. Rituály a ceremonie podle ní nesestávají jen ze skrytých sdělení, ale mají spíše kompozitní charakter. Proto také navrhovala sledovat, jaká média, resp. kombinace médií (přímá či non-verbální), připadají konkrétním úkonům, z nichž se inscenace skládá, a jaký byl jejich vliv na celkové vyznění slavnosti.¹⁸⁰

Interakce havířského společenství s okolím se zhusta opírala o komunikaci využívající symbolických prvků. Vzhledem k výše uvedenému nás proto bude zajímat, jaké obsahy nesla uplatňovaná média, a především, jaký byl potenciál jejich dopadu na recipienty. Není asi nutné rozvádět, jak se lišil efekt pracovního motivu zobrazeného v modlitební knize a jak ten, který figuroval nad hlavním vstupem do klíčového městského chrámu. Robert Šimůnek před časem přiblížil širokou škálu symbolických komunikačních prostředků, jež měly urbánní obce k dispozici.¹⁸¹ Navázal tak na systematické shrnutí médií, s jejichž pomocí svolávaly městské rady „veřejnost“.¹⁸² V tomto směru tudíž nejde o převratné úsilí. Novum ovšem představuje zacílení na konkrétní sociální skupinu (navíc nikoliv elitního, nýbrž právě opačného rázu), již je tato studie věnována. Uvědomíme-li si četnost socio-profesních korporací nacházejících se

¹⁷⁷ Objasnit základní pojmy, teoretické přístupy i badatelské vyhlídky se pokusila B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne*. Begriffe – Themen – Forschungsperspektiven, *Zeitschrift für historische Forschung* 31, 2004, s. 489–527.

¹⁷⁸ Jacoba van LEEUWEN, *Introduction*, in: Táž (ed.), *Symbolic communication in late medieval towns*, Leuven 2006, s. vii–xx.

¹⁷⁹ G. ALTHOFF, *Zur Bedeutung symbolischer Kommunikation für das Verständnis des Mittelalters*, *Frühmittelalterliche Studien* 31, 1997, s. 373.

¹⁸⁰ J. van LEEUWEN, *Introduction*, s. ix–xi.

¹⁸¹ R. ŠIMŮNEK, *The Bohemian towns as a space for symbolic communication (1400–1600)*, in: *Faces of community*, s. 13–40.

¹⁸² Pro říšské prostředí je skvěle podchytil Mark MERSIOWSKI, *Wege zur Öffentlichkeit. Kommunikation und Medieneinsatz in der spätmittelalterlichen Stadt*, in: Stephan Albrecht (Hg.), *Stadtgestalt und Öffentlichkeit. Die Entstehung politischer Räume in der Stadt der Vormoderne*, Köln 2010, s. 13–58.

v jediném městě – a představíme-li si, že se většina z nich pokoušela alespoň v omezené míře obdobným způsobem ovlivňovat svůj sebe-obraz –, potvrzují se opět teze o urbánním prostoru jako o místu extrémně zahuštěných komunikačních vazeb.¹⁸³

¹⁸³ Příkladně Jörg OBERSTE, *Einführung. Verdichtete Kommunikation und städtische Kultur*, in: Týž (Hg.), *Kommunikation in mittelalterlichen Städten*, Regensburg 2007, s. 7–10.

3 Nástin stavu a vývoje dolování v letech 1437–1547

Na počátku 15. věku se exploatace kutnohorského podzemí ocitla ve vážných obtížích, způsobených výrazným zvýšením výrobních nákladů. Intenzivní těžba předchozích desetiletí si vyžádala sestup hluboko pod povrch do partií, v nichž se dosud nedolovalo a ve kterých, jak se záhy ukázalo, docházelo k citelnému poklesu stříbra v rudách.¹⁸⁴ Výnosy dolování tudíž začaly významně slábnout ještě před výbuchem husitské revoluce, jež nežádoucí vývoj spíše dovršila, než zapřičinila.¹⁸⁵ Postihnout přesněji míru narušení důlní infrastruktury a celkového chodu revíru však nedokážeme, neboť až do roku 1472 postrádáme účetní prameny vzniklé z činnosti mincovny, z nichž čerpáme údaje o objemu produkce.¹⁸⁶ Chceme-li se tedy pokusit o alespoň rámcové určení tempa obnovy pohusitského dolování, musíme tak učinit nepřímo, prostřednictvím stopování (zejména) sociálních proměn.¹⁸⁷

* * *

Za jeden z nejlepších dokladů pozvolného ožívání dolování bývá považována zpráva, vztahující se k roku 1443, o konstituování havířského společenství.¹⁸⁸ Mnohem menší zájem však donedávna přitahovaly proměny personální skladby a množství institucí reprezentujících starších. Za pouhé dvě generace došlo totiž hned osmkrát k transformaci struktury vedení. Tato skutečnost nás upozorňuje na obrovskou vnitřní dynamiku zpočátku jednotné korporace, hájící nejen zájmy havířů z Kutné Hory (pracujících v jižní části revíru na stříbrných žilách) či z předměstského Kaňku (těžících severní část distriktu, v němž se nacházelo sice robustnější, avšak stříbrem chudší pyritové zrudnění),¹⁸⁹ ale taktéž hašplířů, trejvířů a dalších pomocných důlních dělníků. Podívejme se proto stručně, v jaké formě a počtu starší v inkriminované době zasedali:

- první (v mladším opise zachovaná) zpráva pochází z roku 1453, kdy v čele cechu stály čtyři osoby, zjevně pocházející z vlastního kutnohorského prostředí,¹⁹⁰
- roku 1459 už instituci hájilo šest jedinců; k původní čtveřici totiž přibyl jeden zástupce hašplířů a jeden kaňkovských havířů,¹⁹¹

¹⁸⁴ František ORASKÝ a kol., *Tisíc let kutnohorského dolování a mincování*, Kutná Hora 1985, s. 30–31.

¹⁸⁵ J. KEJŘ, *Právní život*, s. 87–94.

¹⁸⁶ Jejich rozbor podal Zdeněk JELÍNEK, *Dodávky stříbra a jeho zpracování v kutnohorské mincovně v poslední čtvrtině 15. a v první třetině 16. století*, Sborník archivních prací (dále jen SAP) 25, 1975, č. 2, s. 477–537.

¹⁸⁷ Na následujících řádcích se opírám o svou starší studii, V. POHANKA, *K intenzitě dolování v kutnohorském revíru v 60. letech 15. století*, in: Drahomíra Nováková (ed.), *Zprávy Včely čáslavské*, sv. 2, Čáslav 2017, s. 19–32.

¹⁸⁸ J. FIALA, *Havířský pořádek*, s. 1–3.

¹⁸⁹ F. ORASKÝ a kol., *Tisíc let*, s. 31–32.

¹⁹⁰ SOkA KH, AM KH – AS, č. 518/1, kart. 6.

- v roce 1466 nadále reprezentovalo korporaci šest představených, z jejichž řad se však vytratil hašplířský delegát, jehož nahradil další kaňkovský havíř,¹⁹²
- o dvě léta později stanulo v čele společenství hned osm starších, šest z Kutné Hory a dva z Kaňku,¹⁹³
- v roce 1471 se však struktura vedení vrátila k dříve užívanému formátu se šesti jedinci (4 + 2),¹⁹⁴
- roku 1481 bylo vedení rozšířeno do podoby devítičlenného týmu (6 + 3),¹⁹⁵
- o osm let později poprvé narážíme na samostatně zapsané hašplířské starší, a to zvláště pro kutnohorské (osm jedinců) i pro kaňkovské (šest osob) prostředí,¹⁹⁶
- konečně roku 1491 disponují vlastním uskupením už i trejvíři se šturciři (dělníci plnící vodou měchy před jejich vytažením na povrch), opět odděleně pro město i předměstí (3 + 3); přehlédnout navíc nelze, že ve vedení kaňkovských havířů napříště figurovaly čtyři osoby.¹⁹⁷

Na tomto místě je vhodné dodat, že množství reprezentantů hájících cech respektovalo v kutnohorském milieu – jak dokládají příklady dalších korporací – význam a početnost dané instituce. Jestliže v roce 1443 postačoval k ochraně zájmů všech důlních profesí jediný cech, v jehož čele úradovali čtyři jedinci, pak o půl století později tuto potřebu saturovalo hned šest organizací vzniknuvších paralelně jak pro stříbrnou, tak pro kyzovou část distriktu. Zmíněná dynamika přitom nemohla vyrůstat z ničeho jiného než ze znatelného rozmachu těžby, na níž byli havíři existenčně závislí. Kdyby pro ně v revíru neexistoval dostatek práce, nedocházelo by ani k rozšiřování jejich řad, kterému musel být opakovaně uzpůsobován i užívaný správní model, respektující vždy aktuální sociálně-mocenskou situaci.

Pokusíme-li se korelovat jednotlivé fáze rozvoje havířského cechu (tak, jak byly shora nastíněny) s nahodile zachovanými zmínkami o dolování obsaženými v městských památných knihách – je nutné si přitom uvědomit, že podstatou těchto knih nebyla evidence dolových propůjček, a že tudíž podchycují důlní aktivity spíše jen namátkově –, dostáváme pozoruhodně souhlasné echo.

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² SOkA KH, AM KH – kn. č. 7, fol. 117r.

¹⁹³ Tamtéž, fol. 161r.

¹⁹⁴ Tamtéž, fol. 200r.

¹⁹⁵ SOkA KH, AM KH – kn. č. 8 (*Registrum flaveum minus 1480–1494*), fol. 40r.

¹⁹⁶ Tamtéž, fol. 165v.

¹⁹⁷ Tamtéž, fol. 194v. V zápise sice schází představitelé hašplířů, to ale neznamená, že by o nabytou nezávislost zase přišli, neboť v roce 1493 se opět uvádějí (Tamtéž, fol. 230r). Od roku 1496 – v předchozích letech nebyli starší horních korporací obnovováni – se pak jejich počet ustálil na šesti jedincích v obou částech revíru. Stejně tak se rozšířily a stabilizovaly řady reprezentantů trejvířů a šturciřů, jichž bylo po čtyřech zástupcích na obojích horách, srov. SOkA KH, AM KH – kn. č. 9 (*Registrum flaveum maius 1495–1515*), fol. 25r, 44v, 65v–66r, ad.

První fázi těžby – počátek 40. let – reprezentují zmínky o intenzivním, ale prostorově omezeném provozu na Maurských žilách (ležely na předměstí zvaném Holcmark, na dohled chrámu sv. Barbory),¹⁹⁸ na nichž se pracovalo již v revoluční době.¹⁹⁹ Ve druhé půli 50. let, kdy se ve vedení cechu objevuje kaňkovský zástupce, pozorujeme pozvolný obrat k tamnímu prostředí. Dokládá jej zpráva o prorážce (tedy průniku do sousedního dolového pole) z dolu Šechtlík do Tolpů. O něco později pak registrujeme spory mezi těžaři ze sousedních Švábů a Tolpů. Všechna díla se přitom nalézala právě na excentricky položeném Kaňku.²⁰⁰ Třetí etapu – půle 60. let – kdy již předměstské poměry spadaly do gesce dvojice delegátů, charakterizuje zahuštění zmínek o stěžejních kaňkovských těžních šachtách: Frátech, Šmitně, Niklasích²⁰¹ a Plimli.²⁰² Z téže doby také pochází transakce, jíž Anna, vdova po Petru Vidlákovi, postoupila zděděný (přibližně 60%) podíl v dole Tolpy šepmistru Prokopu Alderovi. Ten se za to zavázal poplatit její dluhy sahající do výše 100 kop grošů.²⁰³ Vyplatili se jinak spíše konzervativně investujícím Alderovi podstoupit riziko spekulace,²⁰⁴ muselo jít o velmi ziskové dílo.²⁰⁵ Na jižním úseku Oselského pásma (tedy mezi chrámy sv. Barbory a Nejsvětější Trojice), kam se zvolna přesouval zájem těžařů, stojí ve stejné době za zdůraznění důl Flašary, jehož provoz nevyžadoval žádných subvencí ze strany panovníka.²⁰⁶ Naopak, v roce 1468 se za přítomnosti krále Jiřího řešila kauza krádeží rudy v témže dole, z něhož „v ty časy z daru božieho najvětší užitek vycházel“.²⁰⁷ Úředníkům se tehdy podařilo dopadnout při činu havíře vynášejícího lup. Při následných výsleších pachatel udal síť svých kompliců a odběratelů, jimž hrozil hrdelní trest. Na místo toho však král provinilce pardonoval. Vedle Flašar byly nepochybně v provozu také blízký Roznštrauch i dlouhodobě spíše pasivní Klinšmíd.²⁰⁸ Ve všech třech případech se přitom jednalo o rozlehlé doly,

¹⁹⁸ Blíže Z. JELÍNEK, *Z dějin kutnohorského dolování ve XIV. až XVI. století*. Podnikání na Oselském pásmu, [diplomová práce obhájená na FF UK], Praha 1959, s. 118–123. Krom nich se zmiňuje jen perkmistr nedalekého dolu Nevle (SOKA KH, AM KH – kn. č. 361 (*Liber hereditarum antiquus 1424–1501*), fol. 105r), který později náležel k Čapčošské skupině, Jan KOŘAN, *Dějiny dolování v rudním okrsku kutnohorském*, Praha 1950, s. 112.

¹⁹⁹ Obrat polovinou dolového podílu dolu Maur lze roku 1427 doložit i mezi v Jihlavě usazenými kutnohorskými exulanty jako součást krytí dlužního břemene (V. POHANKA – O. VODIČKA, *Kutnohorští katoličtí exulanti*, v tisku). Potvrzuje se tak, že stav dolování byl navzdory distanci bedlivě sledován, neboť věřitel, jímž byl zkušený těžař Hans Kind, by stěží přijal bezcenný kus papíru.

²⁰⁰ J. KOŘAN, *Dějiny dolování*, s. 136.

²⁰¹ SOKA KH, AM KH – kn. č. 7, fol. 80r.

²⁰² Tamtéž, fol. 115v.

²⁰³ Tamtéž, fol. 92r.

²⁰⁴ Alder zjevně preferoval realitní transakce, jak ukazují záznamy trhových knih spojené s jeho jménem, které přiblížil E. LEMINGER, *Královská mincovna*, s. 292–294.

²⁰⁵ Rozdělování ybrláfu z Tolpů (tedy čistého zisku plynoucího z dolu) je výslovně doloženo k roku 1466, SOKA KH, AM KH – kn. č. 7, fol. 119v.

²⁰⁶ J. KOŘAN, *Dějiny dolování*, s. 109.

²⁰⁷ SOKA KH, AM KH – kn. č. 265 (*Liber sententiarum 1467–1507*), fol. 19v–20r.

²⁰⁸ Z. JELÍNEK, *Z dějin*, s. 153–163.

k jejichž exploataci bylo potřeba velkého množství pracovních sil. Patrně není náhodou, že v době, kdy se v čele havířské korporace objevilo hned osm osob, což implikuje růst těžby, došlo i k provedení toužebně očekávané mincovní reformy, díky níž opět začaly být produkovány groše.²⁰⁹ Za překvapivý „regres“ proto lze označit snížení počtu starších na šest jedinců, k němuž došlo v roce 1471. Nezdá se příliš pravděpodobné, že by za ním stál nějaký zásadní výkyv objemu těžby, čísla dochovaná z následujících let tomu alespoň nenasvědčují.²¹⁰ Obecně lze říci, že údaje z let 1472–1524 naznačují vesměs cyklické kolísání těžby ve zhruba desetiletých intervalech.²¹¹ Propad výnosů v druhé půli 70. let (viz níže) tak organicky navazuje na předchozí ziskovou dekádu 1465–1475. Důvod změny v čele instituce tudíž musíme hledat spíše v politických souvislostech, jak indikuje i ojedinělý zápis připojený za vlastní text referující o obnovení úřadů, jež z královského pověření provedl kníže Jindřich Minsterberský.²¹² Záznam totiž nápadně zdůrazňuje konsensus mezi odstupující radou a obcí, což nasvědčuje tezi, že třenice minulých let byly překonány (viz oddíl 2). Symbolickým výrazem konsolidace postavení rady proto mohl být i návrat k „tradičnímu“ formátu vedení korporace. Poslední fázi – rozšíření počtu starších na devět osob (1481) – provází nejen obnova dolování na Čapčošské žíle²¹³ a záznamy o chodu dalších děl na jižním úseku Oselského pásma,²¹⁴ ale také doklady intenzivní exploatace dolejší skupiny kaňkovských dolů.²¹⁵

Na dostatku vytěžené rudy však byli vedle havířů existenčně závislí taktéž rudokupci. Jejich počet přitom představuje další nepřímé vodítko výkonnosti revíru. Zatímco v revoluční éře doložil Jiří Kejř (na základě městských knih) hutní podnikání 16 osob,²¹⁶ Jarmila Hásková ukázala, že na počátku 70. let se touto činností živilo přinejmenším 40 jedinců.²¹⁷ Její odhad potvrzují i zpřesněná data, které na základě analýzy účtů mincovny sebral Zdeněk Jelínek.²¹⁸

²⁰⁹ Jan CIHLÁŘ, *Příběh pražského groše*. Stručný přehled historie a mincovnictví zemí Koruny české v době grošové (1300–1547), Praha 2020, s. 108–109; dále Jan BOUBLÍK, *Měnové poměry doby poděbradské*, Sborník Národního muzea v Praze – řada A – Historie 60, 2006, č. 1–2, s. 25, 27–29.

²¹⁰ Z. JELÍNEK, *Dodávky stříbra*, s. 484. Týž autor taktéž prokázal, že v 70. letech (nikoliv až po roce 1484) byl již těžen i ikonický důl Osel, TÝŽ, *Z dějin*, s. 185. V roce 1477 pak bylo otevřeno Rejské pásmo (leželo mezi sedleckým klášterem a vsí Hlízov), jak referují *Paměti*, sv. I, ed. A. Rezek, Praha 1878, s. 43. Dolování se tak začalo zvolna posouvat i do dalších dříve exploatovaných částí revíru, příkladně na Grejfské a Kuklické pásmo.

²¹¹ Z. JELÍNEK, *Dodávky stříbra*, s. 484.

²¹² SOKA KH, AM KH – kn. č. 7, fol. 199r.

²¹³ *Paměti I*, s. 46.

²¹⁴ Konkrétně Rousy a Hutrejtěře, Z. JELÍNEK, *Z dějin*, s. 138–141 a 163–164.

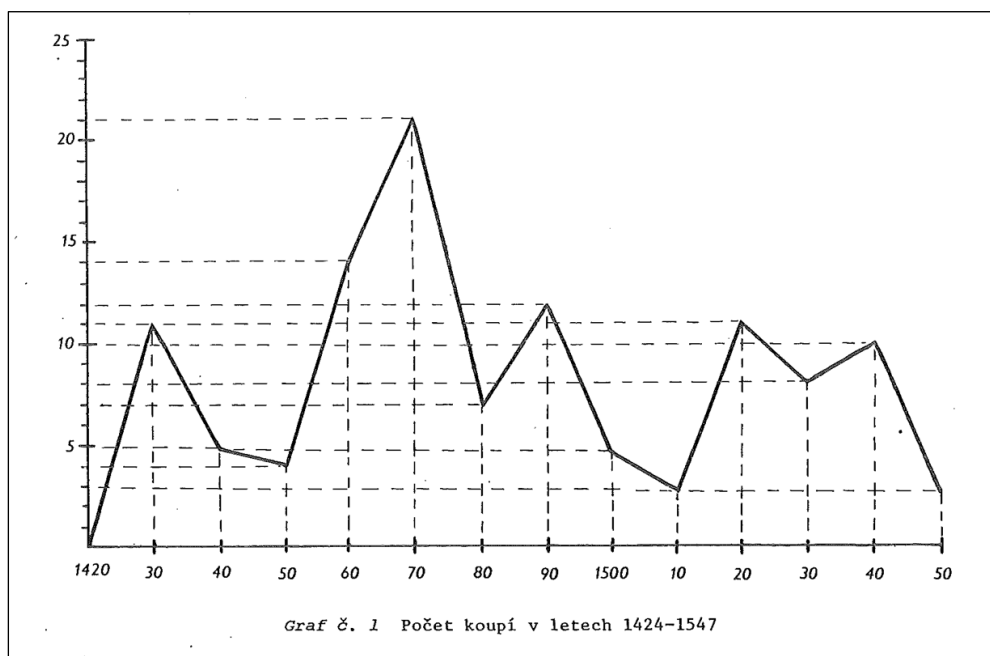
²¹⁵ Jde o doly jménem Plimle, Rabštejn, Ruthard, Práger, mezi nimiž došlo k několika prorážkám, srov. SOKA KH, AM KH – kn. č. 265, fol. 28v–30r, 32r–35v.

²¹⁶ J. KEJŘ, *Právní život*, s. 92.

²¹⁷ J. HÁSKOVÁ, *Kutnohorští rudokupci*, s. 33.

²¹⁸ Z. JELÍNEK, *Dodávky stříbra*, s. 480–481.

Poslední indicií referující o stavu celého revíru pak je pochopitelně objem produkce mincovny. K dispozici sice nemáme žádná čísla, nicméně graf publikovaný před léty Helenou Štroblovou „tvrdá“ data do jisté míry doplňuje. Štroblová se snažila potvrdit pokles kupní síly výrobců mince, prokázaný Jaroslavem Honcem po roce 1516,²¹⁹ sledováním množství jejich transakcí s nemovitostmi (zejména domy) zanesenými do trhových knih. Konstatovala přitom pozvolné snižování objemu trhů, což v jejích očích potvrzovalo Honcovy závěry. Její vývody rozhodně nelze přeceňovat, neboť postrádají promyšlené metodické uchopení, přesto doslova bije do očí, že největší počet sjednaných převodů spadl v rámci zkoumané doby (vymezené léty 1424–1547) právě do 60. let 15. století, což si autorka, předpokládající v souladu s tezemi soudobé literatury špatný stav kutnohorských dolů, nedokázala vysvětlit.²²⁰

Obrázek 2 – Absolutní počet transakcí uzavřených mincířů. Převzato z citované práce H. Štroblové.

V kontextu předcházejících úvah se zjištění Heleny Štroblové nejeví problematicky, ba právě opačně. Ekonomické možnosti výrobců mincovních střížků závisely zejména na dvou faktorech: plynulosti chodu mincovny, kterou garantoval pravidelný přísun stříbra v dostatečném množství, a typu ražeb.²²¹ Tržní aktivita mincířů v době Poděbradovy vlády,

²¹⁹ Jaroslav HONC, *Objem výroby, mzdy a výdělky v kutnohorské mincovně v letech 1516–1544*, NS 14, 1976, s. 27–100.

²²⁰ H. ŠTROBLOVÁ, *Mincíři*, s. 89–91 a 98.

²²¹ Prokázal to Eduard ŠIMEK, *Kutnohorská „Kniha zápisů lůnů minciřských a stolic pregěřských“*. Příspěvek k otázce výrobních vztahů v českém mincovnictví 16. století, NS 11, 1969–1970, s. 47, který upozornil na to, jak výrazně zapůsobil na hodnotu mincovních lůnů (tj. jednotlivých výrobních provozů) přechod od ražeb grošů k mincování tolarů.

během níž byla téměř výlučně produkována drobná mince (jejíž mincování bylo pro výrobce nejvýhodnější, menší užitek naopak skýtala královské kase),²²² implikuje souvislý a intenzivní provoz mincovny. Otázkou ale zůstává původ zpracovávaného kovu. Po mém soudu sice jeho valná většina byla výsledkem (předpokládané) důlní konjunktury revíru, vyloučit ovšem nelze ani vydatnou roli pagamentu (tj. již jednou zmincovaného kovu, který byl přetaven a druhotně využit). Roku 1460 byly totiž v rámci mincovní reformy zřízeny v celém království směnárny mající zajistit rychlé a efektivní nahrazení znehodnocené drobné mince jakostnějšími ražbami. Místem jejich přemincování byla, byť ne výhradně, také kutnohorská mincovna. Nejsme však bohužel schopni odhadnout množství takto získaného kovu a netušíme ani, jak dlouho akce probíhala.²²³ Stěží ale mohlo jít o proces táhnoucí se napříč celým decenniem.²²⁴ Peněžnímu pagamentu proto zřejmě mohla připadnout důležitá role ve struktuře mincovaného kovu spíše jen na počátku 60. let. Stejně nepravděpodobná jako dlouhodobá závislost mincovny na již jednou zpracovaném kovu se jeví rovněž možnost, že by za její masivní produkcí stála kvanta stříbra vozená do města odjinud.²²⁵

Ekonomickou sílu celé mincovní a pregéřské komunity ostatně demonstruje i výzdoba kaplí, jež korporace vlastnila jak v kostele sv. Jakuba (utrakvistické malby), tak v chrámu sv. Barbory (známý pracovní výjev), které jsou uměnovědnou literaturou tradičně kladeny právě do 60. let.²²⁶ Pořízení fresek jistě nebylo lacinou záležitostí. Manifestovalo tudíž sebevědomí a potenci obce bytostně závislé na prosperitě Vlašského dvora.

V rozporu s příznivě načrtnutým obrazem revíru – po mém soudu – není ani královská listina z roku 1462, již panovník potvrdil pregéřům práva k držným stolicím, avšak současně jim snížil jejich odměny o třetinu, a navíc odebral i mimořádné příplatky.²²⁷ Nepopulární krok přitom ospravedlnil *sešlostí* kutnohorských dolů.²²⁸ Poděbradův čin totiž ústrojně zapadá do strategie Antonia Mariniho na ozdravení královských příjmů. Francouzský učenec hodlal

²²² J. BOUBLÍK, *Zlatá a stříbrná mince v peněžní praxi 14. až první poloviny 16. století*, in: Martin Musílek (ed.), *Ceny – mzdy – peníze. Ekonomické myšlení ve středověkých a raně novověkých městech* (dále jen *Ceny – mzdy – peníze*), Praha 2022, s. 190.

²²³ Klíčovou roli pagamentu předpokládala J. HÁSKOVÁ, *Příspěvek k otázce produkce a oběhu stříbra v době Jiřího z Poděbrad*, ČsČH 21, 1973, č. 2, s. 248–250.

²²⁴ Petr VOREL, *Od pražského groše ke koruně české. Průvodce dějinami peněz v českých zemích*, Praha 2000, s. 81–82.

²²⁵ J. KOŘAN, *Přehledné dějiny československého hornictví*, Praha 1955, s. 85–110.

²²⁶ J. DIENSTBIER, *Prostor*, s. 313–316 a 320; J. KUTHAN, *Královské dílo*, s. 117–120; A. MUDRA, *Ecce panis*, s. 185–187. Pouze Z. VŠETEČKOVÁ, *Středověká nástěnná malba*, s. 167–168 a 179–184, je považuje za dílo vytvořené v rozmezí let 1440–1450. Argumentuje přitom obnovou havířského společenství v chybném roce 1446, což je v kontextu popisovaných maleb bezpochyby irelevantní a mylné.

²²⁷ *Umrise I/2*, s. 120–121, č. 83.

²²⁸ Tento slovní obrat se v roli argumentu zabydlel zejména v numismatické literatuře, do níž jej implementoval E. LEMINGER, *Královská mincovna*, s. 219, na kterého navázal Karel CASTELIN, *Česká drobná mince doby předhusitské a husitské 1300–1471*, Praha 1953, s. 234.

získat finance ražbou nekvalitní drobné mince, jejíž reálná hodnota neměla mít deklarovanou nominální výši.²²⁹ Včleníme-li královo opatření do tohoto kontextu, lze konstatovat, že účelně navazuje na Mariniho záměr (hypoteticky kladený do roku 1463),²³⁰ neboť jeho efektem byla levnější produkce nového oběživa, a tím i maximalizace panovníkova zisku.²³¹

V souvislosti s tradičně skeptickým náhledem numismatiků stran kutnohorské důlní produkce v první půli 60. let se navíc sluší dodat, že růst exploatace byl pozvolným procesem. Na místo přílišného akcentování díkce solitérní listiny bychom měli spíše zvažovat možnosti, které Poděbrad v roce 1460, kdy byl celý region zaplaven znehodnoceným oběživem, měl. Už Karel Castelin se domníval, že jakost soudobých domácích ražeb nemohla příliš převyšovat ty okolní, neboť by takové oběživo bylo tezaurováno a vyváženo za hranice.²³² Přistoupíme-li na tuto úvahu, zdá se co možná nejlevnější produkce nekvalitní drobné mince jediným řešením, jež současně vypovídá jen málo o stavu dolování. Jinak řečeno, materiální základna mohla být klidně schopná dodat dostatek kovu k výrobě jakostnější ražby, to však v dané chvíli nebylo ani výhodné, ani účelné. Snížení výrobních nákladů v roce 1462 pak pouze reflektovalo snahu zvýšit králův profit z mincovního regálu náležejícího i nadále k hlavním zdrojům komory.²³³

* * *

Od roku 1472 jsou k dispozici relativně přesná a úplná data o množství do mincovny dodaného kovu, a proto se na tomto místě omezíme pouze na naskicování důlních trendů.²³⁴ Jestliže v první půli 70. let doznívala (předpokládaná) konjunktura předešlé éry, kdy výnosy sahaly nad pět až k šesti tunám stříbra ročně, nastal po roce 1475 prudký propad těžby (až na cca dvě a půl tuny kovu) trvajícím celou dekádu. Pozoruhodné přitom je, že roku 1481 – téměř na vrcholu krize – došlo k rozšíření počtu havířských starších ze šesti na devět osob. Zdánlivě protichůdné jednání ukazuje, že navzdory citelnému poklesu výtěžků byl regres těžaři vnímán

²²⁹ J. HÁSKOVÁ, *Příspěvek*, s. 248–249.

²³⁰ J. BOUBLÍK, *Měnové poměry*, s. 18.

²³¹ Řešení problému malé hodnoty drobné mince v kombinaci s jejími vysokými výrobními náklady naposledy nastínil TÝŽ, *Zlatá a stříbrná mince*, s. 190–194. Snížení mezd výrobců náleželo i podle autora mezi tři možné recepty na redukci pořizovacích výloh a zvýšení zisku královského fisku.

²³² K. CASTELIN, *Česká drobná mince*, s. 231–235.

²³³ V nedávno vydané studii soudí J. BOUBLÍK, *Příspěvek ke struktuře příjmů Jiřího z Poděbrad*, Numismatické listy 76, 2021, č. 1–4, s. 105–137, že výnosy komory z horního a mincovního regálu byly ve srovnání s příjmy z berní skromné, což se mi nezdá opodstatněné. Je třeba zdůraznit, že o většině zisků pocházejících z dolování a urbury obvykle vůbec nevíme. I pro mnohem lépe dokumentovanou jagellonskou éru nalezl jen několik dokladů, jež však naznačují pravidelné týdenní výnosy i v průběhu první půle 80. let, které byly z hlediska výtěžků slabé, Pavel TRNKA, *Finanční situace českého krále Vladislava Jagellonského v letech 1471–1490*, [diplomová práce obhájená na FF UK], Praha 2008, s. 66–67. K ziskům z mincovny, jež se v druhé půli 60. let bezpochyby rovnaly výnosům produkovaným po větší část jagellonské éry, Tamtéž, s. 77–82.

²³⁴ Z. JELÍNEK, *Dodávky stříbra*, s. 484.

spíše jako přechodná záležitost.²³⁵ Nedochovalo tudíž k opouštění nerentabilních čeleb, nýbrž naopak ke snaze po otevření nových dolů (jak bylo výše naznačeno) a zvýšení produkce. Svou troškou do mlýna musel přispět také panovník, který investorům vyplácel pravidelné podpory na provoz pasivních děl (šteury).²³⁶ Ve stejné době se také opět začíná v mincovně více užívat pagament.²³⁷ Také mezi rudokupci registrujeme daleko zřetelnější zájem o ságrování černých mědí než dříve,²³⁸ neboť na trhu rázem nebyl dostatek rudy, jež by pohodlně užívala všechny hutní podnikatele.²³⁹

V půli 80. let se krizi podařilo překonat a výnosy se znovu vrátily ke čtyřem až téměř pěti tunám ročně. O desetiletí později se do rentability těžby zjevně otiskly havířské nepokoje, neboť v roce 1496 spadla produkce o celých tisíc kilogramů! Přechodný propad následujících dvou let se však povedlo překlenout a v příštím desetiletí revír generoval pohádkové zisky (v roce 1505 bezmála osm tun stříbra).²⁴⁰ Trend se obrátil v roce 1515,²⁴¹ kdy těžba vstoupila do sestupné fáze. Z přibližně tří a půl tun kovu ve zmíněném roce poklesl výtěžek exploatace za pouhých pět let téměř o třetinu.

* * *

Od roku 1525 se opět musíme vrátit k nepřímému stopování objemu těžby. I v tomto případě však máme po ruce vcelku vypovídající a vzájemně se doplňující svědectví. Vrátili se k havířům, jsou výmluvně především tři záležitosti. Po roce 1529 – se založením nových radních manuálů, jejichž souvislá řada nahradila starší (trochu jinak vedené) památné knihy – narážíme pravidelně na stížnosti rutinních členů korporace na drahé základní životní potřeby, dominantně pečivo. Výhrady však havíři vznášeli i ke kvalitě a množství loje (potřebného ke svícení pod zemí),²⁴² železa, z něhož bylo vyráběno důlní náradí, či jakosti domácího piva.²⁴³ Problémem těchto nově se objevivších stížností je, že netušíme, zda opravdu souvisejí pouze

²³⁵ P. VOREL, *Stříbro v evropském peněžním oběhu 16.–17. století (1472–1717)*, Praha 2009, s. 20–21.

²³⁶ J. KOŘAN, *Dějiny dolování*, s. 100–101.

²³⁷ Z. JELÍNEK, *Dodávky stříbra*, s. 489.

²³⁸ P. VOREL, *Stříbro*, s. 33–34; V. VANĚK – D. VELEBIL, *Staré hutnictví*, s. 194–197.

²³⁹ V. POHANKA, *K intenzitě*, s. 27–30, kde lze nalézt i shrnutí starších názorů stran ságrování v Kutné Hoře.

²⁴⁰ Ne náhodou přistoupil král Vladislav II. právě v této době k výkupu Kolínského panství ze zástavy, na který mu kutnohorští měšťané navíc byli schopni přispět dalšími 8000 kopami, srov. *Paměti I*, s. 56, kde také výslovně stojí: „K té vejplatě pomohl duol řečený Osel... nebo v témž dole na Hruškově vortu veliký kheň [tj. souběh] dobrých stříbrných rud byl“.

²⁴¹ Tehdy s ohledem na hluchnutí hlavní žíly došlo – mimo jiné – k opuštění dříve výnosných partií Grejfského pásma, konkrétně dolů Hrušky a Truhla (Jaroslav BÍLEK, *Kutnohorské dolování*, sv. 1. Grejfské žilné pásmo, Kutná Hora 2000, s. 7) a dolu Rejzí, ležícího nad sedleckým klášterem, srov. *Paměti I*, s. 121.

²⁴² Technologii (až každodennost) kutnohorského dolování zasvěceně přiblížil Martin BARTOŠ, *Středověké dobývání v Kutné Hoře*, in: Karel Nováček (ed.), *Těžba a zpracování drahých kovů: sídelní a technologické aspekty*, [= *Mediaevalia archaeologica*, sv. 6], Praha – Brno – Plzeň 2004, s. 157–201, zde s. 189.

²⁴³ V. POHANKA, *Prolegomena do dějin cen a mezd v kutnohorském revíru první poloviny 16. století*, in: *Ceny – mzdy – peníze*, s. 217–221 a 224.

s drahotním „šokem“ 30. let 16. století a zda konšelům nebyly adresovány již v předchozích letech, jen o nich vlivem dochování poněkud odlišných pramenů nevíme. Ač tedy nepochybně odrážely zhoršení životního standardu havířů, dává jejich výskyt i v období, kdy cenový nápor opadl, tušit, že jejich cílem bylo mimo jiné i vytvářet na představitele městské rady tlak mající zajistit, aby konšelé nezapomněli hájit jejich zájmy.

Druhé novum, na něž poprvé narážíme taktéž roku 1529, je stížnost na nedostatečnou pracovní nabídku, která údajně havíře nutila poohlížet se po práci jinde.²⁴⁴ Situace však ještě zdaleka nebyla tak tragická jako o desetiletí později, kdy se revír nacházel ve vážné krizi.²⁴⁵ Dokládá to i slovník zmíněné *suplikace*, který ve srovnání s prvně uvedeným psaním obsahuje spoustu tvrdých invektiv na adresu zjištěného a sebestředného horního úřednictva, naléhavých výzev k urychlenému řešení problémů, má-li být zamezeno nejhoršímu, a hlavně stížností na zoufalý nedostatek hodnotné práce (*my... při živnostech svých hyneme a čím dál... se ná[m] jich umenšuje, jedno spauštění[m] doluov, druhé... že vu Osle i v Rausích cechvod se neumenšuje, ale že jich přibývá a vzhuru rostau... a... čím dál více... se zapauští, takže... takměř žádných živností nemáme*), jenž přinutil k odchodu už řadu havířů (*že žádný pořádek... není tak saužený a zašlý při svých živnostech jako jsme my... již skuoro polovice tovaryšstva z hor jest šlo nemajíce živnosti*).²⁴⁶ Bez skrupulí sepsaný list, určený k veřejnému přečtení při zasedání široké obce, prozrazuje, že tehdy již na pisatele doléhaly obtíže opravdu tíživě.

Vyplývá to ostatně i z propadu finančních možností korporace jako celku (třetí bod). Jestliže v roce 1510 bylo uskupení schopno, poskytnout mincmistru Janovi ze Žampachu 200 kop grošů půjčky,²⁴⁷ o tři roky později přistoupit k pořízení výstavného domu v hodnotě 400 kop²⁴⁸ a posléze (neznámo kdy přesně) za 500 kop zakoupit svobodný deskový statek,²⁴⁹ pak o generaci později už na podobné akvizice nenarážíme. Jediným pravidelným větším vydáním tudíž zůstávaly útraty spojené s oslavou svátku Božího těla, kdy se celé společenství scházelo při společné hostině. Náhodně zachovaná písemnost přibližující právě výdaje určené na tuto slavnost (zachycující léta 1538–1547) přitom naznačuje, že i opulentnost banketu musela být v závislosti na tenčícím se rozpočtu na počátku 40. let znatelně osekána. Zatímco v drahotou

²⁴⁴ SOkA KH, AM KH – kn. č. 11 (*Kniha radní 1529–1530*), fol. 140r–141r: „co se dotýče doluov starých, že z sebe málo rudy vydávají a oni živnosti nemajíce, rozjiti se musí“ a vyzývali konšely, aby „ráčili... se přičiniti, aby ti dolo[v]é dobývání byli, po[něva]dž to[h]o sú svědomi tovaryši, že tam sú rudy“. Konkrétně se korporace zasazovala za obnovení těžby v Čapčochu, Krycích, Andělech a v dalších dolech Oselského pásma.

²⁴⁵ J. KOŘAN, *Dějiny dolování*, s. 11.

²⁴⁶ Srov. SOkA KH, AM KH – AS, č. 743, kart. 8.

²⁴⁷ SOkA KH, AM KH – kn. č. 9, fol. 218r.

²⁴⁸ Tamtéž – kn. č. 363 (*Kniha trhová červená 1479–1514*), pag. 641.

²⁴⁹ *Desky zemské Království českého*, řada I. Kvaterny trhové, sv. 2. Kvatern trhový běžný červený od léta 1542–1543 (dále jen *Desky zemské I/2*), ed. Anna Vavroušková, Praha 1935, s. 84, č. 219.

poznamenaném roce 1538 se ještě náklady vyšplhaly na bezmála 30 kop grošů, čtyři léta poté klesly – ač se cenový výkyv mezitím srovnal – na necelých 12 kop.²⁵⁰

Na počátku 30. let 16. století kulminovaly negativní tendence, ovlivňující dolování již v dřívějších letech. V jižním úseku Oselského pásma byly rychle vydobyty zajímavé nálomy v hlubinách a těžba se musela záhy koncentrovat do vyrubaných vyšších horizontů. Královská komora vyčíslila roku 1530 svou týdenní ztrátu spojenou s dotováním provozu tamních děl na přibližně 110 zlatých.²⁵¹ Nelze se proto divit, že se tehdy poprvé vynořila myšlenka přenést starost s prodělečnými stříbrnými doly na kutnohorskou obec a soustředit se na kaňkovskou část revíru,²⁵² již se v této době vedlo o poznání lépe. I tam sice zvolna docházelo k opouštění téměř vydobyté hlavní žíly a pozornost se stáčela k protiklonné špitálské žíle, avšak potenciál tu byl, jak se také později potvrdilo,²⁵³ mnohem větší než v případě oselské skupiny dolů. Ke komplikacím pojícím se s exploatací klíčových ložisek se nadto přidal zmíněný růst cen, který ještě zvýraznil již tak závažný nedostatek provozního kapitálu, jež horní správa řešila vesměs snížením investic do nákladného odvodňování děl a nezřídka také nevyplacením dělnictva.²⁵⁴ Následkem toho docházelo jak k pozvolnému zatápní celého podzemního systému, vzájemně propojeného sítí chodeb, překopů, hloubení atd., tak k viditelnému poklesu pracovní morálky důlních pracovníků, potažmo k jejich odchodu z hor, jak již zaznělo.²⁵⁵

V květnu 1541 utonulo v Oslu 10 havířů, když došlo k průvalu důlní vody do těžené čelby.²⁵⁶ Symbolicky tak započalo finální stádium snah o udržení ikonického pásma v chodu. O rok později totiž panovník opět otevřel otázku převzetí stříbrné části revíru městem, a aby svou vyjednávací pozici vůči kutnohorské obci (podporované stavy) vylepšil, přestal současně těžařům propíacet podpory (šteury).²⁵⁷ Záležitost nakonec byla řešena na zemském sněmu, na němž král veřejně dozal, že nemíni nadále subvencovat ztrátovou těžbu.²⁵⁸ Roku 1544 erár přiměl městskou obec převzít hrazení třetiny nákladů spojených s provozem oselských děl.²⁵⁹

²⁵⁰ Namísto dvou volů, několika beranů, řeckého vína a exotického ovoce si účastníci museli vystačit s kuřaty, několika prasaty, menším množstvím domácího ovoce a hlavně pouze s pivem, byť kvalitním, srov. SOkA KH, PH KH, inv. č. 179, kart. 11.

²⁵¹ F. ORASKÝ a kol., *Tisíc let*, s. 34.

²⁵² Tamní doly v této době generovaly královskému fisku týdenní zisk oscilující okolo 40 kop, SOkA KH, Leminger Otakar, Ing. Osobní fond (1875–1929), inv. č. 49, kart. 5, složka 3 (1530–1539). Vlastní zisky spojené s tamními doly (Šafary, Plimle) přiblížil k roku 1532 ve své části rodových pamětí i Mikuláš z Práchnan, srov. *Paměti I*, s. 90–91.

²⁵³ J. BÍLEK, *Kutnohorské dolování*, sv. 5. Staročeské žilné pásmo, Kutná Hora 2000, s. 100.

²⁵⁴ J. KOŘAN, *Dějiny dolování*, s. 11.

²⁵⁵ A. KŘEPELKOVÁ, *Příspěvek*, s. 77.

²⁵⁶ *Paměti I*, s. 105.

²⁵⁷ F. ORASKÝ a kol., *Tisíc let*, s. 34.

²⁵⁸ *Paměti I*, s. 108.

²⁵⁹ Z. JELÍNEK, *Z dějin*, s. 204–205; *Paměti I*, s. 138 a 344. Rovněž SOkA KH, Leminger Otakar, inv. č. 49, kart. 5, složka 5 (1540–1544).

Nový rozvrh financování se však v praxi udržel jen dvě léta, než byly tamní doly definitivně opuštěny.²⁶⁰

Ve svízelné situaci se však na počátku 30. let neocitli pouze havíři, ale také rudokupci, jimž chyběl provozní kapitál na nákup dřevěného uhlí, olova atd. Nedostatek kovnaté rudy se navíc odrazil v produkci méně kvalitního stříbra, což pochopitelně ovlivnilo jak výši výkupní ceny kovu, tak prestiž jeho dodavatelů. Vzhledem k tomu, že mincovní úředníci – sami mající hluboko do kapsy – odmítali poskytovat hutním podnikatelům dříve běžné úvěry, ohlašoval se i v tomto případě zvolna konec jedné éry. Jeho předzvěstí bylo výrazné rozšíření královských hutí (stojících nedaleko kostela Nejsvětější Trojice), do nichž na počátku 40. let začala proudit většina vykupované kaňkovské produkce (tzv. kyzů). Agónii, v níž se druhy výnosná činnost ocitla, tak mírnila jen hrstka osob, které ji ještě provozovaly. I ty však z rozhodnutí panovníka – vydaného roku 1559 – musely s jejím výkonem ustát.²⁶¹

Ze samého konce jagellonského údobí se zachovala napůl památná, napůl trhovářská kniha minciřsko-pregéřské obce. Její zápisy, editované Eduardem Šimkem, výrazně rozšiřují údaje o hodnotách jednotlivých lůnů (mincovních výroben), které odrážejí aktuální stav mincovny.²⁶² Jejich využití je však obtížné. Postrádáme totiž srovnatelné starší údaje. Náhodně zachované zmínky z let 1413, 1414 a 1473 nepostačují, citelně schází zejména data z 60. let a z počátku 16. století. Disponujeme tedy pouze kusými nominálními cenami při majetkových převodech lůnů, jejichž komparace je kvůli parametrickým změnám ražeb v jednotlivých údobích a s tím spojeným růstem cen složitá.²⁶³ Hodnota lůnů nadto závisela nejen na objemu produkce celé mincovny, ale i na skladbě ražených mincí. Právě tímto údajem však obvykle nedisponujeme. Stežší lze proto stanovit, co o provozu královské „manufaktury“ vypovídá převod minciřského lůnu v ceně 80 kop z let 1413 a 1414, 76 kop (1473),²⁶⁴ 135 kop (1523), 130 kop (1531), 70 kop (1535), 50 kop (1543), 52 kop (1545) a konečně 20 kop v roce 1548,²⁶⁵ přehlédneme-li viditelný propad hodnoty v polovině 30. let 16. století, následovaný další degradací po roce 1547, kdy ustala produkce groše. Zdá se proto opodstatněnější izolovaně srovnávat pouze první dva údaje a následně pracovat se zbylými daty zvlášť. Nahlížen tímto prizmatem, jevil by se pak provoz mincovny těsně před výbuchem husitské revoluce obdobný její „kondici“ na počátku jagellonské doby. Současně by se

²⁶⁰ J. KOŘAN, *Dějiny dolování*, s. 12; *Paměti I*, s. 109.

²⁶¹ V. POHANKA, *Organizace*, s. 34–37.

²⁶² E. ŠIMEK, *Kutnohorská „Kniha zápisů“*, s. 41–99.

²⁶³ Postupné znehodnocování mincovní slitiny nejnověji postihl J. CIHLÁŘ, *Příběh*, s. 70, 108–109, 122, 134, 148; úpravy z doby krále Vladislava II. přehledněji eviduje P. VOREL, *Od pražského groše*, s. 90.

²⁶⁴ Oba údaje u E. LEMINGER, *Královská mincovna*, s. 194.

²⁶⁵ Zbylá data otiskl a jejich výklad předložil E. ŠIMEK, *Kutnohorská „Kniha zápisů“*, s. 44–50 a 90–92.

potvrzoval enormní pokles výnosnosti kutnohorských dolů v průběhu 30. let 16. století, na nějž bylo výše poukázáno.

4 Vznik havířských asociací ve střední Evropě

Ve studii z roku 1959, určené hlavně zahraničnímu publiku, přišel Václav Husa s tezí, podle níž byly kutnohorské socio-profesní organizace horních pracovníků ojedinělým zjevem postrádajícím obdoby jinde.²⁶⁶ Další bádání ukázalo, že tato domněnka (už za tehdejšího stavu výzkumu poněkud problematická) byla nadsazená. Poohlédneme-li se totiž v jiných domácích revírech, narazíme i v nich na sice nečetné a výrazně mladší, nicméně jednoznačné zmínky o existenci havířských korporací. Bezesporu to platí pro slezský zlatorudný distrikt nacházející se v blízkosti Reichensteinu (dnes Złoty Stok v Polsku), v němž je havířská instituce i s jejími představiteli doložena na samém počátku 16. století.²⁶⁷ Jen o dvě dekády mladší jsou zprávy dochované z Jílového.²⁶⁸ Ze stejné doby pak pocházejí záznamy z Příbrami²⁶⁹ a Jáchymova,²⁷⁰ abychom nezůstávali pouze ve zlatonosných, ale reflektovali rovněž stříbrorudné revíry.

Ještě důležitější však je, že s doklady o fungování havířských korporací se setkáváme i v širším středoevropském prostoru, kde ovšem na rozdíl od poměrů uvnitř českého království měly tyto instituce poněkud odlišnou vizáž, neboť vesměs přijímaly formu laických bratrstev. Nejstarší takové uskupení se objevilo již roku 1260 v říšském městě Goslar (resp. na nedaleko dobývaném Rammelsbergu). Dalších 120 let o něm sice nejsou zmínky, avšak doklady z let 1388 a 1446 ukazují, že i nadále existovalo. V půli 15. století, zdá se, došlo k zániku instituce, obnovené posléze v roce 1473 ve formě Bratrstva sv. Barbory přímo v Goslaru (ne v předpolí města). Korporace přitom od samého počátku neměla výlučně duchovní, ale taktéž sociálně-charitativní poslání: pečovala o špitál pro havíře, jimž současně poskytovala podporu v nouzi, při nemoci či pracovním úrazu. Asociace byla také příjemcem odpustků svázaných s kostelem sv. Jana, kolem něhož byla sdružena.²⁷¹ Goslarský příklad je

²⁶⁶ V. HUSA, *Organisationen*, s. 253–254.

²⁶⁷ *Codex diplomaticus Silesiae*, Bd. 20. Schlesiens Bergbau und Hüttenwesen. Urkunden (1136–1528), Hg. Konrad Wutke, Breslau 1900, s. 142–144, č. 297.

²⁶⁸ Václav ČIHÁK (ed.), *Leopolda Čiháka Paměti královského horního města Jílového a jeho zlatých dolů*, Praha 1948, s. 104, 107, 136–137.

²⁶⁹ Jaroslav KUBÁT, *K dějinám dolování v 16. století na Příbramsku*. Studie z montánního archivního materiálu, SAP 12, 1962, č. 1, s. 190–193. Nověji Věra SMOLOVÁ a kol., *Příbram*, Praha 2016, s. 80–86, kde lze na s. 82 nalézt i reprodukci stříbrného pečetidla příbramského *knapšaftu* z roku 1530.

²⁷⁰ Ludmila KUBÁTOVÁ, *Nepokoje a povstání v Jáchymově do roku 1525*, in: Josef Petrik (ed.), *Studie z dějin hornictví*, sv. 32, Praha 2003, s. 41–51; TÁŽ, *Povstání horníků v Jáchymově v roce 1525*, in: J. Petrik (ed.), *Studie z dějin hornictví*, sv. 33, Praha 2004, s. 81–89.

²⁷¹ Podrobněji Ulrich LAUF, *Die Goslarer Bruderschaft der Bergleute von 1260. Eine Annäherung*, Harz-Zeitschrift 54–55, 2002–2003, s. 115–132; Andreas BINGENER – Christoph BARTELS – Michael FESSNER, *Die grosse Zeit des Silbers*. Der Bergbau im deutschsprachigen Raum von der Mitte des 15. bis zum Ende des 16. Jahrhunderts, in: Ch. Bartels – Rainer Slotta (Hgg.), *Geschichte des deutschen Bergbaus*, Bd. 1. Der alteuropäische Bergbau. Von den Anfängen bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts, Münster 2012, s. 410–411.

však specifický jak svou lokací, vzdálenou od centra zájmu tohoto textu, tak svým mimořádně časným vznikem.

Mnohem bližší je nám nepochybně saské prostředí, jímž se zabýval Hermann Löscher, z jehož podnětných (marxismem nedotčených) studií čerpal svého času rovněž Václav Husa. Drážďanský právník a historik vycházel z teze – respektované dodnes – podle níž se havířská společnost vyvinula z církevních bratrstev. Ta sice od počátku nesla odlišná označení (často *Gesellschaft*), avšak z kontextu jejich výskytu je evidentní, že šlo skutečně o laická bratrstva. Nejstarším dokladem přitom byla korporace freibergských hašplířů, zmíněná již roku 1399! O rok mladší je záznam o havířském společenství, jehož součástí se pravděpodobně záhy stalo i první uvedené, neboť na jeho stopy v pramenech dále nenarážíme. V roce 1426 byla instituce poprvé označena termínem *Knappschaft*. Jeho příslušníky přitom krom havířů byli i drobní a movití těžaři, námezdní pracovníci, a dokonce i zástupce zeměpána – nejvyšší hofmistr. Ze socioekonomického hlediska tudíž šlo o pestré společenství v čele s posledně jmenovaným,²⁷² jehož prostřednictvím patrně fungování organizace usměrňoval dvůr.²⁷³ V roce 1400 fundovalo bratrstvo oltář v kostele Panny Marie, kolem něhož bylo seskupeno i později, jeho počátky jsou tedy asi ještě starší. Liturgickými úkony se ani jeho činnost nevyčerpávala. Pečovalo totiž o vypravení náležitých pohřbů zemřelých členů i o jejich zádušní memorii, reprezentovalo havíře při procesích a skýtalo jim sociální podporu.²⁷⁴ Mnohem mladší zmínky se dochovaly z okolních (jak stříbrorudných, tak cínových) revírů, v nichž se obdobné či zcela totožné korporace formovaly obvykle krátce po půli 15. věku. Ve většině z nich se krom toho etablovala i nezávislá uskupení hutních pracovníků.²⁷⁵

Podobně tomu bylo v tyrolských poměrech, v nichž se bratrstva rovněž objevují kolem poloviny, potažmo v poslední čtvrtině 15. století. I zde přitom byl identický nejen jejich účel, ale také rozmanité sociální složení členů.²⁷⁶

Nejinak tomu bylo v uherských horních obcích, konkrétně v Banské Bystrici, Banské Štiavnici a Kremnici, v nichž se ve stejné době rozvíjela – pod kuratelou tamních městských rad – Bratrstva Božího těla, sdružující městské elity, bohaté těžaře, samostatně podnikající

²⁷² Hermann LÖSCHER, *Die erzgebirgischen Knappschaften vor und nach Reformation*, Blätter für deutsche Landesgeschichte 92, 1956, s. 169–170.

²⁷³ A. BINGENER – Ch. BARTELS – M. FESSNER, *Die grosse Zeit*, s. 415.

²⁷⁴ H. LÖSCHER, *Die erzgebirgischen Knappschaften*, s. 171–172.

²⁷⁵ Altenberg: odhad konstituování mezi léty 1440–1450; Geyer: jistě doloženo v roce 1467; Schneeberg: zmínky o povinném odvodu části týdenního výdělku havířů na kapli, svíce apod. v horním řádu z roku 1471; Annaberg: zformováno záhy (1502) po založení města (1497), Tamtéž, s. 173–175; TÝŽ, *Die Anfänge der erzgebirgischen Knappschaft*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung 40, 1954, s. 225–227.

²⁷⁶ A. BINGENER – Ch. BARTELS – M. FESSNER, *Die grosse Zeit*, s. 419–420.

havíře i námezdní dělníky v dolech a hutích. Zatímco štiavnické a kremnické poměry jsou doloženy jen útržkovitě,²⁷⁷ víme o banskobystričské korporaci nepoměrně více, neboť se stala jablkem sváru mezi městskou radou a zástupci thurzovského měďařského podniku.²⁷⁸ Spor, který vypukl v roce 1519 a točil se především kolem obsazení čtyřčlenného vedení instituce a využití jejího nemalého jmění, bývá dokonce považován za jednu z příčin výbuchu krvavých nepokojů z let 1525–1526.²⁷⁹ Peter Ratkoš navíc neváhal datovat létem roku 1519 laicizaci asociace, z níž se tehdy měla stát bratrská pokladna (instituce sloužící sociálnímu zabezpečení přestárlých či zmrzačených havířů).²⁸⁰

Doklady ze širšího středoevropského prostoru tudíž hovoří jednoznačně. Přirozeně se proto nabízí otázka, proč se v Kutné Hoře konstitovalo – v přibližně totožné době – havířské společenství ve formě rutinního řemeslnického cechu, jak již bylo naznačeno, a ne bratrstva? Odpověď lze snad hledat v soudobých pokompaktátních poměrech s jejich posuny ve sféře politické (růst role měst) i náboženské.²⁸¹ V kutnohorském prostředí nedošlo v pohusitské éře – s výjimkou literátských kůrů ustavených v souladu s dobovým módním trendem na přelomu 15. a 16. věku – ke vzniku žádné duchovní asociace, jimž ostatně utrakvistické milieu obecně nepřálo.²⁸² Přijatá cechovní forma tak mohla reflektovat právě tuto skutečnost. Stejně prozaickým se jeví být zdůvodnění argumentující dostupností nadřizené autority – v našem případě městské rady. Zatímco akceptace ze strany duchovního úřadu by si v tehdejších poměrech vyžadovala (vcelku nákladnou) cestu několikačlenného poselstva do Prahy k dolní konzistoři, přičemž by zároveň bylo nutné dosáhnout i předběžného souhlasu radních, skýtala volba nejbližší autority – způsobilé sankcionovat etablování asociace – jednodušší a bezplatnou variantu. V kontextu předchozích řádek se navíc odvažuji tvrdit, že havířům bylo v inkriminované chvíli jedno, zda se jejich korporace ustaví na bázi bratrstva či cechu, klíčové pro ně bylo domoci se sjednocení roztříštěných důlních pracovníků v jednotící instituci.

²⁷⁷ Martin ŠTEFÁNIK, *Banská Štiavnica*, in: Týž – Ján Lukačka a kol., *Lexikon středověkých miest na Slovensku*, Bratislava 2010, s. 69; Týž, *Kremnica*, in: Tamtéž, s. 231.

²⁷⁸ Peter RATKOŠ, *Predohra banického povstania v našich banských mestách v rokoch 1525–1526*, Historický časopis 1, 1953, č. 3, s. 375–390.

²⁷⁹ V Ratkošových stopách tak Miroslav LACKO, *Sociálne hnutie banského robotníctva v rokoch 1525 až 1526 a jeho vplyv na život v banskobystričskom regióne*, in: Eugen Kladivík (ed.), *Zborník prednášok zo seminára Z histórie medenorudného bánictva v banskobystričskom regióne*, Banská Bystrica 2005, s. 40.

²⁸⁰ P. RATKOŠ, *Povstanie baníkov na Slovensku roku 1525–1526*, Bratislava 1963, s. 91–92.

²⁸¹ Z bohaté literatury vybírám pouze Martin MUSÍLEK, *Města*, in: Husitské století, s. 319–323; dále František HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009², s. 100–110; Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české*, sv. V (1402–1437), Praha – Litomyšl 2000, s. 653–663.

²⁸² Zjevné rozdíly mezi katolickým a utrakvistickým prostředím dokládají seznamy, jež otiskla H. PÁTKOVÁ, *Bratrstvie ke cti*, s. 51–58, 111–120. Rovněž A. MUDRA, *Ecce panis*, s. 93.

Na rozdíl od Václava Husy či Hermanna Löschera se totiž nedomnívám,²⁸³ že by se socio-profesní organizace horních pracovníků zásadně lišily od běžných řemeslnických cechů nebo bratrstev.²⁸⁴ Majetkově diferencovanou sociální strukturu, která byla podle mínění obou badatelů vlastní výhradně horním korporacím, totiž moderní výzkum prokázal i v cechovním milieu.²⁸⁵ V případě bratrstev byl zase zdůrazněn jejich záměrně kompozitní ráz, usnadňující budování sítě multivalentních vazeb jdoucích napříč společenskými vrstvami.²⁸⁶ Nahlíženo touto optikou bylo členství v havířském bratrstvu zajímavé i z pohledu movitých těžařů, které vstup do asociace propojoval s jejich potenciálními zaměstnanci, na jejichž dostatku závisel plynulý chod těžby. Rozdíl v otevřenosti horních uskupení novým členům ve srovnání s přeci jen hůře prostupným cechovním světem byl zase dán odlišnou povahou finálního produktu. Zatímco řemeslník byl limitován odbytovými možnostmi trhu, pro nějž vyráběl, exploataci rudy nebylo nutné žádným způsobem redukovat – naopak, v zájmu všech zainteresovaných byla maximalizace výnosů. Tím bylo samozřejmě ovlivněno i angažování nových zájemců o práci. Zvláště problematické není ani zjištění, že žádná z kutnohorských ani saských horních korporací nenesla ve svém názvu slovo cech. Pomineme-li totiž středověkou terminologickou neustálenost, kdy se běžně setkáváme s promiskuitním užíváním synonymních výrazů, odráží tato skutečnost spíše specifický právní status horních organizací, způsobený jejich vyvázáním z pravomocí městských rad (na rozdíl od cechů) a přímým podřízením královskému zástupci uvnitř konkrétního revíru – mincmistrovi, případně hofmistrovovi.

Hermann Löscher dále upozornil na to, že korporace krušnohorských havířů vyrůstaly ze dvou organizačně-právních platforem: z církevně-právních bratrstev a *německo-právních společenstev (deutsch-rechtliche Genossenschaft)*.²⁸⁷ Byla to právě druhá zmíněná složka, která podle drážďanského učenice sblížovala horní bratrstva s rutinní cechovní sférou, s níž je navíc pojily i obdobné zvyky, festivity a ceremonie.²⁸⁸ V půli 15. věku nadto došlo k určité proměně bratrstev, jež se vlivem krize dolování začala vměšovat i do politiky.²⁸⁹ V hlubokém úpadku se tehdy ocitl především freibergský distrikt, v němž se těžaři snažili udržet těžbu snižováním havířských mezd za souběžného prodlužování délky pracovních směn. Havíři

²⁸³ V. HUSA, *Organisationen*, s. 244, 253–254; H. LÖSCHER, *Die erzgebirgischen Knappschaften*, s. 168–171.

²⁸⁴ Následující řádky se zčásti opírají o již otištěné závěry, V. POHANKA, *Profesní společenství*, s. 241–253.

²⁸⁵ Zejména v prostředí exportně otevřenějších měst se socio-ekonomické nůžky povážlivě otevíraly, jak ukázali třeba P. STABEL, *Workplace cultures*, s. 95, či B. DE MUNCK – T. M. SAFLEY, *Introduction*, s. 9–10.

²⁸⁶ G. ROSSER, *Crafts, guilds*, s. 7–9.

²⁸⁷ H. LÖSCHER, *Die Anfänge*, s. 223–224.

²⁸⁸ Pro bohemikální prostředí obdobně H. PÁTKOVÁ, *Bruderschaften und Zünfte. Formen (und Grenzen) der Repräsentation*, in: Eva Doležalová – R. Šimůnek (Hgg.), *Ecclesia als Kommunikationsraum in Mitteleuropa (13.–16. Jahrhundert)*, München 2011, s. 185–191.

²⁸⁹ H. LÖSCHER, *Die erzgebirgischen Knappschaften*, s. 170–173.

reagovali vlnou stávek, jimiž si hodlali vynutit zvýšení odměn a zlepšení pracovních podmínek.²⁹⁰ Tyto boje způsobily dle Löschera, že bratrstvo se napříště mnohem asertivněji angažovalo i v sociálních a politických otázkách.²⁹¹

Názory saského badatele stran charakteru horních korporací jsou tedy vyváženější než ty zastávané ve stejné době Václavem Husou. Lze je navíc dále rozvinout, přijmeme-li zcela oprávněnou tezi, podle níž vyrůstala bratrstva (horní korporace) a cechy z téměř identických fundamentů, z nichž vycházela i jejich formální podobnost. Löscher v této záležitosti navázal na klasickou práci Otty von Gierkeho,²⁹² pro kterého *Genossenschaft* představovalo dobrovolné sdružení osob založené na rovnosti členů. Začlenil se tak do vlivného proudu bádání,²⁹³ jež o dvě dekády později reprezentoval třeba Otto Gerhard Oexle, který v horizontálně budovaných asociacích spojených spřísežením členů spatřuje základ nejen všech středověkých korporací, ale také komunálního hnutí. Naposledy z tohoto poměrně volného konceptu – neváhajícího za cech označit prakticky jakoukoliv korporaci, v níž se snoubí široké ekonomické, náboženské a sociální aktivity²⁹⁴ – vyšel Gervase Rosser při zkoumání vztahů jedince a skupiny realizované právě uvnitř asociací. Anglický historik přitom záměrně odhlédl od cechu jakožto organizační struktury a zdůraznil ohromnou variabilitu těchto uskupení, již je obtížné pojednat uceleně.²⁹⁵

Odrazíme-li se od této základny, zdá se striktní oddělování socio-profesních uskupení kutnohorských horních pracovníků od řemeslnických organizací jako nadbytečné. Následující řádky proto budou na obě kategorie nahlížet jako na specifické útvary vyvěrající z jednoho zřídla. To zároveň neznamená, že mezi nimi nemohly být pociťovány jisté odlišnosti; jak však ještě uvidíme, kořeny těchto rozdílů neležely v organizačně-právní formě jako spíše v rovině kolektivně sdílených představ.

²⁹⁰ Uwe SCHIRMER, *Das Erzgebirge im Ausstand. Die Streiks in den Revieren zu Freiberg (1444–1469), Altenberg (1469), Schneeberg und Annaberg (1496–1498) sowie in Joachimsthal (1517–1525) im regionalen Vergleich*, in: Angelika Westermann – Ekkehard Westermann (Hgg.), *Streik im Revier. Unruhe, Protest und Ausstand vom 8. bis 20. Jahrhundert*, St. Katharinen 2007, s. 68–72.

²⁹¹ H. LÖSCHER, *Die Anfänge*, s. 230.

²⁹² Otto von GIERKE, *Das deutsche Genossenschaftsrecht*, Bd. I, Berlin 1868. Podstatu jeho myšlenek shrnul Gerhard DILCHER, *Die genossenschaftliche Struktur von Gilden und Zünften*, in: Berent Schwineköper (Hg.), *Gilden und Zünfte. Kaufmännische und gewerbliche Genossenschaften im frühen und hohen Mittelalter*, Sigmaringen 1985, s. 77.

²⁹³ M. ČAPSKÝ a kol., *Reprezentace a praxe*, s. 38.

²⁹⁴ O. G. OEXLE, *Die mittelalterlichen Gilden*, s. 203–226.

²⁹⁵ G. ROSSER, *The art of solidarity in the Middle Ages: guilds in England 1250–1550*, Oxford 2015, s. 7–10.

5 Vznik kutnohorského havířského cechu

5.1 Otázka existence možného předhusitského předchůdce instituce

Přišel čas podívat se na okolnosti, za nichž v roce 1443 došlo k ustavení kutnohorské havířské korporace. Ještě před tím je však zapotřebí zhodnotit názory týkající se jejího stáří. Jan Fiala i Anita Křepelková předpokládali, že instituce se zformovala již v předhusitské éře, jak tomu napovídá několik indicií.²⁹⁶ Předně je to nadpis nad záznamem o založení cechu ze zmíněného roku 1443, v němž je v původním spojení „*počátek cechu havířského*“ přeškrtnuto první slovo, nad nímž je druhotně připsáno „*vysazenie a navrácení*“.²⁹⁷ Tato okolnost vcelku jednoznačně implikuje, že havíři už někdy dříve určitou formou asociace disponovali. V této souvislosti je proto nutné citovat údaj jedné z nejstarších vrstev Dačického rodových pamětí, jež k roku 1313 uvádí: „*L[éta] 1313. Pečeť pořádku havířského vyryta*“.²⁹⁸ Vlastnictví pečeti je přitom oprávněně považováno za rys právní nezávislosti. Záhada zřízení cechu by se tudíž mohla zdát vyřešena, nicméně tak snadné to zase není, neboť takto časné datování – byť se nachází v jinak spolehlivě informované kronice – se nezdá docela věrohodné. Příznačné jsou i rozpaky, které nad uvedeným vrocením vyjádřila Anita Křepelková.²⁹⁹ Nezdá-li se svědectví Dačického pamětí přesvědčivé, musíme se pokusit je nějak verifikovat. Naneštěstí však jediný další pramen, v němž se lze s údajem setkat, představují inventáře cechovního majetku ze 17. a 18. století. V těch sice opakovaně narážíme na zmínky o třech pečetích, z nichž ta nejstarší měla pocházet právě z roku 1313,³⁰⁰ avšak ani tyto – výrazně mladší – doklady nejsou prosty obtíží. Netušíme totiž, zda za *čtením* opisu typáře nestála pouze tradice, na jejímž zformování se mohla podílet zpráva Dačického kroniky,³⁰¹ nebo případně i chybné dešifrování epigrafické památky (velmi dobře si lze představit záměnu za rok 1373). Této eventualitě, již vůbec nelze vyloučit, však – zdá se – odporuje skutečnost, že v polovině 18. věku byla rozsáhlá písemná registratura instituce nově uspořádána jejím písařem Václavem Janem Sytinou³⁰², jemuž práce

²⁹⁶ J. FIALA, *Havířský pořádek*, s. 1; A. KŘEPELKOVÁ, *Havířský pořádek*, s. 37–38.

²⁹⁷ Srov. SOKA KH, AM KH – kn. č. 7, fol. 113r. Rovněž na následujícím foliu je soudobou rukou nadepsáno červeným inkoustem „*havířský cech vysazen znovu*“, Tamtéž, fol. 113v–114r.

²⁹⁸ *Paměti I*, s. 324.

²⁹⁹ A. KŘEPELKOVÁ, *Havířský pořádek*, s. 38.

³⁰⁰ Poprvé se však konkrétní datování pečeti objevuje až v roce 1739, ve starších inventářích – dochovaných od roku 1617 – se obvykle vyskytuje jen obrat o velké stříbrné pečeti s řetízkem (SOKA KH, PH KH, inv. č. 34, kart. 2). Velmi pravděpodobně se sice jedná o tutéž památku, avšak její stáří zůstává nejasné.

³⁰¹ J. FIALA, *Hodnověrnost zápisů v kronikách rodu Prácheňského a Dačických*, Kutnohorské příspěvky 3, 1927, č. 4, s. 98–99.

³⁰² Otakar HEJNIC, *Archiv kutnohorský*, díl 1. Historický vývoj, Praha 1918, s. 40–50.

se starými písemnostmi zjevně nečinila žádných nesnází, neboť je nově rozčlenil (do věcných skupin), správně datoval a hlavně popsal.³⁰³

Stejně nejisté svědectví o možném předhusitském původu instituce poskytuje list z léta 1620, v němž se havířští starší obracejí s prosbou o informaci – týkající se množství stříbra získaného zamýšleným roztavením jejich obří monstrance – na krále Fridricha Falckého.³⁰⁴ Je nepochybné, že tato mimořádná zlatnická památka, na jejíž zhotovení bylo použito 121 hřiven stříbra (přibližně 30 kg),³⁰⁵ byla majetkem havířů,³⁰⁶ jistotu naopak postrádáme ve věci jejího utvoření. V uvedeném listu sice pisatelé sdělují, „*kerak předkové naši, byvše milovníci Pána Boha a náboženství toho, jakéž tehdáž ještě v temnostech Antikristových u nás na Horách Kutných bylo*“ a o kousek dále, že „*taková monstranci... i když potom pravda evangelium svatého se rozsvítla, a těch ceremonií modlářských více se neužívalo*“,³⁰⁷ což indikuje dobu katolického ritu (a tudíž předrevolučních poměrů), jde však o jedinou takovou stopu.

Při absenci průkazného dokladu nezbyvá než obrátit pozornost k počátkům ostatních kutnohorských horních organizací. Ty nás přitom neomylně obracejí do předhusitského údobí. Už před rokem 1327 bezpochyby existovalo uhlířské tovaryšstvo,³⁰⁸ záhy po půli 14. století je nesporná existence minciřsko-pregéřské komunity, jejímž protějškem v mincovně bylo ještě o něco starší společenství přepalovačů stříbra (*prenerů*), zajišťující rafinaci rudokupci dodaného hertovního kovu před započítím prací na tvorbě finální mincovní slitiny.³⁰⁹ Méně výmluvné jsou otisky po rudokupeckém uskupení, které se asi určitým způsobem institucionalizovalo,³¹⁰ jednalo se však patrně o volnější sdružení, což konvenuje podnikatelské náplni hutní činnosti. U žádné z uvedených korporací bohužel neznáme ani motivaci, ani původce jejího ustavení. Došlo-li ale k tomuto pohybu u všech zbylých výrobních procesů, nezdá se pravděpodobné, že by se nedotknul rovněž primární sféry – dolování. Analogie tedy sice nahrávají úvahám o předhusitském konstituování společenství, avšak závěry předešlé kapitoly – prozrazující, že v jiných středoevropských revírech obvykle docházelo k ustavení havířských bratrstev až s poměrně velkým odstupem od započetí těžby

³⁰³ SOkA KH, PH KH, inv. č. 11 (*Elench pořádkové registratury 1750*).

³⁰⁴ SOkA KH, AM KH – AS, č. 7668/5, kart. 65.

³⁰⁵ Tak o ní píše barokní kronikář *Jan Kořínek*, *Staré paměti kutnohorské*, edd. Alexandr Stich – Radek Lunga, Praha 2000 (dále jen *Staré paměti*), s. 315 a jeho svědectví, založené na líčení pamětníků, se shoduje se zprávou u Dačického (srov. *Paměti II*, s. 219–220) a dalšími dokumenty. Stáří památky však Kořínek bohužel neudává.

³⁰⁶ Její vlastníky správně určili K. HORNÍČKOVÁ – M. ŠRONĚK (edd.), *Umění české reformace (1380–1620)*, Praha 2010, s. 206. Naopak A. MUDRA, *Ecce panis*, s. 170–172 hovoří o hornících, což mylně evokuje obecní příslušnost.

³⁰⁷ SOkA KH, AM KH – AS, č. 7668/5, kart. 65.

³⁰⁸ V. HUSA, *Uhlířské tovaryšstvo*, s. 12.

³⁰⁹ TÝŽ, *Výrobní vztahy*, s. 80–82.

³¹⁰ J. HÁSKOVÁ, *Kutnohorští rudokupci*, s. 35–36; Tomáš SOMER, *Význam olova pro český stát ve 13. století*, *Časopis Slezského zemského muzea* – B 59, 2010, s. 122.

a utvoření městské komunity – nutí k obezřetnosti. Kdybychom totiž akceptovali zprávu o vyrytí pečeti roku 1313, představovalo by kutnohorské milieu v tomto směru výraznou odchylku, neboť by vznik havířského společenství následoval brzy po zahájení intenzivního dobývání a prakticky ihned po zřízení institucionálního města, jehož počátky jsou kladeny do první dekády 14. století.³¹¹ Nelze totiž vyloučit eventualitu, že za vcelku časným utvořením zbylých horních organizací stála iniciativa královské správy, jež se tímto způsobem snažila podchytit osoby přicházející do styku s rudou či kovem a zamezit tak jejich zcizování v průběhu jednotlivých produkčních etap.³¹² Havířů se toto úsilí královské správy nemuselo týkat, neboť panovník přenechal starost o exploataci ložiska od počátku na bedrech soukromého sektoru. Bylo tedy výhradně v zájmu těžařů obstarat si pracovníky, kteří pro ně rudu vytěží a nerozkradou.

Ani zohlednění širšího kontextu tudíž do věci nevnáší absolutně přesvědčivé důkazy. Indicie nahrávající zformování předhusitského předchůdce cechu sice nejsou nesporné, přesto se (alespoň v mých očích) jeví být pravděpodobnější než opačná alternativa.

5.2 Okolnosti obnovení cechu

Podnět k ustavení instituce vyšel bezesporu ze strany havířů, jejichž zvolení zástupci (*vydali z sebe starší některé havěře*) roku 1443 předstoupili před zasedající konšely s prosbou, aby „*jim toho ráčili přieti, aby také cech měli jako i jiná řemesla vu obci mají*“.³¹³ Žádost přitom zdůvodňovali následujícími pohnutkami:

- aby nemocní havíři nemuseli v nouzi žebrot u kostela,³¹⁴
- aby také mohli kupovat do kostelů svíce a další liturgické potřeby jako jiná řemesla,³¹⁵
- aby mohli podporovat chudé – vzhledem k následujícímu bodu se tím míní chudí nejen z vlastních řad,³¹⁶
- aby se mohli postarat o své nemocné (či zraněné) kolegy a ti nemuseli žebrot; tím také mělo být zamezeno tomu, aby vyléčeným nebylo později předhazováno dárci, že nouzi pouze předstírali, což by vrhalo zlé světlo na reputaci celého společenství,³¹⁷

³¹¹ T. BOROVSKEÝ, *Správa města a radní vrstva v předhusitské Kutné Hoře*, in: Petr Grulich (ed.), *Historie 1996. Celostátní studentská vědecká konference, Hradec Králové 1997*, s. 60–61.

³¹² V těchto souvislostech vnímala svého času konstituování rudokupecké korporace J. HÁSKOVÁ, *Kutnohorští rudokupci*, s. 36. V případě uhlířů se pak patrně jednalo o snahu zajistit pravidelné a dostatečné dodávky klíčové komodity nezbytné jak při hutním zpracování rudy, tak v mincovně. Vyplývá to alespoň z královských privilegií, jimiž bylo tovaryšstvo obdařeno, V. HUSA, *Organisationen*, s. 250–251.

³¹³ SOKA KH, AM KH – kn. č. 7, fol. 113r.

³¹⁴ Tamtéž: „*Když sú havěři cechu neměli a... když se který chudý z nich roznehohl, žebrávali u kostela...*“.

³¹⁵ Tamtéž: „*aby také k chvále boží a obci ke cti i své[m]u řemeslu sviece i jiné potřeby do kostela mohli a měli nač jednati a kupovati*“.

³¹⁶ Tamtéž: „*aby měli z čeho chudým pro jméno boží udieleti*“.

- aby mohli kontrolovat výši mezd nových, méně zkušených kolegů, kteří požadují za svou práci neúměrné odměny, aniž by tomu odpovídala kvalita práce; hodlají dohlížet, aby havíři pronajímající si čelby dostáli svým závazkům vůči těžařům a investorům a aby z propůjček svévolně neodcházeli, neboť tím ke škodě hor dochází mezi investory k neochotě vkládat do dolování peníze a poškozují to i pověst ostatních havířů.³¹⁸

Nakonec delegace navrhla konšelům, aby do čela korporace sami vybírali vhodné cechmistry garantující svým počínáním odpovídající vnitřní správu asociace i udržování řádu navenek.³¹⁹ Dušovali se navíc, že radní mohou cech v budoucnu kdykoliv zase zrušit, kdyby se snad měl stát zdrojem nepokojů či nelibosti důlních investorů.³²⁰

Městská rada jejich žádost za zavřenými dveřmi zvážila, načež s ní vyjádřila souhlas pod podmínkou, že havíři akceptují:

- zastropování výše vlastních mezd – nebudou-li jim těžaři o své vůli chtít platit více – na 12 grošů v dolech, „*kdež rudy nemají*“, a na 18 grošů tam, kde je ruda „*hojná*“;³²¹
- že budou světit výhradně jen christologické, mariánské a apoštolské svátky,
- že nebudou splácet vlastní dluhy penězi těžařstev či pokoutným podstrkováním rudy rudokupcům,
- že budou opouštět pronajaté čelby výhradně s vědomím a povolením hofmistra a ne svévolně, jak se to ke škodě těžařstev zjevně dělo,
- že budou řádně plnit směny, a to v celé jejich předepsané délce,
- že nebudou nikomu bez vědomí těžařů postupovat handštány (tj. větší kusy rudy),
- že za sebe budou v případě nemožnosti splnit směnu stavět adekvátní náhradu,³²²
- že nebudou odnášet z dolů žádné vybavení pořízené těžaři, opustí-li propůjčku,

³¹⁷ Tamtéž: „*jestliže na kterého z nich pán buoh dopustí nemoc, aby je[m]u z toho pomáhali a žebrati na něho nedopustili pro svú i budúciech svých tovaryšuv hanbu a pro ustrkanie, když by se který z své nemoci zhojil, aby mu tú almužnú nebylo očí vystrkáno k jeho i jiných havěruov hanbě...*“.

³¹⁸ Tamtéž: „*protože havěři noví neb... neumějí, luony sobě sadie vysoké a zaslúžiti jich neumějíce. A také že mnozí z nich přijímajíce lehenšafy v dolech u pergmistruov a lidi na to zvedú, aby s nimi pavovali, potom od toho kradmo zběhnú a na jiné obchody se dadie a lidi o náklady bez studu pripravují a tiem i jiné havěře vu ohyzdu uvodí, že lidé bojíce se téhož od jiných, neradi pavují a tiem převelmi hory hynú a scházejí*“.

³¹⁹ Tamtéž: „*A aby nad námi páni usazovali cechmistry... ježto by to pravě a věrně spravovali k chvále boží a k obecné[m]u i těch hor dobré[m]u i žádných rocení, ani kterých bezprávie, vznikati nedopúšťějíce*“.

³²⁰ Tamtéž, fol. 113v: „*Pakli by... páni a hofmistr skrze ten cech znamenali která rocení a spiky od havěruov k obtěžování nákladníkuom, ježto by to horám k zkáze... přijítí mohlo, tehdá aby ten cech... moc měli zase zdvihnutí a zrušiti a zavinilé tresktati...*“.

³²¹ Tamtéž.

³²² Tamtéž, fol. 114r: „*Item kterýž by havěř sám lézti nemohl pro hodnú příčinu, aby sebe miesto hodného dělníka zjednal. Pakli by toho neučinil, bud' mu ta šichta úplně sňata, což se na ní dostane z luonu*“.

- že ti, kteří užívají vlastní nástroje, je budou hlásit hutmanům (důlní dozorci/správci), aby se předešlo podezřením z krádeží,
- že ti, kdo hodlají opustit čelbu, na níž jsou zaměstnání, budou svůj záměr řádně hlásit a budou na ní pracovat až do smlouveného termínu ukončení poměru; budou-li z práce propuštěni, nesmějí bránit pracovat v daném místě nikomu jinému ani pomlouvati či haniti své někdejší chlebováře,³²³
- že budou náležitě skládat účty před perkmistrem či před propůjčovateli čelby.³²⁴

Se všemi vyjmenovanými body přítomní zástupci havířů vyjádřili shodu a zavázali se je dodržovat pod hrozbou opětovného zrušení korporace.³²⁵ V zájmu zřízení instituce tudíž byli ochotni zajít velmi daleko. Přistoupili na určení platových limitů, neváhali se vzdát možnosti vybírat si vlastní představitele a sami dokonce navrhli klauzuli dávající konšelům možnost v případě budoucích výtržností či nepokojů, jejichž původcem by byl cech, organizaci zase zrušit. Korporace pro ně tedy bezpochyby měla prvořadý význam. Namísto je proto otázka, co vlastně havíři konstituováním společenství získávali. Pomineme-li základní sociální oporu, jež společensky níže stojícím jedincům musela dodávat sebevědomí a skýtala navíc i charitativní podporu, záruku náležitého pohřbu (obzvláště atraktivní benefit u tak rizikové práce, jakou byla ta jejich) či podíl na zádušní memorii a aktech milosrdenství, to bylo zejména ono sjednocení masy roztržštěných pracovníků. V řadách instituce se díky němu sdružily stovky osob, jejichž unifikace z nich rázem činila naprosto jinou politickou i ekonomickou sílu než dosud. Proto také konšelé žádost důkladně posoudili a podmínili své souhlasné stanovisko akceptováním řady vlastních podmínek. Stěžejní přítom z jejich pohledu nepochybně bylo udržet nad mimořádně početným cechem vrchní pravomoci.

Zhodnotíme-li argumenty, jimiž havíři odůvodnili svou supliku, není bez zajímavosti, že de facto kopírují účel a poslání laických bratrstev, na něž narážíme v saském prostředí (viz výše). Zatímco badatelé píšící v 50. letech minulého století spatřovali v bodech referujících o kupování svící do kostelů a podpoře chudých ideologickou zástěrku a za vlastní důvod zřízení cechu považovali snahu o zlepšení životních podmínek havířů,³²⁶ zdají se nám (v kontextu předchozího líčení) spíše jako výsledek pramenně blíže nedoložitelné (avšak

³²³ Konšelé tedy znatelně rozšířili obvyklé mechanismy (mzdové stropy, tresty za předčasné vypovězení dohody a nucenou práci), jimiž byl regulován pracovní trh a jež pro venkovské prostředí přiblížili T. LAMBRECHT – J. WHITTLE, *Introduction*, s. 15–26.

³²⁴ Struktura podmínek potvrzuje tezi, že práce je ústřední kategorií prostupující politická i ekonomická témata uvnitř městské komunity, B. DE MUNCK – J. DUMOLYN, *The political culture*, s. 147–148.

³²⁵ SOka KH, AM KH – kn. č. 7, fol. 114r: „A to sú havěři ti, jménem všech jiných, zachovati všecko slíbili pod složeniem toho cechu a k to[m]ju pod tresktánem, jakž by se pánuom zdálo za slušné...“.

³²⁶ J. KEJŘ, *Právní život*, s. 144; A. KŘEPELKOVÁ, *Havířský pořádek*, s. 39–40.

předpokládané a později dokonce tu a tam zachytitelné) migrace havířů a s ní spojeného transferu vědomostí, institucí, technologií i kolektivně sdílených představ.³²⁷ Byla-li by tato interpretace správná, potvrzovalo by se tím rovněž, že havířům bylo vcelku lhostejné, jakou formu bude mít jejich asociace, jak již bylo výše zmíněno.

Za zdůraznění také stojí, že důvody uvedené v suplice mají výsostně reprezentační ráz. Havíři jejich prostřednictvím vyjadřují buď touhu chránit svou reputaci, nebo přání napomoci jejímu pozitivnímu budování. Celkově lze jejich vystupování definovat jako úsilí o naplnění všech tří v úvodu zmíněných žádoucích komponent (cti, zbožnosti a loajality spojené v tomto případě s péčí o obecné dobré). Na srdci jim proto leželo nejen blaho druhů a potenciálních členů korporace (potažmo i dalších potřebných z řad celé městské pospolitosti), ale především *bonum commune* vycházející z plynulého provozu dolů. Smyslem pochopitelně bylo pohnout radní k vyslovení shody s jejich záměrem. Ponížené vystupování vyslanců přitom nebylo jen výrazem rutinně uplatňované strategie při politickém vyjednávání v podmínkách mocenské nerovnosti, ale reflektovalo zřejmě i nedávné prohřešky havířů. V památné knize totiž k roku 1433 – tedy jen deset let před popisovanou událostí – figuruje zápis ze zasedání celé městské obce, která tehdy rozhodla, že se ve městě znovu mohou usazovat cizinci i někdejší *němečtí* sousedé uprchnuvší během revoluce jinam, jimž však neměly být svěřovány žádné úřady, ani jiný podíl na politické moci.³²⁸ Současně konšelé využili shromáždění k tomu, aby komunitu vyzvali k dodržování řádu, přičemž hrozili všem, kdo by při „*neřádném rocení byli shledáni*“, přísnými tresty,³²⁹ ať už by byli jakéhokoliv stavu či profese. Speciálně jsou přitom zmíněni – v kontextu zákazu veškerých „*rot a šibalstev*“ – právě havíři. Zdá se tudíž, že v době, kdy probíhalo licitování o povolení korporace, měli radní ještě v živém povědomí blíže bohužel nespecifikované obtíže, jež s havíři před nedávnem byly. Odpovídal by tomu i onen bianco šek, daný konšelům vyslanci v podobě možnosti cech zrušit, stal-li by se příčinou „*rocení a spik[ů] od havěruov... horám k zkáze a k horší[m]u*“,³³⁰ jenž tak dráždil

³²⁷ Na roli ekonomických faktorů coby jedné z klíčových pohnutek pro eventuální změnu revíru naposledy upozornila Lena ASRIH, *Untersuchung von Migration in der europäischen Bergbaugeschichte des Mittelalters und im Übergang zur Frühen Neuzeit – Einige Bemerkungen zu Herangehensweisen, Schriftquellen und zum Forschungsstand*, in: Christiane Hemker (Hg.), *Bergbau und Mobilität im Mittelalter*, [= *ArchaeoMontan*, Bd. 7], Dresden 2020, s. 38. Kontakty obou měst v předhusitském údobí přiblížil Vojtěch VANĚK, *Kuttenberg und Freiberg im späten Mittelalter. Zu den Kontakten zwischen den beiden mitteleuropäischen Bergstädten in vorhussitischer Zeit*, in: Yves Hoffmann – Uwe Richter (Hgg.), *Die Frühgeschichte Freibergs im überregionalen Vergleich. Städtische Frühgeschichte – Bergbau – früher Hausbau*, Halle 2013, s. 327–335.

³²⁸ V. POHANKA – O. VODIČKA, *Kutnohorští katoličtí exulanti*, v tisku.

³²⁹ Na zápis upozornil a také jej editoval J. KEJŘ, *Právní život*, s. 234–235.

³³⁰ SOKA KH, AM KH – kn. č. 7, fol. 113v.

badatele píšící v 50. letech minulého století.³³¹ Vroubek z roku 1433 tak patrně ovlivnil ono až servilní vystupování havířů, zdůrazňujících o to markantněji loajalitu vůči radě, o desetiletí později.

³³¹ Ti se snažili obrátit jednoznačnou dikci zápisu a připsat z hlediska havířů nevýhodné ustanovení aktivitě rady, J. KEJŘ, *Právní život*, s. 145; A. KŘEPELKOVÁ, *Havířský pořádek*, s. 40.

6 Mechanismy vnitřního fungování korporace

Struktuře vedení instituce a jejím pravomocím nad celým společenstvím věnoval kdysi nemálo pozornosti Jan Fiala, jenž také odhalil její trojúrovňové uspořádání (*starší přísežní – starší přidání – starší od tovaryšstva volení*).³³² Jeho postřehy rozvinula Anita Křepelková, díky níž víme, že starší přidání byli přísežným, jimž také přísahali věrnost, při správě asociace k ruce nejpozději od 80. let 15. věku.³³³ V roce 1561 k nim navíc byly řadovými členy poprvé zvoleny dvě osoby, jež měly za úkol posílit vazby mezi samosprávou a zbytkem korporace.³³⁴ Navzdory tomu však Křepelková považovala za osoby determinující osudy cechu toliko starší přísežné. Neváhala přitom přijít s až úsměvnou domněnkou, podle níž tito jedinci měli odlišný třídní profil než zbylí příslušníci společenství, což mělo zapříčinit, že nezřídka hájili na úkor zájmů svých druhů zájmy establishmentu.³³⁵ Tato spíše ideologická než pramenně podložená spekulace, již navíc odporuje řada svědectví, nás nutí zamyslet se nad mechanismy, s jejichž pomocí docházelo uvnitř instituce k nalézání konsensu a rozhodování vůbec. V centru naší pozornosti se ocitne otázka, nakolik byli prostí havíři s to ovlivnit, co a jak jejich představitelé veřejně deklarovali a prosazovali. Jinak řečeno, byli řadoví členové skutečně vydáni libovůli svých reprezentantů?

Těžiště provedené analýzy přitom bude ležet až ve 30. až 60. letech 16. století, což je způsobeno stavem pramenů. Z dřívějšího údobí je totiž k dispozici pouze kniha kaňkovských havířů, kteří své vlastní písemnosti vedli jistě od roku 1485,³³⁶ aniž by se vyvázali z dohledu mateřské kutnohorské instituce. Zmíněný foliant ale obsahuje především strohé účetní zápisy spolu s údaji o obnovách vedení. V kontextu výše položených otázek je proto výmluvnější torzo knihy kutnohorské části asociace pocházející z let 1538–1544 a opravdu detailní vhléd do vnitřních mechanismů korporace pak vnáší kniha založená v roce 1559. Přenášet závěry učiněné na základě rozboru obou svazků do staršího údobí se ovšem neodvažují. Proto bude provedená sonda platná primárně pro druhou čtvrtinu 16. století.

Analýzu započneme u sboru starších přidání, který – jak ukázala Anita Křepelková – byl v kutnohorském milieu přibližně třikrát početnější než na Kaňku, kde obvykle čítal něco

³³² J. FIALA, *Havířský pořádek*, s. 9–20.

³³³ A. KŘEPELKOVÁ, *Havířský pořádek*, s. 47. Autorka oprávněně předpokládala, že je-li tato věc doložena pro kaňkovské poměry, platila i v mateřské Kutné Hoře, jejíž organickou součástí byla i předměstská větev cechu. Nejstarší přímý doklad o existenci sboru je z roku 1515, SOkA KH, AM KH – kn. č. 10 (*Liber memorabilium 1515–1527*), fol. 4v.

³³⁴ SOkA KH, PH KH, inv. č. 2, fol. 213r.

³³⁵ A. KŘEPELKOVÁ, *Havířský pořádek*, s. 40.

³³⁶ SOkA KH, Pořádek havířů Kaňk (dále jen PHK), inv. č. 1 (*Knih počtů a manuál havířského pořádku 1485–1524*). Pravděpodobná se přitom zdá existence její starší, leč nedochované, předchůdkyně.

kolem deseti osob.³³⁷ Toto zjištění si zaslouží krátkou reflexi. V roce 1538 se kaňkovské větvi instituce podařilo dosáhnout úplné samostatnosti, neboť tamní havíři tehdy využili sporů mezi mincmistrem Gutštejnem a kutnohorskou městskou radou a prosadili správní reformu, kdy na místo dřívějších partikulárních správ horních korporací a předměstské rady vznikl jediný sbor. V nově konstituované dvanáctičlenné kaňkovské radě havíři (vybíraní mincmistrem) obsadili čtyři posty, stejně jako někdejší předměstští konšelé (volení kutnohorskými konšely), a po dvou zástupcích dodali hašplíři a trejvíři (určovaní hofmistrem). Jako exekutivní orgán mělo vedení k ruce rychtáře, jenž dosud předměstské poměry sám řídil. Představitelé horních asociací tak opanovali kolegium, pro něž se záhy ujalo přiléhavé pojmenování *starší nad havěři a rada perkverku kaňkovského*. Nové mocenské rozložení učinilo z Kaňku specifickou součást celého revíru. Tamní samospráva se vzdálila poměrům panujícím na zbylých předpolích (jež měla již ve 14. věku vlastní konšely),³³⁸ což reflektovalo i odlišné znění přísahy, kterou kaňkovské vedení nadále každoročně skládalo kutnohorským radním.³³⁹ Předměstská obec tedy v hierarchickém svazku setrvala, přímou závislost na mateřské korporaci se zato podařilo setřást havířům, což vedlo ke značné redukci členů kutnohorské organizace. Jejich množství sice nejsme schopni přesněji vyčíslit, patrně se však jednalo o nižší stovky osob, neboť na konci 30. let 16. století, jak již zaznělo, dolování v jižní části revíru rychle upadalo, zatímco pyritová pásma přinášela komoře profit. Řady kutnohorské asociace tak jistě citelně prořídly, protože havíři kopírovali tyto posuny. Odhadneme-li hypoteticky množství jedinců seskupených v této době v instituci na přibližně 200–300,³⁴⁰ připadalo by na jednoho přidaného staršího asi 10 řadových členů, což by se dalo označit za poměrně hojné zastoupení *tovaryšstva* na řízení.

Fialovo tvrzení, že starší přidaní byli v důležitých záležitostech dotazováni přísaznými o radu,³⁴¹ není úplně přesné. Sbor totiž představoval nejen poradní, ale i dohlížecí orgán. Své řadové druhy tak přidaní hájili při skládání *počtu* prvního staršího (*primase*)³⁴² a vlivná úloha jim připadla i v nejrůznějších majetkových a finančních otázkách. Na jejich kladné stanovisko

³³⁷ A. KŘEPELKOVÁ, *Havířský pořádek*, s. 47.

³³⁸ Josef NUHLÍČEK, *Kutná Hora v době Jiříkově*, SSH 4, 1969, s. 55–56.

³³⁹ K proměně Kaňku i jeho osobitému statusu, V. POHANKA, *Kaňk u Kutné Hory. Standardní předměstí nebo nezávislá obec?*, in: Zdeněk Měřínský (ed.), *Forum urbes medii aevi*, sv. VIII/1–2, Brno 2014, s. 176.

³⁴⁰ M. JAROŠ, *K otázce námezdní práce v českém hornictví v XVI. století*, ČL 41, 1954, č. 2, s. 73, uvádí, že na základě zprávy kutnohorského horního úřadu z roku 1575 pracovalo v celém revíru (včetně úředníků) 1 246 osob. Autor předpokládá, že v obou částech distriktu a při všech činnostech šlo v půli 16. věku o zhruba 1 500 jedinců. Tato cifra však zohledňuje i všechny osoby pracující při úpravě rudy atd., havířů již v té době bylo jistě nejméně, nejvyšší podíl dělnictva naopak při ohromné hloubce dolů připadal na hašplíře a další pomocný personál.

³⁴¹ J. FIALA, *Havířský pořádek*, s. 11.

³⁴² SOkA KH, PH KH, inv. č. 2, fol. 218v. Údaj pochází z roku 1564.

bylo vázáno i rozhodnutí vyslat zmocněnce ke dvoru či mincmistrovi,³⁴³ neboť se vždy jednalo o finančně náročné deputace,³⁴⁴ jež navíc musely korporaci adekvátně reprezentovat navenek. Stejně tomu bylo v případě poskytování větších půjček či naopak při hledání úvěru,³⁴⁵ u přidaných také zpravidla končily požadavky na mimořádné finanční *pomoci* ze strany městské samosprávy.³⁴⁶ Zároveň sbor výrazně promlouval do hospodaření a správy vsi Čepí,³⁴⁷ když se vyslovoval i k žádostem o udělení výhostů tamním poddaným.³⁴⁸ Bez dohody či závazného stanoviska přidaných však přísední nepodnikali žádné významnější kroky. Týkalo se to nejen interních záležitostí,³⁴⁹ ale také reputace společenství.³⁵⁰ Samozřejmostí byly konzultace stran dolování, které probíhaly s ohledem na aktuální stav revíru stále častěji.³⁵¹ Snad až od roku 1563 přísední udělili přidaným starším pravomoc dohlížet na řadové členy instituce, jež případně mohli uvrhnout do šatlavy, nereagovali-li na výzvy k uklidnění.³⁵² Stejně tak ovšem přidaní doporučovali přísedním, kterým žadatelům o půjčku či prominutí trestu z řad řadových členů vyjít vstříc a kdo si naopak pomoc nezaslouží.³⁵³

Stěží proto lze fungování tohoto kolegia omezit na poradní funkci. Výstižnější se jeví označit sbor za spolutvůrce směřování celé korporace, na jejíž chod však měli nezanedbatelný vliv rovněž její rutinní příslušníci. Nejednou se totiž stalo, že i přidaní starší shledali problém, vznesený na ně přísedními, za příliš závažný na to, aby o něm rozhodli sami. V takových případech pak žádali přísedné o svolání *tovaryšstva* a prodiskutování záležitosti všemi členy.

³⁴³ Tamtéž, fol. 213v: zamítavé stanovisko z roku 1561 k možnosti vyslat ke dvoru zmocněnce v neupřesněné záležitosti, radili vyčkat příjezdu komorních komisařů; fol. 218r: souhlas s odjezdem primase k mincmistrovi do Prahy z roku 1564.

³⁴⁴ Příkladně v létě 1546 vyšla cesta do Prahy ke dvoru na osm a půl kopy, což představuje ekvivalent výloh za několik běžných týdnů, srov. Tamtéž, inv. č. 110 (*Knihy pořádkových příjmů a vydání 1544–1583*), pag. 52.

³⁴⁵ Tamtéž, inv. č. 2, fol. 214v: souhlas z roku 1562 s přijetím půjčky ve výši 10 kop grošů od Ondřeje od Říhů, jenž si nekladal žádné zvláštní požadavky stran splacení, žádal jen o zapsání dluhu do havířských register.

³⁴⁶ Tamtéž, inv. č. 1, fol. 4v: roku 1540 žádali konšelé korporaci, aby přispěla na „*sklo u Vysokého kostela nad oltářem pá[nu]jov havěruov*“. Přidaní rozhodli podpořit opravu okna pěti kopami grošů.

³⁴⁷ Tamtéž, inv. č. 2, fol. 215r: v roce 1562 při společném sezení s přísedními diskutovali, jak nejlépe opatřit osiřelý statek a sirotky po náhle zemřelém sedláku Antošovi.

³⁴⁸ Tamtéž, fol. 216v: společné jednání obou sborů (z roku 1563) o žádosti Jakuba Čapského.

³⁴⁹ Tamtéž, inv. č. 1, fol. 2v: v roce 1540 žádal Jiřík Uzliček, aby z důvodu svého zhoršeného zdraví byl zbaven závazku opatřovat pečeť a klíč od cechovní truhly, avšak jeho prosba byla označena za „*novú věc*“ a zamítnuta; fol. 2v: v kauze neposlušného Pavla Štrose, který posléze požádal o vyškrtnutí z instituce, radili v roce 1540, aby byl delikvent vyslechnut, a potvrdí-li se, že hanil zesnulého primase Václava Poklupka, „*poroučejí pá[nu]jom starší[m]*“, aby jej potrestali.

³⁵⁰ Tamtéž, fol. 2v: roku 1540 se vyjadřovali k potupě, jíž asociaci přivodil děkan tím, že nedržel při pohřbu zesnulého primase Václava Poklupka obvyklé kázání.

³⁵¹ Tamtéž, fol. 2r: na jaře 1540 radili přísedním, jaké stanovisko zastávat při jednání s mincmistrem a zástupci široké obce týkající se investic do dolu Ruthard; fol. 4r: v téže roce přísední žádali od přidaných mínění ve věci vlastních cechovních podílů v kaňkovském dole Šafary, od jehož dotování začali upouštět přední těžaři. Přísední chtěli vědět, zda by korporace měla své podíly držet, nebo je raději pustit a náklady obrátit jinam.

³⁵² Tamtéž, inv. č. 2, fol. 216v.

³⁵³ Tamtéž, inv. č. 1, fol. 1v.

Stěžejními tématy se nepřekvapivě stávaly otázky spojené s dolováním a finančními možnostmi instituce. Tak bylo v létě 1541 probíráno vlastnictví podílů v kaňkovském dole Šafary, o jejichž držení vedení rozhodlo o necelý rok dříve, neboť paměť starších dosud ovládaly „*užitky znamenité*“, jež odtud po desetiletí proudily do cechovní kasy.³⁵⁴ O pár měsíců později již vysoké náklady převažovaly nad zářivými vzpomínkami a přidání prosili, „*po[něvad]ž vše[h]o tovaryšstva se dotýče, aby na pány šefmistry vzneše[n]o bylo, aby ráčili povolení dáti, aby do domu všecko tovaryšstvo svolá[n]o bylo a tu... věc, aby uvážena byla*“.³⁵⁵ Rokování, jehož realizace byla vázána na souhlas konšelů s mimořádným shromážděním, se také o 14 dní později skutečně odehrálo. Přísežní na jeho počátku seznámili přítomné se špatným stavem financí, připustili, že mají-li být Šafary dále těženy, bude k tomu nezbytná půjčka, a pak již nechali na uvážení členů, „*aby se o to snesli a pánuo[m] oznámili*“.³⁵⁶ Ti přitom trvali na držení podílů i za cenu toho, že by na ně měla vždy o suchých dnech být uvalena speciální dávka. K nepopulárnímu opatření navíc zjevně došli na podkladě hlasování podpořeného většinou přítomných (*z strany většího dílu k to[m]u jsú se svolili, aby ty tále upuštěny nebyly*). Přísežní pak jejich mínění bez dalšího akceptovali a stanovili na přechodnou dobu povinnost odevzdávat o suchých dnech po jednom groši všem, kdo současně drží vlastní dolové podíly jinde, a po dvou od těch, kdo jsou zaměstnaní (*kteří pavují, aby dávali po 1 gr., a kteří z luo[n]u lezau po 2 gr.*).³⁵⁷ Zohledněno tak bylo, že vlastníci jiných třicátých, jak se také podíly nazývaly, financovali navíc i provoz dalších čeleb, což bylo ku prospěchu celé komunitě.

Z výše uvedeného plyne, že rozhodování o nejpalcivějších záležitostech instituce bylo vedeno na *demokratických* principech. Potvrzuje to i jednání o *obnovení* celého společenství z počátku roku 1564, jímž se mínilo pořízení aktualizovaného soupisu duší sdružených v cechu, a to z toho důvodu, že po více než desetiletí od poslední provedené renovace „*mno[h]o jich... zemřelo [či] sešlo z hor, zvláště cizozemcuov*“.³⁵⁸ I tentokrát nejprve přísežní požádali o názor přidané, kteří proti němu nic nenamítali, doporučili jen posečkat „*až čas teplejší bude, aby v světnici dolejší mohli se shromážditi*“.³⁵⁹ Díky této replice víme, že se schůze odbývaly v rozměrné přízemní prostora havířského domu. Praktická rada přidaných byla vyslyšena, a tak se společné setkání v uvedené věci uskutečnilo v prostředí srpna. Tehdy se vedení zajímalo o mínění členů, jímž návrh nebyl proti mysli (*na tom se všickni snesli*

³⁵⁴ Tamtéž, fol. 4r.

³⁵⁵ Tamtéž, fol. 5v.

³⁵⁶ Tamtéž.

³⁵⁷ Tamtéž.

³⁵⁸ Tamtéž, inv. č. 2, fol. 217v.

³⁵⁹ Tamtéž.

z jednostajné vůle, aby ten pořádek byl obnoven).³⁶⁰ Přísežní tudíž znovu pouze regulovali praktickou stránku akce. V průběhu následujících tří sobot se všichni zájemci o členství v korporaci měli dostavit před zasedající starší, nechat se vepsat do nově zřízeného (žel nedochovaného) seznamu a uhradit poplatek (1 gr.) svázaný s úkonem.³⁶¹ V této okolnosti také patrně tkví bezproblémové přijetí návrhu. Havíři si totiž uvědomovali, že příslušníky asociace není celá řada jedinců pracujících po jejich boku (a konkurujících jim tudíž při hledání slušné práce v době, kdy už jí nebyl nadbytek), aniž by přispívali do společné pokladny. Ve druhé půli 16. století už přitom bylo členstvím v korporaci nezřídkou (alespoň hypoteticky) podmiňováno angažování na čelbu (*aby z hutma[n]ú každé[m]u o to poručeno bylo... aby nepřiklá[da]li těch, kteří v pořád[k]u nejsau*).³⁶² Tendence k povinnému zapsání všech pracovníků do jedné z horních korporací ještě zesílila o rok později, kdy z rozhodnutí mincmistra Švamberka byly oba havířské cechy (jak kaňkovský, tak kutnohorský) povinny vyčlenit objekt nebo místnost pro přestárlé a zmrzačené druhy.³⁶³ Tyto nové „lazarety“ totiž měly být financovány z příspěvků strhávaných z výdělků jejich aktivních druhů.³⁶⁴

I v případě obnovení instituce tedy rozhodnutí bylo konsensuální. Řadoví havíři však vedle podílu na rozhodování disponovali stejně důležitou pravomocí – mohli iniciovat diskusi o tématech, jež považovali za kruciální. Obzvláště dobře je to viditelné u otázek souvisejících s jejich životní úrovní. Když se v roce 1529 přísežní starší postavili před zasedající konšely a stěžovali si na drahotu esenciálních potřeb, činili tak na základě podnětu daného jim zdola.³⁶⁵ Stejně tomu bylo o rok později (*starší havířští od vše[h]o tovaryšstva vznesše, za náp[ra]vu žádali*), kdy havířští představitelé reklamovali totéž, nově přibylo jen obvinění z překupování potravin ze strany konkrétních žen.³⁶⁶ U dalších z periodicky se opakujících četných stížností tohoto druhu již sice zpravidla neslyšíme o přímé intervenci prostých havířů

³⁶⁰ Tamtéž, fol. 219v.

³⁶¹ Tamtéž, fol. 220r: „*aby počna od soboty najprv příští seděli po tři soboty... na zápisu. Kdo se přiznáváti budau ku pořádku, aby po 1 gr. od zápisu dávali, a jestliže by po tři soboty, kdo moha se posta[vi]ti k zápisu, toho sobě nevyko[na]l, tedy potom aby žádal přijat býti do pořád[k]u a dva gr. široká... dal příje[m]ný“.*

³⁶² Tamtéž, fol. 219v. Podrobněji k tomu J. FIALA, *Havířský pořádek*, s. 20–23.

³⁶³ SOkA KH, Archiv města Kaňk (dále jen AMK), inv. č. 28 (*Knih památná písaře Adama Grantze 1698–1702*), pag. 182–184.

³⁶⁴ Tamtéž: „*kdož by do takového pořádku vepsán a přijat nebyl, opatrován a fedrován býti nemá, kterýžto pak již vepsaní a pořádně přijatí tovaryši a havěři... kteříž lůnu svého od 10 gr. až do plného lůnu vezme, z téhož... jeden peníz velkej do pokladnice aby dávali. Hašplíři tak, jakž prve obyčej, kterýž přes 6 gr. vydělá z svého lůnu, po půl druhým penízy, trejvíři z svých stancův tolikéž každého týhodne do pokladnice dávali a skládali, kteréžto peníze mají takto vybírány býti“.*

³⁶⁵ SOkA KH, AM KH – kn. č. 11: „*Starší havířští vznášeli, jsúce též žádání od tovaryšuv, co se dotýče chleba, piva, loje, po[n]ěva[d]ž léto hojně pá[n] buoh dáti ráčil, aby tako[v]jú věc páni ráčili opatřiti“.*

³⁶⁶ Tamtéž, fol. 384r: „*že manželky chudé[h]o tovaryšstva nemohú se dokúpiti k pot[ra]vě své a Kateřinka a Lubšo[v]já překupují. Druhé, že loje ven vezú a tudy drahost přichází na horách. Třetí, co se chleba a piva dotýče, aby to opatřiti ráčili...“.*

u starších,³⁶⁷ lze je však oprávněně předpokládat. Naznačuje to žádost reprezentantů několika horních institucí předložená městské radě v roce 1538, z níž plyne, že řadoví členové dali vedení najevo svou nelibost nad tím, že – dle jejich zdání – včas nezakročilo u konšelů ve věci předraženého chleba.³⁶⁸ Je z toho patrné, že ve chvíli, kdy havíři měli dojem, že je jejich představitelé nehájí dostatečně, byli schopni své požadavky na starších vynutit.

Shoduje se s tím i svědectví z rodových pamětí kutnohorských měšťanů (žijících v 17. století) Václava a Karla Ferdinanda Kubínů, v nichž k únoru 1517 figuruje zápis: „*Havěři byli pohromadě, tu svým pánům starším kázali ven a sami mezi sebou spisy učinili, jaké se jim ouzkosti dějí, aby je v tom páni starší ve čtyrech nedělích opatřili, a tu se zavázali jedni druhým, aby se neopouštěli*“.³⁶⁹ Ve zmíněném případě však šlo o naprosto mimořádný postup. Už proto, že jej (s ohledem na zmínku o spřísežení) lze klasifikovat jako vzpouru vůči vedení. Stejně ojedinělé bylo rozhodnutí prostých havířů obrátit se vlastním listem na městskou radu a opominout přitom představitele asociace. K tomuto kroku přistoupili zoufalí havíři roku 1539, kdy se jim jednání starších jevílo v kontextu aktuální krize dolování jako laxní. V úvodu listu poukázali na to, že své potřeby „*ne jednú... skrze své pány starší na... pana mi[n]cmajstra... vznášeli*“, ale že dosud neobdrželi žádnou odpověď. Z toho vyvozovali, že se od nich někteří starší odvrátili, „*bojíce se o ty úřady... aby o ně nepřišli*“. Dále líčili bezútěšnost své hmotné situace, přičemž podotkli, že „*žádný pořádek mezi všemi není tak saužený a zašlý při svých živnostech*“ jako jejich. Následovala řada tvrdých invektiv vůči horním úředníkům zakončená frustrovaným konstatováním, „*kdyby havířů nebylo, vždy bychom rádi věděli, odkavad by svá stojecí [tj. platy] brali*“. Pak už se ale pisatelé soustředili na rozptýlení možných obav radních z toho, že by se chtěli bouřit (*v to[m] nám za zlé mají někteří, že se o to společně... scházíme a o své nedostatky... mluvíme*). Neoprávněná rokování se proto snažili maskovat jak vlastními existenčními obtížemi (*prosíme, že k žádné všetečnosti přičísti nám neráčíte nebo to všecko z přílišné potřeby a nauze činíme*), tak kritickým stavem dolování vyžadujícím urgentní řešení (*nebude-li brzské[h]o opatření, že... hory ku pádu přijdú*).³⁷⁰ Obyčejní havíři tudíž v případě akutní potřeby rozhodně neseděli s rukama v klíně a nečekali, jak se věci vyvinou, ale jednali – i za cenu rizika, že budou označeni za spiklence

³⁶⁷ Obvykle se již mluví pouze o tom, že před radní předstoupili *starší havířští*, srov. Tamtéž – kn. č. 13 (*Kniha městské rady 1535–1537*), fol. 365r, případně *pořádkové*, tj. zástupci všech korporací horních pracovníků, srov. Tamtéž – kn. č. 14 (*Kniha městské rady 1538–1541*), fol. 253v.

³⁶⁸ Tamtéž – kn. č. 14, fol. 27r: „*starší havíři obojích hor, starší erckafěři, hutníci a slichýři vznášeli, že jich tovary[š]stvo v neděli minulú na ně se domlú[va]li, kterak chlebové maličci velmi pekú, takže se dělník ho za 2 d[en]áry nemúž najésti, jako by oni to obmeškali a při páních o to nemlu[vi]li*“.

³⁶⁹ Srov. O. LEMINGER, *Paměti Václava a Karla Ferd. Kubína a jejich poměr k pamětem Mikuláše Dačického z Heslova*, Kutnohorské příspěvky 3, 1927, č. 4, s. 109.

³⁷⁰ SOkA KH, AM KH – AS, č. 743, kart. 8.

– svépomocí. Obě výše uvedená svědectví však zároveň prozrazují, že k podobnému postupu sahalo zcela výjimečně.

Shrneme-li předchozí řádky, je zjevné, že ani řadovým příslušníkům korporace nebyl upírán podíl na rozhodování a iniciování interních debat. Naopak, vedení se na své členstvo pravidelně obracelo a bez jeho vůle zpravidla nic zásadního nepodnikalo. V případě nutnosti navíc prostí havíři disponovali nátlakovými prostředky, s jejichž pomocí byli s to dostat starší do velmi nekomfortní pozice. Rozhodně je tudíž nelze považovat za pasivní hračky v rukách vlastních představitelů. Vystává před námi spíše obraz aktivních spolutvůrců politiky cechu. Za zdůraznění přitom stojí, že politický hlas havířů, prosazovaný vedením instituce, zazníval v komplikovaných poměrech 30. a 40. let 16. věku ponejvíce v souvislosti s klíčovou otázkou přiměřené životní úrovně nižších vrstev městské společnosti.³⁷¹

6.1 Utváření sdílené identity členů

Na rozdíl od struktury cechovní samosprávy se pozornosti badatelů dosud nedočkaly mechanismy, které sloužily k budování a utvrzování identifikace havířů s jejich asociací. Tato zdánlivě podružná otázka získává na významu, uvážíme-li mimořádnou početnost korporace, jejíž příslušníci nadto vykazovali nezanedbatelnou majetkovou a geografickou heterogenost. Připočteme-li k tomu nadstandardní fluktuaci členů,³⁷² jimž nečinilo obtíže opakovaně měnit působiště,³⁷³ nejeví se rázem tázaní po identitotvorných prvcích jako nadbytečné. Podívejme se proto alespoň letmo na několik klíčových spojovacích článků, jež jsme schopni postihnout v dochované matérii.

Nejsilnější pojítka havířů bezpochyby představovala jejich osobitá profese vyznačující se zvýšenou vzájemnou solidaritou, jež vyplývala z rizikovosti a extrémní fyzické náročnosti vykonávané práce ve specifických podmínkách.³⁷⁴ Symptomatická je v tomto ohledu zpráva u Dačického, pocházející z roku 1565, podle níž se v kaňkovském dole Plimle udusilo *švubem* pět havířů snažících se navzájem zachránit jeden druhého.³⁷⁵

Vedle po generace utvářené havířské svébytnosti však existovala i celá řada ceremonií a festivit majících utužovací potenciál. Důležitou roli při stmelování členů tradičně sehrávalo

³⁷¹ J. HAEMERS – J. Á. SOLÓRZANO TELECHEA, *Are “popular groups”*, s. 547–548.

³⁷² F. HOFFMANN, *Středověké město*, s. 304–305.

³⁷³ Exemplární příklad trojice havířů, kteří si nechali propůjčit čelbu v dole Tolpy, záhy poté však pro nedostatek dříví odešli jinam (dva z nich do Jílového), aby se po několika týdnech opět vrátili a pokračovali v exploataci, obsahují výpisky uložené v SOKA KH, Leminger Otakar, inv. č. 79, kart. 11.

³⁷⁴ Podobně i pro výrazně starší poměry Petr HRUBÝ – Kryštof DERNER – Markéta SKOŘEPOVÁ, *Středověké hornické komunity v období Přemyslovců*, ČČH 117, 2019, č. 4, s. 902–903.

³⁷⁵ *Paměti I*, s. 145. Švub ztotožnil s oxidem uhelnatým M. BARTOŠ, *Středověké dobývání*, s. 183.

společné stolování, vázané nejednou na den, na nějž připadal svátek patrona společenství.³⁷⁶ V našem případě, jak již bylo zmíněno, se tato setkání odehrávala na Boží tělo. Odkdy byl onen – z hlediska celé kutnohorské obce – stěžejní svátek spojen také s vystrojením opulentní hostiny, není přesně stanovitelné. Účetní dokumentaci kutnohorské instituce, vzniklou při této příležitosti, máme zachovanou až od roku 1538.³⁷⁷ Tehdy již však šlo o zavedený zvyk, jehož kořeny lze patrně hledat někde v – co do výtěžnosti dolů – bohatých letech závěru 15. století. Konvenovaly by s tím účty kaňkovské větve společenství, v nichž se od roku 1488 vyskytují záznamy o pouti starších a reprezentativní části členstva do Kutné Hory k slavnostnímu procesí, které na zmíněný den připadalo.³⁷⁸ Od počátku jsou přitom s cestou svázány výdaje na *svačinu*, jež však zpočátku nedosahovaly vyšších částek.³⁷⁹ Postupem doby ovšem okázalost pohoštění rostla. Roku 1503 už náklady činily čtyři kopy, přičemž vedle *koláčů* se zvyšovaly i výdaje za kvalitní pivo (tři sudy hradeckého a jeden českobrodského moku). Poprvé rovněž registrujeme odměnu pro *trubače* (12 gr.) doprovázející kaňkovskou delegaci.³⁸⁰ V roce 1507 starší utratili za občerstvení v Kutné Hoře už osm a půl kopy, menší výlohy pak byly spojeny s návratem na předměstí (v *ráthúze tovarišstvu za pivo i ss viii gr.*).³⁸¹ O sedm let později byly náklady obdobné. Starší si přitom dopřáli i doušek vína (50 gr.) a cestou domů poskytli svým druhům hned dvě bečky piva.³⁸² Lze předpokládat, že hojnost pokrmů i nápojů servírovaných při banketu havířům kutnohorské organizace byla ještě o poznání vyšší, jak naznačují mladší účetní záznamy.

Kolektivní stolování a hlavně popíjení však nebylo výlučně záležitostí svátku Božího těla, jak dokládají nahodile se objevující zápisy kaňkovské písemnosti. S menším pohoštěním se už v 80. letech 15. století pojilo i vyúčtování hospodaření starších za uplynulý rok (či jeho část), u něhož tehdy bývalo přítomno nejen veškeré členstvo, ale i vyslanci kutnohorské větve instituce.³⁸³ Stejně tomu bylo při volbě a uvedení do funkce starších přidáných.³⁸⁴ O (alespoň) sud piva zpravidla vedení neošidilo své druhy, vyskytla-li se nenadálá příčina, kvůli níž bylo

³⁷⁶ Blíže Franco FRANCESCHI, *The rituals of the guilds: examples from Tuscan cities (thirteenth to sixteenth centuries)*, in: Samuel Cohn Jr. – Marcello Fantoni – Týž – Fabrizio Ricciardlli (edd.), *Late medieval and early modern ritual. Studies in Italian urban culture*, Turnhout 2013, s. 70–71. Za konstitutivní akt utvářející sociální skupinu považoval stolování (spolu s přísahou) už O. G. OEXLE, *Die mittelalterlichen Gilden*, s. 205.

³⁷⁷ SOKA KH, PH KH, inv. č. 179, kart. 11.

³⁷⁸ SOKA KH, PHK, inv. č. 1, fol. 126r.

³⁷⁹ Tamtéž, fol. 127v: rok 1489, výdaj 1 kopa 20 gr.

³⁸⁰ Tamtéž, fol. 99v.

³⁸¹ Tamtéž, fol. 114r.

³⁸² Tamtéž, fol. 158r.

³⁸³ Tamtéž, fol. 84r, 85r. V roce 1500 se neuvádí svačina, ale jen dva sudy piva (fol. 139r). O něco pompéznější byl průběh počtu v roce 1511, kdy vyšel na více než kopy a půl (fol. 146r). O rok později se výdaje vyšplhaly na 2 kopy 13 gr. (fol. 149r).

³⁸⁴ Tamtéž, fol. 135r (1496); fol. 136v (1498). Šlo-li o zcela mimořádné případy, nelze posoudit.

třeba se sejít.³⁸⁵ Společné občerstvení bylo samozřejmostí v případě pochůzek do Kolína (*když chodili páni starší na posviecenie s tovariši do Kolína, ut[ra]tili ii ss xi gr.*)³⁸⁶ či do Čáslavi (*o jarmarce dáno tovarišstvu, kteřížto s staršími byli, xx gr. za víno*).³⁸⁷ Příležitostné sudy piva poskytnuté shromážděným členům – stejně jako ne vždy skromné občerstvení při zasedání vedení – zůstaly zachovány i ve zhoršené ekonomické situaci konce první půle 16. století, jak dokládají záznamy účetních knih kutnohorské asociace,³⁸⁸ na niž propad těžby zřejmě dopadal tíživěji než na kaňkovský cech. Po roce 1547, snad i pod vlivem odebrání příjmů z tzv. koutů (prodeje mimořádně získané rudy), zato starší museli upustit od tradice hostin o Božím těle.³⁸⁹ Místo nich však byly od roku 1566 rozdělovány členům instituce vánoční kapři.³⁹⁰ Nový zvyk rychle zakořenil a později přerostl až do podoby štědrovečerních hostin. Možnost vypít s druhy žejdlík piva a sníst nějaký pokrm zkrátka náležela k základním předpokladům utužení sounáležitosti společenství, čehož si vedení bylo velmi dobře vědomo.

Tmelícím prvkem dále byla kolektivně sloužená liturgie, o níž sice máme dochována méně zřetelná svědectví, ale netřeba o ní pochybovat. Už proto, že cech vlastnil v chrámu sv. Barbory kapli opatřenou zpočátku i duchovním správcem, později působícím ve svatojakubském kostele.³⁹¹ Rušno v ní bývalo nejen o Vánocích a Velikonocích, kdy byl v kapli stavěn dokonce i Boží hrob,³⁹² ale taktéž na sv. Uršulu, již byla zasvěcena.³⁹³ Možnost demonstrovat vzájemná pouta uvnitř korporace navenek skýtaly i pohřby druhů.³⁹⁴ Nedochovaly se nám sice obvyklé hmotné památky (funerálie), nicméně záznamy účetních

³⁸⁵ Tamtéž, fol. 133v (1494), fol. 135r (1496). V obou případech jde velmi pravděpodobně o schůzky pojící se s nepokoji ve zmíněných letech.

³⁸⁶ Tamtéž, fol. 96r a 99r (1502).

³⁸⁷ Tamtéž, fol. 158v (1514).

³⁸⁸ SOkA KH, PH KH, inv. č. 110, pag. 41 (1545, „za sud piva tovaryšstvu“); pag. 49 (léto 1546, „za sud piva brodské[h]o při schůzi tovaryšu[ov]“); pag. 54 (podzim 1546, „při svolá[n]i vše[h]o tovaryšt[va]... za sud piva“).

³⁸⁹ V dochovaných účetních knihách o nich alespoň nefiguruje žádná zmínka, Tamtéž, pag. 68 a passim.

³⁹⁰ Srov. Tamtéž, inv. č. 111 (*Knihá pořádkových příjmů a vydání 1565–1569*), fol. 18r: „dáno za ryby, co se nedostalo rozdávati tovaryšům...“. O rok později je zápis konkrétnější, fol. 26v: „za ryby, kterýž rozdávány k Štědrému dni za 2 ss 14 kapruov a za 14 štik, sumau 9 ss 48 gr. 5 d.“. Rozdělování ryb v roce 1568 na fol. 34v.

³⁹¹ Zmínka o stavbě domku pro havířského kaplana na zpuštěném místě vedle svatobarborské fary pochází již z roku 1466, srov. SOkA KH, AM KH – kn. č. 362 (*Registrum hereditatum 1442–1478*), fol. 204r.

³⁹² SOkA KH, PH KH, inv. č. 110, pag. 37: „hrobu hlída[čuo]m 8 gr.“ (rok 1545); pag. 47: „od hrobu hlídání 8 gr.“ (1546); pag. 60 (1547); a dále. K velikonočním inscenacím a s nimi souvisejícími úkony, A. MUDRA, *Ecce panis*, s. 183–194. V havířské kapli byl Boží hrob stavěn i v druhé půli 60. let (SOkA KH, PH KH, inv. č. 111, fol. 13v, 21r, 29r, 36v), a nelze proto vyloučit, že korporace pokračovala v tradici kladení monstrance se svátostí do hrobu i poté, co byl tento zvyk uvnitř komunity zvolna opouštěn.

³⁹³ Výdaje za služby svatobarborského faráře, jenž obvykle v tento den, tj. 21. října, havířům posluhoval, SOkA KH, PH KH, inv. č. 110, pag. 54 (rok 1546); pag. 93 (1550); pag. 133 (1555); pag. 161 (1561). Profesionální instituce tak skutečně vykazovaly na tomto poli mnohem živější aktivitu než náboženská bratrstva scházející se nezřídka pouze na den svého patrona, J. DUMOLYN, *I thought of it*, s. 413.

³⁹⁴ F. FRANCESCHI, *The rituals*, s. 73–74.

knih a zmínky o trestech za neúčast v průvodu ukazují, o jak významnou věc šlo.³⁹⁵ Ke znovupřítomňování zesnulých kamarádů docházelo při zádušní memorii, jež zdárně působila na rozvoj skupinového citění. Thomas Schilp jí přiřkl konstitutivní rozměr, neboť uváděla v jednotu (přesahující individuální životní horizont) živé i mrtvé.³⁹⁶ Současně žijícím havířům vyjevovala praktický význam korporace, pečující o duše předků a druhů, a tím jim také usnadňovala identifikaci s ní.

Každá sociální skupina přirozeně tíhne k vytvoření záchytných bodů vzpomínání.³⁹⁷ V případě havířů tomuto účelu sloužila paměť spojená s exekucí (uskutečněnou v létě 1496 na předměstí Poděbrad) deseti vůdců povstání proti kutnohorskému establishmentu.³⁹⁸ O pouhou generaci později, roku 1516, byl nad údajným místem krvavého trestu zbudován – za přispění kutnohorské asociace – malý kostelík,³⁹⁹ k němuž se havíři hned v následujícím roce vypravili s novým kalichem, jež pro svatostánek nechali zhotovit.⁴⁰⁰ Osudy objektu, k němuž pořádala pravidelné pouti,⁴⁰¹ proto korporace nepouštěla ze zřetele. Naopak, podílela se na péči o jeho fyzický stav⁴⁰² a kultivovala památku na dekapitované druhy, jež (v souladu s převládajícím veřejným míněním) považovala za mučedníky.⁴⁰³ Právě s nespravedlivě popravenými havíři, bojujícími proti bezpráví ztělesněnému horní administrativou (*nebo se potomně... vyhledalo,*

³⁹⁵ SOkA KH, PHK, inv. č. 1, fol. 99r, 121r, 135r a dále; SOkA KH, PH KH, inv. č. 110, pag. 35, 36, 46 a dále. Trestání neúčasti příkladně Tamtéz, inv. č. 2, fol. 139r. Je přítom třeba dodat, že se nejednalo o často řešenou agendu, což naznačuje, že s disciplínou nebyl v tomto směru žádný zásadní problém.

³⁹⁶ Thomas SCHILP, *Zunft und Memoria. Überlegungen zur Selbstdeutung von Zünften im mittelalterlichen Westfalen*, in: W. Reininghaus (Hg.), *Zunftlandschaften in Deutschland und den Niederlanden im Vergleich*, Münster 2000, s. 107–120, zejm. s. 114. Pro domácí poměry R. ŠIMŮNEK, *Český Krumlov v 15. století. Pozdně středověké město jako jeviště sakrální reprezentace*, in: Martin Gaži (ed.), *Český Krumlov. Od rezidenčního města k památce světového kulturního dědictví*, České Budějovice 2010, s. 484.

³⁹⁷ Jan ASSMANN, *Kolektivní paměť a kulturní identita*, in: Alexander Kratochvíl (ed.), *Paměť a trauma pohledem humanitních věd. Komentovaná antologie teoretických textů*, Praha 2015, s. 50–57.

³⁹⁸ K události samotné existuje rozsáhlá literatura, jíž nejlépe podchytila M. ŠÁROVCOVÁ, *The execution*, s. 259–278. Naposledy V. POHANKA, *Povstání kutnohorských havířů v letech 1494–1496*, in: M. Čapský a kol., *Reprezentace a praxe*, s. 302–326.

³⁹⁹ O jeho stavbu se měl zasadit staroměstský měšťan Ondřej Prachovec (Jan HELICH, *Příběhy havířského kostelíčka Nanebevzetí P. Marie za mostem v Poděbradech*, Praha 1922, s. 9), ale účast havířů lze předpokládat, jak již uvedla Zuzana JANKOVÁ, *Exekuce kutnohorských havířů u Poděbrad roku 1496. Zrod historického mýtu*, in: Radmila Pavlíčková – Martin Elbel (edd.), *Miscellanea ze Semináře starších dějin*, Olomouc 2005, s. 101–104.

⁴⁰⁰ *Paměti I*, s. 121–122. O zhotovení zvonu odlitého Jakubem Ptáčkem na náklady kutnohorských měšťanů J. HELICH, *Příběhy*, s. 9.

⁴⁰¹ J. FIALA, *Kutnohorští havíři aneb Krvavý soud. Vzpomínka k 90. výročí úmrtí Josefa Kajetána Tyla*, in: *Druhá ročenka Spolku rodáků a přátel Kutné Hory*, Praha 1948, s. 28. Jeden z dokladů o pouti, pocházející z léta 1549, jež autor vysloveně nezmiňuje, obsažen v SOkA KH, PH KH, inv. č. 110, pag. 82: „za svíce do Poděbrad na pauz 10 gr.“

⁴⁰² Opakované sbírky mezi členy určené na zlepšení stavu objektu J. FIALA, *Kutnohorští havíři*, s. 31. Příspěvky kaňkovských havířů zachytil Josef ŠIMEK, *Kutná Hora v XV. a XVI. století*, Kutná Hora 1907, s. 251. Další zmínky v SOkA KH, AMK, inv. č. 40 (*Kancelářská registra 1559–1578*), fol. 23r–v, 29r (rok 1561), 103v (1566); Tamtéz, inv. č. 1232 (*Knihy obecních příjmů a vydání 1586–1633*), fol. 17r (1587); SOkA KH, PH KH, inv. č. 111, fol. 12v (1566).

⁴⁰³ J. KROPÁČEK, *Poznámky*, s. 22; M. ŠÁROVCOVÁ, *The execution*, s. 266–267.

že se ti havěři... pozdvihli pro... nespravedlivost, kteráž se dala od auředníkuov horních),⁴⁰⁴ se přitom mohli efektivně identifikovat do společenství nově vstupující pracovníci bez ohledu na svůj věroučný či geografický původ. Tradici stínaných předků dál živil i kaňkovští havěři po svém osamostatnění od kutnohorské instituce, když si do pořizovaného graduálu objednali vyobrazení poděbradské exekuce.⁴⁰⁵ Nejednalo se o jediné zpodobnění této scény, jak ukazuje položka z inventáře zemřelého havířského staršího Jakuba Přibíka z roku 1566.⁴⁰⁶ Zdá se, že takových obrazů bylo uvnitř kutnohorské society víc, zachovaly se však o nich jen nezřetelné, a navíc výrazně mladší pramenné stopy.⁴⁰⁷ Příznačné také je, že když byl v letech 1665–1666 odstraněn původní dřevěný (téměř zcela sešlý) poděbradský kostelík a došlo k jeho nahrazení novou zděnou stavbou, účastnili se slavnostního vysvěcení rovněž havěři, kteří patrně při této příležitosti darovali do interiéru chrámu nově pořízený obraz exekuce vůdců nepokoje.⁴⁰⁸

S popravenými havěři se však neztotožňovali pouze členové asociace, ale i řada jiných obyvatel Kutné Hory. Přesvědčení o komplotu horních úředníků vůči nevinným osobám totiž dalo záhy po události vzniknout několika veršům o nespravedlivém stínání havířů, jež patrně byly připojeny k jisté starší utrakvistické písni. V roce 1564 pak měl tkadlec Ondřej Chvojka kvůli veřejnému zpívání této sloky nepříjemnosti s mincovními úředníky, kteří ho zažalovali z nactiutrhaní (*zpívaje, že úředníci mince kradau stříbra*). Chvojka se hájil tím, že jen „*zpíval starau píseň nějakau, kteráž... za havěřův stínání skládána jest, sám že vesel, ale nemínil na jednoho a také neví, kdo ji skládal*“.⁴⁰⁹ Přesto mu skutek vynesl vězení a navrch i kládu. Tato příhoda nás upozorňuje na typická paměťová média nižších sociálních vrstev, jejichž regulace byla obtížně vymahatelná a jejichž prostřednictvím se mohla udržovat vzpomínka na událost mající z pohledu vládnoucí elity zjevný subverzivní potenciál.⁴¹⁰

V souvislosti s událostmi let 1494–1496 stojí za zmínku ještě jedna věc. Nejrozsáhlejší svědectví o nepokojích podal, jak známo, jejich přímý účastník a kutnohorský konšel Bartoš z Práchnan.⁴¹¹ V jeho přímočarém líčení havěři zpravidla vystupují v roli kolektivního hrdiny

⁴⁰⁴ *Paměti I*, s. 51.

⁴⁰⁵ J. ŠIMEK, *Kutná Hora*, s. 244–247; A. PETRÁŇOVÁ, *Zlomek*, s. 14–18.

⁴⁰⁶ SOKA KH, AM KH – AS, č. 2198/1, kart. 20: „*tabule nade dveřmi havířů stínání*“.

⁴⁰⁷ Tamtéž – kn. č. 1018 (*Účty kostela Nejsvětější Trojice z let 1692–1696*), nefol.

⁴⁰⁸ Z. JANKOVÁ, *Exekuce*, s. 102–105.

⁴⁰⁹ Vše u J. FIALA, *Kutnohorští havěři*, s. 27–28.

⁴¹⁰ Udržování sociální paměti na čtené revolty gentských cechů vůči establishmentu prozkoumal J. HAEMERS, *Social memory and rebellion in Ghent*, *Social history* 36, 2011, č. 4, s. 443–463. Objasnil díky tomu zarážející podobnost periodicky se opakujících akcí, o nichž ale existuje jen velmi omezené množství zpráv jiného původu, než jsou oficiální paměti elit. Náznaky kolujících orálních narativů přitom označil za kontra-paměť nižších společenských tříd.

⁴¹¹ *Paměti I*, s. 48–51.

(*sebrali jsú se havéři; sešli se havéři; havéři udělali pokřik*). Zmiňuje-li kronikář jednotlivce, pak se obvykle jedná o přezdívku,⁴¹² pod níž byl dotyčný znám uvnitř cechu. Naskytá se proto otázka, zda ona přízviska, jež nepochybně měla primárně praktický účel při rozlišení desítek Janů a Mikulášů atd. sdružených v korporaci,⁴¹³ nepostrádala i jistý identitotvorný rozměr. Nepojil se s udělením přízviska – jako mezi pařížskými tiskařskými tovaryši – nějaký vstupní „rituál“, jímž byl novic přijat do řad prostých členů?⁴¹⁴ Přímý doklad něčeho podobného sice postrádáme, nelze to však zcela vyloučit. Ritualizované přijímání noviců naznačují záznamy o dvě století mladších knih (*Andres Khüral, po hornicku Zapotil, rodič ze vsi Benátek z panství Litomyskýho má dáti 2 bergkitle a 4 lib[ry] vosku k velkonoci*),⁴¹⁵ kdy již havířů zbylo s bídou pár desítek, a ona praktická rovina přezdívek tudíž odpadla. Přesto se tradice udílení přízviska nováčkovi (po jeho zapracování) udržovala. Při konzervativnosti havířského prostředí, lpícího na obdobných obyčejích, tak vzdor značnému časovému odstupu nelze shora nastíněnou myšlenku úplně zatracovat. Byla-li s přijetím novice opravdu spjata nějaká iniciace, jednalo by se o další prvek napomáhající konstituování sdílené havířské identity.

⁴¹² V případě jmen exekovaných vůdců odporu z roku 1496 příkladně uvádí celým jménem pouze jediného (*Matěj Černý z Hlaušek*), jinak zná výhradně přezdívky (*N. Opat*), Tamtéž, s. 51. Také v tehdy aktuálně vedené památné knize se hned na úvodních foliích objevují dva zápisy, v nichž havíři figurují s udáním celého jména, tj. včetně přízviska, SOkA KH, AM KH – kn. č. 9, fol. 6r (*Blažek havěř, řečený Kuřátko*), 6v (*Wáňa havěř, řečený Zvoník*).

⁴¹³ Jediný ucelený soupis členů obsahují kaňkovské knihy, kam si písař na přelomu 15. a 16. století zhotovil jako pomůcku pro výběr čtvrtletních poplatků abecední soupis havířů. Pro roky 1493–1494 v něm příkladně figuruje 66 osob se jménem Jan či Janek, srov. SOkA KH, PHK, inv. č. 1, fol. 42r–v.

⁴¹⁴ Robert DARNTON, *Velký masakr koček a další epizody z francouzské kulturní historie*, Praha 2013, s. 81–83.

⁴¹⁵ SOkA KH, PH KH, inv. č. 6 (*Knihá přijímání havířů a skládání zápisného 1717–1736*), nefol. Z praktických důvodů proto byl citován hned první zápis.

ODDÍL 2 – ANALÝZA KLÍČOVÝCH KOMUNIKAČNÍCH AKTŮ

7 Kontroverze s městskou radou v letech 1466–1476

Přišel čas pokusit se prostřednictvím rozboru politické komunikace havířské korporace přiblížit proměny jejího mocenského postavení uvnitř města v pohusitské době. Abychom to však mohli učinit, musíme se ještě na skok vrátit do roku 1443 a pohlédnout na již probíraný zápis o ustavení společenství prizmatem komunikačního aktu. Iniciátory jednání tehdy byli samotní havíři, kteří ze svého středu vybrali několik zástupců, jež vyslali na radnici před zasedající konšely. Ti si vyslechli jejich žádost, přiměli je opustit místnost a za zavřenými dveřmi petici v klidu prodiskutovali. Pak si reprezentanty havířů znovu předvolali a seznámili je s několika podmínkami, s nimiž tito vyslovili souhlas. Výsledek jednání byl posléze sepsán, nebyl však zanesen do aktuálně vedené památné knihy, nýbrž na jistou *ceduli*.⁴¹⁶

Z komunikačního hlediska se tudíž celá záležitost odehrála podle scénáře jdoucího na ruku konšelům. Jednání se odbyvala v prostoru, který výsostně ovládali, přesně v intencích, jež jim konvenovaly, jak dokládá vykázaní havířů ze sálu a interní probrání žádosti o samotě. V celém průběhu rokování třímala rada jeho otěže pevně ve svých rukách a diktovala pravidla hry. Havířští delegáti od počátku tahali za kratší konec provazu, a snažili se proto vzbudit v radních zdání úplné loajality a starosti o obecné dobré. Jejich cílem přitom bylo pohnout představitele města k vyslovení shody s vlastním úmyslem, jak prozrazuje znění výsledné dohody, jež byla z pohledu vyslanců přeci jen nevýhodná. Na její podobě, reflektující stávající rozložení moci, se patrně podepsaly i již zmíněné události roku 1433. Klíčové ovšem v daném momentě bylo, že vyslanci za cenu řady ústupků dosáhli vytouženého souhlasu s obnovením společenství.

7.1 Události roku 1467

O generaci mladší události ukazují, že i zdánlivě nepříznivá smlouva měla obrovskou cenu. Umožnila totiž havířům zapojit se legitimně do politického provozu, sbírat zkušenosti s jeho praktickým chodem a čekat na příležitost k revizi neuspokojivého iniciačního ujednání. Ta se před havíři prvně otevřela roku 1467. Neznáme bohužel bližší okolnosti, za nichž došlo k tehdejšímu konfliktům mezi cechem a radou, v jejich pozadí však lze tušit markantní rozvoj

⁴¹⁶ SOka KH, AM KH – kn. č. 7, fol. 114r: „*Svrchupsané věci dály sú se skutečně léta M^o CCCC^o xliiii^o, ale vepsány sú panským rozkázanie[m] v registra z cedule, kteráž j[es]t byla ty časy sepsána, An[n]o 1466*“. Na následujících řádcích se opírám o závěry, jež jsem představil ve studii V. POHANKA, *Profesní společenství*, s. 241–253.

dolování odrážející se v kvantitativním rozšiřování asociace. Svou roli mohla sehrát i drahota, na niž konšelé reagovali roku 1462 otevřením místního trhu přespolním dovozcům.⁴¹⁷ Napětí uvnitř obce naznačuje i zápis památné knihy z roku 1466 (*jestliže by kto slyšál... věci, kteréž by byly ke škodě anebo k hanbě Králi milosti nebo pa[n]ju Mincmajstrovi nebo pánuom, aby toho netajil*). Pozornost přirozeně přitahuje zejména zmínka o nechuti některých osob přijímat peníze „s přísadú“,⁴¹⁸ která měla být napříště trestána pokutou trojnásobné výše. Na neklid ve městě ale mohly působit taktéž zprávy ze saského Freibergu, kde v roce 1465 provedl kurfiřt měnovou reformu, na niž těžaři o rok později zareagovali prodloužením pracovní doby při jen nepatrném navýšení výdělku havířů, které se v důsledku poklesu ryzosti nově produkovaného nominálu rovnalo citelnému propadu jejich kupní síly. Atmosféra ve městě tak záhy zhoustla. Stávka, jejímž prostřednictvím se havíři pokusili přimět těžaře k vyrovnání svého výše zmíněného finančního propadu, však nakonec vypukla až v půli srpna 1469 a podpořili ji i havíři z Altenbergu ležícího na dohled Krupky.⁴¹⁹ Zvěsti o úsilí tamních pracovníků o zkvalitnění platových podmínek se mohly dostat až do Kutné Hory a promítnout se do zjištěného ovzduší.

V roce 1466 již ve vedení cechu stály zcela jiné osoby než o 23 let dříve. V návaznosti na progres těžby navíc zřejmě bylo jako antikvované vnímáno zastropování výše mezd. Pohyb mezi havíři samozřejmě neunikl konšelům. Ti proto ve stejném roce přikázali radnímu písaři, aby do aktuálně vedené památné knihy opsal již zmíněný zápis *cedule* regulující podmínky, za nichž byla korporace obnovena. Jejich krok se záhy ukázal být opodstatněným. Už v říjnu 1467 se totiž havíři začali domáhat toho, aby jejich vedení nevybírali nadále radní, nýbrž mincmistr, „*aniž sú chtěli slúti cechmistři, než starší havěřští*“.⁴²⁰ Právě tehdy konšelé sáhli po dikci 23 let starého zápisu, jež nechali petentům přečíst. Dali tím jasně najevo, že považují někdejší závazky za stále platné a neměnné. Navíc havířům zakázali přijímat do společenství jedince neživící se jejich prací (*jiných, ktož nejsú havěři, ani toho dovodie šléglem a železem, v svuoj cech nepřijímajíce*) a hlavně vybírat si o své vůli vedení (*ani starších nad se aby sobě nezvolovali, mimo ty, kte[ré]ž jim páni v radě sadí, je[n]ž by snad jim i jiným chtěli nad pány rozkazovati*).⁴²¹ S tím havíři vyslovili souhlas, současně však žádali, aby byly zrušeny platové limity. Konšelé údajně uvážili „*drahotu všech věcí*“ a „*toho sú jim do času neodepřeli*“.⁴²²

⁴¹⁷ J. NUHLÍČEK, *Kutná Hora*, s. 62.

⁴¹⁸ Vše v SOkA KH, AM KH – kn. č. 7, fol. 119r.

⁴¹⁹ U. SCHIRMER, *Das Erzgebirge*, s. 69–73.

⁴²⁰ SOkA KH, AM KH – kn. č. 7, fol. 114r.

⁴²¹ Tamtéž.

⁴²² Tamtéž.

V půli 60. let doznalo vystupování korporace viditelné proměny. Jestliže v roce 1443 nečinilo radním žádných obtíží dostat havíře tam, kam chtěli, o 23 let později již čelili mnohem asertivnějšímu protivníkovi, který usiloval o narovnání někdejší nevýhodné smlouvy. Záznam odhaluje, že kontroverze se točily primárně okolo pravomoci jmenovat reprezentanty instituce a o jejich titulatury. Zatímco výběr vedení nemínili radní pustit za žádnou cenu z rukou, ve druhé záležitosti vyšli asociaci vstříc. Na místo označení *cechmistři* se tak napříště setkáváme již výhradně s oslovením *starší nad havěři*.⁴²³ Konšelé vzdorovali požadavkům cechu oprášením letitého ujednání, jehož znění nechali havíře opět odprisáhnout. Ti tak sice učinili, poslušnost však odepřeli v bodě týkajícím se starších platových omezení (*svolili sú ke všem věcem... od pánuov rozkázaným, krom toho, což se luonu sázenie týče*), jehož zrušení požadovali. Rada pak toto omezení skutečně – podle dikce zápisu na přechodnou dobu – odstranila, v reálu už ale obdobná restrikce nikdy nebyla uvedena do praxe. Celkové vyznění dosažených výsledků tak lze realisticky hodnotit jako ryzí kompromis. V porovnání s až servilním vystupováním havířů v roce 1443 se jedná o výraznou proměnu.

Stejně markantní posun vidíme rovněž při zohlednění komunikační optiky. I tentokrát vyšel podnět k jednání ze strany havířů. Ti však nedorazili na radnici před zasedající konšely, nýbrž vyslali radě impulz v podobě veřejně manifestované nespokojenosti (*když sú se počali zpěčovati pánuom*). Šepmistři, jak byli konšelé v Kutné Hoře také nazýváni, proto předvolali starší na radnici. Představitelé asociace se do sezení konšelů skutečně dostavili, ovšem nikoliv v radními očekávaném složení. Jak totiž dikce zápisu odhaluje, nahrnuli se do jednacího sálu „*cechmistři s jinými mnoha staršími havěři, kte[ré]ž sú sobě k radě přijali*“.⁴²⁴ Reprezentanti cechu se tudíž nemínili nechat vmanipulovat do radními předem zamýšleného scénáře jednání a pokusili se nevýhodu cizího hřiště kompenzovat vlastní početní převahou. Tento tah zřejmě konšely opravdu poněkud zaskočil, a proto mu čelili tím, že se vedle ujednání z roku 1443 zaštitili i královskou autoritou (*tu jim jest čten zápis svrchupsaný cechu jich vysazení. Přitom jest jim rozkázano od pánuov... s povolení[m] krále milosti, Krále Jiřího, aby se v těch věcech tak zachovávali, jakož se svrchu píše*). Zápis patrně uspokojivě splnil svou roli, neboť delegáti – přinucení renovovat jeho platnost včetně klauzule o možnosti zrušit cech – zjihli. Požadavek na stornování platového limitu, s nímž starší bezpochyby plánovali v pravou

⁴²³ Hned o rok později se v zápise o obnově představitelů všech cechovních vedení vyskytují *starší havěři* před zástupci ostatních městských řemesel, Tamtéž, fol. 161r. Od roku 1469 jsou pak psáni samostatně před vlastním oddílem věnovaným cechům (Tamtéž, fol. 173v, 189r, 200r). Tato skutečnost konvenuje s jejich dalšími kroky, může proto být výsledkem nějaké neformální dohody mezi korporací a městskou radou.

⁴²⁴ Tamtéž, fol. 114r.

chvíli vyrukovat, se jim však přeci jen podařilo nastolit. Ze sálu tak mohli odcházet spokojeni, povedlo se jim totiž dosáhnout odstranění jednoho z nejcitelnějších omezení a osahat si účinnost vyjednávací metody kombinující nátlakové prvky s deklarováním loajality vůči radním.

7.2 Další fáze sporu (1472–1473)

Novou dynamiku vnesl do latentního měření sil příjezd panovníkova dvora do města. Vladislav II. zavítal do Kutné Hory v lednu 1472⁴²⁵ a byl konšely, které sám jmenoval před necelým půlrokem,⁴²⁶ požádán o opětovnou renovaci. To král považoval za nadbytečné, a rozhodl se proto stávající radu pouze potvrdit.⁴²⁷ Staronový sbor se následně hodlal pustit do obnovení cechmistrů. Ještě před tím, než tak učinil, se ale havířští reprezentanti obrátili přímo na krále a jeho doprovod a požádali jej, aby jejich představitelé – stejně jako starší minciřsko-pregéřské obce – byli jmenováni mincmistrem a aby se ceremonie odehrávala ve Vlašském dvoře, nikoliv na radnici jako doposud.⁴²⁸ Svou žádost přitom ospravedlňovali tím, že jejich práce je základním předpokladem komorního (i obecního) prospěchu a že stejně jako výrobci mince jsou i oni odměňováni prostředky svázanými s chodem mincovny.⁴²⁹ Mladý král jejich pokorné žádosti vyhověl a na nový způsob sázení starších jim dokonce vystavil majestát.⁴³⁰ Proti tomuto činu se však záhy zvedl odpor ze strany konšelů, kteří nezkušeného panovníka upozornili na skutečnost, že tím porušil korpus městských privilegií.⁴³¹ Vladislav, jenž nechtěl obratem anulovat vydanou písemnost, zároveň ale nemínil ani zasahovat do práv města, proto raději nepřijemnost postoupil mincmistru Benešovi z Weitmile a sám se vydal do Prahy.⁴³²

⁴²⁵ *Codex juris municipalis regni Bohemiae*, sv. III. Privilegia královských měst venkovských z let 1420–1526 (dále jen *CIM III*), ed. Jaromír Čelakovský, Praha 1948, s. 525–526.

⁴²⁶ SOkA KH, AM KH – kn. č. 7, fol. 212r.

⁴²⁷ Tamtéž, fol. 232av: „*když čas obnovenie úradu konšelského prišiel, kterýž byl králova milost sadil na Vlaském dvoře při svém najprvnějšiem príjezdu do Hory, ačkoli konšelé obnovení a sázení nové rady sú žádali od K[rále]M[ilos]ti a od pana Mi[n]cmajst[ra], Jeho milost však znaje pilnú pečlivosť konšel od je[h]o milosti sazených, neráčil j[es]t úradu toho zmeniti, ale raději skrze pana Mi[n]cm[ajst]ra potvrditi...“.*

⁴²⁸ Tamtéž: „*a když páni šepmistři... vedle p[rá]v svých psaných cechmistry sú měli obnoviti, tehdy havěři starší, kteříž vždy prve od pánuov šepmistrův a rady bývali sú sázení, učinili sú prosbu na králi mi[los]ti takovúto... aby starší havěři též jako ko[n]šelé mi[n]cieřští a p[re]gérští skrze pana Mi[n]cmajstra na dvoře byli sázení“.*

⁴²⁹ Tamtéž: „*poně[va]dž konšelé p[re]gérští a mi[n]cieřští ote dvora živnost majíce, sázení bývají skrze pana Mi[n]cmajstra, aby králo[v]a mi[los]t také vzhledna na to, že havěřské dielo j[es]t jako prvňějšie na horách k užitku je[h]o k[rálovské] mi[los]ti a obecníe[m]u dobru, poněvadž také za svú p[rá]ci odplaty ote dvora a od erckafě[ř]ův čakají...“.*

⁴³⁰ Tamtéž: „*A je[h]o milost se pány radú svú, nejsa zp[ra]ven p[rá]v a obyčejův města Hory, jich žádosti, jakožto majice za slušnú, povoliti j[es]t ráčil a své rčení královské listem svým ji[m] učinil“.*

⁴³¹ Tamtéž: „*To zvěděvše šepmistři... vyslavše k je[h]o k[rálovské] mi[los]ti, žádali sú, aby je[h]o k[rálovská] mi[los]t v to jim nesahaje, ráčil je zachovati vedle práv a zvyklých obyčejův, jakož p[ře]dkové je[h]o mi[los]ti zachovávali sa jich p[ře]dky, jichžto je[h]o k[rálovská] mi[los]t jim milostivě potvrditi ráčil těch věcí šíře“.*

⁴³² Tamtéž: „*Je[h]o mi[los]t... majíce před sebu rčeníe, což sú havěřó[m] psali i... žádost... šepmist[ruov]... znajíce, že obojí sú obec jedna a táž je[h]o mi[los]ti poddaná a chtějíce, aby slovo královské šlo před se a také,*

S královskou suitou tehdy patrně na delší čas odcestoval i sám mincmistr, neboť k řešení celé záležitosti došlo až 1. března 1473. O dva dny dříve obnovil Weitmile sbor konšelů,⁴³³ načež v jejich přítomnosti nechal do Vlašského dvora svolat havíře, hašplíře ad. a před nastoupeným davem pak vyzval šepmistry, aby prokázali svůj nárok na renovaci starších.⁴³⁴ Následně za asistence radních jmenoval nové zástupce korporace⁴³⁵ a k řadovým pracovníkům pronesl i obvyklou disciplinační promluvu (*diela pilně abyste sami i s svými vyhlédali a což by je[h]o mi[los]ti pánóm i nákladníkóm ke škodě bylo, z toho aby vystřáhli*). Další průběh řešení kauzy není znám, věc se nicméně podařilo uzavřít až o tři léta později. Za jejím zdárným ukončením přitom nestál mincmistrův verdikt, jehož znění vůbec neznáme (byl-li vůbec nějaký vyhlášen), nýbrž nalezení interního městského konsensu.

Z komunikačního hlediska je v této fázi kontroverze pozoruhodné především intenční počínání havířů, kteří i nadále sledovali v minulém kole nedosažitelný cíl – vymanit se z přímé závislosti na radních a domoci se renovace vedení v gesci mincmistra. Za tímto účelem se neváhali obrátit na panovníkův dvůr, na němž se zjevně byli schopni pohybovat. Konexe, jež jim to umožnily a jejichž personální podoba nám bohužel uniká, dokázali přetavit do formy majestátu opatřeného královskou pečeti.⁴³⁶ Suverénní vystupování havířských reprezentantů, jimž bylo jasné, že pominutím konšelů otevřou další etapu konfrontace, umocňuje argument, kterým svou žádost odůvodnili. Poprvé totiž narážíme na záměrně akcentovaný panovníkův prospěch rezultující z jejich práce (*vzhľadna na to, že havěřské dielo j[es]t jako prvnějšie na horách k užitku je[h]o k[rálovské] mi[los]ti*). Chytrá komunikační strategie uplatněná v době, kdy revír generoval nadstandardní výnosy, na nichž byl král bytostně závislý, redukovala na minimum možnou negativní reakci. Zaujme také snaha spojit odměňování havířů s provozem královské mincovny (*odplaty ote dvora a od erckafě[ř]óv čakaji*). Většina havířů totiž tehdy ještě pracovala „na sebe“ a část vytěžené rudy skutečně prodávala rudokupcům. Vedení jejich instituce přitom jmenoval mincmistr na Vlašském dvoře a právě tuto souvztažnost se havíři očividně pokoušeli vyzdvihnout svou poněkud neobratnou konstrukcí.

aby p[rá]va a obyčejové měštcí neume[n]šovali se i vidělo se slušné jich mi[los]ti te[n]to p[ro]středek najíti a to říezenie jich mi[los]ti poručili sú urozené[m]u pa[n]u pa[n]u Be[n]ešo[v]i z Waitmille“.

⁴³³ Tamtéž, fol. 231r a 232br.

⁴³⁴ Tamtéž, fol. 232br: „v tom pá[n]i šepmistři... okázati mají p[rá]vo a obyčeje své... bude-li okázáno, že... k sázení a volení vás právo měli... je[h]o milost... toho rušiti... nebude, poněvadž jste obec jedna“.

⁴³⁵ Tamtéž, fol. 232ar.

⁴³⁶ Tamtéž, fol. 232bv: „list pod svú královskú pečeti havěřóm na to ráčil jest dáti“.

7.3 Rozuzlení kontroverze (1476)

Zápisy památné knihy o obnovách cechmistrů z let 1474–1476, v nichž představitelé havířů scházejí, dokládají, že sázení jejich starších setrvalo mimo pravomoc městské rady a že se i nadále odbyvalo ve Vlašském dvoře.⁴³⁷ Konšelům se tudíž evidentně nepodařilo prokázat domnělý nárok a vlekoucí se spor ukončila až – na první pohled bizarní – otočka havířů, k níž došlo v roce 1476. Tehdy čtveřice jejich starších předstoupila před konšely a požádala je o renovaci vedení korporace, kterou – jak nyní otevřeně přiznala – odňal před časem mincmistr protiprávně šepmistrům.⁴³⁸ Zástupci asociace se proto vědomě zřekli nového způsobu obnovy mincmistrem a za přímluv hofmistra Janka Zigmundova prosili radní, aby znovu sami vybírali přísežné starší. Dožadovali se pouze toho, aby místem ceremonie zůstal Vlašský dvůr, odkud „záplatu za svú práci... berú“.⁴³⁹ Konšelé jejich žádosti vyšli vstříc, určili termín (8. května), v kterém se havíři měli dostavit do Vlašského dvora, a tam jim následně zvolili představitele. Ti pak do jejich rukou složili připravenou přísahu.⁴⁴⁰ Městský písař si přitom dal záležet, aby zápis památné knihy nenechal nikoho na pochybách o legitimitě celého aktu (*králi... bezpráví nečiníce, ale ku právu se navracujícíe*).

V kontextu předchozího líčení volá ona zcela nepochopitelná změna strategie havířů, kteří roku 1472 dosáhli přesně toho, oč usilovali v předešlých konfrontacích s městskou administrativou, po objasnění. Naneštěstí nám znovu chybí detailnější kontextuální zprávy. Tušíme jen, že se na počátku března ocitli konšelé ve sporu s mincmistrem Benešem z Weitmile. Informace o pohnutkách rozepře, v níž se král postavil na stranu reprezentantů města, však postrádáme.⁴⁴¹ O měsíc a půl později ovlivnila atmosféru ve městě napjatá situace v Praze,⁴⁴² na niž konšelé úspěšně zareagovali ujednáním s širokou obcí, díky němuž nedošlo

⁴³⁷ SOkA KH, AM KH – kn. č. 7, fol. 243r–244r, 258v–259v; Tamtéž – AS, č. 113/1–3, kart. 1: „prostředek... jest nalezen tak, že tíž starší nad havěři od panův mincmejstrův a šefmistrův... na Vlaském dvoře sázení bývali“.

⁴³⁸ Tamtéž – kn. č. 7, fol. 232bv: „páni konšelé cechmistry... obnovili vedle práva psaného a zvyklé[h]o starého obyčeje, tehdá Čapek, Popelka, Štěpán, Kdule, starší nad havěři, poznavše jakožto múdří a dobří lidé, kteraké roztržení vu obci bylo a nadlých větší přijíti by mohlo skrze to, že pan Beneš pánuom šepmistróm a konšelóm sázení starších nad havěři z moci vyňal proti právu a zvyklé[m]u obyčeji...“.

⁴³⁹ Tamtéž: „Svrchupsaní pak starší nad havěři, majíce lítost skutku toho, vstúpivše do rady... jménem svým i všech tovaryšuov... právo a privilegiu[m] své opovrhše, žádali jsú pánuov s přímluvú Jana Zigm[un]dova, ty časy hofmistra, aby ku právu a zvyklé[m]u obyčeji se navrátíce, ráčili také starší nad havěři obnoviti, tohoto toliko žádostně prosivše, poněvadž ha[vé]ři, též jako minciéri a p[re]géri dvorem Vlaským jsú živi a záplatu za svú práci odtud berú, aby též jako minciéri a p[re]géri na Vlaském dvoře sázení byli, slíbivše přitom pánuom, když jim to ke cti udělají, na jich milosti cti a dobrého hleděti chtí vši moci, jakožto věrní a poddaní jich milosti“.

⁴⁴⁰ Tamtéž: „A páni jich podávání a žádost seznavše, k tomu jsú jim svolili a v středu den svatého Stanislava, ha[vi]ře na duvor svolati rozkázavše, z moci své starší jsú jim sadili, jichžto jména se podpisují Čapek, Popelka, Štěpán, Kdule a na Kaňku Mžitek, Daniel židovčín. A ti učinili jsú p[ř]ísahu, jakož se dále podpisuje“. Znění přísahy obsaženo na fol. 232cr.

⁴⁴¹ *Paměti I*, s. 43.

⁴⁴² F. ŠMAHEL, *Epilog husitské revoluce. Pražské povstání 1483*, in: Amedeo Molnár (ed.), *Acta reformationem Bohemicam illustrantia. Příspěvky k dějinám utrakvismu*, Praha 1978, s. 47.

k eskalaci kontroverzí.⁴⁴³ Zhruba ve stejné době se rovněž podařilo vyřešit spor o pravomoci nad havířskou korporací. Využili snad zástupci havířů jisté tísně radních a převzali iniciativu? Nelze to vyloučit. Stejně dobře je ovšem možné, že v pozadí dojednaného kompromisu pouze stály příznivé personální podmínky. V úřadu hofmistra se totiž tehdy ocitl Janek Zigmundův, jenž mezi léty 1463–1471 opakovaně zastával post havířského staršího.⁴⁴⁴ Tím byl roku 1473 poprvé i Šimon Orel, který o tři roky později zrovna pronikl do radního sboru a v následujícím roce pak vykonával funkci obecního konšela.⁴⁴⁵ S markantním obratem kurzu havířů tedy patrně lze spojit aktivity těchto osob. Ty pravděpodobně s konšely, jimž ztráta dohledu nad masou členů společenství vůbec nebyla po chuti, sjednaly dohodu spočívající v zachování klíčových zisků havířů a následném podřízení korporace pravomoci šepmistrů na úkor mincmistra. Takové interpretaci neodporuje ani dikce pamětního zápisu, v němž se rýsují kontury úmluvy, ani analýza vystupování havířů nahlíženého komunikační optikou, k níž nyní obraťme pozornost.

Jednání se opět uskutečnila na radnici pod taktovkou konšelů. Před úřadující radu měli třikrát předstoupit výlučně havířští starší, kteří – vědomi si roztržky uvnitř komunity – raději upozadili profit své korporace ve prospěch obecního dobrého a předali šepmistrům královský majestát garantující jim renovaci jejich vedení na Vlašském dvoře v gesci mincmistra, ježž měli získat právě na popud panovníkova důvěrníka (*je[h]o návodem král... nejša zpraven od pánuov šepmistróv... k vnuknutí téhož mincmajstra list pod svú královskú pečeti havěřóm na to ráčil jest dáti*). Zdá se tudíž, že havíři dosáhli svého za pomoci lavírování mezi oběma klíčovými mocenskými hráči kutnohorského pole. Finální sázka na konšely se totiž podobala okřídlenému rčení o košili a kabátu. Havířští zástupci, kteří si příklonem na správnou stranu vysloužili u městského písaře označení za *moudré a dobré lidi*, se zničehonic obrátili proti svému dosavadnímu spojenci a žádali, aby vedení asociace v souladu s obyčejem opět volili šepmistři. Prosbu přitom vyslovili „*jménem svým i všech tovaryšuov... starších i mlajších*“.⁴⁴⁶ Nejen že tedy do radní síně vstupovali bez podpory svých druhů, ale přišli navíc vyzbrojeni plnou mocí, díky níž mohli dobrovolně a legitimně oklestit výdobytky cechu. Sérii vlastních vstřícných kroků zakončili prosbou, aby se obnovy starších odehrávaly ve Vlašském dvoře, jenž je – stejně jako mincíře a pregěře – živí. Jako důvod tedy znovu uvedli tvrzení použité již roku 1472. Tomu konšelé neodporovali a sami – bez asistence mincmistra – havířské starší

⁴⁴³ P. M. VESELSKÝ, *Staré paměti*, s. 172–174.

⁴⁴⁴ A. KŘEPELKOVÁ, *Havířský pořádek*, s. 43, pozn. 12.

⁴⁴⁵ SOkA KH, AM KH – kn. č. 7, fol. 232br, 270r, 284v. K náplni úřadu Marie KAPAVÍKOVÁ, *Kutnohorské radní knihy z let 1462–1527 a městská správa v tomto období*, SAP 23, 1973, č. 1, s. 147.

⁴⁴⁶ Tamtéž, fol. 232bv.

obnovili. Příznačné přitom je, že sestava vybraných přísežných zůstala totožná. Radní tedy de facto potvrdili – ovšem ve zcela jiném prostoru než dříve – stávající vedení, od něhož posléze přijali přísahu věrnosti.

Celý akt se tudíž odbýval v jednoznačné gesci rady. Kdyby se nejednalo o dohodnutý čin, stěží by havíři prodali svou kůži tak lacino a nevyužili aspoň osvědčených postupů, jimiž bylo možné redukovat prostorově-mocenskou výhodu šepmistrů. Předpřipravenost ujednání vyplývá i z pokorného předání královské listiny – tj. artefaktu zasluhujícího si zvláštní péči již s ohledem na vazbu k panovníkovi, nemluvě o finančních nákladech spojených s jejím ziskem – konšelům. Pokud by havíři byli tlačeni k uzavření spontánní úmluvy až na radnici, sotva by se připravili o svůj největší trumf. Majestát navíc šepmistři očividně nechali zničit, neboť vzdor jeho významu není znám žádný mladší opis písemnosti.⁴⁴⁷ Postoupení privilegia koresponduje s odměnou havířů ve formě specifického postupu renovace jejich vedení, jehož se nově neměl účastnit mincmistr. Oproti původnímu mechanismu tedy zůstal zachován prostor ceremonie – hrající z pohledu havířů jistě nemalou roli svou bezprostřední vazbou na panovníka – změnilo se jen obsazení úloh a autorita, jíž představitelé instituce přísahali. Šepmistři naopak v zájmu udržení dohledu nad korporací neváhali obětovat radní sál coby dějiště úkonu. Pozoruhodná je přitom již sama skutečnost, že se zástupci městské správy mohli na půdě Vlašského dvora nezávisle pohybovat a uskutečňovat závažné právní akty bez přítomnosti mincmistra.⁴⁴⁸ Ve světle událostí z let 1494–1496, během nichž městská reprezentace ani jedinkrát nehrozila havířům zněním zápisu o obnovení korporace v roce 1443, se jeví pravděpodobné, že nově vyjednaný *modus vivendi* mezi radou a asociací současně vedl ke zneplatnění starší nevýhodné smlouvy. Umným vyjednáváním se tudíž havířům podařilo dosáhnout téměř všeho, oč jim dlouhodobě šlo. Z hlediska politické komunikace navíc nastíněný obrat umožnil havířům prezentovat se před celou kutnohorskou societou v pozitivním duchu. Nesobeckým vystupováním a starostí o *bonum commune* tak zároveň rozvíjeli patřičný sebe-obraz.

⁴⁴⁷ Tradici pojící se se ziskem majestátu naopak evidoval ještě na počátku 18. století píšící kaňkovský radní písař Adam Grantz, srov. SOKA KH, AMK, inv. č. 28, pag. 60.

⁴⁴⁸ Také v zápisech památných knih o obnovách vedení městských asociací figuruje od roku 1477 obrat „*starší nad havěři od pánuov sáze[n]í na dvoře*“, SOKA KH, AM KH – kn. č. 7, fol. 286r. Nelze přitom předpokládat, že by v případě všech renovací byl zaneprázdněný mincmistr právě v Kutné Hoře.

7.4 Výsledky kontroverzí

Od svého vystoupení v roce 1467 havíři očividně usilovali nejen o adaptování staršího ujednání do výhodnější podoby, ale taktéž o redefinování statusu vlastní korporace. Iniciační požadavek na změnu titulatury vedení, následovaný úpravou mechanismu renovace starších, totiž vyústil v žádost o odlišné označení celé instituce, pro niž se záhy ustálilo pojmenování *pořádek*.⁴⁴⁹ Smyslem těchto drobných modifikací přitom bylo především zvýraznění distance havířů od ostatních řemeslnických korporací. Přestože od roku 1462, od kterého disponujeme zápisy památných knih o obnovách vedení městských asociací, figurovali havíři na čestném prvním místě před zbylými uskupeními,⁴⁵⁰ nelze přehlížet, že v kolektivních představách bylo jejich sdružení považováno za jeden z řadových cechů. Cílem havířů však bylo přiblížit se co nejvíce ke korporacím vyňatým z přímého dohledu městské rady a podřízeným mincmistrovi, neboť ty se podle soudobých měřítek zjevně těšily o něco vyšší prestiži. To se sice havířům v roce 1472 povedlo, ale okolnosti, za nichž se tak stalo, patrně znemožňovaly žádoucí rozvoj vztahů se zbytkem komunity. Jinak řečeno, konfrontační a zčásti i úskočný styl jednání nebyl kompatibilní s reputací, jíž se asociace chtěla pyšnit.⁴⁵¹ Havíři proto hledali cestu, jak uchovat dosažené výdobytky, avšak zároveň neztratit dobrou pověst uvnitř městské society. Řešením se ukázala být dohoda s konšely, jimž se pořádek dobrovolně podřídil a odpřisáhl jim věrnost, za což mu byl poskytnut specifický status na pomezí běžných řemeslnických cechů a institucí stojících pod kuratelou královské administrativy sídlící ve Vlašském dvoře. Havíři zaujali pozici vprostřed mezi oběma póly – nebyli sice plně vyčleněni z dohledu šepmistrů, nově však jejich korporace nebyla ani rutinním cechem. To jim evidentně stačilo, neboť napříště již o žádných obdobných vrtoších neslyšíme.

Podstatné přitom je, že kutnohorské společenství akceptovalo redefinované postavení havířského pořádku. Výrazem toho bylo – vrátíme-li se ještě jednou k záznamům o obnovách vedení městských korporací – i utvoření speciální rubriky pro renovaci starších nad havíři, jež byla navíc vizuálně oddělená od sekce určené cechmistrům.⁴⁵² Ještě výmluvnější je pak zápis z roku 1484, kdy šepmistři povolali zástupce široké obce, aby s nimi projednali, jak naložit s několika uvězněnými (neřádně se chovajícími) osobami. Radní písař, snažící se vyjádřit šíři

⁴⁴⁹ V polovině 80. let 15. století tímto způsobem označují zcela samozřejmě svou instituci starší kaňkovské větve havířské korporace (srov. SOkA KH, PHK, inv. č. 1, přední přideštití). Muselo již tedy jít o zažité pojmenování.

⁴⁵⁰ Vztah mezi pořádkem městským písařem zapsaných cechů a jejich reálným vlivem naznačil D. NYKODÝM, *Moc*, s. 131.

⁴⁵¹ M. ČAPSKÝ a kol., *Reprezentace a praxe*, s. 14.

⁴⁵² Poprvé se tak stalo roku 1477, kdy byli havířští starší uvedeni až za všemi cechmistry (SOkA KH, AM KH – kn. č. 7, fol. 286r). Od následujícího roku pak byli zpravidla poznamenáni před soupisem cechovní samosprávy, Tamtéž, fol. 300r.

platformy, na jejímž půdorysu byla diskuse vedena, tehdy poznamenal, že kromě šepmistrů, obecních konšelů a starších z obce se jednání účastnili rovněž předměstští rychtáři a konšelé, cechmířtři řemesel i havířští starší.⁴⁵³ Odlišením představitelů pořádku dal písař jasně najevo jejich osobité postavení. V lednu 1476, tedy tři měsíce před uzavřením finálního kompromisu ve sporu mezi havíři a šepmistry, se v radniční síni konalo podobné zasedání, na němž vedle představitelů městské samosprávy participovalo totožné osazenstvo, ovšem havíři jmenovitě zmíněni nebyli.⁴⁵⁴ Písař totiž jejich zástupce „schoval“ mezi předáky řemesel, protože neměl důvod akceptovat osobitý status, jemuž se sice korporace de facto, nikoliv však de iure, těšila.

Výše uvedené posuny byly odrazem mocenského růstu dosud jednotného havířského společenství, jež markantní proměnu své autority ospravedlňovalo významem vlastní práce,⁴⁵⁵ resp. poukazem na spojitost mezi extrémně namáhavou dřinou v podzemí a blahobytem celé pospolitosti.

⁴⁵³ Tamtéž – kn. č. 8, fol. 106v.

⁴⁵⁴ Tamtéž – kn. č. 7, fol. 272v.

⁴⁵⁵ J. DUMOLYN, *“I thought of it”*, s. 397–403.

8 Možné vzory havířské reprezentace

Závěrečný odstavec předchozí kapitoly nás přirozeně staví před otázku: kde se tento srozumitelný reprezentační koncept vlastně vzal? Bylo jeho konstituování dílem intelektuálů nacházejících se v řadách havířského pořádku, nebo se jednalo spíše o dovedně adaptovaný konstrukt, jež havíři měli možnost pozorovat uvnitř kutnohorského milieu? Pokusme se nyní obrátit alespoň stručně pozornost k výše položené otázce.

8.1 Reprezentace města – vzor užitého konstruktů?

Přirozeným inspiračním zdrojem havířského konceptu mohla být reprezentace městské komunity, jejímž prostřednictvím se představitelé kutnohorské obce obraceli na celozemské publikum. Její podobu však známe až z 15. století. Přestože se Kutná Hora stala již záhy po svém transformování v horní město symbolem finanční síly českých králů,⁴⁵⁶ nepromítla se tato skutečnost do formulace panovnických listin, díky nimž naopak víme, jakému postavení se od počátku 14. věku těšilo Staré Město pražské.⁴⁵⁷ Kutná Hora se sice významně podílela na panovnickém splendoru, jak dokládá výzdoba erbovního sálu na hradě Laufu,⁴⁵⁸ nicméně jedinou stopou její kolektivní sebe-identity je vedle uvedeného znaku města obraz pečetního typáře menší (poprvé doložené roku 1308) a větší pečeti (doložené v roce 1347).⁴⁵⁹ Všechny tyto vizuální památky přitom akcentují vazbu města k panovníkovi a hornické činnosti. Stejně je tomu v případě polepšeného erbu, uděleného městu Václavem IV.,⁴⁶⁰ který je také odvozen z vyobrazení větší městské pečeti a v jeho poli figuruje orel a lev přidržující císařskou korunu a havířská kladívka.⁴⁶¹ Obraz typáře se nezměnil ani v průběhu husitské revoluce, kdy do něj (byť to nelze písemně prokázat) přibyl kalich. Tuto tradiční reprezentační koncepci ostatně respektuje i několik latinských veršů figurujících na přidešší nejstarší trhové knihy založené

⁴⁵⁶ R. ŠIMŮNEK (ed.), *Historický atlas XXII*, s. 4.

⁴⁵⁷ M. ČAPSKÝ, *K postavení*, s. 357–359.

⁴⁵⁸ Vladimír RŮŽEK, *Česká znaková galérie na hradě Laufu u Norimberka z roku 1361*. Příspěvek ke skladbě královského dvora Karla IV., SAP 38, 1988, č. 1, s. 37–300; TÝŽ, *Erbovní výzdoba na hradě Laufu u Norimberka*, in: F. Šmahel – Lenka Boboková (edd.), *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012, s. 442–446; L. BOBKOVÁ, *Hrady Karla IV. v Laufu a Tangermünde*. Panovnická reprezentace vepsaná do kamene, in: M. Nodl – Petr Sommer – E. Doležalová (edd.), *Verba in imaginibus*. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám, Praha 2004, s. 141–157.

⁴⁵⁹ Podobu znaku zachycuje V. RŮŽEK, *Česká znaková galérie*, s. 106, 178. Identifikační roli obrazu městské pečeti doložila na příkladu Tábora K. HORNÍČKOVÁ, *Insiders' visions*, s. 133. K nejstarší kutnohorské pečetě a znaku i s vyobrazeními J. NUHLÍČEK, *O pečetích a erbu Kutné Hory*, in: *Příspěvky*, s. 147–202. Listina z roku 1308 je dostupná online na <https://digi.ceskearchivy.cz/511872/3>.

⁴⁶⁰ Privilegium se nedochovalo, víme o něm pouze z potvrzení městských výsad z prosince 1459, Tamtéž, s. 181. Autor přitom otiskl rovněž znění mladšího českého překladu dochovaného v knize opisů privilegií (s. 199).

⁴⁶¹ J. NUHLÍČEK, *O pečetích*, s. 173–174.

po dvojím vypálení Kutné Hory v roce 1424.⁴⁶² I v nich je totiž akcentována úzká vazba k panovníkovi.⁴⁶³ Vznik veršů bych sice – na úkor datování do roku 1430 – spojoval spíše až s definitivním přijetím císaře Zikmunda na český trůn, tak jako tak ovšem odhalují identifikační kontinuitu mezi někdejšími a novými (pohusitskými) městskými elitami.

Obrázek 3 – Utravvistická pečeť obsahující pod císařskou korunou kalich, pod nímž figurují havířská kladívka. Pečeť byla přivěšena k listině z roku 1542 dochované v čáslavském městském archivu. Vyobrazení převzato z práce K. HORNÍČKOVÁ – M. ŠRONĚK (edd.), *Umění*, s. 200.

Ty i nadále praktikovaly tuto zažitou koncepci reprezentace komunity. Vedle ní se ale na počátku husitské revoluce objevilo rovněž verbální spojení označující „stříbrné“ město za zemský *klenot*, jehož první užití je doloženo až v květnu 1421 při podmanění města vojskem Pražanů.⁴⁶⁴ V areně úmluvy, již tehdy husitští zástupci Prahy (a pánů a obcí stojících na její straně) uzavřeli s představiteli doposud antihusitské Kutné Hory, mimo jiné zaznělo, že „*pro stavenie záhuby koruny České, kterážto zvláště mimo jiné všecky klenoty na zachovanie toho*

⁴⁶² SOkA KH, AM KH – kn. č. 361. Bez překladu je podchytil J. KEJŘ, *Právní život*, s. 76. České znění nabídl J. NUHLÍČEK, *O pečetích*, s. 189. Naposledy verše využil Vojtěch Vaněk v hesle věnovaném utravvistické pečetě města, viz K. HORNÍČKOVÁ – M. ŠRONĚK (edd.), *Umění*, s. 200–201.

⁴⁶³ *Precelens alitum aquila se sociando / magnanimo cesaris cum sero leoni / nobile clenodium Montanos in ardua tollit* (Nad ptáky panující orel, spojující se s přiřazeným udatným lvem, císařův vznešený klenot i Horníky do výšin zdvihá).

⁴⁶⁴ J. KEJŘ, *Právní život*, s. 33–37.

klenotu horského a požitkuov k nim příslušejících“,⁴⁶⁵ má být zamezeno devastování cenného města, jehož potenciál měl být obrácen k veřejnému prospěchu. Proto Kutnohorští přistoupili ke kalichu (zatímco všichni, kdo odmítali přijímat *sub utraque specie*, měli komunitu ve lhůtě tří měsíců opustit), zavázali se neakceptovat hubitele země, krále Zikmunda, na českém trůně a odpřísáhli poslušnost svým novým pánům. Ujednání stylizovali staroměstští intelektuálové, do jejichž památných knih byla dikce smlouvy opsána. Byl obrat o klenotu ad hoc vymyšlený slovní konstrukt, který měl především ospravedlnit převzetí výkonu panovnického práva do rukou městských představitelů? Zdá se to pravděpodobné. Vavřinec z Březové při pozdějším líčení událostí z jara 1421 sice napsal, že od Kolína postupujícím husitským šikům vyšli vstříc kutnohorští delegáti, prosící Jana Želivského, aby „*hoc clenodium regni non destruant*“,⁴⁶⁶ ale otázkou zůstává, zda svou žádost zástupci města formulovali právě takto a zda tím reflektovali kolektivně sdílenou představu o vlastní obci, či zda jim kronikář jen neuložil do úst obrat, jež figuroval ve znění obou smluv z 10. května.

Smyslem písemností totiž vedle přistoupení Kutnohorských ke kalichu bylo i zajištění hospodářského potenciálu města. Přjetí panovnického oprávnění však přeci jen bylo poněkud choulostivou záležitostí, proto se ideoví tvůrci listin nejprve zaměřili na zdůraznění provinění, jichž se král dopustil (*záhubu koruny... jież jest skrze Sigmunda... hubením a bezprávným pálením i všech pokladov... na rozličných klenotech kostelních a peněžitých... zmařením a mnohých měst oblúpením došla*), načež vyzdvihli, že v rukách nových vládců zůstane zemský klenot zachován (*pro zachovanie toho klenotu mimo záhubu svrchupsanú ostaveného a... k rozšíření zákona božieho a opatření obecného dobrého*).⁴⁶⁷ Ve znění druhé písemnosti, již k božím pravdám přistupují *Horníci*, je zase zprvu vysvětleno, proč se tito tak zarputile bránili poznat spasitelnost kalicha. Mohl za to opět špatný panovník (*my jsme vedlé toho krále a jeho zavedením a ponucením byli nepřátelé odpovědní*), jehož se přidrželi. Teprve jeho odchodem vznikl prostor pro uvážení míry škod, jež Zikmund napáchal (*po oblúpení z pokladov tohoto královstvie*) a nápravu obecného dobrého, pro jehož udržení vstoupili v úmluvu s Pražany.⁴⁶⁸ Vyzněním obou listin tudíž je, že je z hlediska celé země mnohem lepší, aby se Kutné Hory chopili pravověrní vůdci pražského svazu než podlý příslušník vládnoucí dynastie, jenž svou proradnost již prokázal opakovaně.

⁴⁶⁵ *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské* (dále jen *AČ I*), sv. I, ed. František Palacký, Praha 1840, s. 201–202, č. 15.

⁴⁶⁶ *Fontes rerum Bohemicarum*, sv. V, ed. Jaroslav Goll, Praha 1893, s. 480.

⁴⁶⁷ *AČ I*, s. 199, č. 14.

⁴⁶⁸ Tamtéž, s. 201, č. 15

Ať už ale lichotivý obrat vznikl v prostředí staroměstských intelektuálů, nebo odrážel již existující kolektivní sebe-obraz kutnohorských měšťanů, je stěžejní, že se záhy etabloval a stal se jedním z pilířů reprezentační strategie „stříbrné“ komunity, který nadto byl všeobecně respektován na zemském fóru. Potvrzuje to už confirmace privilegií z roku 1434, jíž se městu dostalo od zvoleného zemského správce Aleše Vřešťovského z Rýzmburka. Ten kutnohorské obci potvrdil nejen starší výsady, garantoval majetkový status quo a akceptoval i o pár měsíců dříve uvnitř komunity vyjednanou dohodu, podle níž se nesměli cizinci stávat konšely,⁴⁶⁹ ale osvobodil rovněž *klenot* od vojenských povinností s výjimkou zahraniční intervence či zvláště závažných kampaní (*Také od těch vojen častých, jimiž sú k záhubě toho klenota mnoho byli trápeni, dáváme jim plnú svobodu*).⁴⁷⁰ O tři roky později se i císař Zikmund „z přirozené... dobroty... ku prospěchu... koruny“ rozhodl zvelebit „*najvětší a najužitečnější poklad a klenot všeho královstvie*“, čehož mělo být (jeho zdáním) dosaženo „*navrácením starých Horníkuov, kteřížto hor a doluov jsú svědomi*“.⁴⁷¹ Sjednocené obci někdejších a stávajících měšťanů císař vrátil jejich výsady, upravil věroučné záležitosti (chrám sv. Barbory byl postoupen katolíkům, zbylé fary zůstaly kališnické), zakázal vzájemné hanění obou legitimních vyznání, anuloval dluhy tížící nejen obec, ale i ty obyvatele, kteří je zapsali na svých domech, a obnovil naopak nárok na platy, jež Kutnohorským plynuly z venkovských statků či z okolních měst a majetků duchovních institucí.⁴⁷² I v příštích letech se požadavek na pozvednutí Kutné Hory – byť bez jejího výslovného označení za *klenot* – objevil mezi články předkládanými panovníkům před jejich přijetím do země.⁴⁷³ Při sněmovních jednáních ve věci vydání Ladislava Pohrobka do Čech pak zaznělo, že u císaře Fridricha III., protektora nezletilého nástupce trůnu, mají být vyvráceny zvěsti o tom, že by na nového panovníka čekalo království bez adekvátních příjmů (*Neniet', jakož VM' snad zpravují, vše zastaveno; nebť města... nejsou zapsána, a dílt' i jiných zboží... svoboden jest, a k tomu poklad a klénot země najvyšší, hory zlaté i stříbrné dobře hojné, jimižto královstvie naše nad jiné země jest obdarováno*).⁴⁷⁴ Přestože tu bylo spojení o pokladu a *klenotu* záměrně zobecněno na veškeré rudní revíry, platilo to v první řadě o Kutné Hoře.

Mladičský Habsburk po dosednutí na královský trůn v červnu 1454 sám stvrdil městská privilegia, jeho kancelář však při stylizaci písemnosti výraz *klenot* neupotřebila, omezila se na konstatování prospěšnosti plynoucí zemi z kutnohorských stříbrných a měděných žil (*magno*

⁴⁶⁹ J. KEJŘ, *Právní život*, s. 234–235.

⁴⁷⁰ *CIM III*, s. 104–105, č. 68.

⁴⁷¹ Tamtéž, s. 194–195, č. 114.

⁴⁷² Tamtéž, s. 195–197, č. 114.

⁴⁷³ J. KEJŘ, *Právní život*, s. 93.

⁴⁷⁴ *AC*, sv. II, ed. F. Palacký, Praha 1842, s. 211.

proventus, quos corone... moncium predictorum argenti et cupri vene adducunt).⁴⁷⁵ Zato o pět let mladší confirmace Jiřího z Poděbrad považovala Kutnou Horu za dar posilující slávu země a za zdroj bohatství (*Inter ea, que incliti regni nostri statum pre ceteris magnificant... a deo immortalis munus datum fuisse scimus venarum minereque preciose copias in Montibus Cuthnis ubi gleba argento turgescens divicias... dedit et spondet*). Z toho důvodu také královi předchůdci poskytli tomuto místu nebeské štědrosti (*locum huius celesti bonitate*) řadu výsad. I Poděbrad proto hodlal věnovat zapuštěným dolům nemenší starost a zajistit jejich zvelebení (*nobis quoque non minor cura est illorum prosperitatibus prospere cuncta fieri et ubertate moncium exaltare collapsa*).⁴⁷⁶ Ještě květnatěji ocenil význam Kutné Hory král Vladislav II. při potvrzení městských oprávnění v roce 1471. Tehdy už totiž město díky boží prozřetelnosti definitivně zacelilo rány z revolučních dob a doly poskytovaly hojnost rudy (*Civitas nostra... adeo facie celi et aspectus bonitate est salubris, ut gleba terre argentum aliave metalla... producentis ab deo immortalis... quod regno nostro... thesauros et subsidia ministrat*). Král si uvědomoval, že jde o božský dar (*pium donum celeste peculiare*), jímž oplývá jen hrstka zemí (*multis regnis... esse denegatum*), i že tato okolnost vedla jeho předky k nebyvalé náklonnosti k tomuto znamenitému daru (*tam insigni et eximio munere*), jemuž hodlá zachovat přízeň i on, aby mohl komoře přinášet další příjmy (*thesaurum metalli... ex gleba et venis terre extrahere et colligere possint et cameram regiam... redditibus consolari*).⁴⁷⁷

Výše uvedené doklady prozrazují kredit, jemuž se Kutná Hora těšila v počátcích vlády mladého Jagellonce, a potvrzují zároveň, že město již v té době bylo naprosto konsolidované. Tomu ostatně odpovídá i sebevědomé jednání šepmistrů, kteří ještě týž den, kdy se dozvěděli o úmrtí Jiřího z Poděbrad (23. března), neváhali – bez ohledu na úřadujícího mincmistra – v pozdních večerních hodinách vstoupit do královské mincovny, kam nechali zavolat i stávající úředníky mince. Těm prostě oznámili, že k nim nově bude delegováno několik zástupců obce, bez jejichž souhlasu napříště nesmějí provádět žádné finanční transakce. Troufalé vystupování přitom odůvodnili následujícím způsobem: město nepodléhá nikomu jinému než panovníkovi a vzhledem k tomu, že ten je mrtev a že to byli výhradně měšťané, kdo svými investicemi postavil zdejší doly znovu na nohy a kdo svými úvěry držel krále nad vodou ve válečné době, přísluší jim i právo rozhodovat o výplatách z mincovny, neboť nesplacené pohledávky nelze věřitelům jinak kompenzovat. V příštích dnech najala nově ustavená administrativa mincovny z obav před dalšími kroky uherského krále Matyáše a jeho

⁴⁷⁵ *CIM III*, s. 291, č. 167.

⁴⁷⁶ Tamtéž, s. 394, č. 227. Staročeský překlad z počátku 16. století, pocházející z knihy opisů privilegií, editoval J. NUHLÍČEK, *O pečeti*, s. 199.

⁴⁷⁷ *CIM III*, s. 553, č. 321. Opis staročeského překladu na s. 555.

straníkú 300 jízdnic a 300 pěších žoldněřů k ochraně „*toho klenotu*“. Výplaty jejich žoldu přitom vedle umořování královských dluhů představovaly jediné výdaje, jež správa objektu až do konce května umožňovala.⁴⁷⁸

Představitelé města se tedy z titulu strůjců zvelebení dolů ujali „osiřelé“ královské kasy, a to navzdory legitimně působícímu mincmistrovi Jiřímu Vranovskému, jenž však v dané chvíli čelil v očích utrakvistické veřejnosti dvěma povážlivým vroubkům. Předně to byl údajný ilegální vývoz neraženého stříbra do říše,⁴⁷⁹ s nímž se snoubily i mincmistrovy prokazatelné aktivity ve prospěch uherského uskupení.⁴⁸⁰ Kutnohorská obec se tak před zraky zemské komunity prezentovala jako ochránkyně obecného dobrého a před svými kališnickými partnery se navíc ukázala i ve světle spolehlivé, ve víře stálé družky, která se nenechá zvíkat intrikami vlivné autority. Konvenuje s tím i následné opatření ozbrojenců a práce na zpevnění městské fortifikace,⁴⁸¹ jimiž městské elity manifestovaly vůli uhájit *klenot* pro utrakvistickou většinu země. Současně se nelze ubránit dojmu, že tyto rozhodné skutky kutnohorská obec podnikla – stejně jako vůdci pražského svazu v květnu 1421 – s vidinou zamezení plýtvání finančními zdroji mincovny. Jinak řečeno, jejich motivací bylo zacílit tok peněz ke královým věřitelům, jejichž seznam se nacházel ve Vlašském dvoře. Tato skutečnost implikuje, že onen podlouný obchod mincmistra Vranovského se stříbrem nemusel být nijak rozsáhlým jevem a že se mohlo jednat i o účelově šířený klep,⁴⁸² mající ho před aktery volebního sněmu, jehož se sám nezúčastnil, zdiskreditovat. Neprodukovala-li by totiž mincovna dostatek hotovosti, stěží by se k ní upínaly zraky předních kutnohorských měšťanů jako jedněch z hlavních

⁴⁷⁸ SOkA KH, AM KH – kn. č. 265, fol. 23v: *Páni šepmistři a konšelé s obecními a staršími vzevše to před se, že jsú město královské svobodné a žádně[m]u jině[m]u krom krále že nejsou zavázáni, aniž byli, poněvadž buoh krále neuchoval, znamenavše, že oni sami a obec a ne jiní, s pomoci boží, náklady svými s obcí hory sú vyzdvihli i šli sú do Mince hodi[n]u téměř první na noc a přivolavše úředníkuov Mince od krále usazených, Oldřicha z Thúšeně, Petra Kluckě[h]o a Prokopa Aldera z Lošan a předloživše jim věci svrchupsané, nehnuli sú jimi z úřaduov, než zmocnivše se spolu s nimi Mince, rozkázali sú jim i proběřóm, aby bez vuole obecní nepočínali nic, než pokudž zespolka namluví, přidavše k nim osoby z obce, z konšel, z obecních i z starších. A to sú tiem úmyslem učinili nebo statkuov svých znamenitě pójčovali sú králi milosti za živnosti je[h]o pro obranu koruny České a nemajíce odkud jinud sobě navrátiti i hleděli sú k Minci, aby odtud duochody královské berúce, lidem i sobě opravovali, jakož sú ji pak drželi až do toho sně[m]u, kterýž se podpisuje. Ale vidúce horníci hned po smrti krále Jiřího, že král uherský s těmi pány a pomocníky svými, což sú předsevzali, toho uleviti nemieni, i přijali sú lidi služebných jiezdných na tři sta koní a pěších tolikěž pro obranu a zachování toho klenotu vši koruně České A těm každý týden z Mince na kuoň po zlatém a na pěšího po 15 gr a na pavézniika po 24 gr vydávajíce, ostatek sú v dluhy za krále vydávali vedle zápisuov, kteréž byl král Jiří za své živnosti udělal a v Minci položil. A to trvalo až do sněmu podepsaného“.*

⁴⁷⁹ E. LEMINGER, *Královská mincovna*, s. 97.

⁴⁸⁰ SOkA KH, AM KH – kn. č. 265, fol. 23v: „*Toho času pan Jiřík Vranovský, Mincmajstr, byl jest u Hory, počav za živnosti krále Jiřího, a trval za drahně neděl po smrti jeho a potom vida, že horníkuov přivěsti nemohl, kamž chtěl, vsed na koně i odjel, sně[m]u nedočekav“.*

⁴⁸¹ J. FIALA, *Opevňování Kutné Hory za krále Jiřího z Poděbrad a Vladislava Jagellovce*, *Kutnohorské příspěvky* 10, 1940, č. 3–4, s. 73–86.

⁴⁸² *AC*, sv. IV, ed. F. Palacký, Praha 1846, s. 449, č. 10: „*že Hora jest velmi zle opatřena v právích i v dielech, neb jediný verk se dělá v minci na teyden pro úředníky a dělníky... a cožkolivěk ostatek stříbra přijde na teyden, že mincmeistr to všecko do Němec posílá a prodává; a to jest veliká škoda a záhuba vši země“.*

králových věřitelů. Zároveň se ukazuje, že rozsah úvěrů poskytnutých obcí i jejich elitami panovníkovi v předchozích letech byl větší, než jak se na základě editovaných soupisů věřitelů soudilo.⁴⁸³ Z této skutečnosti taktéž pramenily energické činy městských představitelů, jejichž smyslem pochopitelně bylo zajištění přednostního splácení jejich vlastních pohledávek na úkor cizích (*nebo statkuov svých znamenitě pójčovali sú králi... pro obranu koruny České a nemajíce odkud jinud sobě navrátiti... hleděli sú k Minci, aby odtud duochody královské berúce, lidem i sobě opravovali*).⁴⁸⁴ Stejnému účelu sloužilo také clo na vývoz černé mědi,⁴⁸⁵ které konšelé o své vůli obnovili záhy po Poděbradově skonu (*ujali sú clo znovu vymyšlené od váhy obecní z mědi*).⁴⁸⁶ I v tomto případě představitelé obce vědomě suplovali panovnickou autoritu. Ani nemalou taxou ve výši jednoho zlatého z centnýře exportovaného kovu však enormní výdaje předešlých týdnů promptně nevyvážili.

Prestiž kutnohorské obce, která se v březnu 1471 představila celozemskému fóru jako sebevědomá a akceschopná utrakvistická síla,⁴⁸⁷ ještě vzrostla díky volbě nového panovníka na sněmu konaném ve Vlašském dvoře,⁴⁸⁸ již nelibě nesli hlavně reprezentanti staroměstských elit (*přistúpili sú k to[m]u, aby zde u Hory král volen byl, ačkoli od Pražan mnoho j[es]t proti tomu mluveno, řkúciech, že vedle práv a svobod a obyčeje, král měl by v Praze volen býti*).⁴⁸⁹ Po zvolení mladého jagellonského prince přistoupili vybraní zástupci stavovské obce ve velké síni v patře nad razírnou ke jmenování zemského hejtmána, jímž se stal minsterberský kníže Jindřich, jenž měl do příjezdu nového krále zastupovat centrální moc. Poté k vyslancům stavů shromážděným ve výše zmíněném sále promluvil Vilém ml. Švihovský z Rýzemberka na Rabí a vyzval kutnohorské konšely, aby designovanému hejtmanovi postoupili příjmy plynoucí z královské mincovny. Z našeho pohledu je přitom zajímavé, že západočeský šlechtic označil před předáky stavovské obce Kutnou Horu za „*klenot země České hned po koruně druhý*“.⁴⁹⁰

⁴⁸³ Finanční slabost kutnohorských elit, jejímž projevem byl jen zanedbatelný objem půjček králi, předpokládala J. HÁSKOVÁ, *Příspěvek*, s. 241. Soupis editoval František BENEŠ, *Příspěvek k poznání finanční situace Jiřího Poděbradského v období česko-uherské války*, ČsČH 12, 1964, č. 4, s. 568–573. Jeho srovnání s testamenty významných kutnohorských jedinců však prozrazuje, že se nejedná o kompletní soupis. Ukazuje to třeba závěť Mikuláše Štolara, v níž se nachází položka: „*It[em] na Králi milosti, což páni platí ze cla, má dluhu xxv ss gr českých*“ (SOKA KH, AM KH – kn. č. 7, fol. 226r). Tento dluh byl tedy patrně součástí oněch v textu soupisu zmíněných *měděných register*, jejichž obsah neznáme. Část dluhů se navíc nepochybně podařilo umořit právě po ovládnutí mincovny kutnohorskou obcí. Původní výše pohledávek tím byla jistě zredukována.

⁴⁸⁴ SOKA KH, AM KH – kn. č. 265, fol. 23v.

⁴⁸⁵ P. VOREL, *Stříbro*, s. 33–34.

⁴⁸⁶ SOKA KH, AM KH – AS, č. 114, kart. 1. Odkaz na jeho zavedení o rok dříve u F. BENEŠ, *Příspěvek*, s. 570.

⁴⁸⁷ Podobně již J. MACEK, *Jagellonský věk 3*, s. 51–52.

⁴⁸⁸ Nejnověji Zdeněk MUŽÍK, *České zemské sněmy v Kutné Hoře*, MHB, v tisku. Autorovi tímto děkuji za poskytnutí rukopisu; P. ČORNEJ – Milena BARTLOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české*, sv. VI. (1437–1526), Praha – Litomyšl 2007, s. 406–408.

⁴⁸⁹ SOKA KH, AM KH – kn. č. 265, fol. 24v. K nelibosti pražských zástupců M. NODL, *Praha v 15. století*, s. 77–82.

⁴⁹⁰ SOKA KH, AM KH – kn. č. 265, fol. 26v.

Šepmistři však žádosti automaticky nevyhověli, ale dožadovali se možnosti probrat záležitost se zástupci obce (*aby jim přáno bylo, aby to na starší z obce vznesli*), což jim bylo umožněno. Pokud ale stavové očekávali, že pak již dojde k hladkému předání klíčů od objektu, museli být zaskočeni, neboť představitelé kutnohorské komunity souhlasili s odevzdáním mincovny jen pod podmínkou zachování pravidelného týdenního splácení královských dluhů jak měšťanům, tak najatým žoldněřům. Kutnohorští se tak zjevně snažili předejít tomu, že na jejich hrazení zůstanou sami. Dožadovali se navíc dalších 10 kop týdně jako kompenzaci za úsilí související s budováním fortifikace, k němuž dal svého času podnět sám Poděbrad. Minsterberský kníže na jejich požadavky přistoupil a úředníci mince mu proto mohli odevzdat klíče od Vlašského dvora, které jim zemský hejtman zase záhy vrátil, čímž je potvrdil ve funkci.⁴⁹¹

I tato scéna prozrazuje, s jakou sebejistotou (až opovážlivostí) se městští reprezentanti pohybovali mezi špičkami domácí politiky. Právě tyto kutnohorské osobnosti přitom dokázali svými peticemi dostat pod tlak havířští starší. Stejně tak je patrné, že na počátku jagellonské éry už sousloví o zemském klenotu či pokladu představovalo jasnou sebeidentifikační strategii kutnohorské komunity, již akceptovaly a veřejně používaly i stavovsky výše stojící protějšky, které s městskou samosprávou přicházely do styku. Ustálený obrat však současně sloužil radě k vyjádření mocenského nároku vůči dalším venkovským královským městům.⁴⁹² Až v roce 1503 se totiž Kutnohorští dočkali písemného stvrzení výsadní pozice mezi nimi. K úspěšnému završení předchozího úsilí napomohlo šepmistrům jejich obezřetné vystupování v předešlém roce (*jakož pak oni proti nám... v žádné stranní punthy, zápisy neb vajtržnosti nikdy sú se nedali*),⁴⁹³ v němž se ustavil městský svaz hájící svá práva proti šlechtickému bloku, k němuž se reprezentanti „stříbrné“ komunity odmítli otevřeně připojit.⁴⁹⁴ Nové využití našlo spojení o *zemském klenotu* od konce 30. let 16. století. V krizových letech, v nichž se centrální vláda snažila nerentabilní těžbu opustit, nezřídka sloužil vyslancům města jednajících u dvora (či na

⁴⁹¹ Tamtéž: „Najprve, jakož sú zjednali žoldněře jiezdne na čtvrt léta, tiem aby napřed z Mince každý týden placeno bylo až do toho času vedle toho zjednaní, neb sú byli k obhajování toho města a hor zjednaní. Druhé, kte[ré]ž pěší zjednali sú ku potřebě obecní, tiem také, aby každý týden z Mince placeno bylo vedle toho, jakž páni s nimi namluvili, po čem každé[m]u má place[n]o býti. Třetí, jakož susedé... zdejší pójčovali sú statkuov svých Králi milosti k obecní[m]u vše[h]o království dobré[m]u a je[h]o milost byl ukázal, aby z Mince bylo placeno na ty dluhy každý týden, nemuož-li býti Sto kop, ale najměň padesát ss aby vydává[n]o bylo, a páni aby přijímajíce to i poplacovali susedóm. It[em] jakož z povolení krále milosti slavné paměti obec počala jest valy dělati k ohradě města tohoto, k obecní[m]u dobré[m]u, aby ku pomoci toho nákladu z Mince pánuom a obci každý týden vydáváno bylo deset kop gr. Tehdá páni vysláni jsúce od obecních i od starších z vobce, předložili sú svrchupsané kusy před kníže a radu jeho... kteráž s ním byla v králově světničce nahoře... A když kníže... pány vyslané vyslyšavše, řekli pány a obec tuto při těch všech věcech zachovati... Tehdá dány sú klíče od úředníkuov Mince knížeti a je[h]o milost, zmocněn jsa klíčuov, i poručil je zase týmž úředníkuom do dalšího opatření“.

⁴⁹² Nikoliv vůči pražským městům, jejichž postavení Kutnohorští vůbec nemínili zpochybňovat, M. ČAPSKÝ, *K postavení*, s. 363–364.

⁴⁹³ *CIM III*, s. 981, č. 569.

⁴⁹⁴ J. MACEK, *Jagellonský věk 3*, s. 339.

zemském fóru) o finanční podpoře dolování k evokování vzpomínek na dobu, ve které nebylo bez exploatace kutnohorského rudního bohatství myslitelné dostat řadě potřeb komory.⁴⁹⁵

Vraťme se však k otázce možných souvislostí mezi havířskou a městskou reprezentací. Jestliže městská administrativa dala na jaře 1471 celozemskému publiku jednoznačně najevo, že rozhodování o výplatách mincovny je v jejich rukách, neboť za značným vzestupem těžby stály výlučně investice příslušníků horní komunity, pak havíři o necelý rok později vyjádřili před domácím obecnstvem, že prostředky vynaložené na dolování by byly zcela k ničemu, kdyby neexistovali jedinci, kteří svou nebezpečnou a namáhavou prací poskytují celému tolik ceněnému soukolí rudu.⁴⁹⁶ Znázorňovali-li těžaři v bohatých iluminovaných rukopisech, které objednávali, nepostradatelnost svých finančních obětí pro plynulý provoz dolů,⁴⁹⁷ pak havíři zobrazovali přímo svou tvrdou fyzickou práci, již však v zájmu širšího společenského uznání traktovali současně jako práci vysoce kvalifikovanou.⁴⁹⁸ Svou představu o závislosti obecního blahobytu na jejich dřině, v níž lze rozeznat odraz výše uvedeného argumentu šepmistrů vůči zemskému fóru, se také v následujících letech snažili vtisknout celé horní pospolitosti, což se jim také velmi obstojně dařilo.

8.2 Reprezentace minciřsko-pregěřské komunity – vzor užitého konstruktů?

V průběhu kontroverzí ohledně mechanismu renovace jejich vedení se havíři opětovně odvolávali na minciřsko-pregěřskou korporaci. Je proto vhodné prověřit, zda se reprezentace pořádku neinspirovala i u asociací podřízených pravomoci mincmistra, jimž se havíři snažili maximálně přiblížit, zvláště když minciřsko-pregěřskou instituci považoval v mnoha ohledech za vzor havířů již Václav Husa.⁴⁹⁹ Jeho tvrzení se přitom zdá být oprávněné. Uvážíme-li totiž časovou souslednost konkrétních projevů reprezentace – jejichž analýze bude zasvěcen třetí oddíl – havířů, dojdeme zpravidla ke zjištění, že navazují na předlohu užitou už dříve minciři a pregěři. Platí to nejen o zobrazení pracovních motivů, jež bývají datovány do první půle 60. let 15. století,⁵⁰⁰ ale rovněž o vlastnictví svobodného deskového majetku či kaplí v obou

⁴⁹⁵ P. VOREL, *Evropa, Království české a Kutná Hora v době rudolfínské*, in: Jan Bařa – Jiří K. Kroupa – V. Vaněk (edd.), *Rudolfínská Kutná Hora*, [= Antiqua Cuthna, sv. 12], Praha 2019, s. 13.

⁴⁹⁶ C. LIS – H. SOLY, *Work and society*, s. 129.

⁴⁹⁷ M. THEISEN, *Ein Meisterwerk*, s. 75.

⁴⁹⁸ Toto jejich kolektivní mínění převedl do podoby psaného diskurzu v půli 16. století Georgius Agricola, blíže C. LIS – H. SOLY, *Worthy efforts*, s. 408.

⁴⁹⁹ V. HUSA, *Organisationen*, s. 247.

⁵⁰⁰ Viz pozn. 226.

stěžejních kutnohorských chrámech.⁵⁰¹ Výjimku představuje jen držba vlastního domu, jímž komunita výrobců mince ve městě nedisponovala. To však pravděpodobně bylo zapříčiněno pouze tím, že asociace, jíž byly k dispozici prostory Vlašského dvora, podobný objekt vůbec nepotřebovala, a proto o něj neměla ani důvod usilovat.

Předchozí zjištění staví po mém soudu do nového světla pořízení havířského graduálu s titulním listem Valentina Noha (dokončeného v roce 1471).⁵⁰² Byla tato památka, stojící na počátku rozvoje žánru kolektivní pracovní scény, projevem originálního smýšlení intelektuálů seskupených uvnitř asociace? Nebo šlo i v tomto případě spíše o následování dříve aplikované formy reprezentace pozorované v okolí? Překvapivá osobitost volby média a typu zobrazení otevírá prostor pro podobné úvahy, byť jsou ryze hypotetického rázu. Uvažujeme-li však již o této jedinečné památce, měli bychom vzít v potaz i eventualitu, že mohl existovat nějaký její předchůdce, na něhož havíři reagovali svým skupinovým portrétem majícím zároveň fungovat i jako prosba o ochranu, jíž se donátoři obraceli k patronovi jejich společenství.⁵⁰³

Shrneme-li tedy závěry celé kapitoly, lze říci, že reprezentace havířů vycházela v první řadě z podnětů čerpaných uvnitř inspirativního kutnohorského prostředí. Pořádek tedy v tomto směru nebyl nijak zvlášť osobitý, reagoval zpravidla pouze na okolní stimuly, výrazně se však zasloužil o rozšíření pracovních výjevů, jichž užíval při konstruování sebe-obrazu nejčastěji. O co méně originální přitom havíři byli v námětové rovině, o to více se jim dařilo naplňovat městský prostor sděleními nesoucími z jejich pohledu příznivý obsah.

⁵⁰¹ Majetek v Poličanech a dvůr ve vsi Kluky získali minciři a pregéři na počátku 16. století, V. HUSA, *Výrobní vztahy*, s. 82. Vlastnictví kaplí v obou chrámech bylo již předhusitskou záležitostí, E. LEMINGER, *Královská mincovna*, s. 264–267.

⁵⁰² Barry H. GRAHAM, *Bohemian scribes and illuminators in the Jagiellonian era (1471–1526)*, *Scriptorium* 54, 2000, č. 2, s. 322.

⁵⁰³ J. DIENSTBIER, *Prostor*, s. 317.

9 Dostavba chrámu sv. Barbory a s ním spojená reprezentace havířů

Uzavřením oboustranně přijatelného kompromisu mezi havíři a městskou radou v roce 1476 bylo pro pořádek výhodné z hned několika důvodů. Kromě uznání specifického statusu a patřičného mocenského postavení korporace se totiž havíři postupně začali stávat i jakýmsi emblémem celé kutnohorské society. Za jeden z projevů této znakové funkce lze bezpochyby považovat výzdobu severního (při příchodu z města hlavního) vstupu do chrámu sv. Barbory, na níž se nezanedbatelně uplatnila právě reprezentace havířského společenství.

Po letech přípravy a trpělivého shromažďování finančních prostředků bylo roku 1483 přistoupeno k dostavbě chrámu, již řídil mistr Hanuš. Ten práce započal v chóru, budováním stěny nad arkádami z předhusitské éry. Zároveň založil i vnější opěrný systém kůru.⁵⁰⁴ Postup prací byl poměrně rychlý, a tak zřejmě již na konci 80. let došlo k osazení sochařské výzdoby na opěrné pilíře obepínající vstup z obou stran.⁵⁰⁵ Na šikmém, k severovýchodu mířícím, pilíři se přitom již tehdy nacházel pozoruhodný ikonografický celek, sestávající z nejvýše umístěné sochy sv. Barbory, pod níž figuroval chrlič překrytý dvojicí andělů přidržujících havířský erb, pod kterým se nalézal reliéf zobrazující kutající havíře. Na západněji stojícím opěráku pak byl situován městský znak (s kalichem) doprovázený postavou rytíře stojícího však zády k erbu – určitě se tedy nejednalo o štítonoše. Michaela Ottová jej interpretovala jako sv. Longina, což se nezdá nemožné.⁵⁰⁶

Havířská reprezentace se tudíž uplatnila v ikonografickém celku, jehož smyslem bylo akcentovat klíčovou roli městské obce coby stavitele impozantního chrámu, spolu s patronkou kostela, jež navíc v relaci k soše (předpokládaného) sv. Longina odkazovala ke Kristově krvi, a tím také k utrakvistickému způsobu přijímání.⁵⁰⁷ Už vzhledem k tomu, že se tu vyjadřovaly elementární sebe-identifikační prvky celé kutnohorské pospolitosti, je očividné, že havířská korporace zde vystupovala spíše ve své znakové funkci než jako jedna z městských asociací. Tato skutečnost – po mém soudu – ještě umocňuje význam, jemuž se havíři uvnitř městské society v této době těšili. Potvrzuje to ostatně i další zpodobnění městského erbu, jenž se nachází na osovém pilíři podpírajícím chór na východní straně. Ten totiž architekt záměrně zvýraznil jak jeho převýšením o pět metrů nad zbylé opěrné pilíře,⁵⁰⁸ tak osazením sochařské

⁵⁰⁴ Aleš POSPÍŠIL, *Chrám sv. Barbory v Kutné Hoře. Architektonické dílo mistra Hanuše a Matěje Rejska*, rigorózní práce obhájená na FF UK, Praha 2006, s. 6–8, 22–27.

⁵⁰⁵ M. OTTOVÁ, *Pod ochranou*, s. 44.

⁵⁰⁶ Tamtéž, s. 46–59. Obdobně A. MUDRA, *Ecce panis*, s. 99–101.

⁵⁰⁷ M. OTTOVÁ, *Pod ochranou*, s. 58–59.

⁵⁰⁸ A. POSPÍŠIL a kol., *Kutná Hora*, Praha 2014, s. 78.

výzdoby v podobě městského erbu, jež třímá v rukách dvojice havířů v perkytlích. Nad znakem pak v původním řešení patrně figuroval Kristus žehnající hostii a kalich doprovázený symboly evangelistů.⁵⁰⁹

Obrázek 4 – Výzdoba severního vstupu do chrámu sv. Barbory. Foto: autor.

Do ikonografického programu výzdoby hlavního vstupu však neprošli jen havíři, ale také jejich práce v podzemí. V kontextu předchozích řádek to naznačuje, že i ona požívala ve městě zvláštní přízně, že byla speciální hodnotou. Její znázornění totiž nebylo nezbytně nutné. Postačovalo umístění erbu asociace pod sochou sv. Barbory, mělo-li by jít pouze o zdůraznění vazby na důlní činnost či na havíře jako jeden ze symbolů celé komunity. Vyhrazením místa pracovní scéně, jejímž zařazením se zvýraznila asymetrie mezi skupinami na obou opěrácích (výjev je umístěn do symbolického podzemí, neboť se nachází až pod římsou), byla sakralizována práce samotná, přičemž scéna současně odhalovala zdroj bohatství celé obce. Přehlížet bychom přitom neměli fakt, že zařazením pracovního námětu dostal celek výzdoby severního vstupu tvar, který nápadně připomíná představy havířské korporace o uspořádání kutnohorské společnosti i o předpokladech její prosperity.

⁵⁰⁹ M. OTTOVÁ, *Pod ochranou*, s. 66–68.

S reprezentací havířů se nesetkáváme pouze na fasádě objektu, ale také uvnitř chrámu. Na tomto místě však ponecháme stranou pozornosti vlastní kapli pořádku a zaměříme se na chórovou kapli, již od roku 1493 opatrovala hašplířská korporace.⁵¹⁰ Ta sice o čtyři roky dříve získala nezávislost na havířích, neznamenalo to ale, že by po léta budovaná pouta byla náhle zpřetrhána. Naopak, hašplíři patřili i nadále k nejbližším druhům havířů, což se projevilo třeba v roce 1496 v závěrečné fázi nepokojů proti městským elitám.⁵¹¹

Kaple byla hašplířům propůjčena městskou radou, která na sebe od druhé poloviny 15. století strhla vrchní pravomoci nad celým chrámem.⁵¹² V předchozích pěti letech přitom byla propůjčena bohatému těžaři a rudokupci Janu Knajzlíkovi ze Světic,⁵¹³ jehož vazby ke dvoru byly všeobecně známé.⁵¹⁴ Movitý Knajzlík patrně nechal alespoň část kaple vymalovat podle svých představ, jak se na základě stylové odlišnosti různých výjevů oprávněně domníval Josef Krása.⁵¹⁵ Je tedy vysoce pravděpodobné, že po postoupení kaple hašplířům skutečně došlo k překrytí části původní výzdoby novým obsahem. Stejně dobře je ovšem možné, že některé starší díly zůstaly zachovány i v nové koncepci, jejíž sdělení je proto rekonstruovatelné jen s obtížemi. Platí to především o dvojici bohatě oděných mužů v pravé dolní části objektu – ztvárněných až portrétně – interpretovaných zpravidla jako představitelé instituce, resp. horní administrativy.⁵¹⁶ Mylným se naopak jeví názor Evy Matějkové, která v jednom z mužů hledá zobrazení Knajzlíka jakožto donátora kaple.⁵¹⁷ Nelze si totiž dost dobře představit, proč by jej hašplíři na stěně nechávali.

Ústřední vyobrazení hašplířské výzdoby představuje pracovní výjev soustředěný okolo dvojice pracovníků u rumpálu. Vedle nich další dvojice nakládá rudu do kolečka a přepravuje ji směrem ke členovi pořádku vybírajícímu asi příspěvek na kapli.⁵¹⁸ Na výjev zleva navazuje expresivní Ukřižování, jež silně akcentuje Kristovu krev odkazující k mešní oběti *sub utraque specie*.⁵¹⁹ Na protější stěně, nad zmíněnou dvojicí bohatě oblečených osob, pak figuruje velký městský znak, nad nímž je situováno korunované W, nesený dvěma štítonoši ve slavnostních

⁵¹⁰ SOkA KH, AM KH – kn. č. 8, fol. 235r.

⁵¹¹ V. POHANKA, *Povstání*, s. 318–319.

⁵¹² A MUDRA, *Ecce panis*, s. 92.

⁵¹³ J. KRÁSA, *Nástěnná malba*, in: J. Homolka – Týž – V. Mencl – J. Pešina – J. Petráň, *Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526)*, Praha 1978, s. 273.

⁵¹⁴ E. LEMINGER, *Ze života rudokupců*, *Kutnohorský rozhled* 2, 1928, č. 10, s. 124.

⁵¹⁵ J. KRÁSA, *Nástěnná malba*, s. 274.

⁵¹⁶ Naposledy J. KUTHAN, *Královské dílo*, s. 128. Vyobrazení zmíněné dvojice na s. 129.

⁵¹⁷ E. MATĚJKOVÁ, *Das Titelblatt*, s. 212.

⁵¹⁸ Blanka ALTOVÁ – A. POSPÍŠIL, *Kutná Hora a umění*, in: H. Štroblová – Táž (edd.), *Kutná Hora*, Praha 2000, s. 367.

⁵¹⁹ Detailní popis nabídl zejména Z. VŠETEČKOVÁ, *Středověká nástěnná malba*, s. 176. Eucharistický akcent podtrhl A. MUDRA, *Ecce panis*, s. 102.

perkyltích identifikovanými – aby nedošlo k omylu – erby, jež třímají v druhé ruce. Jsou jimi znak havířské a hašplířské korporace.⁵²⁰ Vzhledem k tomu, že se jedná o jediné zobrazení, na němž figuruje jako štítonoš městského erbu hašplíř, je zjevné, že se asociace zaštitila autoritou havířů, díky níž se mohla v této čestné roli prezentovat. Obě uskupení tak na prestižním místě manifestovala svůj význam v rámci kutnohorské society. Hašplířům bylo umožněno podílet se na komunikační strategii, již dlouhodobě rozvíjeli havíři, jimž zase zpodobnění znaku dávalo možnost proniknout se svou reprezentací bezplatně do chrámového chóru.

Obrázek 5 – Výmalba hašplířské kaple s ústředním pracovním výjevem, dvojicí „úředníků“ a městským znakem. Foto: autor.

Z maleb ve třetí etáži kaple zbyla jen torza. Jejich náměty se sice podařilo rozklíčovat Zuzaně Vsetečkové – jednalo se o Stětí sv. Kateřiny (nad dvojicí nesoucí městský znak), ve zbytcích dvou postav na protější stěně pak uměnovědkyně dešifrovala sv. Tadeáše –,⁵²¹ avšak jejich význam přesto zůstává v kontextu ostatních výjevů nejasný.

⁵²⁰ Z. VŠETEČKOVÁ, *Středověká nástěnná malba*, s. 176. V těchto místech předpokládal J. KRÁSA, *Nástěnná malba*, s. 274, překrytí starší dekorace.

⁵²¹ Z. VŠETEČKOVÁ, *Středověká nástěnná malba*, s. 176–177.

10 Reprezentace havířského společenství v průběhu nepokojů v letech 1494–1496⁵²²

Příčiny nepokojů, jež Kutnou Horu zachvátily na konci 15. století, nejsou zcela jasné. V jejich pozadí totiž nestál žádný strukturální jev v podobě ekonomické krize, zvýšení daňové zátěže či epidemie, ale spíše skupinově pocíťované nepravosti – sebe-obohacování úřednictva na úkor krále a havířů, podvody při financování těžby, výkupu rudy apod. – dějící se uvnitř distriktu. Potvrzuje to jak izolovanost odporu, omezeného na nespokojence rekrutující se z řad havířů a dalších pomocných profesí, tak naprostá ojedinělost vystoupení v rámci pohusitského vývoje města.⁵²³ Tato okolnost, spolu s tvrdostí trestu nad vůdci opozice, také vysvětluje, proč se konflikt tak silně vryl do paměti kutnohorského společenství.

Již od dob Zikmunda Wintera jsou přitom nepokoje nazírány optikou třídního boje.⁵²⁴ V podobných intencích traktovali události z let 1494–1496, konvenčně pojmenované obratem „havířské povstání“, Jan Hellich,⁵²⁵ píšící na počátku 20. let minulého století, i o ještě dalších 25 let později Jan Fiala.⁵²⁶ Za přímo revoluční pak nepokoje označila na počátku 60. let Eva Matějková.⁵²⁷ Ze zažitého výkladového rámce se jen obtížně vymaňovala Helena Štroblová, která se konfliktem zabývala na prahu 21. století.⁵²⁸ To Josef Macek střet zasazoval spíše do širšího kontextu stávkových hnutí, resp. cechovních zápasů.⁵²⁹ Až Zuzana Janková poukázala na fakt, že počínání havířů lze při konzervativnosti jejich cílů (odstranění neřádů) stěží vnímat jako revoluční.⁵³⁰ Toto zásadní zjištění nám tudíž umožňuje rezignovat na tradované schéma a obrátit pod vlivem moderního výzkumu nepokojů pozornost k reprezentaci pořádku v průběhu konfliktu, jenž v praxi sestával ze tří izolovaných vystoupení spojených jednotnou ideou.

V první fázi střetnutí, odehrávající se v září a říjnu 1494, charakterizuje jednání havířů vyspělý odpor opřený o petiční aktivity obratně skloubené s využitím nátlakových prostředků. Vůdcové opozice, jejichž jména bohužel neznáme, vystupovali sice opatrně, avšak odhodlaně. Z vězení – kde se ocitl za nactiutrhaní hornímu hofmistrovi Michalovi z Vrchovišť – tehdy dostali jistého Opata, načež se s tovaryši sešli na konšely nepovoleném setkání za městem, na

⁵²² Tato kapitola se opírá o závěry představené ve studii otištěné v M. ČAPSKÝ a kol., *Reprezentace a praxe*, s. 302–326.

⁵²³ Konstatovala ji i A. KŘEPELKOVÁ, *Příspěvek*, s. 80.

⁵²⁴ Z. WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 761–762.

⁵²⁵ J. HELLICH, *Příběhy*, s. 4.

⁵²⁶ J. FIALA, *Kutnohorští havíři*, s. 24–33.

⁵²⁷ E. MATĚJKOVÁ, *Kutná Hora*, s. 34–37.

⁵²⁸ H. ŠTROBLOVÁ – B. ALTOVÁ (edd.), *Kutná Hora*, s. 98–99.

⁵²⁹ J. MACEK, *Jagellonský věk 3*, s. 295–298.

⁵³⁰ Z. JANKOVÁ, *Exekuce*, s. 97.

hřbitově při chrámu sv. Barbory. Tam společně sepsali petici, již nazítří hodlali předložit radě, delegátům široké obce a horní administrativy – jak prozrazuje místo slyšení, jímž byl Vlašský dvůr. K audienci však nedošlo, neboť se zástupci pořádku mýnil do nádvoří proniknout i houf řadových pracovníků, čemuž se naopak snažil zabránit vrátný, jenž „*počal dvěře zavíratí před pacholaty a havěři udělali pokřik, že dvěře zavírají*“.⁵³¹ Dav zareagoval ozbrojením (původně se tedy s konfrontací nepočítalo), načež se shromáždil v samém jádru města. V dané chvíli se přitom jasně vyjevilo, že cílem akce nebyl převrat, neboť masa rozrušených pracovníků sice disponovala bojovým potenciálem (*byla taková vřava, by byl kdo jediný počal, hrozný mord by se byl stal*), jež však vůdcové nehodlali použít. Před zástup nakonec předstoupili vyslanci rady, aniž by je postihla fyzická újma, kteří dav přiměli vyklidit centrum města a stáhnout se na svatobarborský hřbitov, kam jej přišel uchlácholit i arciděkan Svatomír Zrůbek, zjevně u havířů požívající větší důvěry. Napjatá atmosféra však přesto polevila až o pár dní později, kdy svou ochotu urovnat spor deklarovali zástupci zemské obce v čele s Vilémem z Pernštejna.⁵³²

Šťastnou shodou okolností se dochovalo znění zmíněné petice, díky níž si lze udělat představu o komunikační strategii opozice. V úvodu řeči, k níž nakonec nedošlo, měla zaznít obrana před pomluvami, že havíři konají pokoutní schůzky s cílem poškodit celou komunitu (*že se nešlechetně a šibalsky scházieme a zrádně... chtiece této slavné obci škodu udělati*). Pak si již mluvčí chtěli stěžovat na jednání mincmistra Beneše nestarajícího se o podání, jež jsou na něj vznesena (*kterak on, maje nás opatrovati... na nás nic nedbá*). Následovat měla stížnost na hofmistra (*maje nás všecky opatrovati, což by měl jiný[m] brániti, to sám činí*), zejména na jeho podlounné kupování rudy, neboť Michal byl současně jedním z rudokupců. Stěžovatelé tvrdili, že záměrně snižuje hodnotu prodávané rudy a navádí k tomu i své partnery (*co stojí za hřiven... pět, to aby vzal za dvě*), přičemž se pošklebuje, že „*odejde-li havěruov padesát nebo šedesát, že p[ro] ně hory pustý nestanú*“.⁵³³ Stejně tak upozorňovali na nekalé manipulování s vytěženou rudou, z níž byly nejkvalitnější kusy zcizovány a nestávaly se proto předmětem prodeje (*než se erckafěři sejdú, naběře ji do šibárně, což se je[m]u zdá nejlepší rudy*). Ohradí-li se proti tomu některý z havířů u perkmistra, dostane se mu toliko nadávek a výhrůžek, že nebude připuštěn k dílu (*die-li co p[er]kmistrovi, tehdy mu nalaje, aneb zapovie je[m]u duol*), což některé jejich druhy dohnalo až k tomu, že se sami tu a tam pokusili ukrást nějaký ten kousíček rudy (*an jej milý Pán Buoh nadělil, an toho nemuož požíti i vezme sobě*

⁵³¹ *Paměti I*, s. 48–49.

⁵³² Tamtéž, s. 49.

⁵³³ SOkA KH, PH KH, inv. č. 48, kart. 3.

také štuflu nebo dvě a on [míněn perkmistr] uhlédaje je u něho, bude jej hrdlovati). Promluva tudíž neměla posluchače nechat na pochybách o tom, kdo může za neklid uvnitř revíru (*kým to schází, než úředníky krále...? Avšak kdyby se u hof[mistra]... nedálo... snad by se to i u jiných... nedálo*). Praktiky rudokupců, jmenovitě hofmistra Michala, totiž poškozovaly nejen havíře, ale i královskou komoru, neboť vedly ke srážení výkupních cen rudy a tím i k redukci panovníkových urburních příjmů. Stěžovatelé přitom nabízeli i recept na uvedené machinace. Navrhovali, aby se na místo placení podpor ziskovým dolům – potvrzuje to, že zdaleka ne všechny doly, na jejichž provoz král pravidelně přispíval, byly pasivní, jak se obvykle soudí – za uspořené peníze vykupovala ruda pro královskou huť, jež nesmyslně stojí ladem (*ana pustá stojí*). Situaci by jejich zdáním zlepšilo také omezení objemu vykupované rudy. Každý rudokupec měl mít možnost pořídit si rudu jen na týden, ne do rezervy, a nezpracoval-li by ji během následujícího týdne, měl mu zbytek být sebrán a poskytnut královské huti (*aby co kúpí jeden týden, aby druhý zdělal, a nezdělal-li by, aby krá[lovs]ký šafář pobral a do huti dal*). Dále plánovali posluchače ujistit o tom, že znají přespolní jedince, kteří by rádi investovali do dolování, ale odrazují je čachry úředníků (*neb se veliká křivda děje od p[er]kmistrů, ná[m] velejí cup[us] dávatí a sami, když je milý pán buoh rudú nadělí, yvrláfy sami berú a ná[m] nic nedadí*). Těmto zaručeným zájemcům přitom pisatel vložil do úst větu (*a p[ro]tož... voláme se prve k králi... k sídu zemské[m]u a ku pánuo[m] hajtmanó[m] všie české země*),⁵³⁴ která nápadně evokuje strategii havířů v průběhu celého střetnutí. Následovat měla ještě stížnost na vykonávání více živností a funkcí úředníky (*což se dotýče obchodív anebo dvú úradú, tři nebo čtyř, ať má jeden obchod, ale nýníčko pán má dva, tři nebo čtyři obchody*). Pak už chtěl řečník jen poprosit šepmistry a obec o opatření v jejich nouzi a o pomoc.⁵³⁵

Záměrem havířů tedy bylo postavit se do role obránců blahobytu panovníka, celé obce a samozřejmě i vlastních příjmů. Posluchači měli nabýt dojmu, že jednají v zájmu *obecného dobrého*, nikoliv jako buřiči. Cílem promluvy bylo poukázat na nepravosti konané úředníky, jež vedou ke krácení komorních zisků a rozkrádání rudy. Upozorněním na machinace (zejména) hofmistra, jakožto prvního činitele revíru hned po věčně nedostizitelném a beztak nečinícím, či ještě hůře nevědoucím mincmistrovi (*neb snad o té věci nevie a snad jsú ho v to[m] úředníci nezpravili*), se havíři snažili vyzdvihnout míru zkaženosti úředníků, a rehabilitovat tak současně ty z jejich druhů, kteří byli sami přistiženi při pokusu o krádež

⁵³⁴ Tamtéž.

⁵³⁵ Tamtéž.

rudy. Počet těchto kauz totiž patrně oproti dřívějšku rostl.⁵³⁶ Každý takový čin byl přitom ze strany elit rozmazáván, což mělo následně vliv na pověst instituce. Klíč k nápravě neřádu uvnitř revíru spatřovali stěžovatelé nesporně v korekci činnosti úředníků a okolnostech výkupu rudy, jež křivily praktiky lidí napojených na hofmistra. Ti totiž maximalizovali vlastní profit stlačováním výkupních cen (*co jiná léta rudy a kyzové hromada platila hřivnu, to již nyní tři nebo čtyři hromady jedva za hřivnu platí*), předzásobováním (*neb již mají [rudy] dosti, neb jsou se již najedli*), vybíráním nejkvalitnějších kusů rudy a jejich oddělováním od méně jakostních částí prodávaných košů, což snižovalo jejich finální hodnotu (*co by mělo platiti na stole hřiven xx^{ti} nebo xxx^{ti}, to platí x, skrze to hrsti jiné malé nemohú dobře platiti, nebo praví erckafěři, poně[va]dž j[es]t pobral jádro, také nechť vezme plevy*), a konečně i prostým zcizováním rudy.⁵³⁷

Obsah stížnosti objasňuje, proč havíři neváhali dostat Opata za pomoci nátlakové akce z vězení. Řeči namířené proti jejich kolektivnímu nepříteli jistě vnímali jako opodstatněné. Po propuštění druhá se však pokojně vrátili do práce a jejich vůdci si dali záležet, aby jim nikdo nemohl vyčítat, že jejich jednání ohrožuje plynulost těžby. Teprve po splnění týdenních šichet se nespokojenci sešli pod ochranou své patronky, aby sepsali petici, již hodlali přednést před zástupci široké obce. Prostor pro setkání skýtal vedle symbolického posvěcení rovněž několik praktických výhod. Byl vzdálen centra města, neboť ležel až přibližně 300 metrů za městským opevněním, a zároveň se jednalo o dostatečně rozlehlé místo. Jak totiž poznamenal kronikář, „bylo jich na čtyry sta“,⁵³⁸ a takové sročení tudíž nemohlo zůstat skryto před konšely, kteří se velmi pravděpodobně dozvěděli i o úmyslu opozice seznámit nazítří s obsahem spisu představitele komunity. V rozdílných představách o průběhu slyšení také tkvělo pozdvižení, k němuž druhého dne došlo. Nevýhodu cizího hřiště chtěli havíři vyvážit – stejně jako v roce 1467 – početní převahou. Konšelé naopak vydali vrátnému a ostraze Vlašského dvora pokyn, aby do nádvoří vpustili jen hrstku vyslanců, čímž se snažili naklonit formát rokování ve svůj prospěch. Vzájemná nedůvěra přitom byla taková, že situace vyústila v obsazení centra města ozbrojeným davem. Jednalo se však zjevně o spontánní reakci na domnělou lest, jak dokládá následné přešlapování i finální exodus zástupu k chrámu sv. Barbory. Ovládnutí

⁵³⁶ V květnu 1495 byl při pokusu o zcizení rudy dopaden havíř Váňa, řeč. Zvoník, jemuž však byl původní trest smrti změněn ve vyhnanství (SOkA KH, AM KH – kn. č. 9, fol. 6v). Finální podobu trestu přitom jistě ovlivnila nadále dusná atmosféra ve městě, již si radní byli vědomi. Popravy totiž náležely mezi jednu z častých rozbušek otevřené nespokojenosti, jak ve své klasické studii zjistil František GRAUS, *Mor, flagelanti a vraždění Židů*. 14. století jako období krize, Praha 2020, s. 334–335.

⁵³⁷ SOkA KH, PH KH, inv. č. 48, kart. 3.

⁵³⁸ *Paměti I*, s. 48.

centrálního prostoru zhusta bývalo signálem k otevřené revoltě,⁵³⁹ na níž však v Kutné Hoře nikdo reálně nepomýšlel. Havířům totiž doopravdy šlo pouze o odstranění neřádu, jenž je samotné hmotně poškozoval.

Výše již zaznělo, že součástí petice byla i replika o ochotě podřídit se autoritě krále či zemské obce. Není proto bez zajímavosti, že uklidnění do řad opozice přinesla vůle vlivných šlechticů ujmout se mediace a posouzení havířské stížnosti (*když po sněmu v Praze bude, že chtí vyslyšeti příčiny té různice a pro které se jest stala*). Věc se tím z vnitroměstské posunula na zemskou platformu, od níž si stěžovatelé – vzdor hofmistrovým četným stykům – slibovali nezávislé prošetření. Došlo na něj 12. října a jeho efektem bylo nejen Michalovo sesazení, ale také uvěznění (*a tu jest... hofmistrství horního zbaven a zavázán vězením králi*).⁵⁴⁰ I tentokrát díky šťastně zachovanému znění rozsudku známe přibližné znění obžaloby, s níž havíři před arbitry předstoupili. Nepřekvapuje přitom, že její obsah vycházel z výše analyzovaného spisu. Jádro stížnosti opět představovaly podvody při výkupu rudy (*při tom prodaji svého lepšího tu napřed hleděl*). Stěžovatelé hofmistrovi zazlívali, že zamezoval obchodování se vši vytěženou rudou (*což lepších rud bylo, tu do šibáren bráti a klásti dopouštěl, kdežto taková ruda k prodaji na stuol nepřicházela*). Dále dokazovali, že se okolo Michala ustavila síť kompliců, s jejíž pomocí ovlivňoval prodej rudy (tzv. šeptání). Ten se realizoval formou veřejné dražby, při níž zájemci zhlédli nabídku sestávající z košů rudy a dle svého citu a zkušeností následně navrhovali šeptem výkupní sumu, přičemž vítězila nejvyšší nabízená částka. Hofmistr, jak se havíři pokoušeli svědecky doložit, získával i takové položky, u nichž nepředkládal nejvyšší nabídku (*že Václavek Prennar šeptaje dával padesáte šest hřiven, a on Michal třidceti šest hřiven šeptal, v těch třidceti šesti hřivnách Bernášek jemu Michalovi jest vzíti dopustil, a že jest to prvé více činil*). Komunikační strategie stěžovatelů byla přitom i tentokrát založena na obhajobě zájmů panovníka a země (*kterak by neřád veliký i křivda se dála králi... napřed, i vši koruně*). Hofmistr se nařčením bránil poukazem na své zásluhy o financování dolování (*že jest zakládal a hory... nákladem svým vyzdvihoval*). Odmítal taktéž obvinění z nečinnosti či snad netečnosti (*a což jsú naň vznášeli, že jest podle možnosti své to napravoval*). Jeho obrana však na aristokratické arbitry nezapůsobila. Byl shledán vinným (*podle úřadu svého toho jest zanedbal, a sám neřád na sobě okazoval*), sesazen a opatřen dočasným vězením (*v kázeň [jej] berou, a... hofmistrství od něho zdvihají*), z něhož ale byl záhy propuštěn.⁵⁴¹

⁵³⁹ Markantní je to obzvláště v případě lidnatých flanderských měst, v nichž jednaly cechy, coby nositel hlavního odporu, doslova podle zažitého scénáře, jak doložil J. HAEMERS, *Social memory*, s. 443–463.

⁵⁴⁰ *Paměti I*, s. 49.

⁵⁴¹ *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae* (dále jen *Reliquiae*), sv. I, ed. Josephus Emler, Pragae 1870, s. 220–221, č. 261.

Shrneme-li předchozí řádky, lze konstatovat, že již od prvopočátku se havíři stavěli do role ochránců královského fisku poškozovaného úředníky zneužívajícími vlastního postavení. Forma odporu byla umírněná a vyzrálá. Sestávala z dovedného kombinování petiční aktivity, vyjednávání a nátlakových akcí.⁵⁴² Cílem opozičníků bylo – vzhledem k nedůvěře, již chovali k městské elitě, jejímž vlivným členem byl i jejich úhlavní rival stojící z titulu hofmistra také v čele městské rady – dostat kauzu před reprezentanty zemské obce či samotného krále. Věřili totiž, že na těchto fórech bude snazší přesvědčit posluchače o podlých činech, jichž se Michal dopouští. To se jim nakonec podařilo a obnova řádu tedy připadla předním šlechticům, jejichž nález musel havíře plně uspokojit. Arbitři se totiž přiklonili k jejich vidění skutečnosti. Euforii z rozsudku však záhy vystřídala mrzutost, neboť nenáviděný hofmistr byl propuštěn, pardonován, a přestože na přechodnou dobu vypadl i z konšelského sboru, nebyla jeho moc zlomena. Kauza se tudíž – navzdory krátkému triumfu opozice – opět ocitla v bodě nula.

Druhá fáze konfliktu je pramenně jen nezřetelně dokumentovaná. Bartoš z Práchnan, jenž v oné době sám zastával funkci šepmistra, nás informuje jen o tom, že vprostřed března 1495 „*se bauřka stala... mezi pány a havěři*“, kteří se chovali, „*jakoby chtěli všecky zbiti*“.⁵⁴³ Netušíme proto vůbec příčinu jejich podráždění. O týden později (22. března) byla záležitost urovnána tak, „*že sobě odpustivše, v mír vešli, což zapsáno na ráthauze*“.⁵⁴⁴ Vzdemutá vlna tedy zase rychle opadla, což by znovu nasvědčovalo spíše spontánní reakci na podnět, jež havíři pocítovali jako flagrantní bezpráví. Zajímavé je, že k obnově míru tentokrát postačoval vzájemný interní pardon sjednaný oběma stranami na radnici, o němž měl být dokonce učiněn písemný záznam, jenž se však nedochoval.

Latentní napětí ovšem přetrvávalo, a proto havíři jen trpně nečekali, co přijde, ale sami byli aktivní. V půli června 1495 zaznamenáváme v účtech kaňkovské části asociace výdaj za cestu starších do Uher, nepochybně k panovníkovu dvoru.⁵⁴⁵ Na podzim se řadoví kaňkovští havíři sešli k poradě,⁵⁴⁶ na niž se asi rokovalo i o dalším postupu. Na počátku adventu pak přísežný starší Hašek odjel k mincmistru Weitmilovi, s nímž zřejmě následně cestoval opět do Uher ke dvoru.⁵⁴⁷ Čtrnáct dní na to – pravděpodobně po jeho návratu domů – se znovu konala

⁵⁴² Tyto nástroje jsou ostatně typické pro ranou fázi střetu, M. ČAPSKÝ, „*Na pranýř*“, s. 224. Význam petiční činnosti jakožto prostředku politické aktivity nižších vrstev společnosti zdůraznil J. HAEMERS, *Governing and gathering about the common welfare of the town. The petitions of the craft guilds of Leuven, 1378*, in: H. R. Oliva Herrer – V. Challet – J. Dumolyn – María Antonia Carmona Ruiz (edd.), *La comunidad medieval como esfera pública*, Sevilla 2014, s. 159–165.

⁵⁴³ *Paměti I*, s. 49.

⁵⁴⁴ Tamtéž, s. 50.

⁵⁴⁵ SOkA KH, PHK, inv. č. 1, fol. 134v: „*když páni starší jezdili do Uher pro tovaryšskou potřebu x ss gr.*“.

⁵⁴⁶ Konkrétně počátkem října (*Hytrysce I ss gr. p[ři] tovaryšské schózi*), Tamtéž.

⁵⁴⁷ Tamtéž: „*Haškovi když jezdil... ku pa[n]ju Mincmejistrovi a do Uher, dali sme je[m]u i[š] ss gr.*“. Hašek funkci vykonával i v předcházejícím a následujícím roce, Tamtéž, fol. 89r, 90r a 91r.

schůze prostých členů.⁵⁴⁸ Ve srovnání s výdaji v rutinních letech tedy registrujeme zvýšenou činnost celého komunity, jež odpovídá obdobným záznamům z podzimu 1494.⁵⁴⁹

Výbuch třetí, nejprudší fáze nepokojů proto nepřišel zčistajasna, nýbrž byl výsledkem kumulované frustrovanosti opozice. Došlo k němu 10. července 1496, kdy se početná masa ozbrojených důlních dělníků odebrala z města na vrch Špicmberk (nad sedleckým klášterem), na němž se opevnila. V blíže nespecifikovaném čase tam následně byla obklíčena vojenskou silou. Havíři proto přistoupili na dohodu, podle níž měli ze svého středu vyslat desítku vůdců do Poděbrad, kde měla být vedena další jednání o jejich požadavcích. Na žádná rokování však nedošlo. Ihned po příjezdu do Poděbrad byli zmocněnci uvrženi do vězení a 12. srpna pak na královský příkaz popraveni.⁵⁵⁰

Vzplanutí horké fáze konfliktu tudíž způsobila ozbrojená secese havířů na vyvýšeninu na dohled města. V kontextu předchozího dění šlo o markantní změnu strategie opozičníků. Na místo petiční aktivity či vyjednávání sáhli nespokojenci ke zbraním a stávkovému režimu. Zdá se tedy, že nepokládali další poklidný odpor za možný ani účelný a záměrně zvolili jinou formu komunikace. Je přitom pravděpodobné, že změna projevu byla zapříčiněna i personální výměnou v čele opozice. Konvenuje s tím alespoň jméno jednoho z dekapitovaných, Opat, který stál u kořenů prvních kontroverzí. Místo odchodu bylo zvoleno tak, aby havíři zůstali na očích městské society a současně sami měli dobrý přehled o počínání protivné strany v okolí (odlesněném) města. Nespokojenci se nadto uchýlili pod ochranu sv. Máří Magdalény, kolem jejíž tamní kapličky se rozložili.⁵⁵¹ Vyvrcholení této fáze střetu je však spojeno s Poděbrady. Otázkou je, proč právě s nimi? Domnívám se, že za volbou místa slíbeného vyjednávání stálo to, že tamní panství se o rok dříve podařilo králi vyplatit ze zástavy.⁵⁵² Poděbradský hejtman, jenž se zapojil do obklíčení opozičníků, tedy vystupoval jako přímý představitel panovníka, jehož slyšení jim sliboval.⁵⁵³ Vůdcové havířů, jejichž cílem i nadále zůstalo dosáhnout audience před králem či zemskou reprezentací, tedy akceptováním komorního zboží jako místa dalšího jednání dávali symbolicky najevo, že se hodlají podříditi vůli panovníka.

Navzdory předpokládané personální změně v čele opozice tak plán a taktika zůstávaly totožné, transformace se dočkaly pouze prostředky. Ovlivnit je přitom mohly rovněž události

⁵⁴⁸ Tamtéž, fol. 134v: „*Hytrysce I ss gr. pro potreby tovaryské*“.

⁵⁴⁹ Tamtéž, fol. 133v. Níže se u těchto zápisů ještě na skok zastavíme.

⁵⁵⁰ *Paměti I*, s. 50–51.

⁵⁵¹ Vojtěch VANĚK, *Oltářní fundace kutnohorských měšťanů v předhusitské době*, disertační práce obhájená na FF UK, Praha 2011, s. 73.

⁵⁵² Eva ŠMILAUEROVÁ, *Poděbrady v proměnách staletí*, sv. 1 (do roku 1850), Dolní Břežany 2001, s. 40.

⁵⁵³ Tak příkladně rukopis K Starých letopisů, srov. Knihovna Národního muzea (dále jen KNM), sign. IV E 28, fol. 264v: „*I slíbil jim to Purkrabě Kolínský a hajtman Poděbradský, že budú měti slyšení před králem a zemí, ale nestalo se tak*“.

v saském Schneebergu, kde k rozsáhlé stávce došlo o přibližně dva týdny později než v Kutné Hoře.⁵⁵⁴ Neklid v obou revírech totiž vůbec nemusel být náhodnou koincencí, ale vzájemně se doplňujícími vystoupeními, byť schneebergští havíři bojovali hlavně za výši svých odměn. Radikalizace postupu, jakkoliv pochopitelná při neefektivitě dosavadního boje, však rozhodla nejen o ztrátě iniciativy, ale taktéž o tvrdosti trestu. Ozbrojený odchod z práce totiž městské elitě umožnil vykreslit u dvora nespokojence jako obyčejné rebely a zakročit proti nim silou. Srovnáme-li její rozhodný postup s urychleně dojednaným kompromisem ve Schneebergu, je zřejmé, že se kutnohorský establishment rozhodl využít nabízené možnosti zbavit se nelibé konkurence. Násilně ovšem byli umlčeni toliko vůdcové odporu, a tak se nabízí otázka – co se stalo s desítkami jejich druhů, kteří byli obleženi na Špicmberku? Část z nich se pod dojmem výsledku celé akce jistě vrátila do města i do práce. Další – kvantitativně neurčitelná – část ale v odporu vytrvala. Tato skupina se vydala na malé panství Jindřicha Pešiny z Maličina a Sendražic, ležícího na dohled Kolína (*havěruov i jiných dělníkuov, kteříž byli v tu búrku v létě minulú z Hory odešli a při slovuťném... Jindřichovi z Sendražic byli*).⁵⁵⁵ V kontaktu s tímto šlechticem byli havíři zjevně již delší dobu, neboť výdaje za jednání s ním se v kaňkovské účetní knize objevily v půli října 1494,⁵⁵⁶ tedy v době, kdy do Kutné Hory přibyli vyslanci zemské obce. Poslové ze Sendražic zamířili s pochůzkami na Kaňk také počátkem prosince téhož roku.⁵⁵⁷ O půl roku později pak sendražický šlechtic čelil na zemském soudu půhonu mincmistra Beneše z Weitmile, který ho vinil z urážky. Pešina obžalobu odmítl s tím, že mincmistrovo údajné zlehčení „*nemluvil sám od sebe, než toliko z poručení havěruov*“.⁵⁵⁸ Ze zápisu přitom vyplývá, že předmětem kritiky byla mincmistrova trpnost (*žeby často na něho vznášeno bylo o některých nedostatcích hor*), s níž ovšem arbitři nesouhlasili (*nenalézají páni pana Beneše... ve všem tom vina býti, by on co proti své cti i své dobré pověsti co učinil, ješto by učiniti neměl*).⁵⁵⁹

Obžaloba mincmistra potvrzuje, že ani po horkých březnových dnech roku 1495 nebyl uvnitř revíru klid. Havíři se i nadále snažili o nápravu poměrů, přičemž příznivou odezvu opět hledali u představitelů zemské komunity, před níž jejich stanovisko hájil Pešina. Útok cílil na samotného mincmistra, což objasňuje, proč napříště opozice nemohla pomýšlet na uzavření konsensu v rámci města. Difamací nejvyššího královského úředníka si totiž havíři definitivně

⁵⁵⁴ U. SCHIRMER, *Das Erzgebirge*, s. 77–78.

⁵⁵⁵ SOkA KH, AM KH – AS, č. 273/2, kart. 2.

⁵⁵⁶ SOkA KH, PHK, inv. č. 1, fol. 133v: „*It[em] z vôle tovařské dali sme v ss gr. in do[mini]ca D[ici]t 2 za stravu pana Jindři[ch]a Sendraské[h]o s tovařiši horský[m]i*“.

⁵⁵⁷ Tamtéž: „*It[em] posluom sendraským iii gr.*“.

⁵⁵⁸ *Reliquiae I*, s. 152, č. 28.

⁵⁵⁹ Tamtéž.

zavřeli dveře ke všem mocenským autoritám uvnitř revíru. Naději na urovnání situace skýtalo výhradně zemské či dvorské fórum, na něž se také nespokojenci upnuli. Ze Sendražic, kam se opozičníci uchýlili i před očerňováním ze strany kutnohorských konšelů,⁵⁶⁰ se proto záhy po poděbradské exekuci vypravilo do Uher ke dvoru drobné poselstvo, jemuž se vzdor intrikám šepmistrů podařilo dosáhnout královské audience.⁵⁶¹ Informuje nás o ní panovníkův list ze 4. září 1496, jímž kutnohorské radě sděluje, že jej havířští vyslanci zpravili o neřádech ve městě (*škody a krádeže, kteréž se tam, jakož voni p[ra]vie... dály a ději*) a poprosili o posouzení celé pře (*abychme je s vámi slyšeti... ráčili*), s čímž souhlasil. Avizoval proto vytvoření šlechtické komise (*k tomu jsme přistúpili... že tu věc k slyšení a k rozeznání některý[m] znamenitý[m] pánóm a z rytieřstva porúčime*), jejíž personální složení hodlal brzy upřesnit (*dáme vám vo tom v brzkém času znáti, kterým pánóm tu věc k slyšení... porúčime*).⁵⁶²

Dosažení královské audience několika prostými havíři, z nichž se navíc konšelé snažili v očích veřejnosti učinit obyčejné rebely, představuje velkou prohru městských představitelů. Slyšení nadto na krále očividně zapůsobilo a znamenalo zvrát v dosavadním průběhu sporu. Značný dopad měla především skutečnost, že „buřiči“ dorazili ke dvoru dobrovolně (*sami od sebe, beze vše[h]o obsielanie do Budína přijeli*) a prezentovali se jako loajální poddaní, kteří nic špatného neprovedli (*že jsou voni proti nám nikdá žádných zlých, ani kterých škodných věcí nečinili... jakožto ti, jsúce sebú dobře jisti*). Účelem jejich cesty bylo pouze podat svědectví o balamucení panovníka (*vidúc od některých naše některé škodné věci, nechtěli toho zamlčeti*) a okrádání komory (*že chtěie toho dověsti a to ukázati, jaké sú se nám na těch horách škody a nep[ra]vosti a krádeže od mnohých dály*). Zapřísahali se přitom, že nedoloží-li svá obvinění, může s nimi král naložit, jak mu bude libo (*nedovedú-li toho a vp[ra]vdě hodným svědomím nevokáží, které su se nám škody... dály, tehdy abychme hrdla jejich pobrali a s nimi učiniti kázali, jako na tako[v]jé zlé lidi slušie*). Aby tak mohli učinit, prosili krále o postavení svědků, jejichž soupis předložili, s čímž panovník rovněž souhlasil (*aby ste jim těch osob bud' z Hory, nebo z Kaňku, kteréž k svědomí potřebné znají a vědí, nebránili, ani jim pro tu příčinu*

⁵⁶⁰ Aktivní osočování nespokojenců ze strany městské rady vyplývá z listu z 27. října 1496, jímž král konšelům tuto praxi zakazuje, SOKA KH, AM KH – AS, č. 273/2, kart. 2: „*aby ste vo nich žádných hanlivých a utrživých řečí mluviti nedopúšťeli, ani sami mlu[vi]li*“.

⁵⁶¹ Tamtéž, č. 274: „*vězte, že jsme viděli list váš, kterýž píšete urozenému Janovi z Šelnbergka, Najvyššie[m]u Kancléři Královst[vi]je Českého... oznamujíc jemu, že jest vás došlo, kterak by Švejcar havěř, Duchek malý a Václav písař, lidé nešlechtní, k nám se vyp[ra]vili, chtěie sebe i ty, kteříž na Poděbradech smrt vzali, zastávati a tarasovati, a při tom na něm žádajíc, přišlo-li by k tomu, že by nám jakú zp[ra]vu dávati chtieli, aby nás jménem vašim prosil, abychom takovým zlým lidem a zp[ra]vě jejich věřiti neráčili*“.

⁵⁶² Tamtéž.

kterých pohruožek činili).⁵⁶³ Strategie opozičníků se tudíž i nadále opírala o obhajobu panovníkových finančních zájmů.

Sázka na osobní jednání s králem se v danou chvíli zdála být správnou, neboť kauza se z pohledu očerňovaných havířů rázem jevila optimističtější. Paradoxně se tak stalo v momentě, kdy byl dvůr vzdálený a složitě dosažitelný, a kdy by se tedy spíše měla projevit komunikační převaha šepmistrů. Příslib prošetření celé záležitosti otevíral před havíři šanci na očištění sebe i svých druhů. Tato naděje však o několik týdnů později zase zhasla. Rada si totiž byla dobře vědoma nebezpečí, jež z veřejného projednání věci plyne, a vložila proto značnou energii do minimalizování škod způsobených audiencí vyslanců. Už koncem října 1496 tak nerozhodný král upustil – pod tlakem spojenců radních – od záměru prověřit havířské stížnosti.⁵⁶⁴ Na jaře 1497, kdy dvůr znovu zavítal do Prahy, se už řešilo jen to, za jakých podmínek bude opozici umožněno definitivně opustit město,⁵⁶⁵ do něhož konšelé odmítali nespokojence přijmout.⁵⁶⁶ Naopak je nepřestávali osočovat, jak vysvítá z králova listu z června 1497 (*také sme vám vo to psali, abyšte na ně tak hanlivých, jim k lehkosti, řeči žádných nedopúšťeli... vzeneseno jest na nás, že jste... ještě víc o nich zle mluvíti, a netoliko mluvíti, ale i rozpisovati, dopúšťeli, jakož pak i to psanie... viděli jsme*).⁵⁶⁷

Havíři tedy nakonec střetnutí s městským establishmentem prohráli, přestože se snažili veřejnost i dál přesvědčovat o své nevinně. Výrazem tohoto úsilí je ostatně svědectví několika větví Starých letopisů, jejichž líčení hájí havíře a vykresluje je jako mučedníky. Vina za nepravosti uvnitř revíru je v těchto textech jednoznačně na straně prohnílého úřednictva.⁵⁶⁸ Je to další doklad toho, jak efektivně dokázali havíři ovlivňovat „veřejné mínění“ ve svůj prospěch. Snad i pod vlivem tohoto úspěšného působení pořádku nechali šepmistři v červnu 1503 – tedy ve stejném roce, kdy jako odměnu za svůj rezervovaný postoj k nově vznikajícímu městskému svazu obdrželi od krále privilegium garantující jim postavení druhého města za Prahou (viz výše) – přepsat do aktuálně vedené památné knihy listinu, jíž panovník očišťoval arciděkana Zrůbka z nařčení, podle nichž to měl být on, kdo kdysi navrhl nemilosrdně potrestat vůdce opozice.⁵⁶⁹ Díkce písemnosti přitom odhaluje, že si panovník

⁵⁶³ Tamtéž.

⁵⁶⁴ Dokládá to list z 27. října 1496, v němž už se o šetření komise neděje žádná zmínka a řeší se výlučně otázka svobodného vyprodání nespokojenců, kteří nemají být v očích veřejnosti pomlouváni, z města, Tamtéž, č. 273/2.

⁵⁶⁵ Tamtéž, č. 273/3: „bylo-li by ko[m]ju co z nich vzato, ježto by to mohlo pokázáno býti, to aby jim bylo bez meškánie vráceno aneb zaplaceno. Domy také, kerěz by měli, ty aby mohli svobodně rozprodati skrze přátele své a za ně penieze vyzdvihnúti bez překážky“.

⁵⁶⁶ Tamtéž: „jestliže by ti, kteříž sú prve z města vyšli, v předešlých bauřkách, měli zase do města puštění býti, že by skrze to mno[h]o zlé[h]o budoucně mohlo té obci se státi“.

⁵⁶⁷ Tamtéž, č. 273/1.

⁵⁶⁸ Jde o rukopisy I, G, K, S₁ (resp. Š) a výrazně mladší M, blíže V. POHANKA, *Povstání*, s. 315–316.

⁵⁶⁹ J. FIALA, *Kutnohorští havíři*, s. 30.

nakonec dokonale osvojil postoj, jež k dění zaujali radní. Zpětně totiž král o nespokojencích hovořil jako o rebelech potrestaných pro „*bauřky, svévolnost, zpauru a všetečnost, v kteréž sú se proti nám a úředníkuom našim na psanie, ani poselstvie naše, kteréž sme k nim činili, nedbajíce, skutečně našli... rotu sobě... shromáždivšie k zkáze a k spuštění hor*“.⁵⁷⁰ Opisem dokumentu do památné knihy tak konšelé ve vztahu k nedávným událostem petrifikovali oficiální paměť městské reprezentace. Přesto nelze přehlédnout, jak zarputilého a agilního protivníka získali radní v havířské opozici.

⁵⁷⁰ SOkA KH, AM KH – kn. č. 9, fol. 145r.

ODDÍL 3 – MÉDIA A OBSAHY HAVÍŘSKÉ REPREZENTACE⁵⁷¹

Smyslem třetího oddílu je podchycení šíře médií a obsahů, které havíři komunikovali v zájmu šíření adekvátního obrazu vlastní korporace. Vzhledem k pestré škále možností, jimiž bylo možné obrátit se na masu městského obyvatelstva, bude tento oddíl pojednán katalogově. Důraz proto nebude tolik kladen na postižení všemožných pramenných detailů, ale spíše na evidování co nejúplnějšího rozsahu kanálů, u nichž nás bude zajímat i jejich komunikační potenciál ve vztahu k veřejnosti.

11 Vnějšíkově demonstrováná zbožnost havířů

Velkoryse projevovaná zbožnost patřila k uhelným kamenům reprezentace havířského společenství. Opírala se o ni totiž kolektivní představa, podle níž úspěch dobývání závisel na boží přízni.⁵⁷² Výše rozebíraná komunikační strategie havířů (založená na akcentování jejich významu pro blahobyt celé obce) si tudíž žádala okázalé zdůrazňování jejich zbožnosti, která zároveň v myslích publika měla převrstvit občasně morální⁵⁷³ či věroučné výstřelky řadových členů.⁵⁷⁴ I proto pořádek usiloval o co nejvyváženější podporu všech kutnohorských kostelů v centru města. Reprezentace zbožnosti havířů ve formě vlastního liturgického prostoru, náčiní či alespoň darovaného vosku a svíce tak byla nejviditelnější v rámci všech městských asociací.⁵⁷⁵

11.1 Kaple v chrámu sv. Barbory

Kdy přesně byla pořádku postoupena městskou radou kaple v severní vnější boční lodi chrámu sv. Barbory, nelze stanovit. Stalo se tak jistě v intervalu vymezeném léty 1443–1466, neboť v témže roce konšelé souhlasili s udělením zbytků zdi vedle tamní fary havířům, kteří z nich zamýšleli postavit svému kaplanovi drobný příbytek.⁵⁷⁶ Kapli, jež v polovině 16. věku

⁵⁷¹ Následující oddíl vychází ze studie, V. POHANKA, *Reprezentace*, s. 77–102.

⁵⁷² J. MACEK, *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001, s. 27–28.

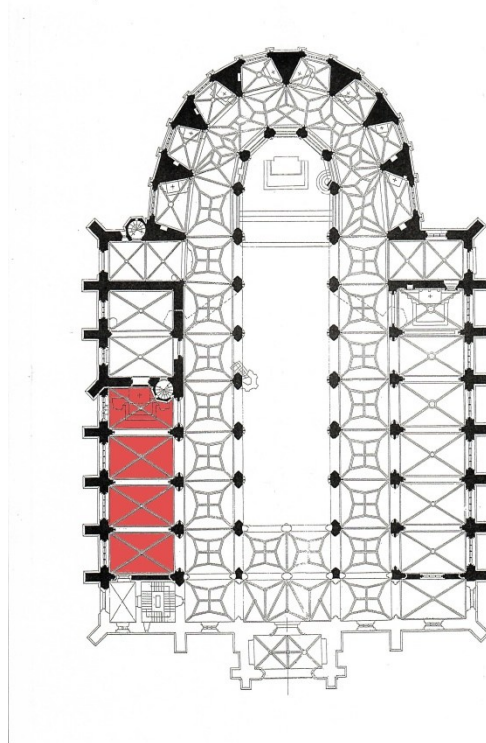
⁵⁷³ Příkladně roku 1565 poslalo vedení do šatlavy Matěje Řezníčka, jenž se v jedné z kaven polil pivem, načež si svlékl kalhoty a snažil se z nich mok vymačkat zpět do nádoby, aby následně obnažený nestoudně pobíhal za tamní děvečkou. Starší přitom svému druhovi vyčetli, že se dlouhodobě chová nepřístojně, opíjí se, polévá vínem a „*darův božských sobě málo váží... což jest i proti Pánu Bohu*“, SOkA KH, PH KH, inv. č. 2, fol. 111v.

⁵⁷⁴ Roku 1519 se havíři znesvářili pro odlišný názor na Kristovu božskou a lidskou podstatu. Jejich část tvrdila, že „*buoh netrpěl a že by byl nuzný buoh, aby měl trpěti, a o jiné neslušné věci o velebné svátosti*“. Spor muselo urovnat grémium duchovních, které našlo, že „*božství netrpělo, ale buoh člověk trpěl*“. Radní navíc aktivní účastníky pře opatřili šatlavou za zbytečné víření vášní, *Paměti I*, s. 122.

⁵⁷⁵ Dokládá to, že přání havířů pořizovat svíce do kostelů, vyjádřené roku 1443, bylo míněno zcela seriózně.

⁵⁷⁶ SOkA KH, AM KH – kn. č. 362, fol. 204r.

nesla zasvěcení sv. Uršule a stála v ní pětice oltářů,⁵⁷⁷ přitom společenství vlastnilo až do 17. století, kdy ji jezuité transformovali v kapli sv. Ignáce z Loyoly.

Obrázek 6 – Půdorys přízemí chrámu sv. Barbory se zvýrazněnou polohou havířské kaple. Převzato z práce A. POSPÍŠIL, *Chrám sv. Barbory*, s. 94.

O vybavení kaple se bohužel nedochovaly bližší zprávy.⁵⁷⁸ Předpokládat však lze, že právě pro ni byl v roce 1471 zhotoven kancionál se známým titulním listem z dílny Valentina Noha. Rovněž již zmíněná veliká monstrance (viz výše kap. 5.1) byla uložena uvnitř chrámu. Vyplývá to alespoň z trojice solitérních svědectví. V roce 1532, kdy konšelé dávali jen složitě dohromady hotovost, jíž hodlali financovat pořízení nového krovu nad chrámovým pětílodím, žádali havíře, aby jako svůj příspěvek odevzdali několik stříbrných ptačích erbů (darovaných pořádku vítězi střelecké slavnosti), jež zamýšleli roztavit. Svou žádost přitom zdůvodnili tím, že „*tam kaplu i své klenoty mají*“.⁵⁷⁹ Zápis z roku 1565 navíc odhaluje, že monstrance sice byla uložena uvnitř chrámu, ale nikoliv přímo v havířské kapli, nýbrž v jisté klenuté místnosti (ve sklepe).⁵⁸⁰ Navzdory opakovaným pokusům šepmistrů o její zmincování se památka u sv.

⁵⁷⁷ SOKA KH, PH KH, inv. č. 20, kart. 1.

⁵⁷⁸ Nepočítáme-li lakonické údaje účtů, které nás informují o praní sedmi ubrusů z kaple a oltáře v kostele sv. Jakuba, o čištění svícnu apod., jimiž disponujeme od roku 1544, Tamtéž, inv. č. 110, pag. 37, 47, 60, 72, ad.

⁵⁷⁹ SOKA KH, AM KH – kn. č. 12 (*Knihy městské rady 1531–1534*), fol. 288r.

⁵⁸⁰ V roce 1565 navrhli přesešní starší však přenést monstranci do radničního sklepa, neboť se jim původní uložení nezdálo dost bezpečné. Přidaní starší však jejich propozici odmítli následovně: „*aby k tomu nebylo povolováno, aby měla kam jinam z kostela sv. Barbory brána býti... poněvadž od starodávna... vždycky tam a ne jinde chována byla, než aby v tom sklepe, kdež se chová, almara k ní vylomená ve zdi byla... a dvíře k ní plechový*

Barbory nalézala ještě v roce 1619.⁵⁸¹ Jinak ale z původní výzdoby kaple víme jen o dnes nespátřitelné fresce, již dali starší roku 1560 vymalovat na její východní stěnu. Neváhali se na ní přitom nechat sami zpodobnit ve slavnostních bílých perkytlích. Nad nimi figuroval erb společenství nesený dvojicí andělů, nad nímž se nacházelo korunované F, nejvýše pak bylo umístěno ozdobně vyvedené Desatero.⁵⁸² Freska tudíž nesla disciplinační obsah souznějící s podstatou promluvy, jež ke všem členům drželi po obnově vedení čerstvě dosazení primasové pořádku.⁵⁸³ Obracela se tak stejně dovnitř korporace, jako k publiku. Ve výzdobě prostoru nápadně schází pracovní motiv – to je však nejspíše způsobeno torzovitým stavem dochování.

Ač netušíme, jak bohatě byla kaple vybavena, je pravděpodobné, že ji v tomto smyslu předčila výzdoba a mobiliář minciřsko-pregéřské kaple zabírající identickou část protější lodi. Prestiž havířské kaple však zásadním způsobem zvyšovaly pohřby prominentních jedinců. Za zdůraznění stojí v první řadě umělecky hodnotná tumba světícího biskupa Filipa Sidonského, která byla do kaple přenesena z kostela sv. Jakuba v roce 1511.⁵⁸⁴ Náhrobek italského preláta, jehož činnost byla veřejností bedlivě sledována,⁵⁸⁵ v prostoru setrval až do roku 1626, kdy jej nechali zničit jezuité.⁵⁸⁶ Důvod Filipova pochování právě v havířské kapli není znám. Nelze vyloučit, že za tuto počtu vděčila korporace výhradně dostatku místa. Podstatné je, že titulární sidonský biskup nebyl jedinou významnou osobou, jež v ní našla své poslední spočinutí. V roce 1536 byl totiž v kapli uložen horní hofmistr – v tomto případě je výběr místa mnohem srozumitelnější – Ambrož Lažanský z Hoštejna.⁵⁸⁷ V roce 1590 k pak k němu na přechodnou dobu přibyl rovněž významný štýrský protestant Johann Friedrich Hoffmann z Grünbüchlu na Střekově, jehož pozůstatky ale byly o rok později přeneseny do jeho rodného kraje.⁵⁸⁸

Svatobarborská kaple bezpochyby představovala klíčový liturgický prostor havířského pořádku. Potvrzují to nejen bohoslužebné aktivity (výše již zaznělo, že hlavně o Velikonocích se většina úkonů odehrávala právě tam), ale i četnější zmínky o zbožných nadáních, jež se s ní

a štáfy přes ně železný aby udělány byly a zámky dobrými aby zamykáno bylo a v té almaře... táž monstrance aby chována byla“, Tamtéž, inv. č. 2, fol. 221v.

⁵⁸¹ SOKA KH, AM KH – AS, č. 7668/5, kart. 65: „roku pominulého... monstranci... z chrámu sv. Panny Barbory, beze všeho povolení, anóbrž vědomosti naší, od pánův šepmistrův vyzdvižena, a jakž zprávu máme, na ráthauz... složena byla“.

⁵⁸² J. FIALA, *Havířský pořádek*, s. 20, kde i nekvalitní reprodukce. Pořízení fresky předcházely stavební úpravy zejména na střeše kaple, po nichž byl objekt vymalován, jak dokládají účty z roku 1560, SOKA KH, PH KH, inv. č. 110, pag. 156–157.

⁵⁸³ Příkladně promluvy po obnovách v roce 1561 a 1564, Tamtéž, inv. č. 2, fol. 212r a 219v.

⁵⁸⁴ *Paměti I*, s. 119.

⁵⁸⁵ J. MACEK, *Víra a zbožnost*, s. 131–138.

⁵⁸⁶ *Paměti II*, s. 269.

⁵⁸⁷ K jeho osobě nejlépe O. LEMINGER, *Příspěvek k dějinám horních míst v Čechách a na Moravě*, Hornické a hutnické listy 12, 1911, č. 8, s. 118. Pohřeb hofmistra Ambrože zaznamenaly rovněž *Paměti I*, s. 98.

⁵⁸⁸ K němu Hanns NASCHENWENG, *Wann erlosch das Geschlecht der Freiherren Hoffman von Grünbüchel und Strechau*, Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 88, 1997, s. 111–112.

pojily.⁵⁸⁹ V chrámu, do něhož se koncentrovala reprezentace městské komunity, byla asociace zastoupena rozsáhlým prostorem, jemuž mohla konkurovat pouze minciřsko-pregéřská kaple. Připočteme-li k tomu vyobrazení městského znaku v chóru (v Hašplířské kapli) a reprezentaci pořádku nad severním vstupem do svatostánku, je zřejmé, že početní návštěvníci kostela stěží mohli ignorovat havíři komunikované sdělení stran vlastní důležitosti a zbožnosti.

11.2 Oltář v kostele sv. Jakuba

Jestliže se reprezentace kutnohorské society v pohusitské době soustředila do svatobarborského chrámu, náležela kostelu sv. Jakuba stejná role v éře předrevoluční.⁵⁹⁰ Lokalizace chrámu v rámci městské topografie zapříčinila, že se právě v něm odehrávaly klíčové události svázané se životem obce. V kostele tak docházelo nejen k renovaci městské rady, ale konaly se v něm třeba také synody utrakvistického kněžstva.⁵⁹¹ Vazba na sousední Vlašský dvůr navíc způsobila, že se uvnitř tamního síňového trojlodí od počátku jeho stavby silně uplatnila reprezentace minciřsko-pregéřské komunity.⁵⁹²

Ani tentokrát netušíme, odkdy havíři drželi ve svatostánku vlastní liturgický prostor a neznáme ani jeho přesnou podobu. Josef Nuhlíček se domníval, že zde pořádek držel od roku 1394 kapli s oltářem sv. Máří Magdalény,⁵⁹³ neuvedl ovšem žádný pramen, o nějž tento soud opíral. Obdobný údaj přitom nezmiňuje ani výrazně starší (a místy poněkud nepřesná) studie Františka Beneše,⁵⁹⁴ ani mnohem mladší, heuristicky pečlivé texty Hany Pátkové či Vojtěcha Vaňka.⁵⁹⁵ Nejstarší průkaznou zprávou proto zůstává záznam z roku 1485 týkající se svěcení oltáře (neupřesněného zasvěcení) sankturinským biskupem Augustinem.⁵⁹⁶ Šlo jistě o oltář Božího Těla, připomínaný roku 1505, kdy k němu (v případě úmrtí svého syna) odkázal peníze určené na pořízení kalichu Jan Špitálský. Závět' tehdy sepsal „*kněz Václav, bakalář... kaplan havěřský u Vysokého kostela*“,⁵⁹⁷ jenž při oltáři posluhoval.⁵⁹⁸ Zasvěcení Kristovu

⁵⁸⁹ V roce 1500 rozdělil výnosy ze svých dolových podílů mezi chrám a havířskou kapli movitý Ondřej Svadba (SOkA KH, PH KH, inv. č. 62, kart. 4). Roku 1533 věnoval kapli 10 kop Jakub Krynus, SOkA KH, AM KH – kn. č. 403 (*Knihy kšaftů 1488–1544*), fol. 245r. Obnos přesahující pět kop poskytl v roce 1540 Jan Nebozízek (Tamtéž, inv. č. 1, fol. 4v).

⁵⁹⁰ V. VANĚK, *Oltářní fundace*, s. 86.

⁵⁹¹ Rudolf URBÁNEK, *České dějiny*, sv. III, díl 1. Věk poděbradský, Praha 1915, s. 768–779 a 820–865.

⁵⁹² J. NUHLÍČEK, *Kostel sv. Jakuba ve světle historických pramenů*, in: Josef Vepřek (ed.), *Obnovený kostel sv. Jakuba v Kutné Hoře, Kutná Hora 1946*, s. 30. Podobně V. VANĚK, *Oltářní fundace*, s. 86–92.

⁵⁹³ J. NUHLÍČEK, *Kostel sv. Jakuba*, s. 31.

⁵⁹⁴ František BENEŠ, *Arciděkanství chrám sv. Jakuba na Horách Kutných*, PA 6, 1865, č. 6, s. 211–212.

⁵⁹⁵ H. PÁTKOVÁ, *Bratrství ke cti*, s. 128–130; V. VANĚK, *Oltářní fundace*, s. 86–92.

⁵⁹⁶ *Paměti I*, s. 46. K působení biskupa Augustina Lucianiho J. MACEK, *Víra a zbožnost*, s. 119–131. K témuž blíže nespecifikovanému oltáři odkázal roku 1495 služebník havířů Jan kopy grošů na vosk, SOkA KH, AM KH – kn. č. 403, fol. 15r.

⁵⁹⁷ Tamtéž, fol. 55v.

Tělu dosvědčuje i písemnost pocházející asi z roku 1561 (*ve kostele Vysokém voltář památky těla Krista pána, tu ustavičně kaplana chováme*), jejímž prostřednictvím se vedení instituce pokoušelo pohnout centrální úřady k navrácení příjmů z koutů.⁵⁹⁹ Ze zprávy z roku 1540, kdy šepmistři žádali po havířích finanční příspěvek na zasklení chrámového okna, vyplývá, že se oltář nacházel při jedné z obvodových zdí kostela.⁶⁰⁰ Nezodpověditelná zůstává otázka, proč si pořádek při propadu svých příjmů ve 40. letech 16. věku, jejichž následkem byla i redukce liturgických nákladů, dál platil služby svatojakubského a ne svatobarborského kaplana.⁶⁰¹

O vybavení či podobě oltáře nemáme žádné tušení. Je ovšem možné, že se před ním sloužily mše až do roku 1672, kdy asociace – snad pod vlivem ztráty svatobarborské kaple – pořídila nový oltář. K baroknímu dílu, jež zhotovil domácí řezbář Kašpar Aichler a maloval Petr Timmer,⁶⁰² se přitom po přesunutí královské mincovny do Prahy v roce 1727 pozvolna přesunula činnost svatováclavské kongregace,⁶⁰³ jež původně působila při kapli sv. Václava a Ladislava ve Vlašském dvoře.

Reprezentace havířů ve Vysokém kostele byla mimo vší pochybnost nesouměřitelná se zastoupením, jež v chrámu měli minciři a pregéři, z jejichž pohledu představoval svatostánek klíčové liturgicko-memoriální místo. Neméně významnou roli však kostel sehrával z hlediska celé městské obce. O to výmluvnější je už samotné úsilí havířů o průnik do prostoru, jemuž jinak vévodila minciřsko-pregéřská korporace. Vyloučit přitom nelze, že se havířům podařilo sebe-prezentovat uvnitř chrámu až v 80. letech 15. věku, kdy se již začali prosazovat do role emblému kutnohorské společnosti.

11.3 Oltář v náměťském kostele Panny Marie

Menší pozornost přitahoval už ve 14. století kostel Panny Marie na Náměti, který však co do výstavnosti zásadně nezaostával za svým hořejším protějškem.⁶⁰⁴ Jeho filiální status (k Vysokému chrámu) jej však spolu s předpokládaným pozdějším datem dokončení odsunuly do druhého sledu. Z toho důvodu se v něm také uplatnila fundační aktivita sociálně o něco níže stojících rodin, jejichž nadání navíc postupem doby převzala do správy městská rada.⁶⁰⁵

⁵⁹⁸ V roce 1517 již při oltáři působil kněz Jan, jak vysvítá ze zápisu učiněného při angažování nového zvoníka, Tamtéž – AS, č. 186, kart. 3. Spolu s kaplanem byl u zaučení zvoníka také písař pořádku Laurin.

⁵⁹⁹ SOKA KH, PH KH, inv. č. 20, kart. 1.

⁶⁰⁰ Tamtéž, inv. č. 1, fol. 4v: „*aby na sklo u Vysoké[h]o kostela, nad oltáře[m] pá[nuu]ov havěruov, pomoc učinili*“.

⁶⁰¹ Dokládají to kvitance za vyplacené služné, jež se dochovaly z druhé půle 60. let, Tamtéž, inv. č. 194, kart. 12.

⁶⁰² Tamtéž, inv. č. 43, kart. 3. Dochován je i soupis příspěvků na nový oltář, Tamtéž, inv. č. 195, kart. 12.

⁶⁰³ SOKA KH, Fiala Jan, inv. č. 248, kart. 13.

⁶⁰⁴ B. ALTOVÁ – A. POSPÍŠIL, *Kutná Hora*, s. 310.

⁶⁰⁵ V. VANĚK, *Oltářní fundace*, s. 93–95.

Z její moci byl rovněž pořádku postoupen v roce 1506 oltář, jímž měli havíři vládnout „na věčné časy“.⁶⁰⁶ O podobě oltáře se bohužel nezachovaly žádné údaje, můžeme si však udělat alespoň rámcovou představu o jeho liturgické výbavě. V blíže neupřesněné době před rokem 1513 totiž tamní kostelníci přijali do opatrování (vedle hutnického kalicha se znakem asociace) havířský kalich se šlíglemi vážící 2,5 hřivny a 4 loty stříbra.⁶⁰⁷ K roku 1516 je pak doložena oltářní palla.⁶⁰⁸ To je současně poslední rok, v němž havíři s jistotou náměťský oltář drželi. Ve výčtu zádušních vydání z poloviny 16. století se už totiž oltář nevyskytuje.⁶⁰⁹ V této době evidujeme v účetních knihách v souvislosti s náměťským kostelem toliko menší výlohy za vosk a svíce placené při příležitosti vánočních a velikonočních svátků.⁶¹⁰ Pravidelné částky za úklid náměťského oltáře bychom však v účtech hledali po roce 1544 marně. Zdá se proto, že vlastnictví oltáře v dolejší mariánském kostele bylo asi spíše jen krátkodobou záležitostí.

11.4 Přítomnost havířů v kostele sv. Bartoloměje?

Spolu s drobnými útratami za svíce figurují v účtech zpočátku taktéž podobně vysoké částky poskytované kostelu sv. Bartoloměje.⁶¹¹ Při redukci nákladů na zbožné skutky byl však obnos v půli 40. let 16. století patrně zrušen. Nezdá se ostatně pravděpodobné, že by pořádek spravoval v pohusitské éře uvnitř kostela vlastní liturgický prostor. Nemusí to však platit pro předhusitskou dobu, jak naznačuje stáří monstrance se dvěma havíři přidržujícími znak města a korporace,⁶¹² kterou Aleš Mudra opatrně datoval do rozmezí let 1400–1420 (přesněji řečeno její starší část – památka totiž sestává ze dvou dílů pořízených v odlišných fázích 15. století; mladší kus tak autor řadí do rozmezí let 1450–1470).⁶¹³

Kostel sv. Bartoloměje se v druhé půli 14. věku těšil v rámci sakrální topografie Kutné Hory specifickému postavení. Patrně se totiž jednalo o svatostánek určený ke sloužení liturgie pro předpokládanou českou minoritu ve městě.⁶¹⁴ Hypotéza, podle níž by umělecky nepřilíš hodnotnou monstranci darovali kostelu před rokem 1420 havíři, jejichž většina se rekrutovala ze sociálně nižších vrstev, jimž byl dán k dispozici nejméně reprezentativní městský kostel, se vskutku nejeví neuvěřitelně. Problémem však je, že obyčejně zpracovaná památka neobsahuje datačně citlivější komponenty. Sám Mudra proto přiznává, že datování monstrance je nejisté.

⁶⁰⁶ SOKA KH, AM KH – kn. č. 9, fol. 178v.

⁶⁰⁷ Tamtéž – kn. č. 800 (*Zádušní účty kostela Panny Marie na Náměti 1495–1563*), fol. 261r.

⁶⁰⁸ H. PÁTKOVÁ, *Bratrství ke cti*, s. 130.

⁶⁰⁹ SOKA KH, PH KH, inv. č. 20, kart. 1.

⁶¹⁰ Tamtéž, inv. č. 110, pag. 34, 37, 47, 60.

⁶¹¹ Tamtéž.

⁶¹² Oba štíty jsou očividně mladšího data, neboť v městském znaku nefiguruje korunovaný husitský kalich, nýbrž štít s monogramem císaře Ferdinanda III., J. NUHLÍČEK, *O pečeti*, s. 193–195.

⁶¹³ A. MUDRA, *Ecce panis*, s. 175–181.

⁶¹⁴ V. VANĚK, *Oltářní fundace*, s. 96.

Pokud tedy opravdu havíři drželi v kostele sv. Bartoloměje vlastní liturgický prostor, pro nějž nechali zhotovit vzácně dochovanou památku, pak se tak stalo před rokem 1420. V takovém případě bychom konečně disponovali nezvratným důkazem o existenci havířského pořádku již v předhusitské době, za nějž ovšem v dané chvíli monstanci nemůžeme považovat. Jedná se spíše o další slibnou indicii, již snad v budoucnu verifikuje uměnovědné bádání.

Z hlediska reprezentace asociace v porevoluční éře je klíčové, že havíři nepouštěli ze zřetele ani méně významné městské svatostánky, v nichž se snažili být vidět alespoň formou darovaných svící. Díky tomu také udržovali kontakt se všemi vrstvami kutnohorské society.

11.5 Předměstský kostel sv. Petra a Pavla

Správa předměstského svatostánku představovala odlišnou záležitost. Přestože nelze přesně určit, odkdy havíři kostel spravovali,⁶¹⁵ domnívám se, že byl chrám pořádku svěřen do péče městskou radou. Stejnou cestou se po mém soudu dostal pněvický kostel sv. Václava do rukou mincířů a pregéřů či kostel sv. Martina do opatrování hašplířům, je-li ovšem tento údaj, vyskytující se pouze ve studii Emanuela Lemingera, pravdivý.⁶¹⁶ Takový postup byl pro radní, kteří se jinak snažili uhájit své vrchní pravomoci nad všemi důležitými objekty a institucemi, příznačný. Umožňoval jim totiž rozložit finanční zátěž související se starostí o fyzický stav excentricky situovaných kostelů mezi další městské korporace, aniž by se zároveň rada vzdala dozoru nad nimi.

Havířům tudíž přinášela péče o vzdálený objekt především výlohy kompenzované jen vědomím, že i v tomto ohledu jsou s to konkurovat movitějším mincířům a pregéřům. Správu svatostánku zužitkoval pořádek zejména po půli 16. věku, kdy před centrálními úřady obtížně obhajoval nutnost navrácení příjmů z koutů. Poukaz na výdaje svázané s nemalým zádušním portfoliem představoval jeden z trumfů, jež starší ve hře využívali.

11.6 Poděbradský kostelík

Pro úplnost je třeba stručně zmínit i již probíraný kostelík na předměstí Poděbrad, jenž pořádku primárně sloužil k posilování interní soudržnosti. Kultivováním paměti na popravené druhy se však havíři před utrakvistickou veřejností současně stavěli do role strážců vzpomínky na pravověrné mučedníky, a poděbradský kostelík, do něhož navíc pořídili kalich a zvon, tudíž dokonale reprezentoval právě jejich neochvějnou zbožnost.

⁶¹⁵ Za nejstarší zprávu vztahující se k držbě kostela pořádkem lze považovat odkaz sedmi kop v závěti Ondřeje Svadby pocházející z roku 1500, SOKA KH, AM KH – kn. č. 403, fol. 40v: „*Item ke kostelu sv. Petra na Rovní vii ss gr. žena má vydaj*“. Zcela nesporný údaj potvrzující správu kostela však pochází až z roku 1546, kdy starší koupili dva tisíce hřebíků nutných k opravě objektu, SOKA KH, PH KH, inv. č. 110, pag. 48.

⁶¹⁶ E. LEMINGER, *Zaniklé kostely*, s. 80.

11.7 Kaňkovský kostel sv. Vavřince

Opomenout nelze ani výlohy činěné za stejným účelem havíři z Kaňku, kteří do roku 1538 byli integrální součástí pořádku. Dominantní liturgický prostor tamní obce představoval kostel sv. Vavřince jmenovaný již mezi kaplemi podléhajícími malínské faře v roce 1369.⁶¹⁷ Předpokládá se ale, že kamennou podobu chrám dostal až při rekonstrukci probíhající v letech 1489–1506,⁶¹⁸ na jejímž financování se pochopitelně podílela i havířská korporace,⁶¹⁹ která přispěla taktéž na pořízení nového kalicha.⁶²⁰ Objednání pergamenového graduálu s malbami Fabiána Puléře již naopak spadá do doby,⁶²¹ v níž havíři a další důlní asociace reprezentovali celou předměstskou komunitu, jež také zakázku financovala.

Od roku 1512 se v kaňkovské knize objevují výdaje za činnost kaplana.⁶²² Zdá se tedy, že od této doby si pořádek vydržoval vlastního duchovního, jehož aktivity však nebyly spjaty se speciálním havířským oltářem, nýbrž s chrámem jako takovým.⁶²³

⁶¹⁷ V. VANĚK, *Oltářní fundace*, s. 68, 73.

⁶¹⁸ B. ALTOVÁ – A. POSPÍŠIL, *Kutná Hora*, s. 370.

⁶¹⁹ SOkA KH, PHK, inv. č. 1, fol. 129v (kopa gr. na vápno – 1491); 138r (2 kopy na stavbu presbytáře – 1498); 159r (7 kop 18 gr. k záduší chrámu – 1514). Dodnes viditelný znak havířů na dveřích do sakristie zmínil Josef BRANIŠ, *Z paměti chudé obce*, Praha 1913, s. 7.

⁶²⁰ Tamtéž, fol. 130r, 137r.

⁶²¹ J. ŠIMEK, *Kutná Hora*, s. 244–247; A. PETRÁŇOVÁ, *Zlomek*, s. 14–18.

⁶²² SOkA KH, PHK, inv. č. 1, fol. 148v, 153r, 158r, 159r, 163r.

⁶²³ Podobně J. BRANIŠ, *Z paměti*, s. 6.

12 Majetková reprezentace

12.1 Havířské domy

Nejsnazším způsobem, jehož prostřednictvím bylo možné demonstrovat vlastní potenci, bylo zakoupení exkluzivního majetku, což v domácích podmínkách jagellonské doby znamenalo – nahlíženo prizmatem městské korporace – primárně pořízení vlastního domu.⁶²⁴ Havířům se povedlo získat dům až v roce 1513, ač o něj zjevně usilovali delší dobu (*kaupili sobě ku pořádku svému duom... čehož předkové Horníci nikdy jim nechtěli dopustiti*).⁶²⁵ Nejednalo se přitom o ledasjaký dům. Náročný objekt ve Vinné ulici totiž reprezentoval pořádek nejen svou velikostí a výstavností, ale i situováním.⁶²⁶ Asociace za něj také neváhala vysázet celých 400 kop českých grošů.⁶²⁷ Hodnotu domu nadto symbolicky zvyšovala i osoba předchozího majitele, jímž byl královský urburěř Brikcí Janovský.⁶²⁸ Havíři sice dům koupili až pár let po jeho úmrtí od vdovy Alžběty, která se v mezidobí stihla opět provdat – tentokrát za Jana Zeleného,⁶²⁹ to však na věci nic nemění. Pořízením domu havíři manifestovali vlastní výjimečnost, neboť žádná další korporace svým objektem nedisponovala. V případě mincířů a pregéřů to ale zřejmě (jak již bylo zmíněno) bylo zapříčiněno tím, že obec žádný dům ani nepotřebovala. V majetku některých asociací se domy začaly objevovat až od druhé čtvrtiny 17. století,⁶³⁰ což ovšem způsobila skutečnost, že v průběhu třicetileté války město opustila řada protestantů, po nichž zůstalo množství objektů stát ladem.⁶³¹ Konšelé je proto raději v zájmu zachování hodnoty celého kutnohorského realitního trhu rozdávali zájemcům za hubičku či zcela zdarma.

⁶²⁴ M. ŠRONĚK, *Pražský malířský cech*, s. 372.

⁶²⁵ *Paměti I*, s. 119. Konšelé si přitom vymínili, že do objektu může v případě jakýchkoliv nepřístojností vstoupit rychtář, a pakliže by se stalo, že by mu byl vstup v odůvodněné záležitosti odepřen, mohou starším příkázat dům nuceně prodat, s čímž starší vyjádřili shodu, SOkA KH, AM KH – kn. č. 363, pag. 641.

⁶²⁶ Dům je totožný s dnešním domem čp. 146 v Lierově ulici. Jednalo se o jednu z nejatraktivnějších lokalit ve městě. Tamní domy dosahovaly nadstandardní cenové hladiny, jak vyplývá z rozboru majetkoprávních smluv uzavřených roku 1454 mezi před- a po-husitskými majiteli domů, blíže V. POHANKA, *Kutnohorské majetkové smlouvy z roku 1454. Výsledky prvních sond*, SMB 2023, v tisku.

⁶²⁷ E. LEMINGER, *Havířský dům*, *Kutnohorský rozhled* 2, 1928, č. 6–7, s. 71–72.

⁶²⁸ Ocenění středověkých domů věnoval pozornost Martin MUSÍLEK, *Městská společnost a prostor*. Problémy a možnosti využití sociální topografie při výzkumu středověkých měst, in: Olga Fejtová – Michaela Hrubá – Václav Ledvinka a kol., *Města ve středověku a raném novověku jako badatelské téma posledních dvou desetiletí*, [= *Documenta Pragensia*, sv. 32/2], Praha – Dolní Břežany 2013, s. 36–37, který také poukázal na vyšší hodnotu náročných objektů, jež se do ulic obracely dvěma fasádami, na něž bylo možno umístit patřičnou reprezentaci.

⁶²⁹ E. LEMINGER, *Havířský dům*, s. 71–72.

⁶³⁰ Doložen je příkladně objekt stojící proti náměťskému kostelu Panny Marie, jež v roce 1632 získali hutníci, V. POHANKA, *Organizace*, s. 45.

⁶³¹ E. LEMINGER, *Kutnohorští emigranti a jejich domy*, *Vlastivědný sborník východočeský* 4, 1929, s. 11–27.

Finance na koupi si starší opatřili od svého svatojakubského kaplana, kněze Václava, jenž jim půjčil celých 100 kop, jež havíři složili jako závdavek.⁶³² Nepřekvapuje proto, že roku 1520 se v městské knize nachází další zápis referující o úmluvě mezi představiteli pořádku a týmž knězem (tehdy již svatobarborským kaplanem), podle níž Václav postoupil starším 240 kop, za což se havíři zavázali postarat se o něj do konce jeho života a týdně mu vyplácet sumu 24 gr.⁶³³ Starší tedy přikročili ke koupi výstavného objektu, aniž by měli nastrádanou nějakou větší hotovost. Mohlo to ale být dáno i tím, že roku 1510 sami poskytli 200 kop mincmistru Žampachovi. Finanční možnosti pořádku tím každopádně nepřepjali a dům úspěšně (po 30 kopách ročně) doplatili. Záhy po opatření objektu přitom investovali další neupřesněnou, ale jistě nemalou sumu do vypravení okázalé hostiny,⁶³⁴ k níž pozvali „*mincmeistra a některé okolní pány a z rytířstva, též pány šepmistry*“.⁶³⁵ Zakoupení domu tak havířům poskytlo další možnost, jak se blýsknout v očích veřejnosti a překročit alespoň nakrátko stavovské hranice. Prestiž domu zvýšil v roce 1568 na přechodnou dobu i příjezd nejvyšších zemských úředníků, kteří do Kutné Hory přesídlili před v Praze propuknuvším morem. Císařští místodržící si totiž za svou prozatímní rezidenci zvolili právě havířský dům.⁶³⁶ Jen o tři roky dříve přitáhl objekt pozornost kutnohorské veřejnosti, když si několik italských šarlatánů pronajalo na týden (za značnou sumu 30 gr.) velikou světnici, v níž se havíři scházeli k poradám, a vystavovali v ní kůži „*z saně*“.⁶³⁷

V rozlehlém objektu – zabírajícím celý uliční blok, a otevírajícím se proto na opačném konci průčelím do Masného trhu – byly soustředěny také všechny stěžejní spolkové cennosti (archív, truhla s privilegii, pečeti a pokladnicí, korouhve, zbroj), přestože se nejednalo o jediný dům v držení asociace. Nečetné zmínky totiž dokládají, že korporace vlastnila další dva menší objekty. První havířům připadl patrně v roce 1543 jakožto kompenzace za dluh ve výši téměř 48 kop, jež zůstal pořádku dlužen jeho někdejší starší Václav Poklupek. Tento objekt byl však záhy zase prodán.⁶³⁸ Druhý dům (řеченý Skalka), stojící nedaleko kostela sv. Jakuba se v držení instituce vyskytl v roce 1566.⁶³⁹ O tři roky později byl na rok pronajat

⁶³² SOkA KH, AM KH – kn. č. 10, fol. 61v. Zápis je mřežovaný.

⁶³³ Tamtéž, fol. 192r.

⁶³⁴ Významné jedince si havíři touto cestou neváhali předcházet i později, jak dokládá zápis v *Paměti I*, s. 100.

⁶³⁵ Tamtéž s. 119. Pro tuto příležitost bylo nepochybně připraveno speciální menu, na němž jistě vedle různých druhů kvalitního vína nechybělo ani exotické ovoce. Později, v půli 16. století byly při významných svátcích, zejména o Božím těle, vcelku běžně servírovány citróny, fíky a pomeranče (SOkA KH, PH KH, inv. č. 179, kart. 11). Reprezentaci pořádku prostřednictvím pokrmů proto rovněž nelze podceňovat.

⁶³⁶ SOkA KH, PH KH, inv. č. 2, fol. 237v: „*sešli se p[áni] starší... k Pišovuom, nebo nemohli do domu, protože Jich M[ilos]ti páni páni místodržící... v domě majíc všecky svý věci, sedati ráčili toho času*“.

⁶³⁷ Tamtéž, fol. 113v.

⁶³⁸ A. KŘEPELKOVÁ, *Havířský pořádek*, s. 59, uvádí, že se tak stalo roku 1546, což se zdá být oprávněné.

⁶³⁹ SOkA KH, PH KH, inv. č. 111, fol. 13r.

členovi pořádku Říhovi Koštofalovi,⁶⁴⁰ po němž jej obýval starší Jan Překážka.⁶⁴¹ I tento objekt ale byl po několika letech bezpochyby zpeněžen.

Do havířského domu se však nekoncentroval pouze život společenství – starší totiž využívali členitý objekt i k vylepšení příjmové stránky rozpočtu asociace a volné prostory pronajímali. V části přízemí se tak nacházely řemeslnické dílny, v patře zase zbylo místo pro několik nájemních pokojů.⁶⁴² V roce 1535 byla navíc do domu zavedena voda a havířům nadto bylo – jako jediné městské korporaci – umožněno zřídit v domě pivovar s výčepem.⁶⁴³

12.2 Vlastnictví svobodného deskového statku

Mimořádně prestižní záležitostí bylo rovněž pořízení deskového statku. Již roku 1511 – tedy v době nadstandardních výnosů dolování – si pořádek vymohl díky svým konexím u královského dvora (které lze v této době ztotožnit zejména s nejvyšším kancléřem Ladislavem ze Šternberka na Bechyni) privilegium poříditi si zemsko-deskové statky až do výše pěti tisíc kop grošů.⁶⁴⁴ Oprávnění však dlouho zůstávalo nevyužito. Byl to patrně až rapidní růst inflace spolu s vypuknutím těžební krize v půli 30. let 16. věku, jenž představitele korporace přiměl pokusit se najít nový zdroj příjmů a ochrany majetku. Přibližně v téže době starší zakoupili za 525 kop českých grošů ves Čepí, kterou získali od Zdislava Dobřenského z Dobřenic.⁶⁴⁵

Transakce přitom od počátku měla jak ekonomické, tak reprezentační důvody. Zisk svobodného majetku totiž pořádek posunul do společnosti mincířsko-pregéřské komunity, jež se již několik let pyšnila vlastnictvím drobnějších zpupných statků v předpolí Kutné Hory.⁶⁴⁶ Havíři dokonce pořízením celé vsi zastínili i mincovní producenty, a zvýraznili tak opět vlastní distanci od zbylých městských asociací. Nevýhodu operace ovšem od počátku představovala vzdálenost statku ležícího v těsném sousedství pardubického panství. Čepští sedláci, jimž byli havířští starší vrchností, přinášeli pokladně pořádku vedle téměř 25 kop grošů ročního platu také řadu naturálních benefitů (obilí, ryb, slepic, vajec či másla).⁶⁴⁷ Z hlediska prestiže instituce však ještě vyšší přidanou hodnotu měly chvíle, kdy pro své

⁶⁴⁰ Tamtéž, inv. č. 2, fol. 149v.

⁶⁴¹ SOKA KH, Fiala Jan, inv. č. 387, kart. 18.

⁶⁴² Tamtéž; E. LEMINGER, *Havířský dům*, s. 71–72.

⁶⁴³ *Paměti I*, s. 95. Konšelé si ovšem vymínili, že v případě, že by odběr pivovaru příliš snížil stav vody, čímž by byla ohrožena požární ochrana, mohou svůj souhlas zase vzít zpět, SOKA KH, AM KH – kn. č. 13, fol. 162r–163v.

⁶⁴⁴ SOKA KH, AMK, inv. č. 28, pag. 82.

⁶⁴⁵ *Desky zemské I/2*, s. 84, č. 219. K datování koupě M. ČAPSKÝ, *Příběh polabské vsi. Čepí a jeho obyvatelé do konce 17. století*, Dolní Břežany 2025, v tisku. Za možnost seznámit se s předstihem s rukopisem textu tímto autorovi děkuji.

⁶⁴⁶ E. LEMINGER, *Královská mincovna*, s. 254–257.

⁶⁴⁷ A. KŘEPELKOVÁ, *Havířský pořádek*, s. 60.

„pány“ poddaní vypravili kočár, který je měl dovézt k zasedání purkrechtního soudu.⁶⁴⁸ Totéž platí o každodenní komunikaci svázané s řešením starostí a problémů poddaných, díky níž se havířští starší stávali partnery šlechtických vrchností či úředníků státní správy. Vstupovali tak do styku se stavovsky vyšším prostředím, a budovali tak vlastní renomé. Rubem těchto aktivit však byl růst výdajů na adekvátní komunikační aparát.

Čepí nepředstavovalo jediný deskový statek havířů. Pokud vlastnictví vesnice přineslo pořádku nějaký ekonomický benefit, pak výlučně v éře před výbuchem třicetileté války. Po ní se saldo pokladny razantně zhoršilo a asociace se propadala do dluhové spirály. Starší se pokusili z ošidné situace proinvestovat – v roce 1667 zakoupili za 4500 zlatých statek Vysoké Veselí (poblíž Přelouče) a patrně v 80. letech 17. věku pak ještě hospodářský dvůr ležící před stejným městem.⁶⁴⁹ Jen o desetiletí později však byli nuceni ustoupit tlaku královské komory a všechn nemovitý majetek jí (roku 1694) prodat.⁶⁵⁰

12.3 Vlastnictví dolových podílů

Bylo by s podivem, kdyby instituce nedržela své podíly v řadě kutnohorských dolů. Týkalo se to jak ikonických děl na stříbrných pásmech,⁶⁵¹ tak méně proslulých kaňkovských jam, z nichž však očividně pořádku plynuly nemalé příjmy. Havíři tu pochopitelně využívali svého insiderského postavení, a byli proto schopni dostat se včas k hodnotným tálům. Jejich vědomostí přirozeně využívali konšelé a horní úředníci, mělo-li být pracovníky osazeno nové místo nebo z několika čelob zvolena to nejnadějnější.⁶⁵² Z hlediska reprezentace společnosti nás však paradoxně zajímá spíše doba prudkého poklesu výnosů těžby. Tehdy totiž obvykle docházelo k houfnému úprku investorů jinam. Ten, kdo své podíly dál držel, platil cupusy (tj. doplatky na provoz ztrátových dolů) a důl neopustil, získával uvnitř kutnohorské society jistý kredit. Důvod byl nasnadě: být těžařem ve chvíli, kdy Bůh nadělil a investor jen sklízí plody, bylo snadné. Zkouška víry, trpělivosti, ale i nesobeckosti přicházela v okamžiku, kdy se držba tálů rovnala pravidelnému dotování pasivního díla.

Již dříve byla uvedena obrana horního hofmistra Michala z Vrchovišť proti nařčením havířů v roce 1494, jež se opírala o zdůrazňování jeho role coby předního investora. Zdánlivě ne zcela související strategie vycházela právě z výše nastíněné logiky. Michal se stylizoval do

⁶⁴⁸ Zcela přesně to vystihl M. ČAPSKÝ, *Příběh*, v tisku.

⁶⁴⁹ SOkA KH, PH KH, inv. č. 106–108, kart. 5.

⁶⁵⁰ M. ČAPSKÝ, *Příběh*, v tisku, upozornil i na malé robotní zatížení čepských sedláků, jež komorní úředníci neviděli rádi, neboť nastavovalo zrcadlo jejich režijnímu hospodaření. Tato skutečnost jistě byla jednou z příčin výkupu Čepí právě erárem. Existoval tu totiž současně velký prostor pro využití poddanské práce.

⁶⁵¹ A. KŘEPELKOVÁ, *Havířský pořádek*, s. 57–58.

⁶⁵² SOkA KH, PH KH, inv. č. 18, kart. 1; Tamtéž, inv. č. 1, fol. 5r. Literárně tuto skutečnost poupravil barokní kronikář Kořínek, *Staré paměti*, s. 198–199.

pozice těžaře, který pouze nesklízí, ale který také už do dolů (a tím pádem i do rozvoje celé obce) nemálo vložil. Svou představu o zásluhách na stavu dolování prezentovali také zástupci minciřsko-pregéřské komunity v listu z roku 1520 zaslaném konšelům, v němž se označili za první investory revíru po králi.⁶⁵³ Disponujeme podobnými výroky i v případě havířů? Jistěže. Korporace však pracovala s poněkud odlišnou taktikou. Nestavěla totiž na odiv množství prostředků vložených do těžby, nýbrž akcentovala odlišné hodnoty. V roce 1540 se uvnitř pořádku řešila otázka, zda si ponechat podíly v kaňkovském dole Šafary, na jehož ztrátový provoz docházely finance. Při interní diskuzi se proto řešilo, zda neupustit od tálů, od nichž tehdy dávali ruce pryč movití těžaři včetně šepmistra Mikuláše z Práchnan. Přidaní starší to odmítli s poukazem na značné zisky, které pořádku po dlouhá léta z dolu plynuly. Stejně podstatné se jim ale jevilo i to, aby se o společenství nešířily řeči, že se kvapně vzdalo prodělečných podílů.⁶⁵⁴ Havíři se tudíž snažili vystupovat jako ve víře v božské nadělení pevní, vytrvalí a trpěliví investoři. Jejich cílem, vedle žádoucí reprezentace celé korporace, současně bylo přesvědčit obec o smysluplnosti dalších nákladů do upadající a nerentabilní těžby, a to vlastním příkladem. Snaha o zajištění dostatku pracovních možností jejich druhům a přitáhnutí zájmu těžařů taktéž podnítila starší obojích hor k tomu, že si roku 1550 nechali udělit propůjčku na celé Kavčí hory v jižní části distriktu.⁶⁵⁵

12.4 Havířské klenoty a cenné movitosti

Inventáře havířského majetku se dochovaly až ze 17. věku, přestože víme, že nejstarší soupis byl pořízen již v roce 1562.⁶⁵⁶ Vyplývá z nich, že před vypuknutím třicetileté války asociace vlastnila řadu stříbrných kalichů (některé z nich navíc pozlacené), koflíků a zejména více než dvě desítky stříbrných ptačích erbů, jejichž část byla rovněž pozlacená.⁶⁵⁷ Hodnotu těchto památek ještě zvýrazňoval sociální status řady dárců rekrutujících se z řad urozených. Mimo tyto roztavitelné a zmincovatelné cennosti, jejichž nemalý díl vsutku dlouhé válečné

⁶⁵³ E. LEMINGER, *Královská mincovna*, s. 253.

⁶⁵⁴ SOKA KH, PH KH, inv. č. 1: „*kdy[by] tak lechce ráčili od to[h]o upustiti, mohlo by rčeno býti: „Hle, jak oni lehce od nákladů upouštějí.“ Aby radši to mlu[ve]no bylo: „Hle, všickni upouštějí a páni havěři neupouštějí.“ A tak z mnohých příčin a majíc naději ku pá[n]u bohu, aby upuště[n]o nebylo“.*

⁶⁵⁵ SOKA KH, HMF, kart. 149 (*Protokoly horního úřadu 1545–1554*), fol. 238: „*po[něva]dž na te[n]to čas havěři mnozí živnosti nemají a na jiné hory se strojí a někteří odešli a nemohouci se dočkati, aby páni šefmistři jaký začátek učinili, a naše tovaryšstvo... hyne... žádají, aby jim ty Kavčí hory p[ro]půjčeny byly... a budou-li chtíti páni šefmistři díl táluov míti, že od to[h]o nejsou“.*

⁶⁵⁶ SOKA KH, PH KH, inv. č. 34, kart. 2.

⁶⁵⁷ S chybou v dataci a místy i ve čtení zápisu otiskl nejstarší exemplář z roku 1617, P. M. VESELSKÝ, *Klenoty někdejšího pořádku havířského v Hoře Kutné*, PA 11, 1879, č. 6, s. 283–284.

údobí nepřechal,⁶⁵⁸ držela instituce množství běžného cínového či mosazného nádobí, několik kusů sklenic, knih, zbroje, apod.

Mimořádné hodnoty proto vedle předmětů z cenných kovů dosahovala už jen zmíněná velická monstrance a dvě „*zlatohlavové korouhve, velikými perlami hustě krumplované*“, spolu se třemi obrazy „*z samých perel našité a onde i onde drahým kamením ozdobené*“.⁶⁵⁹ Zprávu kronikáře Jana Kořínka, který tyto památky popisuje, přičemž se odvolává nejen na svědectví písemností, jež prostudoval, ale i na vyprávění pamětníků, verifikuje starší stížnost havířů na počínání nejvyššího mincmistra Viléma z Vřesovic, jenž asociaci (stejně jako kaňkovské obci její iluminovaný pergamenový graduál)⁶⁶⁰ tato nevšední umělecká díla zabavil.⁶⁶¹

Dobře informovaný jezuitský historik přitom přiblížil i obsah hodnotných obrazů. Na prvním z nich se mělo nacházet Zvěstování Panně Marii, která byla – stejně jako archanděl Gabriel – kompletně vyvedena z perel. Druhá *tabule*, jak jsou obrazy označeny roku 1617,⁶⁶² znázorňovala Kristovo narození v Betlémě, na němž byl z perel dokonce i „*volček a oslíček*“, místo sena se v jesličkách nacházelo „*samorostlé stříbro*“⁶⁶³ a Josef pozorující Spasitele se pak měl opírat o stříbrnou hůl. Poslední zobrazení představovalo sv. Barboru i s jejím katem, v pozadí scény se údajně nalézal svatostánek, jehož silueta evokovala kutnohorský chrám téže svěťce.⁶⁶⁴ První dva náměty tak odkazovaly jednoznačně ke kultu Božího Těla,⁶⁶⁵ během něhož také byly obrazy i korouhve při procesí nošeny na žerdích.⁶⁶⁶ Reprezentovaly tudíž pořádek v průběhu jednoho z nejdůležitějších svátků reflektujících stávající sociální řád uvnitř pospolitosti.⁶⁶⁷ Havíři, doprovázení vlastními trubači,⁶⁶⁸ jejich prostřednictvím manifestovali před zraky celé komunity své možnosti.

Stejnému účelu sloužily i zmíněné korouhve, jež si nepochybně pořádek pořídil záhy po svém obnovení, byť nejstarší údaj o existujícím praporci pochází až z roku 1488, kdy se

⁶⁵⁸ E. LEMINGER, *Umělecké řemeslo v Kutné Hoře*, Praha 1926, s. 14–15, pozn. 40.

⁶⁵⁹ *Staré paměti*, s. 314.

⁶⁶⁰ J. ŠIMEK, *Kutná Hora*, s. 244–245.

⁶⁶¹ SOKA KH, PH KH, inv. č. 36, kart. 2: „*ráčil jest týž pan hrabě k nám dáti mluvíti, poněvadž v domě havířským některý klenoty jako též obrazy kranuplované perlami velice nákladný máme, abychme je... vydali... takové obrazy z domu havířského ze sklepu... vydati musili*“.

⁶⁶² SOKA KH, PH KH, inv. č. 34, kart. 2: „*Perlí na třech tabulích 56 v truhle železný*“.

⁶⁶³ *Staré paměti*, s. 314.

⁶⁶⁴ Podobnou apropiaci využila i kutnohorská rada, když na konci 17. věku nechala na oltární obraz znázorňující syny Zebedeovy vypořádat v pozadí výjevu vedutu města, E. LEMINGER, *Umělecké řemeslo*, s. 241–243; R. ŠIMŮNEK, *The Bohemian Town*, s. 30.

⁶⁶⁵ A. MUDRA, *Ecce panis*, s. 196.

⁶⁶⁶ *Staré paměti*, s. 314.

⁶⁶⁷ R. ŠIMŮNEK, *The Bohemian Town*, s. 14; T. BOROVSÝ, *Urban Commemorative*, s. 91–92.

⁶⁶⁸ Výdaje za hudbu se v kaňkovské knize objevují od počátku 16. století, SOKA KH, PHK, inv. č. 1, fol. 99v, 100v, 114r, 117r, 139v, ad. V dochovaných účtech kutnohorského pořádku se vyskytují od roku 1546, SOKA KH, PH KH, inv. č. 110, pag. 73.

kaňkovští starší rozhodli svou zašlou standartu nechat před posvícením opravit.⁶⁶⁹ O tři roky později se však – v naději na brzký příjezd panovníka do města – usnesli sesbírat prostředky a objednat nový, reprezentativnější kus.⁶⁷⁰ Práce na něm zjevně probíhaly v následujícím roce, kdy byl nakoupen taft (za čtyři kopy), hedvábí a kdy bylo za malování korouhve vyplaceno nejmenovanému umělci pět kop,⁶⁷¹ i během roku 1493, kdy se výlohy vyšplhaly na dalších šest kop.⁶⁷² Přesto bylo nutné již o rok později nový praporec (za více než kopy) vyspravit.⁶⁷³ Navzdory nemalému nákladu přikročila asociace přesně po deseti letech k pořízení zcela nové korouhve. Jednalo se patrně o ještě zdobnější kousek – jak naznačuje nákup taftu, kmentu, hedvábí a zlata – zamýšlený snad zejména k reprezentaci korporace o božítelových procesích. Spolu s opravou starší standarty totiž výdaje dosáhly 11 kop.⁶⁷⁴ Na počátku 16. století tudíž kaňkovská větev pořádku vlastnila dva bezpochyby důstojné praporce, nicméně v roce 1517–1518 v účtech opět narážíme na shromažďování financí „*na p[ra]porec*“.⁶⁷⁵

Nezanedbatelné náklady na pořízení a údržbu korouhví ukazují, o jak významný prvek reprezentace šlo. Netřeba pochybovat o tom, že kutnohorská část společenství v tomto směru nijak nezaostávala za tou předměstskou,⁶⁷⁶ třebaže se o její standartě nedějí žádné zmínky ani v průběhu konfliktu s městskými elitami, v nichž jinak korouhve hrály nezastupitelnou roli při organizování odporu a soustředování opozičníků.⁶⁷⁷ Není patrně náhoda, že kaňkovští starší investovali do oprav prakticky nové korouhve právě v letech, kdy se pořádek ocitl v konfliktu s radními a hofmistrem Michalem a kdy uvnitř celého revíru vládla napjatá atmosféra.⁶⁷⁸

⁶⁶⁹ SOkA KH, PHK, inv. č. 1, fol. 126r.

⁶⁷⁰ Tamtéž, fol. 188v.

⁶⁷¹ Tamtéž, fol. 131v.

⁶⁷² Tamtéž, fol. 132r.

⁶⁷³ Tamtéž, fol. 133r.

⁶⁷⁴ Tamtéž, fol. 101v.

⁶⁷⁵ Tamtéž, fol. 166r–168r.

⁶⁷⁶ Nejstarší doklad pochází z června roku 1567, SOkA KH, PH KH, inv. č. 111, fol. 22r: „*dáno od schovávání korouhví zlatohlavo[vý]ch a vystavovávní... 8 gr.*“.

⁶⁷⁷ J. HAEMERS, *Injury and remedy*, s. 144–146. Odebráním pečeti, korouhve a bubnů – tedy komunikačních médií typických pro nepokoje nižších sociálních vrstev – také byla podlomena mocenská pozice jáchymovských havířů po potlačení povstání v roce 1525, *Statuta horního města Jáchymova z roku 1526*, edd. L. Kubátová – Václav Vok Filip – Václav Bok, Praha 2012, s. 82–83.

⁶⁷⁸ SOkA KH, PHK, inv. č. 1, fol. 90r, 133r, 134r, 135r.

13 Reprezentace pořádku v průběhu urbánních ceremonií

13.1 Renovace městské rady a vedení městských korporací podle řádu ustaveného roku 1515

V květnu 1514 ocenil král Vladislav vydáním nového privilegia loajalitu kutnohorské obce, která se, jak zaznívá v arenze jeho písemnosti, proti němu nikdy nepostavila, naopak mu vždy zachovala věrnost. Součástí oprávnění byl vedle potvrzení soudní autonomie městské samosprávy (*plnost práva dokonalá tu u nich aby se konala*) také pasus týkající se renovace konšelů. Ti měli být napříště mincmistrem vybírání výhradně z osob, které za sebe odstupující radní ve formě soupisu kandidátů sami navrhli.⁶⁷⁹ Toto oprávnění přimělo reprezentaci města přikročit v následujícím roce ke kodifikaci nového závazného postupu renovace radního sboru a představitelů všech myslitelných městských úřadů a korporací.⁶⁸⁰ Obsáhlý předpis reguloval pořadí jednotlivých úkonů, upravoval role dílčích prvků kutnohorského mocenského pole, a je tudíž dokonalým výrazem kolektivních představ městské elity o sociálním řádu uvnitř obce.⁶⁸¹ Podívejme se proto, jaké místo v novém formátu ceremonie připadlo havířské asociaci.

První část instrukce se přirozeně týká obnovy konšelského sboru, jejíž datum určuje mincmistr, jehož rozhodnutí je komunitě sděleno kněžími z kazatelen. Ve stanovenou sobotu se aktéři setkají na radnici, kam dorazí také mincmistr. Šepmistři mu poděkují, že je v úřadu opatroval, načež ocení loajalitu široké obce. Následně primas odevzdá mincmistrovi klíče a pečeť. Ten projeví konšelům uznání za výkon svěřeného mandátu, poděkuje za jejich věrnost a propustí je z funkce. Nato králův zástupce nechá svého písaře vyhlásit složení nové rady, jejíž představitelé ihned zasedají do uvolněných lavic. Designovanému primasovi pak jsou po kolektivním vyřčení přísahy opět předány klíče a pečeť. Radní následně žádají mincmistra o opatrování v úřadu a obec o loajalitu, přičemž deklarují, že budou jednat v souladu s řádem. Mincmistr konšely nabádá k náležitému vedení města, načež poroučí komunitě, aby byla radě věrná. Tím jeho role končí a odchází z radnice. Šepmistři pak volí šestici obecních konšelů, kteří ihned složí slib poslušnosti radě. Jejich jména jsou posléze postoupena královi zástupci.

V sobotním odpolední ceremonie pokračuje obnovou vedení mincířsko-pregéřského uskupení, kterou však na Vlašském dvoře realizují úředníci mince, „*p[ři] tom páni* [radní]

⁶⁷⁹ CIM III, s. 1128–1131, č. 632.

⁶⁸⁰ SOkA KH, AM KH – kn. č. 10, fol. 2r–7v.

⁶⁸¹ R. ŠIMŮNEK, *The Bohemian Town*, s. 14; T. BOROVSÝ, *Urban Commemorative*, s. 91–92. Rovněž J. HRDLIČKA, *Otázky bez odpovědi aneb konsenzuální ticho při obnovách městských rad v raně novověkých Čechách*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*, [= Opera historica, sv. 12], České Budějovice 2007, s. 188–190.

*nebývají, neb k pánuo[m] závazek jich se nevztahuje“.*⁶⁸² Z hlediska pisatele a společenského řádu tedy bylo klíčové, že tato část obřadu musela následovat až po renovaci rady. Souběžně s děním v mincovně postupoval obřad i na radnici, kde se sešli noví konšelé, jež primas podle jejich kompetencí rozdělil do lavic. Dále určil, kdy, kdo a s kým bude ve dvojici vykonávat úřad šepmistra, načež zejména nováčky poučil o tom, jak se mají chovat (apeloval především na závazek mlčenlivosti a nestrannosti). Pak si konšelé rozdělili jednotlivé exekutivní úřady, byl zvolen správce špitálu, obecní hospodáři, správci zajišťující prodej soli (a výkon solního monopolu rady) a konečně desítky starších z obce, s nimiž rada konzultovala zejména otázky ekonomického charakteru.

V neděli ráno – po obnově nejvýznamnějších úřadů městské samosprávy – přicházela na řadu renovace rudokupeckých starších, již však vykonal mincmistr s hofmistrem i úředníky mince. Radní se tohoto úkonu účastnili jen tehdy, byli-li o to výslovně požádáni královským zástupcem. Po nich přišel čas havířů (obojích hor). Postup v zásadě přesně imitoval sobotní dění, měnilo se pouze obsazení aktérských rolí. Sdílené kompetence radních a mincmistra také havíře odsunuly až za rudokupce, jejichž vazba k nadřazené (panovnické) moci byla bezprostřednější. Zařazení havířů ihned za ně ovšem zároveň názorně demonstrovalo jejich distanci od zbylých městských korporací, které přišly na řadu až o týden později.

V případě havířů to totiž byla rada s mincmistrem, kdo byl v postavení autority, kdo udával termín aktu a kdo přijímal soupis havířských uchazečů o funkci. Předání *cedule* se přitom mělo odbýt v mincmistrově domě sousedícím s Vlašským dvorem (*p[ři]jdu ku pa[n]ju Minc[majst]ru do do[m]u*), a to navzdory faktu, že obsah spisu mincmistr vůbec neviděl. Ten byl postupován výhradně šepmistrům, královský zástupce celý úkon toliko pozoroval (*nebo podle starodávniho zápisu v knihách červených... pro pocti[vos]t pořádku to[h]o, pana Minc[majst]ra p[ři] sázení starších dožádali se*). Havířům tedy bylo vyhověno v tom, že se předání soupisu adeptů neodbývalo na radnici a že při celém obřadu obnovy jejich vedení byl přítomen i mincmistr, jenž ceremonii dodával většího lesku; konšelé však byli autoritou, která akt prováděla, což také městský písař neváhal patřičně akcentovat (*j[ež]to... prve sami páni šepmistři sadili, kdež p[ři] tom volení... z žádných úředníkuov horních, ani z mince [nebylo]*). Mimořádně zajímavý je i další postup. Po předání seznamu v mincmistrově domě se všichni participující přesunuli do veliké světnice havířského domu. Jejich průvod, v němž figurovali všichni klíčoví aktéři nejvyšších pater městské politiky, tedy prošel nejexponovanějšími částmi města široké veřejnosti na očích. Výběr starších se napříště neodbýval ve Vlašském

⁶⁸² SOkA KH, AM KH – kn. č. 10, fol. 3v.

dvoře, současně se však neodehrával ani na radnici. Společenství proto držba vlastního domu otevřela prostor k přijatelnému kompromisu. Radní byli bezpochyby spokojeni s tím, že se samotná volba nedála v královském objektu, ale v jednom z městských domů, nad nímž stále požívali vrchní pravomoc. Havíři se zase ocitli na domácí půdě a při obřadu navíc – byť jen pasivně – asistoval mincmistr. Stěžejní z jejich pohledu bylo zachování vazby ke králi i to, že se žádný ze sekvence úkonů spojených s výběrem vedení neuskutečnil na radnici.

V havířském domě mělo dojít na vzájemné děkování (lošští starší mincmistrovi za opatrování a tovaryšstvu za loajálnost; následně mincmistr a po něm šepmistři ocenili jejich úsilí), načež je královský úředník propustil z funkce. Radní (!) písař pak přečetl jména nových představitelů korporace, kteří se ihned ujali uprázdněných míst a požádali mincmistra a radu o záštitu ve všech věcech (včetně horních) a členy o věrnost a povolnost. Příkaz poslušnosti následně tovaryšstvu zopakoval i mincmistr. Pak si už slovo měli vzít konšelé připomínající nově zvoleným starším závazek dostavit se druhý den ráno (*i s těmi, ktož jsúc jme[nová]ni, nejsú p[ří]tomni*) na radnici vykonat přísahu.⁶⁸³

Předpis dále stanovil, že ještě týž den měla série kroků na radnici postupovat přísahou obecních starších, výběrem kostelníků ke všem záduším (a jejich poučením o řádném výkonu funkce) a dalších interních úradů souvisejících hlavně se správou městských důchodů. Posléze měl být volen nový rychtář. Příští sobotu pak byly renovovány předměstské samosprávy a o den později přicházela na řadu obnova cechovního vedení. Složitá procedura pokračovala týž den – týden po havířích – volbou starších nad hašplíři, trejvíři a šturcíři obojích hor (pro pořádek připomínám, že jejich výběr nebyl v době kontroverzí v 70. letech 15. století nutný, neboť tyto asociace ještě zůstávaly součástí jednotného havířského uskupení). Jejich menší význam přitom odhaluje nejen termín obnovy, ale hlavně personální skladba obnovitelů. Ceremonie se totiž sice odehrávala ve Vlašském dvoře v místnosti tzv. rejtůnku (v němž se scházeli k týdenním reportům týkajícím se těžby představitelé horního úřadu s dolovými písaři a zástupci těžářstev) – potvrzuje to zároveň, že havíři vnímali renovaci ve svém domě jako prestižní a zvýrazňující jejich jedinečnost, v opačném případě by byli trvali na sázení uvnitř mincovny –, ale odbývala se v gesci rady, přesněji řečeno mladšího šepmistra (nikoliv primase), několika konšelů a hofmistra, potažmo horních úředníků. Nově jmenovaní starší – zvolení bez přítomnosti obecnstva vtahovaného do dění – se pak na druhý den měli dostavit na radnici složit přísahu, která měla (až na drobný detail) stejné znění jako ta havířská. Při skládání závazku byl osobně přítomen i hofmistr (*poně[va]dž pa[n] hofmistr prvni místo p[ří]*

⁶⁸³ Tamtéž, fol. 4r–v.

*sázení drží, j[es]t i podobné, že p[ři] přísaze býti jmá, ač chce, a také že jsou dělníci k[rálovš]tí horní, k horní[m]u úřadu víc náleží, než kde jinde).*⁶⁸⁴

Víme-li, jak měl rozvleklý ceremoniál vypadat, pochopíme snadno rozhořčení městské elity, jež na stránkách svých pamětí zachytil k roku 1538 šepmistr Mikuláš z Práchnan. Letité potýkání konšelů se svárlivým mincmistrem Albrechtem z Gutštejna vyvrcholilo daného roku již zmíněnou změnou správního modelu kaňkovského předměstí (viz výše kap. 6) a rovněž frapantním porušením průběhu slavnostní obnovy,⁶⁸⁵ z níž mincmistr intenčně udělal frašku. Dával tím radním najevo, kdo je jeho zdáním uvnitř revíru pánem. Současně nás jeho jednání upozorňuje, že předpis nebyl pouhým cárem popsaného papíru, ale že byl skutečně používán a královský zástupce s ním tedy byl důvěrně obeznámen. Proto také záměrně učinil konšelem osobu, jejíž jméno nefigurovalo v soupise odstupujících radních. Následně Gutštejn odmítl renovovat radu, na místo toho přistoupil k volbě mincířsko-pregéřské, rudokupecké i havířské korporace, čímž konšelský sbor zostudil. Znechucený šepmistr si tehdy do svých zápisků jen lakonicky poznamenal, „*všecko zpátkem*“.⁶⁸⁶ Tento povzdech přesně vystihoval mincmistrův záměr, jímž komunikoval, že navzdory panovníkovým výzvám k oboustrannému smíru, klid nenastane, nebude-li po jeho. Reakce jinak věcného až střídavého kronikáře zároveň odhaluje, že dění okolo obnovy úřadů v roce 1538 (a o tři léta dříve) bylo zcela výjimečným „selháním“ ceremonie.

Komplikovaný a více stupňovitý mechanismus renovace akcentující nerovnosti mezi jednotlivými mocenskými aktéry kutnohorského pole tudíž petrifikoval a demonstroval vlivné postavení havířů v rámci celé pospolitosti. Osobitost pořádku přitom akcentovala specifická místa (mincmistrovský a havířský dům), v nichž se ceremonie odehrávala. Z toho důvodu také havíře nemuselo rmoutit, že konšelé nadále trvali na přijetí jejich přísahy na radnici.

13.2 Panovnické adventy a další významné návštěvy města

Kutná Hora se sice záhy propracovala mezi mimořádná města, jež se opakovaně těšila slavnostním královským vjezdům,⁶⁸⁷ nicméně prameny, jež se o nich zachovaly, jsou skoupé. Útržkovitá svědectví neposkytují pro pozdně středověkou dobu dostatek informací, které by

⁶⁸⁴ Tamtéž, fol. 5v.

⁶⁸⁵ K osobnosti hašteřivého západočeského šlechtice, který ve svém relativně dlouhém funkčním období dokázal kutnohorskou radu řádně potrápít, Jiří JÁNSKÝ, *Hroznatovci a páni z Gutštejna*, Domažlice 2009, s. 336–354. Spory se vyostřily na podzim 1535, kdy mincmistr poprvé narušil svým útočným vystupováním průběh celého aktu, *Paměti I*, s. 335–336.

⁶⁸⁶ Tamtéž, s. 98–100.

⁶⁸⁷ T. BOROVSKEÝ, *Svátky a slavnosti středověkého města*, in: *Slavnosti*, s. 390.

umožnily rekonstruovat průběh slavnosti.⁶⁸⁸ Přesto z nich vyplývají dvě zásadní skutečnosti. První spočívá ve významu práce pro charakter a sebe prezentaci celé komunity. Ne snad, že by příslušníci obce během vítání významných návštěv pracovali, to by bylo ve zřejmém rozporu s podstatou svátečního času.⁶⁸⁹ Předvádění zejména havířské práce však patřilo k samozřejmé součásti této festivity.⁶⁹⁰ S tím souvisí druhá poznámka: Zástupci havířů bývají – samozřejmě vedle šepmistrů – jedinou výslovně uvedenou (a tedy od masy obyvatel města odlišenou) částí uvítací delegace reprezentující kutnohorskou obec. Potvrzuje to i proslov havířských starších k zástupcům země („*Vítanie pá[nuo]v zemských*“) zapsaný roku 1540 do torzálně dochované knihy. Vyplývá z něj, že představitelům pořádku byl při této příležitosti poskytnut prostor pro krátkou promluvu a předání daru před vjezdem průvodu do městských bran.⁶⁹¹ Nepřekvapuje přitom, že obsahem projevu byla v době hluboké krize těžby prosba o podporu dolování, díky níž „*císařuo[m] a králuom... znamenité pohodlé se dalo i vsí zemi*“, přičemž havířský mluvčí pány ujišťoval, že neopustí-li „*obyvatelé koruny této*“ svůj klenot, „*ještě bohda k užitku přijíti mohau*“.⁶⁹²

Už roku 1471, nedlouho po volebním sněmu ve Vlašském dvoře, přijel na Kaňk (od Kolína, kde měl ležení) oddíl míšeňského vojska vévody Albrechta pozorovat mumraj kolem dolů. Blíže neupřesněným způsobem mělo dojít k zabití jednoho z důstojníků, načež se strhla mela, jejímž následkem byla řada mrtvých na obou stranách spolu s vypálením dolu Plimle.⁶⁹³ Lze předpokládat, že pozorování důlních aktivit stálo v roce 1523 za pěším výletem mladého krále Ludvíka (na něhož měla údajně dorážet volně se pasoucí kráva, již musel panovníkův doprovod zneškodnit)⁶⁹⁴ na Kaňk. Dvůr tehdy setrval několik dní ve městě a Jagellonec se asi rozhodl spatřit proslavený důlní provoz na vlastní oči. Explicitně to sice nezaznívá, avšak jiný důvod výšlapu na excentrické předměstí je sotva představitelný. Panovník byl i s královnou ubytován přímo ve Vlašském dvoře a je tedy pravděpodobné, že navštívil taktéž mincovní provoz a razírnu. Dary, jež dvoru byly předány, přitom podle svědectví kronikáře financovali nejen konšelé, ale i rudokupci a havíři obojích hor.⁶⁹⁵ Cestou do Prahy ke korunovaci zavítal do Kutné Hory v roce 1527 rovněž Ferdinand I. Návštěva dolů a hutí vyplnila i tentokrát

⁶⁸⁸ Ideální podobu adventu rekonstruovali nejuceleněji Robert ANTONÍN – T. BOROVSÝ, *Panovnické vjezdy na středověké Moravě*, Brno 2009, s. 13–22.

⁶⁸⁹ T. BOROVSÝ, *Svátky*, s. 371.

⁶⁹⁰ Zatímco jinde následovaly po slavnostním vjezdu hostiny, tancovačky či turnaje, Tamtéž, s. 392.

⁶⁹¹ SOkA KH, PH KH, inv. č. 1, fol. 4v.

⁶⁹² Tamtéž.

⁶⁹³ SOkA KH, AM KH – kn. č. 265, fol. 23v. V detailech odlišně *Staré letopisy české z rukopisu Křižovnického*, edd. František Šimek – Miloslav Kaňák, Praha 1959, s. 282.

⁶⁹⁴ *Paměti I*, s. 125.

⁶⁹⁵ Tamtéž, s. 124.

značnou část oněch tří dní, po které dvůr ve městě setrval. Totéž se (hned dvakrát) opakovalo o půlstoletí později, kdy navíc známe skladbu delegací vítajících nejprve arcivévodu Arnošta a posléze i samotného císaře Rudolfa. V obou případech v nich figurovali konšelé a havířští starší doprovázení nespecifikovaným zástupem osob.⁶⁹⁶

Snesené doklady tedy prozrazují, že se práce uvnitř kutnohorské obce netěšila zvláštní přízni náhodou. Stejně jako se její osobitá náplň stala opakovaně předmětem úcty, ba přímo sakralizace, totiž byla také prakticky předváděna vlivným návštěvníkům města. Zrcadlila se v tom jednak snaha naklonit si tyto osoby a učinit z nich lobisty za finanční zájmy města, ale rovněž osvojení sebe-obrazu „stříbrné“ komunity, jež se intencně reprezentovala jako město zhodnocující vlastní práci bohatství celé země, dotyčnými hosty. Ti totiž svým zájmem o spatření charakteristického zmatku panujícího kolem velkých děl či technických vymožeností přistupovali na reprezentaci šířenou městskými představiteli. Současně je jasné, proč se havíři dokázali prosadit do role jakéhosi emblému celé pospolitosti. Ve složitém řetězci úkonů byla jen jediná produkční fáze, ta jejich, spjatá se specifickým místem – podzemím. Tato na první pohled nebezpečnější okolnost havíře odlišovala od celé řady dalších dovednostně a technicky ještě umnějších výrobních operací (jakou představoval zejména hutní proces). Z toho důvodu se také prezentace havířské práce těšila takovému významu, že se uplatnila na hlavním vstupu do chrámu sv. Barbory. Jestliže práce žádající si obzvláštní know-how byla klíčem bohatství komunity, byla jeho předpokladem nebezpečná činnost havířů pod zemí. Právě o tuto prostou konstrukci se také opírala reprezentace havířské asociace, na niž kutnohorská pospolitost do značné míry přistoupila.

13.3 Střelba ku ptáku

Podobná situace jako v předešlé subkapitole panuje rovněž v případě střeleckých slavností, o nichž se také dochovala řada rozličných, avšak jen útržkovitých záznamů. Tato vcelku rutinní festivita nás na tomto místě zajímá především proto, že v kutnohorských poměrech to bylo právě havířské společenství, kdo zajišťoval organizaci události odehrávající se o svatodušním pondělí na předměstí před Kolínskou branou. Nejstarší údaj přitom pochází z roku 1479.⁶⁹⁷ Přibližný průběh slavnosti zrekonstruoval na základě roztržitých zpráv Josef Šimek, jenž odhalil několik zajímavých detailů. Z našeho pohledu je podstatné, že po pořízení domu, hrál objekt důležitou roli v úvodním ceremonielu. Odtud totiž na místo určené vycházel

⁶⁹⁶ J. ŠIMEK, *Kutná Hora*, s. 15–19.

⁶⁹⁷ Tamtéž, s. 143–144.

za zvuku trubek a bubnů slavnostní průvod, seřazený bezpochyby (stejně jako pořadí vlastních střelců) podle společenského postavení.⁶⁹⁸ Střílelo se na dřevěného ptáka na vysoké žerdi. Vítěz klání pak měl na své náklady zhotovit stříbrný erb, jež odevzdával na paměť vítězství pořádku.⁶⁹⁹ Tímto způsobem se do vlastnictví asociace dostaly více než dvě desítky výše zmíněných erbů.

Havířští starší pochopitelně museli o povolení pořádat slavnost žádat konšely. Ne vždy přitom s prosbou uspěli.⁷⁰⁰ V jiných letech, jako třeba v roce 1542 (tedy v době kulminující krize uvnitř revíru) na její organizování vůbec nedošlo, „*poněvadž na te[n] čas nedostatek při pořádku, aby na to nákladu činěno nebylo*“.⁷⁰¹ Zpravidla se však slavnost konala. To se pak havířští starší obraceli s pozvánkami do širšího okolí města na pestrou směsici adresátů, které zvali k účasti. Stejně jako v případě výkonu vrchnostenské správy tak oslovovali i stavovsky výše stojící příjemce a rozšiřovali tak prestiž pořádku. Jako její újmu naopak starší traktovali nevhodné chování svých druhů během festivity.⁷⁰² Přímo za pokus o její sabotáž pak pojímali taškařici výrobce terče Jana Šorny z roku 1568, jenž ptáka „*udělal z tvrdýho dřeva, takže ho uhazovali dosti dobře a nemohli ho sraziti, skrze což posměch pánuo[m] star[ší]m... se jest stal*“.⁷⁰³ Šorna se sice hájil tím, že se mu původní materiál zdál být příliš křehkým a tak raději zvolil robustnější variantu, přesto však byl potrestán vězením.

Organizováním populární slavnosti tak havíři dostávali příležitost prezentovat vlastní společenství před zraky široké komunity. Poněkud rozpustilejší ráz střelby, kvůli němuž starší nejednou čelili výtkám konšelů,⁷⁰⁴ prozrazuje, že festivity patřila k těm, jež měly karnevalový nádech.⁷⁰⁵ S gustem se jí proto účastnily i nižší společenské vrstvy, což havířům umožňovalo udržovat kontakt „se svými“.

⁶⁹⁸ Seznam erbů ve vlastnictví pořádku ukazuje, že se slavnosti účastnili i horní a mincovní úředníci, avšak masa účastníků náležela spíše k nižším společenským vrstvám, P. M. VESELSKÝ, *Klenoty*, s. 283.

⁶⁹⁹ J. ŠIMEK, *Kutná Hora*, s. 144–145. Ne vždy přitom bylo ve finančních možnostech vítěze této podmínce dostát. Stávalo se proto, že ho korporace musela založit – jako roku 1567 v případě štejgýře z dolu Hrušky Jana Jílovského – chtěla-li erb získat, SOKA KH, PH KH, inv. č. 2, fol. 132r: „*poněvadž ptáka luni srazil a má erb dáti udělati a to ku pořádku náleží, žádal, aby jemu k takové potřebě jeho půjčeno bylo 2 ss gr., že chce hned po hodech zase zanechávati za písařem každýho týhodne na ten dluh po 7,5 gr. až do tý sumy vyplnění*“.

⁷⁰⁰ Takový doklad pochází z roku 1553, J. ŠIMEK, *Kutná Hora*, s. 143.

⁷⁰¹ SOKA KH, PH KH, inv. č. 1, fol. 6v.

⁷⁰² Tamtéž, inv. č. 2, fol. 120r: „*poně[va]dž pak ste se bitvy u ptáka dopustili, sauce tovaryši pořádku, a páni star[ší] dožádavše se na páních šepmistřích, aby k střelbě povoliti rá[či]li sau, připovídali, že toho šetřiti budau a to vopatrovati, aby žádných různic při tom nebylo, a vy ste se toho nenáležitě, maje jiným toho hajiti, sami dopustili, protož vás v trestání berau... do šatlavy*“.

⁷⁰³ Tamtéž, fol. 141v–142r.

⁷⁰⁴ J. ŠIMEK, *Kutná Hora*, s. 143.

⁷⁰⁵ Čeněk ZÍBRT, *Veselé chvíle v životě lidu českého*, Praha 2006², s. 361–365.

13.4 Procesí

Pozemskou hierarchii panující uvnitř pospolitosti manifestovala rovněž četná procesí, do nichž se měšťané a zástupci rozličných korporací řadili při rozmanitých příležitostech.⁷⁰⁶ Výše již byla přiblížena exkluzivní dekorativnost havířských korouhví a obrazů či mimořádná velikost monstrance nošené patrně při výjimečných akcích na nosítkách.⁷⁰⁷ Díky vícečetnému opisu panovnického privilegia poskytnutého kutnohorskému řeznickému cechu víme i to, že představitelé havířů zaujímali v průvodech čelní místo bezprostředně za konšely.⁷⁰⁸ Podle dikce oprávnění – vystaveného králem Vladislavem v roce 1484 a potvrzeného roku 1558 císařem Ferdinandem I. – za nimi měli kráčet hutníci, mincíři a hašplíři, po kterých přišli na řadu právě řezníci. Další posloupnost, kterou obstarávali reprezentanti ostatních řemesel, není upřesněna, neboť smyslem písemnosti bylo řezníkům (stejně jako uvnitř pražského souměstí) garantovat přednost před jinými cechy. Privilegium tudíž odhaluje nejen prominentní pozici havířů, jež jim navíc náležela i při oslavách dalších církevních svátků spjatých s procesími či při vítání panovníka, ale upozorňuje nás současně na existenci sporu o přednost,⁷⁰⁹ jenž se odehrával v rámci cechovní sféry. Čelnou pozici horních korporací nikdo nezpochyboval.

Zároveň je zarážející, že ve výčtu asociací scházejí rudokupci. Je nepravděpodobné, že by se jejich představitelé skrývali pod označením hutníků, s nimiž sice sdíleli pořádek, avšak v podobných záležitostech vystupovali samostatně.⁷¹⁰ Nesouměřitelný byl totiž společenský status obou profesí. Zdá se proto, že císařská kancelář zohlednila při vydávání listiny aktuální stav věcí. Roku 1558 již rudokupectví provozovala jen hrstka živořících osob, jejichž činnost ostatně Ferdinand o rok později definitivně zakázal.⁷¹¹ Jejich někdejší elitní postavení uvnitř komunity tedy patrně stylizátor dokumentu přenesl na v roce 1558 už mnohem významnější hutníky. Oprávněnosti domněnky o aktualizaci údajů starého privilegia nahrává také odlišení hašplířů, jejichž instituce ještě v roce 1484 nebyla vydělena z jednotného havířského pořádku. Ostatně ani absence zmínky o eucharistickém procesí není náhodná. Po polovině 16. století už totiž zájem o jeho uskutečňování slábla. Potvrzují to účetní knihy pořádku, v nichž od té doby

⁷⁰⁶ R. DARNTON, *Velký masakr*, s. 103–106. Prizmatem cechovního prostředí F. FRANCESCHI, *The rituals*, s. 85–86; rovněž Sabine von HEUSINGER, *Die Zunft im Mittelalter. Zur Verflechtung von Politik, Wirtschaft und Gesellschaft in Straßburg*, Stuttgart 2009, s. 125–132. Pro domácí poměry T. BOROVSÝ, *Svátky*, s. 399–401; R. ŠIMŮNEK, *Český Krumlov*, s. 487.

⁷⁰⁷ Kutnohorská procesí na několika místech své knihy postihl A. MUDRA, *Ecce panis*, s. 87–90, 172–173, 195–198, 226.

⁷⁰⁸ SOKA KH, AM KH – AS, č. 1377, kart. 12.

⁷⁰⁹ Ke kategorizaci těchto sporů R. NOVOTNÝ, *Spory o přednost ve středověku a na počátku raného novověku*, in: M. Wihoda – M. Nodl (edd.) *Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku*, Brno 2008, s. 185–202.

⁷¹⁰ V. POHANKA, *Organizace*, s. 31–32.

⁷¹¹ *Paměti I*, s. 346.

scházejí někdejší výdaje spojené s nákladnými hostinami a muzikanty. V minulých dekádách, kdy se konávala, však havíři bezpochyby figurovali v průvodu poblíž centrální svátosti.⁷¹²

Navzdory převažující příslušnosti k nižším sociálním vrstvám tudíž kutnohorští havíři zaujímali v procesí či při slavnostním vítání významných návštěv jakožto asociace čelní místo hned za konšely. Znovu je tím dosvědčeno jejich vlivné mocenské postavení, v tomto případě (uvěříme-li dikci zřejmě poněkud aktualizovaného znění konfirmace privilegia Vladislava II. z roku 1484) dokonce před představiteli mincířů a pregérů. Jde o další potvrzení oné znakové funkce, jež se s havíři pojila.

⁷¹² Jiné uspořádání průvodu přiblížil třeba R. ŠIMŮNEK, *Český Krumlov*, s. 487.

14 Symbolická reprezentace pořádku

14.1 Havířská pečeť a znak

V roce 1514 vymohl asociaci opět nejvyšší kancléř Ladislav ze Šternberka na Bechyni u dvora privilegium, jež havířům dovolovalo pečetit jejich písemnosti prestižním červeným voskem. Písař kaňkovské rady Adam Grantz, jenž dávná oprávnění na přelomu 17. a 18. věku pročetl a zapsal do speciální pamětní knihy, přitom připsal dovětek, že tak vlivný aristokrat učinil „*maje přívětivost k tomu pořádku slavnému*“.⁷¹³ Havíři reagovali na získání povolení tím, že si ještě v téže roce nechali vyrobit nové stříbrné pečetidlo bez opisu, v jehož poli se nachází štít se dvěma kladívky přidržený po stranách dvojicí andělů. Pod štítem je navíc znázorněna drobná postava uvnitř skály máchající dvěma kladívky.⁷¹⁴ Vyobrazení pracujícího havíře tudíž proniklo i na pečetní typář.

Obrázek 7 – Stříbrné pečetidlo vyryté roku 1514. Foto: autor.

⁷¹³ SOkA KH, AMK, inv. č. 28, pag. 83.

⁷¹⁴ SOkA KH, PH KH, inv. č. 208. Na držáku přitom figuruje nápis: „*TITO PANI STARSSI BYLI NA TEN CZAS LETA PANIE 1514*“, následovaný na pečetní hraně jmény: „*IAN KVNASSEK, PAWEL, WIKTORIN, GIRZIK, NISEK, CZERNI WAWRA, GIRA*“.

Údaje kaňkovských účtů však ukazují, že zisk privilegia pouze dodatečně legalizoval již zaběhlou praxi. Už v roce 1489 v nich lze totiž narazit na položku: „*It[em] za vosk červený k pečetem 1 gr.*“,⁷¹⁵ který souvisí s předchozím záznamem o dvou vystavených listech. Stejný zápis pak nalezneme i v roce 1506.⁷¹⁶ Roku 1512 barva pořizovaného vosku není uvedena.⁷¹⁷ Jestliže kaňkovští starší používali v této době červený vosk, netřeba pochybovat, že tak činili i kutnohorští starší,⁷¹⁸ kteří asi následovali příklad konšelů. Ti začali tímto způsobem ověřovat své písemnosti nejpozději od 70. let 15. století,⁷¹⁹ aniž by se zachovalo královské oprávnění, jež by jim to povolovalo.⁷²⁰

Havíři představují jedinou z městských korporací, jíž se podobného privilegia podařilo dosáhnout. Neznamená to ale, jak vysvítá i z předchozích řádek, že by červený vosk nemohly užívat taktéž další asociace. Zachované doklady jsou ale výrazně mladší. Dokonce i v případě minciřsko-pregéřského uskupení disponujeme nejstarší takto ověřenou písemností až z roku 1542.⁷²¹ V předhusitské éře navíc obec výrobců mince používala přirozený vosk.⁷²² Uplatnění červené barvy nelze vyloučit ani v případě rudokupců, u nichž bohužel postrádáme potřebný listový materiál.⁷²³ Podobná je situace v rutinním cechovním prostředí, ve kterém ovšem není nutné s červenou barvou příliš počítat. Verifikace této hypotézy je ale extrémně složitá.

Kaňkovská větev společenství pečtila své listy na počátku 16. věku sekretem, v jehož poli jsou dvě zkřížená kladívka. O něco později pořizená větší pečeť pak nesla totožný obraz, jaký se později – po roce 1538, kdy se havíři stali dominantní silou předměstí – vyskytuje i ve znaku celé kaňkovské obce. Konkrétně jde o štít se dvěma zkříženými kladívky přidržívaný andělem, jenž je štítem zpola zastíněn.⁷²⁴ Totožný obraz se nachází ještě na pečeti kaňkovské samosprávy z roku 1637.⁷²⁵

V případě kutnohorské větve pořádku nevychází znak cele z vyobrazení znázorněného na pečetidle. Nejstarší zachycená podoba erbu pochází z roku 1471. Představuje jej dvojice zlatých kladívek na modrém poli kolčího štítu, která je hned dvakrát ke spatření na titulním

⁷¹⁵ SOkA KH, PHK, inv. č. 1, fol. 128r.

⁷¹⁶ Tamtéž, fol. 112r,

⁷¹⁷ Tamtéž, fol. 149v.

⁷¹⁸ Nejstarší dochovaný list pčetěný červeným voskem pochází z roku 1530. Eviduje jej A. KŘEPELKOVÁ, *Havířský pořádek*, s. 51.

⁷¹⁹ J. NUHLÍČEK, *O pečetích*, s. 192.

⁷²⁰ O snaze královských měst domoci se oprávnění užívat červeného vosku J. MACEK, *Jagellonský věk 3*, s. 36.

⁷²¹ SOkA KH, AM KH – AS, č. 851, kart. 8.

⁷²² E. LEMINGER, *Královská mincovna*, s. 215–219.

⁷²³ Na nedatovaném listu rudokupců městské radě, pocházejícím snad z roku 1538, pečeť chybí. Nevýrazné stopy po ní však naznačují užití červeného vosku, SOkA KH, AM KH – AS, č. 721/A, kart. 8.

⁷²⁴ A. KŘEPELKOVÁ, *Havířský pořádek*, s. 51.

⁷²⁵ SOkA KH, PH KH, inv. č. 30, kart. 1. Písemnost, jež dříve byla součástí aktové sbírky Horního a mincovního fondu, nese starší číslo 6995.

listu z dílny Valentina Noha.⁷²⁶ Týž vzhled (ale bez tinktur) má i znak figurující na vstupu do chrámu sv. Barbory, kde se však kladívka nacházejí na štítu jiného tvaru. Znak asociace byl tudíž minimalistický, přičemž odkazoval ke klíčovým pracovním nástrojům havířů, což bylo v prostředí podobných korporací obvyklé.

Obrázek 8 – Kaňkovský znak z roku 1545 ze sbírek Českého muzea stříbra v Kutné Hoře (př. č. 432/79).

Obrázek 9 – Haviřský erb. Vyobrazení z titulního listu Kutnohorského kancionálu.

⁷²⁶ NK ČR, sign. XXIII A 2, fol. 1r.

14.2 Havíři na městském znaku

Dalším potvrzením výše zmíněné znakové funkce havířů je jejich výskyt na městském znaku v roli štítonošů. Zatímco ve starší době erb nosiče neměl, v Bibli Martina z Tišnova z roku 1489 se objevuje dvojice havířů ve slavnostních perkytlích přidržujících štít,⁷²⁷ v jehož poli se pod císařskou korunou nachází zlatý kalich nesený orlem a lvem držícími současně havířská kladívka.⁷²⁸ Jestliže předhusitský městský znak refletoval primárně těsnou vazbu k panovníkovi,⁷²⁹ pak pohusitské dodatky vyjadřovaly spíše aropriaci nových identit. Kalich odrážel těsné přilnutí obce k utrakvismu.⁷³⁰ Nově přidání štítonoši zase spolu se staršími kladívky odkazovali jak k horní činnosti, tak přímo k havířům jako stěžejní městské korporaci (i k jejich tvrdé práci).

Obrázek 10 – Havíři v roli štítonošů městského znaku. Převzato z práce Jana VANĚČKOVÁ – Jaroslav VOBR – Josef KREMLA, *Faksimile Bible kutnohorské Martina z Tišnova*, Praha 2010, s. 24.

⁷²⁷ O přítomnosti havířů v téže roli v přibližně stejné době na městském znaku umístěném na osovém opěrném pilíři chrámu sv. Barbory již byla zmínka v kap. 9. Blíže k tomu M. OTTOVÁ, *Pod ochranou*, s. 66–68.

⁷²⁸ J. NUHLÍČEK, *O pečetích*, s. 189–190.

⁷²⁹ E. GRUBER, *Representing bonum commune*, s. 45–48.

⁷³⁰ Na příkladu Tábora K. HORNÍČKOVÁ, *Insiders' visions*, s. 131. Táž autorka přitom upozornila na fakt, že se kalich jako symbol utrakvismu na městských pečetích nevyskytuje často. Předpokládala proto, že souvisel spíše s ovládnutím města tábory, viz TÁŽ – M. ŠRONĚK (edd.), *Umění*, s. 199, což se mi nezdá být věrohodné. Město ostatně spadalo pod sdílenou táborsko-sirotčí správu.

Z hlediska časové souslednosti přitom výskyt havířů v symbolicky významné pozici nositelů znaku, spolu s poskytnutím prostoru pro reprezentaci pořádku nad severním vstupem do svatobarborského chrámu, připadá na dobu nedlouho po uzavření oboustranně přijatelného kompromisu mezi korporací a městskou radou, potažmo celou obcí. Tato okolnost prozrazuje, že mocenské postavení havířů uvnitř kutnohorské society tehdy bylo stejně akceptováno, jako navenek akcentováno. Jinak řečeno, pospolitost uznala roli havířů v kontextu jejího vnitřního fungování a současně se o ni městští intelektuálové pokusili opřít vlastní mocenský nárok na zemské úrovni. Aluze na pracovní morálku, z níž vyrůstá blahobyt Kutné Hory – předpoklad prosperity celé země – měla rozšířit všeobecně přijaté klišé o *zemském klenotu*.

Obrázek 11 – Kolorovaný městský erb dochovaný ve Vlašském dvoře a datovaný do období okolo roku 1490. Převzato ze stejné práce jako v předchozím případě (s. 32).

14.3 Odznak s vyobrazením pracujícího havíře

Zvláštní místo práce uvnitř kutnohorské společnosti odhaluje taktéž odznak s motivem kutajícího havíře, jehož původní smysl a funkci nejsme schopni spolehlivě určit.⁷³¹ Zajímavý je už sám fakt, že se světský námět vyskytuje na médiu spjatém obvykle s putováním na svatá

⁷³¹ Tomáš VELÍMSKÝ, *K nálezům středověkých poutních odznaků v českých zemích*, *Archeologia historica* 23, 1998, č. 1, s. 443. Vyobrazení následuje na s. 445.

místa. Odznak byl nesporně vyroben přímo v Kutné Hoře, přičemž slitina, z níž je zhotoven, sestává z přibližně 20% olova a 80% cínu. Stáří památky odhadovala Dagmar Stará na první polovinu 16. století.⁷³² Tomáš Velímský pak navrhol volnější datování do 14.–16. věku.⁷³³ V kontextu předcházejících řádek bych si ze dvou důvodů dovolil podpořit první z uvedených soudů. Vytvoření odznaku před posledním dvacetiletím 15. století totiž podle mého vylučuje výše popsané pozvolné prosazení havířů do role městského emblému. Druhým argumentem datování památky do přelomu 15. a 16. století pak je ikonografie motivu, která po mém soudu respektuje zobrazení pracujících havířů v kutnohorských modlitebních knihách. Pozice rukou třímajících kladívka se podobá několika postavám titulního listu Valentina Noha. Přikleknutí havíře z odznaku zase evokuje postavení dvou figur Kutnohorské iluminace. Nápadná je také podoba havíře s postavou kutající postavy zobrazené na pečeti pořádku vyryté roku 1514.

Obrázek 12 – Odznak s pracujícím havířem ze sbírek Českého muzea stříbra v Kutné Hoře (př. č. 24/81).

⁷³² Dagmar STARÁ, *K českým středověkým poutním odznakům*, ČNM – řada historická 157, 1988, č. 3–4, s. 142–146.

⁷³³ T. VELÍMSKÝ, *K nálezům*, s. 443.

15 Umělecká reprezentace havířů a jejich práce

15.1 Titulní list Kutnohorského kancionálu

Celostránkové zobrazení práce havířů z dílny Valentina Noha z Jindřichova Hradce stojí na počátku tradice malířského zachycení důlního provozu v Kutné Hoře.⁷³⁴ Již zde se přitom uplatňuje onen charakteristický řez terénem, jenž umožňuje pohled do podzemí,⁷³⁵ kde na pětičlité čeleb pracují vcelku jednotvárně pojatí havíři. Další čtyři jsou zachyceni při slézání na či vylézání z díla s rozžatými kahanci na hlavě. Tomuto výjevu tudíž malíř rovněž věnoval značný prostor. Zdá se, že šlo o jeden z úkonů, jenž byl ve vztahu k havířské práci shledáván za zvlášť symptomatický. Nejméně místa umělec poskytl pracovníkům transportujícím rudu a taktéž těm, kteří se zabývají jejím prvotním zpracováním (drcením, tříděním a propíráním) na povrchu.⁷³⁶ Zcela v souladu s dosud jednotně vystupující korporací, zaštiťující veškeré důlní dělnictvo, jsou všechny figury zobrazeny ve stejném odění. Přesto je akcent zřetelně položen na havíře, jejichž starší – zpodobnění v honosných šatech – v oddělené vyšší sféře přistupují k hornímu hofmistrovi Mikulášovi ze Skalice. Ten má v dlani hrst rudy, na níž primas (?) Psík ukazuje prstem. Druhou rukou hofmistr odkazuje k hromadě vytěžené rudy, jako by se tázal, zda na ni má obsah dlaně opravdu přisypat. Výjev pozoruje masa řadových členů asociace. Poselství této části malby – dokončené přesně v době, kdy havíři vstupovali do poslední fáze boje o prosazení své představy společenského uspořádání kutnohorské society – tedy znovu komunikuje nepostradatelnost havířů pro blahobyt města. Až pod tímto sdělením se nachází pracovní scéna, která ukazuje, že ona hromada rudy se z podzemí nevyneseme sama a současně odkazuje ke zdroji prostředků, s jejichž pomocí bylo pořízení chorální knihy financováno.

Umělec tedy záměrně zachytil pouze několik pracovních výjevů,⁷³⁷ neboť jeho cílem nebylo demonstrovat proces dobývání rudy, nýbrž oslavit podíl havířů na něm, což se shoduje s pořádkem v této době prosazovanou tezí, podle níž „*havéřské dielo j[es]t jako prvnějšíe na horách k užitku*“ krále a k „*obecnie[m]u dobru*“.⁷³⁸ Vědomě přitom zvýraznil roli havířů, kteří tehdy byli klíčovou silou uvnitř korporace. Zároveň se lze ztotožnit s názorem Jörga

⁷³⁴ J. KRÁSA, *Knížní malířství*, s. 406.

⁷³⁵ Toto řešení odlišuje kutnohorské malby od obdobných zobrazení pocházejících odjinud, jak si povšimli, M. STUDNIČKOVÁ – I. PURŠ, *Kutnohorská iluminace*, s. 113.

⁷³⁶ V. HUSA – J. PETRÁŇ – A. ŠUBRTOVÁ, *Homo faber*, komentář k obr. č. 149 za s. 171.

⁷³⁷ Na reduktivní znázornění pracovních úkonů upozornila E. HANDIAKOVÁ, *Život*, s. 198. Podobně omezeně vnímá scénu, v níž mu schází hlavně pracující hašplíři, K. E. FRITZSCH, *Die Kuttenger Bergbauminiaturen des Illuminators Mathaeus*. Ein Beitrag zu ihrer bergbaugeschichtlichen und volkskundlichen Interpretation, in: W. Fraenger (Hg.), *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde*, Bd. 6, Berlin 1960, s. 218.

⁷³⁸ SOkA KH, AM KH – kn. č. 7, fol. 232v.

Richtera, podle něhož celá kompozice zapadá do starší tradice zobrazení donátorů.⁷³⁹ Práce tu odkazuje ke zdroji financování daru, současně si pro ni však zadavatelé pokouší vyprosit boží přízeň.⁷⁴⁰ S tím souvisí otázka, k jakému účelu vlastně (nepochybně nákladná) kniha sloužila. Z hlediska reprezentace pořádku nemohl mít rukopis, chovaný patrně ve svatobarborské kapli, patriční komunikací dosah. Jeho poslání se tedy zřejmě obracelo dovnitř společenství a jeho smyslem bylo primárně utužení skupinové identity.⁷⁴¹

Obrázek 13 – Výřez z titulního listu z dílny Valentina Noha (NK ČR, sign. XXIII A 2, fol. 1r).

⁷³⁹ J. RICHTER, *Die Gradualhandschriften*, s. 195.

⁷⁴⁰ J. DIENSTBIER, *Prostor*, s. 317.

⁷⁴¹ R. ŠIMŮNEK, *The Bohemian town*, s. 29.

15.2 Pracovní scéna nad severním vstupem do chrámu sv. Barbory

Umístění pracovního výjevu nad vstup do hlavního reprezentačního chrámu městské obce činí z této mimořádné památky nejvýznamnější médium, jehož prostřednictvím havíři komunikovali svou představu o vlastní nepostradatelnosti. Již Michaela Ottová, jež ojedinělé sochařské dílo uvedla do literatury, upozornila na jeho ikonografickou spřízněnost s titulním listem Valentina Noha.⁷⁴² Nepřekvapuje tudíž opět reduktivní pojednání úkonů zachycujících výhradně práci havířů kutajících v podzemí. Hned pět ze šesti polí, uspořádaných do dvou etáží, obsahuje tento motiv. Na posledním výjevu pak spatřujeme postavu slézající do hlubin.

Exkluzivní prostor, jenž byl asociaci pro její reprezentaci poskytnut, přitom s ohledem na kontext celku výzdoby severního vstupu prozrazuje, že s jejím umístěním musela souhlasit celá obec jakožto stavitel chrámu. Jedná se tak spíše o sdílené poselství, v jehož rámci připadá zobrazení práce významné místo.⁷⁴³ K pracovnímu étosu se tu tudíž vztahuje celá komunita, jež tak současně odhaluje zdroj svého bohatství i úctu, jíž se práce těší, a pro niž je po světicích vyprošována ochrana.

Obrázek 14 – Kopie reliéfu havířů kutajících v podzemí vystavená v chrámu sv. Barbory. Foto: autor.

⁷⁴² M. OTTOVÁ, *Pod ochranou*, s. 54–55.

⁷⁴³ Jakým způsobem se silné postavení cechů uvnitř konkrétního politického pole promítlo do rozvoje cechovní ideologie orientované okolo kvalifikované práce a jaký to mělo vliv na podobu reprezentace tamních komunit, demonstroval, J. DUMOLYN, *“I thought*, s. 397–416.

15.3 Havířsko-hašplířská pavéza

Účel a použití a tím i charakter a početnost publika, které mohlo recipovat výzdobu na reprezentační pavéze, je nejasný. Malovaný štít, v jehož poli se nachází sv. Václav, nad nímž figuruje zlatý kalich, doprovázený po stranách postavami dvou hašplířů pracujících u rumpálu a dvojicí havířů nesoucích znak asociace, však skutečně objednal jednotný havířský cech,⁷⁴⁴ což bohužel příliš neupřesňuje dataci jeho vzniku, o němž panují rozdílné představy.⁷⁴⁵ Je sice pravděpodobné, že k pořízení pavézy došlo před rokem 1489, kdy se hašplíři osamostatnili, to však stávající poznatky nerozšiřuje. Zobrazení sv. Václava zato představuje další kamínek do pestré mozaiky projevů úcty, jimž se zemský patron uvnitř kutnohorské společnosti konce 15. století zjevně těšil.⁷⁴⁶

Obrázek 15 – Pavéza s vyobrazením sv. Václava je dnes součástí sbírek Národního muzea. Vyobrazení převzato z práce Evženie Šnajdrové (citováno v pozn. č. 745).

⁷⁴⁴ K. HORNÍČKOVÁ – M. ŠRONĚK (edd.), *Umění*, s. 204.

⁷⁴⁵ Milena Bartlová ji kladla do let 1480–1490, viz Tamtéž. Evženie ŠNAJDROVÁ, *Arma ofensiva et defensiva. Historické zbraně a zbroj ze sbírky Národního muzea*, Praha 2014, s. 50–51, datuje její zhotovení o dekádu dříve.

⁷⁴⁶ Doklady o tom snesla M. OTTOVÁ, *Pod ochranou*, s. 82–87.

15.4 Vyobrazení předání horních práv kutnohorské obci v soukromém rukopisu

Obrázek 16 – Vyobrazení z rukopisu horních práv uloženého dnes v Knihovně Národního muzea pod sign. I F 34 (fol. 1r). Převzato z práce Homo faber, obr. č. 180 (viz pozn. č. 748)

Poslední doklad oné znakové role havířů pochází z rukopisu horních práv, který vznikl kolem roku 1525 a později se našel ve vlastnictví Dačických z Heslova.⁷⁴⁷ Manuskript totiž

⁷⁴⁷ Jde o rukopis uložený dnes v KNM, sign. I F 34. Základní údaje o něm podal František Michálek BARTOŠ, *Soupis rukopisů Národního muzea v Praze*, sv. I, Praha 1926, s. 48, č. 226. Zabýval se jím také F. HOFFMANN, *Výbor kodikologických rozprav a studií*, Praha 2010, s. 37.

obsahuje přední pergamenový list, jenž má ráz frontispisu, na nějž nepřilíš dovedný umělec zobrazil akt předání psaného horního práva králem Václavem II. rodící se kutnohorské obci. Před majestátně ztvárněného panovníka sedícího na trůně předstupují zástupci horního revíru, jež reprezentuje primárně urburěř, přebírající od krále text normy, za nímž se však s drobným odstupem tlačí představitelé havířské korporace odění ve slavnostních perkytlích, jež nápadně připomínají šaty štítonošů městského znaku z Hašplířské kaple v chrámu sv. Barbory, a držící v rukách kousky rudy. Starší přitom následuje další skupinka havířů, kteří k nevšednímu aktu spěchají přímo ze šichty.⁷⁴⁸ Pod ústřední scénu pak malíř neumětelsky – opět prostřednictvím řezu terénem – zpodobnil pracovní výjevy, mezi nimiž nechybí kutající a slézající (či na čelbu sjíždějící) havíři, hašplíři dřoucí u rumpálu a přepravující rudu v kolečku a dokonce i trejvíři pohánějící koně. Chybí naopak zobrazení jakéhokoliv zpracování rudy na povrchu. Opět tedy narážíme – i v privátní zakázce – na jednoznačné akcentování prvotní fáze těžebního procesu a v jejím rámci pak na zvýraznění role havířů. Jsou to oni, kdo asistuje předání horního práva, nikoliv mnohem majetnější a z hlediska chodu revíru stejně důležití těžaři.

⁷⁴⁸ Úsměvného detailu zobrazujícího havíře sjíždějícího do hlubin dolu na „skluzavce“, který byl havíři opravdu využíván pro urychlení dopravy na čelbu, si povšimli, V. HUSA – J. PETRÁŇ – A. ŠUBRTOVÁ, *Homo faber*, obr. č. 180 následující za s. 171.

Závěr

Na předchozích stránkách jsem se pokusil ukázat, že po dlouhá léta budovaný a živený obraz havířů jako ubohých vykořisťovaných chudáků je záměrně jednostranný. Ne snad, že by nedocházelo k odírání jednotlivců mocnými a bohatými, nebo že by život havířů nebyl těžký, nelze však zároveň přehlížet, že se havíři v mnoha ohledech těšili uvnitř kutnohorské society respektovanému a vlivnému postavení. Nedosahovali ho sice namnoze díky vlastní majetnosti a významu, ale díky početnosti a solidaritě, s níž vystupovali. To ale nic nemění na faktu, že jako celek představovalo havířské společenství mocensky silného partnera, jehož mínění si nemohla dovolit ignorovat ani městská rada.

Právě na vztahu k ní lze také nejlépe demonstrovat markantní proměnu pozice havířů v rámci města. Zatímco v roce 1443, kdy byla korporace obnovena – její kořeny jsou velmi pravděpodobně starší – jako jeden z cechů, byli představitelé asociace nuceni hrát podle karet rozdaných šepmistry, pak o generaci později už byla iniciativa na jejich straně a radní se jí jen horko těžko bránili. Havíři přitom umně kombinovali různé formy politické komunikace, což v polovině 70. let 15. století vyústilo ve sjednání oboustranně uspokojivého kompromisu, jenž společenství garantoval významné postavení uvnitř městské společnosti. Havíři se dokázali vymanit z ryze cechovní sféry a přiřadili se – byť ne cele a dokonale – k institucím, jež stály pod přímým dohledem nejvyššího mincmistra. Jejich specifické místo vpůli mezi řemeslnými cechy a korporacemi spravovanými bez přičinění rady bezprostředně královským zástupcem pak bylo manifestováno zejména komunikačními prostředky užívajícími symbolických prvků: titulaturou asociace a jejího vedení a osobitým postupem obnovy starších.

Zisk a hlavně všeobecné akceptování mimořádného postavení havířů se naopak nijak zvlášť neodrazil v obsazích, jimiž se pořádek snažil ovlivňovat „veřejné mínění“. Přesto lze reprezentaci asociace v zásadě rozdělit do dvou fází. V první etapě, vymezené přibližně léty 1443–1480, kdy se havíři soustředili na získání adekvátní pozice uvnitř městského organismu, se jejich komunikace točila okolo zdůrazňování jejich nezastupitelné role v procesu dobývání rudy. Ve druhém stadiu, jehož počátek spadá do 80. let 15. věku, se akcent zásadně nezměnil. Havíři nadále prosazovali svou představu, podle níž byla předpokladem bohatství pospolitosti jejich náročná a nebezpečná práce v podzemí. Proměnil se však účel komunikace, která nově sloužila k udržování dosaženého postavení. Aby havíři obhájili jeho přiměřenost, zapojili do své propagandy explicitní znázornění pracovních výjevů. Díky respektovanému místu uvnitř kutnohorské society, jež na vyzdvižení pracovního étosu přistoupila a sama jej začala využívat při prosazování svých záměrů na zemské úrovni, jim přitom byl poskytnut i patřičný

prostor pro oslovení publika. Havíři se tak postupně stávali emblémem celé horní pospolitosti. Nastíněná proměna by byla stěží představitelná, kdyby souběžně nedocházelo k markantnímu těžebnímu boomu, jenž pořádku dodával stěžejní argument.

Nalezením konsensu s představiteli obce – impuls přitom vyšel jednoznačně zdola – taktéž utichá po desetiletí trvající konflikt mezi havíři a radními. Napříště již s nimi konšelé neměli větších obtíží, neboť konflikt probíhající v letech 1494–1496 vyrůstal z trochu jiných příčin. Naznačuje to, že soupeření skutečně vyvěralo z neuspokojivého postavení společnosti v rámci politického pole, o jehož přeuspořádání proto havíři – tehdy ještě jako rutinní městská korporace – usilovali. Ukazuje se tak, že stejně jako na interní rozhodování uvnitř asociace měli nezanedbatelný vliv řadoví členové, dokázali rovněž prostí příslušníci městské komunity usměrňovat rozhodování mocných. Restrukturalizace politického pole vedená zájmem havířů tudíž představuje názornou ukázkou efektivního tlaku vyvíjeného zdola, před nímž městská rada (navzdory vlastní mocenské převaze) nemohla dlouhodobě zavírat oči.

Výbuch nepokoju z let 1494–1496 představoval ojedinělou anomálii, z čehož vyplývá, že jejich příčinou zcela jistě nebyla proměna mocenského postavení asociace. Jejich motivací byl spíše hofmistrem organizovaný systém okrádání královského fisku a havířů. Rozsah této činnosti, s níž se havíři (pracující tehdy ještě zhusta „na sebe“, což s sebou neslo také prodej rudy ve vlastní režii) setkávali napřímo, také zapříčinil mohutnost odporu. Průběh konfliktu odhaluje, jak asi vypadalo vedení jejich protestu. Umně kombinované petiční aktivity střídaly neskrývaný tlak hlučícího davu doprovázený (především) symbolickým násilím. Srovnáme-li ojedinělou událost s cyklicky se opakujícími uhlířskými stávkami,⁷⁴⁹ je nasnadě, že havíři ke stížnostem neměli mnoho důvodů. Celkově je možné kutnohorský revír označit za překvapivě stabilní a klidný. Prozrazuje to nejen srovnání se saskými poměry,⁷⁵⁰ v nichž také docházelo k opakujícím se secesím pracovníků majících za cíl navýšení odměn a všeobecné zlepšení standardu, ale i zjevná neakceschopnost havířů ve zlomových momentech dění. Neexistovala tu očividně rebelantská „paměť“ a know-how. Nespokojenci totiž reagovali jen emotivně na křivdy, jež se jim (v jejich očích) daly, avšak nikdy intenčně a plánovitě.

Nepokoje z konce 15. století také nijak nepoznamenaly přední společenské postavení pořádku uvnitř města. Dokladem respektované pozice asociace je bezpochyby její role ve 30. a 40. letech 16. století, kdy se vlivem markantního úpadku těžby spojeného navíc s drahotným šokem prudce (byť jen přechodně) zhoršily životní podmínky. Tehdy to byli právě havíři, kdo v zájmu nižších sociálních vrstev vyvíjel na zástupce městské správy tlak mající za cíl udržení

⁷⁴⁹ V. HUSA, *Uhlířské tovaryšstvo*, s. 39–56.

⁷⁵⁰ U. SCHIRMER, *Das Erzgebirge*, s. 65–93.

spravedlivých cen a přiměřeného standardu.⁷⁵¹ Vzpomeneme-li na tomto místě ještě jednou v úvodu zmíněnou obhajobu reputace společenství vůči provokaci s odsouzením oděnými do perkytlí, jeví se urychlená reakce starších nejen jako obrana před atakem váženého postavení, ale také jako demonstrace vlastního mocenského postavení. Byl to sám mincmistr, kdo se měl v zájmu havířů přičinit o okamžitou nápravu situace.⁷⁵²

⁷⁵¹ Hájení důstojné životní úrovně náleželo uvnitř bohatých flanderských měst ke stěžejním úkolům cechů, jak doložil J. DUMOLYN, *I thought*, s. 399–403.

⁷⁵² Tato studie využila databázi Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2023062).

Summary

I have sought to demonstrate that the image of miners built up and sustained over many years as poor, exploited wretches, is deliberately one-sided. This is not to say that miners were not exploited or that their lives were not hard. Nevertheless, it should not be overlooked that, in many ways, miners enjoyed a respected and influential position within Kutná Hora's society. They did not achieve this position through wealth or personal power, but through their numbers and solidarity. This does not change the fact that the mining community as a whole represented a powerful partner whose opinions even the town council could not afford to ignore.

The relationship between the corporation and the councillors also illustrates a significant transformation in the power position of miners within the town. Whereas in 1443, when the corporation was re-established – though its origins probably go back further – as one of the guilds, the leaders of the association were compelled to play by the rules set by the councillors, a generation later; it was the miners who took the initiative. The deliberate pressure the corporation was able to exert resulted, by the mid-1470s, in a mutually satisfactory compromise which guaranteed the community a significant position within the urban society. The miners ceased to be an ordinary guild and became more like an association under the direct control of the supreme mint master. Their community occupied a specific position, as it was neither a traditional guild nor a corporation entirely emancipated from the supervision of the town council. This can also be seen in the unique titles used by the corporation and its leaders, as well as by the distinctive manner in which its leadership was renewed, which differed from standard guild practice.

The attainment and general acceptance of the miners' exceptional status was not, however, particularly reflected in the content through which the corporation sought to shape "public opinion". Nonetheless, the representation of the association can essentially be divided into two phases according to its purpose. In the first phase, roughly between 1443 and 1480, when the miners focused on securing an adequate position within the urban organism, their communication centred on emphasising their indispensable role in the ore extraction process. In the second stage, starting in the 1480s, this emphasis remained fundamentally unchanged. The miners continued to promote that the wealth of the community depended on their tough and dangerous work underground. What did change was the purpose of their communication, which now served to maintain the position they had achieved. In defending their status, the miners began deliberately to employ representations of their work. Thanks to their respected

role in Kutná Hora, they were given appropriate space to address the public. The miners thus gradually became an emblem of the entire mining community. This transformation would scarcely have been conceivable without the concurrent significant mining boom that gave the community its strongest argument.

The establishment of consensus with the municipal authorities – the impetus for which clearly originated from below – also marked the end of a decades-long conflict between miners and councillors. Thereafter, the councillors had no major difficulties with the miners, as the conflict that took place between 1494 and 1496 arose from somewhat different causes. This suggests that the earlier rivalry had indeed stemmed from the community's unsatisfactory position within the political arena, which the miners – then still an ordinary urban corporation – sought to reorganise. It is thus evident that just as ordinary members significantly influenced internal decisions within the association, so too could ordinary townspeople effectively influence the decisions of those in power.

The unrest at the end of the fifteenth century, which had entirely different causes, in no way, diminished the association's prominent social standing within the town. Proof of the association's respected position is undoubtedly its role in the 1530s and 1540s, when, owing to a marked decline in mining coupled with an inflationary wave, living conditions deteriorated sharply (albeit only temporarily). At that time, it was the miners who, in the interests of the lower social strata, exerted pressure on the municipal authorities to maintain fair prices and an appropriate standard of living. The mining community thus did not hesitate to make practical use of the position it had achieved and represented the popular classes of Kutná Hora's society at the high level of municipal politics.

Seznam obrázků

Obrázek 1 – Mapa kutnohorských dolových pásem	43
Obrázek 2 – Absolutní počet transakcí uzavřených mincířmi v 60. letech 15. století	46
Obrázek 3 – Pohusitská kutnohorská utrakvistická městská pečeť obsahující pod císařskou korunou kalich, pod nímž figurují havířská kladívka	89
Obrázek 4 – Výzdoba severního vstupu do chrámu sv. Barbory	99
Obrázek 5 – Výmalba hašplířské kaple s ústředním pracovním výjevem, dvojicí „úředníků“ a městským znakem	101
Obrázek 6 – Půdorys přízemí chrámu sv. Barbory se zvýrazněnou polohou havířské kaple	114
Obrázek 7 – Stříbrné pečetidlo kutnohorského havířského pořádku vyryté roku 1514	137
Obrázek 8 – Kaňkovský znak z roku 1545 ze sbírek Českého muzea stříbra v Kutné Hoře	139
Obrázek 9 – Havířský erb. Vyobrazení z titulního listu Kutnohorského kancionálu	139
Obrázek 10 – Havíři v roli štítonošů městského znaku	140
Obrázek 11 – Kolorovaný městský erb z konce 15. století dochovaný ve Vlašském dvoře	141
Obrázek 12 – Odznak s kutajícím havířem ze sbírek Českého muzea stříbra v Kutné Hoře	142
Obrázek 13 – Výřez z titulního listu z dílny Valentina Noha	144
Obrázek 14 – Reliéf havířů kutajících v podzemí z chrámu sv. Barbory	145
Obrázek 15 – Havířsko-hašplířská pavéza s vyobrazením sv. Václava	146
Obrázek 16 – Vyobrazení s předáním horních práv kutnohorské obci a pracovní scénou pocházející z rukopisu horních práv (okolo 1525)	147

Seznam zkratek

AČ – Archiv český čili staré písemné památky české i moravské

AM KH – Archiv města Kutná Hora

AMK – Archiv města Kaňk

AS – aktová sbírka

CHW – A cultural history of work in the early modern age

CIM – Codex juris municipalis regni Bohemiae

ČČH – Český časopis historický

ČL – Český lid

ČNM – Časopis Národního muzea

ČsČH – Československý časopis historický

fol. – folio

HMF – Horní a mincovní fond Kutná Hora

inv. č. – inventární číslo

kart. – karton

kn. č. – kniha číslo

KNM – Knihovna Národního muzea

NK ČR – Národní knihovna České republiky

NS – Numismatický sborník

PA – Památky archeologické a místopisné

pag. – pagina

PH KH – Pořádek havířů Kutná Hora

PHK – Pořádek havířů Kaňk

př. č. – přírůstkové číslo

SAP – Sborník archivních prací

SMB – Studia mediaevalia Bohemica

SOkA KH – Státní okresní archiv Kutná Hora

SSH – Středočeský sborník historický

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

Nevydané

Knihovna Národního muzea v Praze

- rukopis uložený pod sign. I F 34 (*Sborník horních práv rodiny Dačických z Heslova*)
- rukopis uložený pod sign. IV E 28 (*Právní sborník Jana Trubače. Staré letopisy. Text K*)

Národní knihovna České republiky

- rukopis uložený pod sign. XXIII A 2 (*Kutnohorský graduál*)

Státní oblastní archiv v Třeboni

- Velkostatek Sedlec u Kutné Hory 1248–1948, inv. č. 11

Státní okresní archiv Kutná Hora

Archiv města Kaňk

- inv. č. 28 (*Kniha památná písaře Adama Grantze 1698–1702*)
- inv. č. 40 (*Kancelářská registra 1559–1578*)
- inv. č. 1232 (*Kniha obecních příjmů a vydání 1586–1633*)

Archiv města Kutná Hora – aktová sbírka

- č. 113/1–3, 114, kart. 1
- č. 273/1–3, 274, kart. 2
- č. 186, kart. 3
- č. 518/1, kart. 6
- č. 721/A, 743, 851, kart. 8
- č. 1377, kart. 12
- č. 2198/1, kart. 20
- č. 7668/5, kart. 65

Archiv města Kutná Hora – knihy

- č. 7 (*Registrum rubeum parvum 1462–1478*)
- č. 8 (*Registrum flaveum minus 1480–1494*)
- č. 9 (*Registrum flaveum maius 1495–1515*)
- č. 10 (*Liber memorabilium 1515–1527*)
- č. 11 (*Kniha radní 1529–1530*)

- č. 12 (*Kniha městské rady 1531–1534*)
- č. 13 (*Kniha městské rady 1535–1537*)
- č. 14 (*Kniha městské rady 1538–1541*)
- č. 265 (*Liber sententiarum 1467–1507*)
- č. 361 (*Liber hereditarum antiquus 1424–1501*)
- č. 362 (*Registrum hereditatum 1442–1478*)
- č. 363 (*Kniha trhová červená 1479–1514*)
- č. 403 (*Kniha kšaftů 1488–1544*)
- č. 800 (*Zádušní účty kostela Panny Marie na Náměti 1495–1563*)
- č. 1018 (*Účty kostela Nejsvětější Trojice z let 1692–1696*)

Fiala Jan. Osobní fond (1840) 1895–1953

- inv. č. 248, kart. 13 (*Havířský oltář v kostele sv. Jakuba*)
- inv. č. 387, kart. 18 (*Havířský dům*)
- inv. č. 395, kart. 18 (*Havířské pohřby*)

Horní a mincovní fond Kutná Hora – aktová sbírka

- č. 59–66, kart. 1

Horní a mincovní fond Kutná Hora – knihy

- kart. 149 (*Protokoly horního úřadu 1545–1554*)

Leminger Otakar, Ing. Osobní fond (1875–1929)

- inv. č. 49, kart. 5 (*Výpisky k dějinám Kutné Hory a jejího dolování 1278–1665*)
- inv. č. 79, kart. 11

Pořádek havířů Kaňk

- inv. č. 1 (*Kniha počtů a manuál havířského pořádku 1485–1524*)

Pořádek havířů Kutná Hora

- inv. č. 1 (*Manuál havířského pořádku 1538–1544*)
- inv. č. 2 (*Manuál havířského pořádku 1559–1583*)
- inv. č. 6 (*Kniha přijímání havířů a skládání zápisného 1717–1736*)
- inv. č. 11 (*Elench pořádkové registratury 1750*)
- inv. č. 18, kart. 1 (*Horní záležitosti [1550]–1679*)
- inv. č. 20, kart. 1 (*Jednání o navrácení tzv. koutů [1550]–[1600]*)
- inv. č. 23, kart. 1 (*Ochrana pořádkových výsad a pověstí 1583–1675*)

- inv. č. 30, kart. 1 (*Pořádkové dluhy a pohledávky 1567–1784*)
- inv. č. 34, kart. 2 (*Soupisy mobiliáře havířského pořádku 1617–1755*)
- inv. č. 43, kart. 3 (*Oltář v kostele sv. Jakuba 1658–1672*)
- inv. č. 48, kart. 3 (*Havířská bouře 1494*)
- inv. č. 62, kart. 4 (*Testamenty*)
- inv. č. 106, kart. 5 (*Jednání o koupi statku Vysoké Veselí 1666–1667*)
- inv. č. 107, kart. 5 (*Kupní smlouva 1667*)
- inv. č. 108, kart. 5 (*Žádost starších o povolení koupit dvůr ležící u Přelouče [1680]*)
- inv. č. 110 (*Kniha pořádkových příjmů a vydání 1544–1583*)
- inv. č. 111 (*Kniha pořádkových příjmů a vydání 1565–1569*)
- inv. č. 179, kart. 11 (*Pořádkové hostiny o svátku Božího Těla 1538–1547*)
- inv. č. 194, kart. 12 (*Služné vyplacené svatojakubským kaplanům 1566–1569*)
- inv. č. 195, kart. 12 (*Příspěvky na porřízení oltáře Božího Těla 1672*)
- inv. č. 208 (*Pečetidlo havířského pořádku 1514*)

Vydané

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sv. I, ed. František Palacký, Praha 1840.

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sv. II, ed. František Palacký, Praha 1842.

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sv. IV, ed. František Palacký, Praha 1846.

Codex diplomaticus Silesiae, Bd. 20. Schlesiens Bergbau und Hüttenwesen. Urkunden (1136–1528), Hg. Konrad Wutke, Breslau 1900.

Codex juris municipalis regni Bohemiae, sv. III. Privilegia královských měst venkovských z let 1420–1526, ed. Jaromír Čelakovský, Praha 1948.

Desky zemské Království českého, řada I. Kvaterny trhové, sv. 2. Kvatern trhový běžný červený od léta 1542–1543, ed. Anna Vavroušková, Praha 1935.

Fontes rerum Bohemicarum, sv. V, ed. Jaroslav Goll, Praha 1893.

Jan Kořínek, Staré paměti kutnohorské, edd. Alexandr Stich – Radek Lunga, Praha 2000.

Paměti Mikuláše Dačického z Heslova, sv. I–II, ed. Antonín Rezek, Praha 1878–1880.

Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae, sv. I, ed. Josephus Emler, Pragae 1870.

Staré letopisy české z rukopisu Křižovnického, edd. František Šimek – Miloslav Kaňák, Praha 1959.

Statuta horního města Jáchymova z roku 1526, edd. Ludmila Kubátová – Václav Vok Filip – Václav Bok, Praha 2012.

Umrisse einer Geschichte der böhmischen Bergwerke, sv. I/2, ed. Kaspar Sternberg, Prag 1837.

Literatura

ALTHOFF, Gerd, *Compositio. Wiederherstellung verletzter Ehre im Rahmen gütlicher Konfliktbeendigung*, in: Klaus Schreiner – Gerd Schwerhoff (Hgg.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Köln – Weimar – Wien 1995, s. 63–76.

ALTHOFF, Gerd, *Zur Bedeutung symbolischer Kommunikation für das Verständnis des Mittelalters*, *Frühmittelalterliche Studien* 31, 1997, s. 370–389.

ALTOVÁ, Blanka – POSPÍŠIL, Aleš, *Kutná Hora a umění*, in: Helena Štroblová – Blanka Altová (edd.), *Kutná Hora*, Praha 2000, s. 291–491.

ANTONÍN, Robert – BOROVSÝ, Tomáš, *Panovnické vjezdy na středověké Moravě*, Brno 2009.

ASRIH, Lena, *Untersuchung von Migration in der europäischen Bergbaugeschichte des Mittelalters und im Übergang zur Frühen Neuzeit – Einige Bemerkungen zu Herangehensweisen, Schriftquellen und zum Forschungsstand*, in: Christiane Hemker (Hg.), *Bergbau und Mobilität im Mittelalter [= ArchaeoMontan, Bd. 7]*, Dresden 2020, s. 35–43.

ASSMANN, Jan, *Kolektivní paměť a kulturní identita*, in: Alexander Kratochvíl (ed.), *Paměť a trauma pohledem humanitních věd. Komentovaná antologie teoretických textů*, Praha 2015, s. 50–61.

BAR, Přemysl, *Protihusitská propaganda v písemnostech Zikmunda Lucemburského. Definice – dochování – texty*, *Český časopis historický* 114, 2016, č. 3, s. 614–651.

BARTLOVÁ, Milena, *Reprezentace*, in: Tomáš Borovský – Jiří Hanuš – Milan Řepa (edd.), *Kultura jako téma a problém dějepisců*, Brno 2006, s. 63–70.

BARTOŠ, František Michálek, *Soupis rukopisů Národního musea v Praze, sv. I*, Praha 1926.

BARTOŠ, Martin, *Středověké dobývání v Kutné Hoře*, in: Karel Nováček (ed.), *Těžba a zpracování drahých kovů: sídelní a technologické aspekty [= Mediaevalia archaeologica, sv. 6]*, Praha – Brno – Plzeň 2004, s. 157–201.

BENEŠ, František, *Arciděkanský chrám sv. Jakuba na Horách Kutných*, *Památky archeologické a místopisné* 6, 1865, č. 6–8, s. 208–213, 263–269, 290–297.

BENEŠ, František, *Příspěvek k poznání finanční situace Jiřího Poděbradského v období česko-uherské války*, *Československý časopis historický* 12, 1964, č. 4, s. 568–573.

BEUTLER, Christian, *Bildwerke von der Gotik bis zum Rokoko*, in: Heinrich Winkelmann (Hg.), *Der Bergbau in der Kunst*, Essen 1958, s. 69–112.

BÍLEK, Jaroslav, *Kutnohorské dolování*, sv. 1. Grejfské žilné pásmo, Kutná Hora 2000.

BÍLEK, Jaroslav, *Kutnohorské dolování*, sv. 5. Staročeské žilné pásmo, Kutná Hora 2000.

BINGENER, Andreas – BARTELS, Christoph – FESSNER, Michael, *Die grosse Zeit des Silbers. Der Bergbau im deutschsprachigen Raum von der Mitte des 15. bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*, in: Christoph Bartels – Rainer Slotta (Hgg.), *Geschichte des deutschen Bergbaus, Bd. 1. Der alteuropäische Bergbau. Von den Anfängen bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts*, Münster 2012, s. 317–452.

BISINGEROVÁ, Marie – BISINGER, Zdeněk, *Kutnohorský manuál práva útrpného (smolná kniha) 1521–1571*, Kutná Hora 1987.

BLICKLE, Peter, *Communalism as a concept*, in: Troels Dahlerup (ed.), *New approaches to the history of late medieval and early modern Europe*, Copenhagen 2009, s. 60–75.

BOBKOVÁ, Lenka, *Hrady Karla IV. v Laufu a Tangermünde. Panovnická reprezentace vepsaná do kamene*, in: Martin Nodl – Petr Sommer – Eva Doležalová (edd.), *Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám*, Praha 2004, s. 141–157.

BOOCKMANN, Hartmut, *Die Stadt im späten Mittelalter*, München 1994³.

BOROVSKÝ, Tomáš, *Správa města a radní vrstva v předhusitské Kutné Hoře*, in: Petr Grulich (ed.), *Historie 1996. Celostátní studentská vědecká konference*, Hradec Králové 1997, s. 59–83.

BOROVSKÝ, Tomáš, *Kutná Hora 1437–1461*, *Časopis Národního muzea – řada historická* 167, 1998, č. 1–2, s. 17–36.

BOROVSKÝ, Tomáš – ANTONÍN MALANÍKOVÁ, Michaela, *Muži, ženy a jejich čest*, in: Libor Jan (ed.), *Dějiny Brna*, sv. 2. *Středověké město*, Brno 2013, s. 520–525.

BOROVSKÝ, Tomáš, *Obyvatelé města*, in: Libor Jan (ed.), *Dějiny Brna*, sv. 2. *Středověké město*, Brno 2013, s. 259–260.

BOROVSKÝ, Tomáš, *Svátky a slavnosti středověkého města*, in: Martin Nodl – František Šmahel (edd.), *Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku*, Praha 2014, s. 371–410.

BOROVSKÝ, Tomáš, *Urban commemorative festivities as representations and visualizations of town order*, in: Kateřina Horníčková (ed.), *Faces of community in central European towns. Images, symbols and performances, 1400–1700*, Lanham – Boulder – New York – London 2018, s. 91–111.

BOUBLÍK, Jan, *Měnové poměry doby poděbradské*, *Sborník Národního muzea v Praze – řada A – Historie* 60, 2006, č. 1–2, s. 1–59.

BOUBLÍK, Jan, *Příspěvek ke struktuře příjmů Jiřího z Poděbrad*, *Numismatické listy* 76, 2021, č. 1–4, s. 105–137.

BOUBLÍK, Jan, *Zlatá a stříbrná mince v peněžní praxi 14. až první poloviny 16. století*, in: Martin Musílek (ed.), *Ceny – mzdy – peníze. Ekonomické myšlení ve středověkých a raně novověkých městech*, Praha 2022, s. 185–203.

BRANIŠ, Josef, *Z paměti chudé obce*, Praha 1913.

BRÄUER, Helmut, *Zur Arbeitsauffassung am Beginn der frühen Neuzeit – Beobachtungen aus dem obersächsischen Raum*, in: Gerhard Jaritz – Käthe Sonnleitner (Hgg.), *Wert und Bewertung von Arbeit im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. Herwig Ebner zum 65. Geburtstag*, Graz 1995, s. 9–28.

BRODSKÝ, Pavel, *Katalog iluminovaných rukopisů Knihovny Národního muzea v Praze*, Praha 2000.

BURKHARDT, Julia, *Frictions and fictions of community: structures and representations of power in central Europe, c. 1350–1500*, *The medieval history journal* 19, 2016, č. 2, s. 191–228.

CASTELIN, Karel, *Česká drobná mince doby předhusitské a husitské 1300–1471*, Praha 1953.

CERMANOVÁ, Pavlína – SOUKUP, Pavel, *Valde notabilis in hominibus mutacio? Úvodní zamyšlení*, in: Pavlína Cermanová – Pavel Soukup (edd.), *Husitské re-formace. Proměna kulturního kódu v 15. století*, Praha 2019, s. 7–21.

CIHLÁŘ, Jan, *Příběh pražského groše. Stručný přehled historie a mincovnictví zemí Koruny české v době grošové (1300–1547)*, Praha 2020.

CROMBIE, Laura, *The Four Crowned Martyrs and saints Nazarius and Celsius. Craft guilds poems from fifteenth century Ghent as representations of guild and civic values*, *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* 68, 2014, s. 121–139.

CROMBIE, Laura, *Craft guild ideology and urban literature: the Four Crowned Martyrs and the Lives of Saints Nazarius and Celsus as told by the masons' guild of fifteenth-century Ghent*, *Urban History* 45, 2018, č. 3, s. 404–425.

ČAPSKÝ, Martin, *Město pod vládou kazatelů. Charizmatičtí náboženští vůdci ve střetu s městskou radou v pozdně středověkých českých korunních zemích*, Praha 2015.

ČAPSKÝ, Martin, *K postavení Vratislavi v českých korunních zemích v pozdním středověku*, *Český časopis historický* 115, 2017, č. 2, s. 346–383.

ČAPSKÝ, Martin, *Rezidence, stolice, rezidenční město. Příspěvek k reprezentaci Nového Města pražského v pozdním středověku*, *Mediaevalia historica Bohemica* 21, 2018, č. 2, s. 58–89.

ČAPSKÝ, Martin, „*Na pranýř jej namalovati dali*“. *Politická komunikace v pozdně středověké Jihlavě*, *Studia mediaevalia Bohemica* 11, 2019, č. 2, s. 213–257.

ČAPSKÝ, Martin a kol. *Reprezentace a praxe sociální kontroly v pozdně středověkých městech*, Dolní Břežany 2023.

ČAPSKÝ, Martin, *Příběh polabské vsi. Čepí a jeho obyvatelé do konce 17. století*, Dolní Břežany 2025, v tisku.

ČIHÁK, Václav (ed.), *Leopolda Čiháka Paměti královského horního města Jílového a jeho zlatých dolů*, Praha 1948.

ČORNEJ, Petr, *Velké dějiny zemí Koruny české*, sv. V. (1402–1437), Praha – Litomyšl 2000.

ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena, *Velké dějiny zemí Koruny české*, sv. VI. (1437–1526), Praha – Litomyšl 2007.

ČORNEJ, Petr, *Kočička, Kurvička, Kokot a Múdrá Hlavička aneb Staroměstští řezníci v husitské revoluci*, *Pražský sborník historický* 40, 2012, s. 7–129.

DARNTON, Robert, *Velký masakr koček a další epizody z francouzské kulturní historie*, Praha 2013.

DE MUNCK, Bert – DUMOLYN, Jan, *The political culture of work*, in: Bert De Munck – Thomas Max Safley (edd.), *A cultural history of work in the early modern age*, vol. 3 (1450–1650), London 2019, s. 145–158.

DE MUNCK, Bert – SAFLEY, Thomas Max, *Introduction*, in: Bert De Munck – Thomas Max Safley (edd.), *A cultural history of work in the early modern age*, vol. 3 (1450–1650), London 2019, s. 1–15.

- DIENSTBIER, Jan, *Prostor pro výtvarnou inovaci? Středověké nástěnné malby v městských farních kostelech v českých zemích*, in: Jan Hrdina – Kateřina Jišová (edd.), *Městský farní kostel v českých zemích ve středověku* [= Documenta Pragensia, Supplementa, sv. VI], Dolní Břežany 2015, s. 293–322.
- DILCHER, Gerhard, *Die genossenschaftliche Struktur von Gilden und Zünften*, in: Berent Schwineköper (Hg.), *Gilden und Zünfte. Kaufmännische und gewerbliche Genossenschaften im frühen und hohen Mittelalter*, Sigmaringen 1985, s. 71–111.
- DORCHY, Laure, *The so-called “guild collar of the master of the silversmiths of Ghent”. A unicum dedicated to silver ore mining and processing from Late Middle Ages*, in: Susanne Kubenz (Hg.), *ArchaeoMontan 2012*, Dresden 2013, s. 279–288.
- DRTIKOLOVÁ KAUPOVÁ, Sylva – FROLÍK, Jan – VELEMÍNSKÝ, Petr – VELÍMSKÝ, Filip – VYTLAČIL, Zdeněk – BRZOBOHATÁ, Hana, *První výsledky rekonstrukce stravy jedinců pohřbených u hřbitovního karneru Všech svatých v Kutné Hoře–Sedlci*, *Archeologické rozhledy* 75, 2023, č. 3, s. 233–252.
- DUMOLYN, Jan, *“Criers and shouters”. The discourse on radical urban rebels in late medieval Flanders*, *Journal of social history* 42, 2009, č. 1, s. 111–135.
- DUMOLYN, Jan, *Political communication and political power in the Middle Ages: a conceptual journey*, *Edad media: revista de historia* 13, 2012, s. 33–55.
- DUMOLYN, Jan, *“I thought of it at work, in Ostend”: urban artisan labour and guild ideology in the later medieval Low Countries*, *International review of social history* 62, 2017, s. 389–419.
- DUMOLYN, Jan, *Conclusion: urban revolts and communal politics in the Middle Ages*, in: Ben Eersels – Jelle Haemers (edd.), *Words and deeds: shaping urban politics from below in late medieval Europe*, Turnhout 2020, s. 213–224.
- DUMOLYN, Jan – RYCKBOSCH, Wouter – SPEECKE, Mathijs, *Did inequality produce medieval revolt? The material position and political agency of textile workers during the Flemish revolt of 1379–1385*, *Social history* 46, 2021, č. 4, s. 372–405.
- EERSELS, Ben, *The craft guilds are the city. Political participation in late medieval towns. Brabant and Liège (c. 1360–1500)*, disertační práce obhájená na Katholieke Universiteit Leuven, Leuven 2018.
- EERSELS, Ben – HAEMERS, Jelle, *Introduction: shaping urban politics from below. Citizen participation in late medieval Europe*, in: Ben Eersels – Jelle Haemers (edd.), *Words and deeds: shaping urban politics from below in late medieval Europe*, Turnhout 2020, s. 7–29.
- EHMER, Josef, *Work and workplaces*, in: Bert De Munck – Thomas Max Safley (edd.), *A cultural history of work in the early modern age, vol. 3 (1450–1650)*, London 2019, s. 67–87.
- EHMER, Josef, *Arbeitsdiskurse im deutschen Sprachraum des 15. und 16. Jahrhunderts*, *Historical social research, Supplement* 34, 2023, s. 316–335.
- FIALA, Jan, *Hodnověrnost zápisů v kronikách rodu Prácheňského a Dačických*, *Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české* 3, 1927, č. 4, s. 98–99.
- FIALA, Jan, *Opevňování Kutné Hory za krále Jiřího z Poděbrad a Vladislava Jagellovce*, *Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české* 10, 1940, č. 3–4, s. 73–88.

- FIALA, Jan, *Haviřský pořádek v Kutné Hoře*, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 11, 1941, č. 1, s. 1–24.
- FIALA, Jan, *Kutnohorští havíři aneb Krvavý soud. Vzpomínka k 90. výročí úmrtí Josefa Kajetána Tyla*, in: Druhá ročenka Spolku rodáků a přátel Kutné Hory, Praha 1948, s. 24–33.
- FIRNHABER-BAKER, Justine, *An introduction: medieval revolt in a context*, in: Justine Firnhaber-Baker – Dirk Schoenaers (edd.), *The Routledge history handbook of medieval revolt*, London 2017, s. 1–15.
- FRANCESCHI, Franco, *The rituals of the guilds: examples from Tuscan cities (thirteenth to sixteenth centuries)*, in: Samuel Cohn Jr. – Marcello Fantoni – Franco Franceschi – Fabrizio Ricciardelli (edd.), *Late medieval and early modern ritual. Studies in Italian urban culture*, Turnhout 2013, s. 65–92.
- FRITZSCH, Karl Ewald, *Die Kuttenger Bergbauminaturen des Illuminators Mathaeus. Ein Beitrag zu ihrer bergbaugeschichtlichen und volkskundlichen Interpretation*, in: Wilhelm Fraenger (Hg.), *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde*, Bd. 6, Berlin 1960, s. 213–228.
- FRITZSCH, Karl Ewald, *Der Bergmann in den Kuttenger Miniaturen des ausgehenden Mittelalters*, *Der Anschnitt* 19, 1967, č. 6, s. 4–40.
- GALASSO, Serena, *The threshold of the marketplace. Women's work and linen manufacturing in 15th and 16th century Florence*, *Mélanges de l'École française de Rome* 135, 2023, č. 1, s. 79–93.
- GARVER, Valerie L. (ed.), *A cultural history of work in the medieval age*, vol. 2 (800–1450), London 2019.
- GAUDEK, Tomáš, *Reprezentace objednavatelů českých iluminovaných rukopisů doby lucemburské*, in: Kateřina Kubínová – Klára Benešová (edd.), *Imago imagines*, sv. II. Výtvarné dílo a proměny jeho funkcí v českých zemích od 10. do první třetiny 16. století, Praha 2019, s. 400–425.
- GODELIER, Maurice, *Work and its representations: a research proposal*, *History workshop journal* 10, 1980, č. 1, s. 164–174.
- GOPPOLD, Uwe, *Politische Kommunikation in den Städten der Vormoderne. Zürich und Münster im Vergleich*, Köln 2007.
- GRAHAM, Barry H., *Bohemian scribes and illuminators in the Jagiellonian era (1471–1526)*, *Scriptorium* 54, 2000, č. 2, s. 319–341.
- GRAUS, František, *Mor, flagelanti a vraždění Židů. 14. století jako období krize*, Praha 2020.
- GRUBER, Elisabeth, *The city as commune*, in: Eirik Hovden – Christina Lutter – Walter Pohl (edd.), *Meanings of community across medieval Eurasia. Comparative approaches*, Leiden 2016, s. 97–124.
- GRUBER, Elisabeth, *Representing bonum commune in Austrian border-region towns. Seals, fortifications, and hospitals*, in: Kateřina Horníčková (ed.), *Faces of community in central European towns. Images, symbols and performances, 1400–1700*, Lanham – Boulder – New York – London 2018, s. 41–64.
- HAEMERS, Jelle, *Social memory and rebellion in Ghent*, *Social history* 36, 2011, č. 4, s. 443–463.

HAEMERS, Jelle, *Filthy and indecent words. Insults, defamation and urban politics in the Southern Low Countries, 1300–1550*, in: Jan Dumolyn – Jelle Haemers – Hipólito Rafael Oliva Herrer – Vincent Challet (edd.), *The voices of the people in late medieval Europe: communication and popular politics*, Turnhout 2014, s. 247–267.

HAEMERS, Jelle, *Governing and gathering about the common welfare of the town. The petitions of the craft guilds of Leuven, 1378*, in: Hipólito Rafael Oliva Herrer – Vincent Challet – Jan Dumolyn – María Antonia Carmona Ruiz (edd.), *La comunidad medieval como esfera pública*, Sevilla 2014, s. 153–172.

HAEMERS, Jelle, *Artisans and craft guilds in the medieval city*, in: Véronique Lambert – Peter Stabel (edd.), *Golden times: wealth and status in the Middle Ages in the Southern Low Countries*, Tiel 2016, s. 209–240.

HAEMERS, Jelle, *Injury and remedy. The language of contention in the Southern Low Countries, 13th–16th centuries*, in: Ben Eersels – Jelle Haemers (edd.), *Words and deeds: shaping urban politics from below in late medieval Europe*, Turnhout 2020, s. 141–161.

HANAWALT, Barbara A., *Introduction*, in: Barbara A. Hanawalt (ed.), *Women and work in preindustrial Europe*, Bloomington 1986, s. vii–xviii.

HANDIAKOVÁ, Eva, *Život kutnohorských havířů a jeho odraz v Titulním listu kancionálu Matouše iluminátora*, *Český lid* 43, 1956, č. 5, s. 196–203.

HÁSKOVÁ, Jarmila, *Obchod s kutnohorskou mědí v první třetině 16. století*, *Časopis Národního muzea – oddíl věd společenských* 130, 1961, č. 1, s. 27–40.

HÁSKOVÁ, Jarmila, *Kutnohorští rudokupci a jejich organizace. Památce univ. prof. dr. V. Husy*, *Numismatický sborník* 11, 1969–1970, s. 27–40.

HÁSKOVÁ, Jarmila, *Příspěvek k otázce produkce a oběhu stříbra v době Jiřího z Poděbrad*, *Československý časopis historický* 21, 1973, č. 2, s. 241–253.

HEJNIC, Otakar, *Archiv kutnohorský*, díl 1. Historický vývoj, Praha 1918.

HELLICH, Jan, *Příběhy havířského kostelíčka Nanebevzetí P. Marie za mostem v Poděbradech*, Praha 1922.

von HEUSINGER, Sabine, *Die Zunft im Mittelalter. Zur Verflechtung von Politik, Wirtschaft und Gesellschaft in Straßburg*, Stuttgart 2009.

HOFFMANN, František, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009².

HOFFMANN, František, *Výbor kodikologických rozprav a studií*, Praha 2010.

HONC, Jaroslav, *Objem výroby, mzdy a výdělky v kutnohorské mincovně v letech 1516–1544*, *Numismatický sborník* 14, 1976, s. 27–100.

HORNÍČKOVÁ, Kateřina – ŠRONĚK, Michal (edd.), *Umění české reformace (1380–1620)*, Praha 2010.

HORNÍČKOVÁ, Kateřina, *Insiders' visions: memory and self-representation in Bohemian utraquist towns*, in: Kateřina Horníčková (ed.), *Faces of community in central European towns. Images, symbols and performances, 1400–1700*, Lanham – Boulder – New York – London 2018, s. 113–148.

- HOUDKOVÁ-HÁSKOVÁ, Jarmila, *Obchod s kutnohorskou mědí v druhé polovině 15. století*, in: Lubomír Vaněk (ed.), *Príspevky k dějinám Kutné Hory*, sv. 1, Praha 1960, s. 87–102.
- HRDLIČKA, Josef, *Řeč hmotné kultury*, in: Václav Bůžek (ed.), *Dílo Josefa Petráně a současná historická věda. Pocta Jihočeské univerzity českému historikovi*, Praha 2020, s. 48–58.
- HRDLIČKA, *Otázky bez odpovědí aneb konsenzuální ticho při obnovách městských rad v raně novověkých Čechách*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*, [= Opera historica, sv. 12], České Budějovice 2007, s. 187–220.
- HRUBÝ, Petr – DERNER, Kryštof – SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Středověké hornické komunity v období Přemyslovců*, *Český časopis historický* 117, 2019, č. 4, s. 873–905.
- HRUZA, Karel, *Propaganda, Kommunikation und Öffentlichkeit im Mittelalter*, in: Karel Hruza (Hg.), *Propaganda, Kommunikation und Öffentlichkeit (11.–16. Jahrhundert)*, Wien 2002, s. 9–28.
- HUSA, Václav, *Selská pozdvižení v Čechách kolem roku 1525*, *Časopis pro dějiny venkova* 24, 1937, č. 1–4, s. 1–7, 135–145, 177–190.
- HUSA, Václav, *Výrobní vztahy v českém mincovnictví v 15. a 16. století*, *Numismatický sborník* 2, 1955, s. 57–98.
- HUSA, Václav, *Uhlířské tovaryšstvo na Kutnohorsku ve 14. až 16. století*, *Středočeský sborník historický* 1, 1957, s. 7–66.
- HUSA, Václav, *Organisationen des Kuttenger Bergvolkes vom 14. bis 16. Jahrhundert*, in: Wilhelm Fraenger (Hg.), *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde*, Bd. 5, Berlin 1959, s. 243–254.
- HUSA, Václav – PETRÁŇ, Josef – ŠUBRTOVÁ, Alena, *Homo faber. Pracovní motivy ve starých vyobrazeních*, Praha 1967.
- CHALLET, Vincent, *Violence as a political language. The uses and misuses of violence in late medieval French and English popular rebellions*, in: Justine Firnhaber-Baker – Dirk Schoenaers (edd.), *The Routledge history handbook of medieval revolt*, London 2017, s. 279–291.
- CHYTIL, Karel, *Vývoj miniaturního malířství českého za doby králů rodu Jagellonského*, Praha 1896.
- JAN, Libor, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006.
- JAN, Libor, *Reprezentace elitních vrstev selského stavu v pozdním středověku*, *Časopis Matice moravské* 138, 2019, č. 1, s. 95–107.
- JANKOVÁ, Zuzana, *Exekuce kutnohorských havířů u Poděbrad roku 1496. Zrod historického mýtu*, in: Radmila Pavlíčková – Martin Elbel (edd.), *Miscellanea ze Semináře starších dějin*, Olomouc 2005, s. 91–119.
- JÁNSKÝ, Jiří, *Hroznatovci a páni z Gutštejna*, Domažlice 2009.
- JARITZ, Gerhard, *The visual representation of late medieval work: patterns of context, people and action*, in: Catharina Lis – Josef Ehmer (edd.), *The idea of work in Europe from antiquity to modern times*, Farnham 2009, s. 125–148.

- JAROŠ, Miroslav, *K otázce námezdní práce v českém hornictví v XVI. století*, Český lid 41, 1954, č. 2, s. 71–76.
- JAROŠ, Miroslav, *Výrobní poměry v kutnohorském hornictví v polovině 16. století*, Český lid 43, 1956, č. 4, s. 163–167.
- JELÍNEK, Zdeněk, *Z dějin kutnohorského dolování ve XIV. až XVI. století. Podnikání na Oselském pásmu*, diplomová práce obhájená na FF UK, Praha 1959.
- JELÍNEK, Zdeněk, *Dodávky stříbra a jeho zpracování v kutnohorské mincovně v poslední čtvrtině 15. a v první třetině 16. století*, Sborník archivních prací 25, 1975, č. 2, s. 477–537.
- JÍŠOVÁ, Kateřina, *Milosrdenství v českých středověkých městech*, in: Kateřina Jíšová (ed.), *Milosrdenství ve středověkých městech* [= Documenta Pragensia Supplementa, sv. 4], Praha 2013, s. 19–37.
- KAPAVÍKOVÁ, Marie, *Kutnohorské radní knihy z let 1462–1527 a městská správa v tomto období*, Sborník archivních prací 23, 1973, č. 1, s. 106–154.
- KEJŘ, Jiří, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, Praha 1958.
- KNOZ, Tomáš, *Reprezentace a místa paměti*, in: Tomáš Knoz – Jiří Lach – Tomáš Borovský (edd.), *Kultura ve středoevropských dějinách. Rozprava mezi humanitními obory*, Praha 2020, s. 173–194.
- KOMÁRKOVÁ, Hana, *Fenomén přísahy v pozdně středověkém a raně novověkém městě*, in: Martin Čapský a kol., *Komunikace ve středověkých městech*, Opava 2014, s. 105–121.
- KOŘAN, Jan, *Dějiny dolování v rudním okrsku kutnohorském*, Praha 1950.
- KOŘAN, Jan, *Přehledné dějiny československého hornictví*, Praha 1955.
- KRÁSA, Josef, *Knižní malířství*, in: Jaromír Homolka – Josef Krása – Václav Mencl – Jaroslav Pešina – Josef Petráň, *Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526)*, Praha 1978, s. 387–457.
- KRÁSA, Josef, *Nástěnná malba*, in: Jaromír Homolka – Josef Krása – Václav Mencl – Jaroslav Pešina – Josef Petráň, *Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526)*, Praha 1978, s. 255–314.
- KROPÁČEK, Jiří, *Poznámky k Pulěřově výzdobě Kaňkovského graduálu*, Časopis Národního muzea – oddíl věd společenských 131, 1962, č. 1, s. 19–26.
- KŘEPELKOVÁ, Anita, *Haviřský pořádek v Kutné Hoře do roku 1547*, in: Lubomír Vaněk (ed.), *Příspěvky k dějinám Kutné Hory*, sv. 1, Praha 1960, s. 37–70.
- KŘEPELKOVÁ, Anita, *Příspěvek k hospodářským a sociálním dějinám kutnohorských havířů na sklonku XV. a v první polovině XVI. století*, Středočeský sborník historický 1, 1957, s. 67–83.
- KUBÁT, Jaroslav, *K dějinám dolování v 16. století na Příbramsku. Studie z montánního archivního materiálu*, Sborník archivních prací 12, 1962, č. 1, s. 143–202.
- KUBÁTOVÁ, Ludmila, *Nepokoje a povstání v Jáchymově do roku 1525*, in: Josef Petrik (ed.), *Studie z dějin hornictví*, sv. 32, Praha 2003, s. 41–51.
- KUBÁTOVÁ, Ludmila, *Povstání horníků v Jáchymově v roce 1525*, in: Josef Petrik (ed.), *Studie z dějin hornictví*, sv. 33, Praha 2004, s. 81–90.

- KUTHAN, Jiří, *Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců*, díl 2. Města, církev, korunní země, Praha 2013.
- LACKO, Miroslav, *Sociálně hnutí banského robotníctva v rokoch 1525 až 1526 a jeho vplyv na život v banskobystričskom regióne*, in: Eugen Kladvík (ed.), *Zborník prednášok zo seminára Z histórie medenorudného báníctva v banskobystričskom regióne*, Banská Bystrica 2005, s. 37–44.
- LAMBRECHT, Thijs – WHITTLE, Jane, *Introduction: towards a comparative history of Europe's labour laws c. 1350–1850*, in: Jane Whittle – Thijs Lambrecht (edd.), *Labour laws in Preindustrial Europe. The coercion and regulation of wage labour, c. 1350–1850*, Woodbridge 2023, s. 1–30.
- LANTSCHNER, Patrick, *Revolts and the political order of cities in the late Middle Ages*, *Past and Present* 225, 2014, č. 1, s. 3–46.
- LAUF, Ulrich, *Die Goslarer Bruderschaft der Bergleute von 1260. Eine Annäherung*, *Harz-Zeitschrift* 54–55, 2002–2003, s. 115–133.
- van LEEUWEN, Jacoba, *Introduction*, in: Jacoba van Leeuwen (ed.), *Symbolic communication in late medieval towns*, Leuven 2006, s. vii–xx.
- LE GOFF, Jacques, *Za jiný středověk. Čas, práce a kultura na středověkém Západě: 18 esejů*, Praha 2005.
- LEMINGER, Emanuel, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, Praha 1912.
- LEMINGER, Emanuel, *Královská mincovna v Kutné Hoře. Dodatky*, Praha 1924.
- LEMINGER, Emanuel, *Umělecké řemeslo v Kutné Hoře*, Praha 1926.
- LEMINGER, Emanuel, *Havířský dům*, *Kutnohorský rozhled* 2, 1928, č. 6–7, s. 71–74.
- LEMINGER, Emanuel, *Ze života rudokupců*, *Kutnohorský rozhled* 2, 1928, č. 10, s. 123–124.
- LEMINGER, Emanuel, *Kutnohorští emigranti a jejich domy*, *Vlastivědný sborník východočeský* 4, 1929, s. 11–27.
- LEMINGER, Emanuel, *Zaniklé kostely a kaple v Kutné Hoře*, *Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české* 5, 1931, č. 3, s. 69–85.
- LEMINGER, Otakar, *Paměti Václava a Karla Ferd. Kubína a jejich poměr k pamětem Mikuláše Dačického z Heslova*, *Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české* 3, 1927, č. 4, s. 100–132.
- LEMINGER, Otakar, *Příspěvek k dějinám horních míst v Čechách a na Moravě*, *Hornické a hutnické listy* 12, 1911, č. 8–12, s. 117–118, 136–137, 144–146, 162–164, 178–180.
- LEMINGER, Otakar, *Staročeské písně havířské*, *Český lid* 11, 1902, s. 345–348.
- LIS, Catharina – SOLY, Hugo, *Worthy efforts: attitudes to work and workers in pre-industrial Europe*, Leiden – Boston 2012.
- LIS, Catharina – SOLY, Hugo, *Work and society*, in: Bert De Munck – Thomas Max Safley (edd.), *A cultural history of work in the early modern age*, vol. 3 (1450–1650), London 2019, s. 129–144.
- LÖSCHER, Hermann, *Die Anfänge der erzgebirgischen Knappschaft*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung* 40, 1954, s. 223–238.

- LÖSCHER, Hermann, *Die erzgebirgischen Knappschaften vor und nach Reformation*, Blätter für deutsche Landesgeschichte 92, 1956, s. 162–190.
- MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, sv. 1. Hospodářská základna a královská moc, Praha 1992.
- MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, sv. 3. Města, Praha 1998.
- MACEK, Josef, *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001.
- MALANÍKOVÁ, Michaela – BOROVSÝ, Tomáš, *Genderové aspekty sporů o čest ve středověku*, in: Tomáš Borovský – Dalibor Janiš – Michaela Malaníková (edd.), *Spory o čest ve středověku a raném novověku*, Brno 2010, s. 113–126.
- MATĚJKOVÁ, Eva, *Kutná Hora. Dějiny a památky*, Praha 1962.
- MATĚJKOVÁ, Eva, *Titulní listy z dílny Matouše iluminátora*, in: Martin Bartoš (ed.), *Kutnohorský – vlastivědný sborník*, sv. 13, Kutná Hora 2010, s. 38–49.
- MATĚJKOVÁ, Eva, *Das Titelblatt aus dem Kuttenerger Kanzionale und das Einzelblatt aus der Werkstatt des Meisters Mathaeus „Illuminator“ – Neue Ergebnisse zur Frühzeit des Kuttenerger Montanwesens*, *Der Anschnitt* 63, 2011, č. 6, s. 207–222.
- MAŤA, Petr, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004.
- MAUR, Eduard, *Václav Husa a studium třídních bojů*, *Acta universitatis Carolinae – Historia universitatis Carolinae* 19, 1979, č. 1, s. 7–37.
- MAUR, Eduard, *Václav Husa – historik*, in: *Václav Husa* [= Velké osobnosti Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, sv. 4; *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica* 5, 1988], Praha 1989, s. 69–145.
- MAUR, Eduard, *K česko-francouzským vědeckým stykům na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v 50. a 60. letech (obor historie)*, in: Pavla Horská – Martin Nodl – Antonín Kostlán (edd.), *Francouzská inspirace pro společenské vědy v českých zemích* [= *Cahiers du CEFRES*, sv. 29], Praha 2003, s. 27–43.
- MERSIOWSKI, Mark, *Wege zur Öffentlichkeit. Kommunikation und Medieneinsatz in der spätmittelalterlichen Stadt*, in: Stephan Albrecht (Hg.), *Stadtgestalt und Öffentlichkeit. Die Entstehung politischer Räume in der Stadt der Vormoderne*, Köln 2010, s. 13–58.
- MUDRA, Aleš, *Ecce panis angelorum. Výtvarné umění pozdního středověku v kontextu eucharistické devoce v Kutné Hoře (kolem 1300–1620)*, České Budějovice – Praha 2012.
- MUSÍLEK, Martin, *Městská společnost a prostor. Problémy a možnosti využití sociální topografie při výzkumu středověkých měst*, in: Olga Fejtová – Michaela Hrubá – Václav Ledvinka a kol., *Města ve středověku a raném novověku jako badatelské téma posledních dvou desetiletí* [= *Documenta Pragensia*, sv. 32/2], Praha – Dolní Břežany 2013, s. 23–41.
- MUSÍLEK, Martin, *Města*, in: Pavlína Cermanová – Robert Novotný – Pavel Soukup (edd.), *Husitské století*, Praha 2014, s. 317–332.
- MUŽÍK, Zdeněk, *České zemské sněmy v Kutné Hoře*, *Mediaevalia Historica Bohemica*, v tisku.
- NASCHENWENG, Hanns, *Wann erlosch das Geschlecht der Freiherren Hoffman von Grünbühel und Strechau*, *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark* 88, 1997, s. 101–171.

- NODL, Martin, *Praha v 15. století. Konfliktní společenství*, Praha 2023.
- NOVOTNÝ, Robert, *Ráj milců? Nižší šlechta na dvoře Václava IV.*, in: Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka (edd.), *Dvory a rezidence ve středověku*, sv. II. Skladba a kultura dvorské společnosti, Praha 2008, s. 215–229.
- NOVOTNÝ, Robert, *Spory o přednost ve středověku a na počátku raného novověku*, in: Martin Wihoda – Martin Nodl (edd.), *Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku*, Brno 2008, s. 185–202.
- NOVOTNÝ, Robert, *Proměna rituálu. Šlechta v období dvojevěří*, in: František Šmahel – Martin Nodl (edd.), *Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století* [= *Colloquia mediaevalia Pragensia*, sv. 12], Praha 2009, s. 237–246.
- NOVOTNÝ, Robert, *Čest a urozenost v mentalitě pozdně středověké šlechty*, in: Tomáš Borovský – Dalibor Janiš – Michaela Malaníková (edd.), *Spory o čest ve středověku a raném novověku*, Brno 2010, s. 54–68.
- NOVOTNÝ, Robert, *Šlechta*, in: Pavlína Cermanová – Robert Novotný – Pavel Soukup (edd.), *Husitské století*, Praha 2014, s. 290–316.
- NOVOTNÝ, Robert, *Pohanská minulost české šlechty v představách 16. století*, in: Martin Nodl – František Šmahel (edd.), *Pohané a křesťané. Christianizace českých zemí ve středověku*, Praha 2019, s. 217–236.
- NOVOTNÝ, Robert, *K počátkům české šlechty: otázka kontinuity a vizuální reprezentace*, in: Bronislav Chocholáč – Jiří Malíř – Martin Wihoda (edd.), *Pro pana profesora Libora Jana k životnímu jubileu*, Brno 2020, s. 131–143.
- NUHLÍČEK, Josef, *Kostel sv. Jakuba ve světle historických pramenů*, in: Josef Vepřek (ed.), *Obnovený kostel sv. Jakuba v Kutné Hoře. Sborník prací o stavebním vývoji a obnově kostela*, Kutná Hora 1946, s. 28–55.
- NUHLÍČEK, Josef, *Kutná Hora v době Jiříkově*, *Středočeský sborník historický* 4, 1969, s. 51–75.
- NUHLÍČEK, Josef, *O pečetích a erbu Kutné Hory*, in: Lubomír Vaněk (ed.), *Příspěvky k dějinám Kutné Hory*, sv. 1, Praha 1960, s. 147–202.
- NYKODÝM, David, *Moc v poděbradské Kutné Hoře. Městské elity a jejich role v politické a sociální struktuře pozdně středověkého města*, disertační práce obhájená na FF UHK, Hradec Králové 2025.
- OBERSTE, Jörg, *Einführung. Verdichtete Kommunikation und städtische Kultur*, in: Jörg Oberste (Hg.), *Kommunikation in mittelalterlichen Städten*, Regensburg 2007, s. 7–10.
- OEXLE, Otto Gerhard, *Die mittelalterlichen Gilden: ihre Selbstdeutung und ihr Beitrag zur Formung sozialer Strukturen*, in: Albert Zimmermann (Hg.), *Soziale Ordnungen im Selbstverständnis des Mittelalters*, Berlin 1979, s. 203–226.
- ORASKÝ, František a kol., *Tisíc let kutnohorského dolování a mincování*, Kutná Hora 1985.
- OTTOVÁ, Michaela, *Pod ochranou Krista Spasitele a svaté Barbory. Sochařská výzdoba kostela svaté Barbory v Kutné Hoře (1483–1499)*, České Budějovice 2010.
- PÁTKOVÁ, Hana, *Bratrstvie ke cti božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*, Praha 2000.

- PÁTKOVÁ, Hana, *Bruderschaften und Zünfte. Formen (und Grenzen) der Repräsentation*, in: Eva Doležalová – Robert Šimůnek (Hgg.), *Ecclesia als Kommunikationsraum in Mitteleuropa (13.–16. Jahrhundert)*, München 2011, s. 185–191.
- PETRÁŇOVÁ, Alena, *Zlomek Kaňkovského graduálu v Knihovně Národního muzea v Praze*, *Časopis Národního muzea – oddíl věd společenských* 131, 1962, č. 1, s. 14–18.
- de PLEIJT, Alexandra – van ZANDEN, Jan Luiten, *Two worlds of female labour: gender wage inequality in western Europe, 1300–1800*, *Economic history review* 74, 2021, č. 3, s. 611–638.
- POHANKA, Viktor, *Kaňk u Kutné Hory. Standardní předměstí nebo nezávislá obec?*, in: Zdeněk Měřinský (ed.), *Forum urbes medii aevi*, sv. VIII/1–2, Brno 2014, s. 174–181.
- POHANKA, Viktor, *Organizace kutnohorských rudokupců, hutníků a propíračů rudy ve 14.–18. století*, *Středočeský sborník historický* 42, 2016, s. 26–51.
- POHANKA, Viktor, *K intenzitě dolování v kutnohorském revíru v 60. letech 15. století*, in: Drahomíra Nováková (ed.), *Zprávy Včely čáslavské*, sv. 2, Čáslav 2017, s. 19–32.
- POHANKA, Viktor, *Profesní společenství kutnohorských havířů: cech, nebo pořádek?*, *Studia mediaevalia Bohemica* 10, 2018, č. 2, s. 241–253.
- POHANKA, Viktor, *Prolegomena do dějin cen a mezd v kutnohorském revíru první poloviny 16. století*, in: Martin Musílek (ed.), *Ceny – mzdy – peníze. Ekonomické myšlení ve středověkých a raně novověkých městech*, Praha 2022, s. 205–231.
- POHANKA, Viktor, *Povstání kutnohorských havířů v letech 1494–1496*, in: M. Čapský a kol., *Reprezentace a praxe sociální kontroly v pozdně středověkých městech*, Dolní Břežany 2023, s. 302–326.
- POHANKA, Viktor, *Kutnohorské majetkové smlouvy z roku 1454. Výsledky prvních sond*, *Studia mediaevalia Bohemica*, v tisku.
- POHANKA, Viktor, *Reprezentace kutnohorského havířského pořádku*, *Mediaevalia historica Bohemica* 25, 2024, č. 1, s. 77–102.
- POHANKA, Viktor – VODIČKA, Ondřej, *Kutnohorští katoličtí exulanti v Jihlavě v době husitské revoluce*, in: Jan Stoklasa (ed.), *Vlastivědný sborník Vysočiny*, sv. 23, Jihlava 2024, v tisku.
- POHL, Walter, *Introduction: meanings of community in medieval Eurasia*, in: Eirik Hovden – Christina Lutter – Walter Pohl (edd.), *Meanings of community across medieval Eurasia. Comparative approaches*, Leiden 2016, s. 1–20.
- POSPÍŠIL, Aleš, *Chrám sv. Barbory v Kutné Hoře. Architektonické dílo mistra Hanuše a Matěje Rejska*, rigorózní práce obhájená na FF UK, Praha 2006.
- POSPÍŠIL, Aleš a kol., *Kutná Hora*, Praha 2014.
- PURŠ, Ivo – STUDNIČKOVÁ, Milada, *Kutnohorská iluminace*, Praha 2010.
- RATKOŠ, Peter, *Predohra banického povstania v našich banských mestách v rokoch 1525–1526*, *Historický časopis* 1, 1953, č. 3, s. 353–405.
- RATKOŠ, Peter, *Povstanie baníkov na Slovensku roku 1525–1526*, Bratislava 1963.

RAU, Susanne – SCHWERHOFF, Gerd, *Öffentliche Räume in der Frühen Neuzeit. Überlegungen zu Leitbegriffen und Themen eines Forschungsfeldes*, in: Susanne Rau – Gerd Schwerhoff (Hgg.), *Zwischen Gotteshaus und Taverne. Öffentliche Räume in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Köln – Weimar – Wien 2008, s. 11–51.

REININGHAUS, Wilfried, *Arbeit im städtischen Handwerk an der Wende zur Neuzeit*, in: Klaus Tenfelde (Hg.), *Arbeit und Arbeitserfahrung in der Geschichte*, Göttingen 1986, s. 9–31.

RICHTER, Jörg, *Die Gradualhandschriften für die Kuttener Pfarrkirchen*, in: Dietmar Popp – Robert Suckale (Hgg.), *Die Jagiellonen. Kunst und Kultur einer europäischen Dynastie an der Wende zur Neuzeit*, Nürnberg 2002, s. 189–200.

ROSSER, Gervase, *Crafts, guilds and the negotiation of work in the medieval town*, *Past and Present* 154, 1997, č. 1, s. 3–31.

ROSSER, Gervase, *Finding oneself in a medieval fraternity: individual and collective identities in the English guilds*, in: Monika Escher-Apsner (Hg.), *Mittelalterliche Bruderschaften in europäischen Städten*, Frankfurt am Main 2009, s. 29–46.

ROSSER, Gervase, *Guilds and confraternities: architects of unnatural community*, in: Élodie Lecuppre-Desjardin – Anne-Laure van Bruaene (edd.), *De bono communi: the discourse and practice of the common good in the European city (13th–16th c.)*, Turnhout 2010, s. 217–224.

ROSSER, Gervase, *The art of solidarity in the Middle Ages: guilds in England 1250–1550*, Oxford 2015.

RŮŽEK, Vladimír, *Česká znaková galérie na hradě Laufu u Norimberka z roku 1361. Příspěvek ke skladbě královského dvora Karla IV.*, *Sborník archivních prací* 38, 1988, č. 1, s. 37–300.

RŮŽEK, Vladimír, *Erbovní výzdoba na hradě Laufu u Norimberka*, in: František Šmahel – Lenka Boboková (edd.), *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012, s. 442–446.

RYBIČKA, Antonín, *Dva staročeské kancionály v c. k. sbírce Ambrasské*, *Památky archeologické a místopisné* 6, 1865, č. 8, s. 281–287.

RYBIČKA, Antonín, *Tři staročeské kancionály nacházející se v cis. kr. dvorské bibliotéce Videňské*, *Památky archeologické a místopisné* 6, 1864, č. 1, s. 17–23.

RYBIČKA, Antonín, *Dodatek*, *Památky archeologické a místopisné* 11, 1878, č. 6, s. 287–288.

ŘEZNÍKOVÁ, Lenka, *Prostor*, in: Lucie Storchová a kol., *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha 2014, s. 36–45.

SCHILP, Thomas, *Zunft und Memoria. Überlegungen zur Selbstdeutung von Zünften im mittelalterlichen Westfalen*, in: Wilfried Reininghaus (Hg.), *Zunftlandschaften in Deutschland und den Niederlanden im Vergleich*, Münster 2000, s. 107–120.

SCHIRMER, Uwe, *Das Erzgebirge im Ausstand. Die Streiks in den Revieren zu Freiberg (1444–1469), Altenberg (1469), Schneeberg und Annaberg (1496–1498) sowie in Joachimsthal (1517–1525) im regionalen Vergleich*, in: Angelika Westermann – Ekkehard

Westermann (Hgg.), *Streik im Revier. Unruhe, Protest und Ausstand vom 8. bis 20. Jahrhundert*, St. Katharinen 2007, s. 65–93.

SCHWALLEROVÁ, Jana, „*Život a dobrá čest jedním krokem kráčeji*“. *Čest a každodennost ve Veselí nad Lužnicí v 17. a 18. století*, Kuděj 8, 2006, č. 1, s. 26–45.

SIGLOVÁ, Tereza, *Spory o čest mezi poddanými pardubického panství*, *Theatrum historiae* 5, 2009, s. 227–244.

SIGLOVÁ, Tereza, *Role cti ve sporech poddaných na příkladu pardubického panství v 16. a 17. století*, in: Tomáš Borovský – Dalibor Janiš – Michaela Malaníková (edd.), *Spory o čest ve středověku a raném novověku*, Brno 2010, s. 186–198.

SMOLOVÁ, Věra a kol., *Příbram*, Praha 2016.

SMRŽ, Jiří, *Podíl cechmistrů na správě pražských měst v raném novověku*, Dolní Břežany 2021.

SOLÓRZANO TELECHEA, Jesús Á. – HAEMERS, Jelle, *Are “popular groups” powerless? Towards a research agenda*, in: Jesús Ángel Solórzano Telechea – Jelle Haemers – Beatriz Arízaga Bolumburu (edd.), *Los grupos populares en la ciudad medieval Europea*, Logroño 2014, s. 545–554.

SOMER, Tomáš, *Význam olova pro český stát ve 13. století*, *Časopis Slezského zemského muzea – B* 59, 2010, s. 113–125.

STABEL, Peter, *Workplace cultures*, in: Valerie L. Garver (ed.), *A cultural history of work in the medieval age*, vol. 2 (800–1450), London 2019, s. 85–98.

STARÁ, Dagmar, *K českým středověkým poutním odznakům*, *ČNM – řada historická* 157, 1988, č. 3–4, s. 140–148.

STOLLBERG-RILINGER, Barbara, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne. Begriffe – Themen – Forschungsperspektiven*, *Zeitschrift für historische Forschung* 31, 2004, s. 489–527.

STOLLBERG-RILINGER, Barbara, *Was heißt Kulturgeschichte des Politischen? Einleitung*, in: Barbara Stollberg-Rilinger (Hg.), *Was heißt Kulturgeschichte des Politischen?* [= *Zeitschrift für historische Forschung*, Beiheft 35, 2005], Berlin 2005, s. 9–24.

STUDNIČKOVÁ, Milada, *Úvodní iluminace Smíškovského graduálu jako klíč k interpretaci rukopisu*, in: Dalibor Prix (ed.), *Pro arte. Sborník k počtě Ivo Hlobila*, Praha 2002, s. 183–189.

STUDNIČKOVÁ, Milada, *Die Kuttenberger Gradualien*, in: Evelin Wetter (Hg.), *Die Länder der Böhmisches Krone und ihre Nachbarn zur Zeit der Jagiellonenkönige (1471–1526)*. *Kunst – Kultur – Geschichte*, Ostfildern 2004, s. 124–142.

SWANSON, Heather, *The illusion of economic structure: craft guilds in late medieval English towns*, *Past and Present* 121, 1988, č. 1, s. 29–48.

ŠÁROVCOVÁ, Martina, *The execution of the miners of Kutná Hora at Poděbrady and in Křivoklát in 1496. On the veneration of the miners of Poděbrady in the sixteenth century*, in: Zdeněk V. David – David R. Holeton (edd.), *The Bohemian reformation and religious practice*, sv. 10, Praha 2015, s. 259–278.

- ŠÁROVCOVÁ, Martina, *Zlomky kaňkovského graduálu*, in: Zdeněk Vybíral (ed.), *Jan Hus 1415/2015*, Tábor 2015, s. 249–251.
- ŠÁROVCOVÁ, Martina, *Nový pohled na staroměstského malíře Fabiána Puléře († 1562) a jeho dílo*, in: Alena Volrábová (ed.), *Ars linearis*, sv. VI, Praha 2016, s. 14–19.
- ŠIMEK, Eduard, *Kutnohorská „Kniha zápisů lůnů minciřských a stolic pregěřských“*. *Příspěvek k otázce výrobních vztahů v českém mincovnictví 16. století*, Numismatický sborník 11, 1969–1970, s. 41–101.
- ŠIMEK, Josef, *Kutná Hora v XV. a XVI. století*, Kutná Hora 1907.
- ŠIMEK, Josef, *Dějiny města Kutné Hory*, Kutná Hora 1925.
- ŠIMŮNEK, Robert (ed.), *Historický atlas měst České republiky*, sv. XXII. Kutná Hora, Praha 2010.
- ŠIMŮNEK, Robert, *Český Krumlov v 15. století. Pozdně středověké město jako jeviště sakrální reprezentace*, in: Martin Gaži (ed.), *Český Krumlov. Od rezidenčního města k památce světového kulturního dědictví*, České Budějovice 2010, s. 475–520.
- ŠIMŮNEK, Robert, *Čest*, in: Jaroslav Pánek et alii, *Akademická encyklopedie českých dějin*, díl 3, č. 2 (česko-pruské vztahy – čtyři pražské artikuly), Praha 2012, s. 308–309.
- ŠIMŮNEK, Robert, *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013.
- ŠIMŮNEK, Robert, *Rituály, ceremoniály a symbolická komunikace v životě české středověké šlechty*, in: Martin Nodl – František Šmahel (edd.), *Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku*, Praha 2014, s. 269–313.
- ŠIMŮNEK, Robert, *The Bohemian towns as a space for symbolic communication (1400–1600)*, in: Kateřina Horníčková (ed.), *Faces of community in central European towns. Images, symbols and performances, 1400–1700*, Lanham – Boulder – New York – London 2018, s. 13–40.
- ŠMAHEL, František, *Epilog husitské revoluce. Pražské povstání 1483*, in: Amedeo Molnár (ed.), *Acta reformationem Bohemicam illustrantia. Příspěvky k dějinám utrakvismu*, Praha 1978, s. 45–127.
- ŠMAHEL, František, *„Lidé na okraji“ pozdně středověké společnosti*, in: František Šmahel – Martin Nodl (edd.), *Člověk českého středověku*, Praha 2002, s. 460–481.
- ŠMILAUEROVÁ, Eva. *Poděbrady v proměnách staletí*, sv. 1 (do roku 1850), Dolní Břežany 2001.
- ŠNAJDROVÁ, Evženie, *Arma offensiva et defensiva. Historické zbraně a zbroj ze sbírky Národního muzea*, Praha 2014.
- ŠRONĚK, Michal, *Pražský malířský cech a jeho reprezentace v pozdním středověku a raném novověku*, *Umění* 64, 2016, č. 5, s. 371–393.
- ŠTEFÁNIK, Martin, *Banská Štiavnica*, in: Martin Štefánik – Ján Lukačka a kol., *Lexikon středověkých miest na Slovensku*, Bratislava 2010, s. 54–76.
- ŠTEFÁNIK, Martin, *Kremnica*, in: Martin Štefánik – Ján Lukačka a kol., *Lexikon středověkých miest na Slovensku*, Bratislava 2010, s. 217–238.

- ŠTOREK, Václav, *Páni z Weitmile*, in: Jaromír Homolka – Michaela Hrubá – Petr Hrubý – Michaela Ottová (edd.), *Ústecký sborník historický 2003/1* [= Gotické umění a jeho historické souvislosti II], Ústí nad Labem 2003, s. 229–244.
- ŠTROBLOVÁ, Helena, *Mincíři v sociální struktuře Kutné Hory v letech 1424–1547*, Numismatický sborník 16, 1983, s. 81–107.
- ŠTROBLOVÁ, Helena, *Obec mincířů a pregéřů – korporace mincovních zaměstnanců v Kutné Hoře*, Kutná Hora 1990.
- ŠTROBLOVÁ, Helena – ALTOVÁ, Blanka (edd.), *Kutná Hora*, Praha 2000.
- THEISEN, Maria, *Ein Meisterwerk für Kuttenberg – das Graduale der Familie Smíšek*, in: Jeffrey F. Hamburger – Maria Theisen (Hgg.), *Unter Druck: mitteleuropäische Buchmalerei im 15. Jahrhundert*, Petersberg 2018, s. 61–76.
- TONIAZZI, Mafalda, *Feminine knowledges: jewish women in the labour market (Italy, 15th–16th centuries)*, *Mediaeval Sophia* 25, 2023, s. 125–134.
- TRNKA, Pavel, *Finanční situace českého krále Vladislava Jagellonského v letech 1471–1490*, diplomová práce obhájená na FF UK, Praha 2008.
- URBÁNEK, Rudolf, *České dějiny, sv. III, díl 1. Věk poděbradský*, Praha 1915.
- VANĚČKOVÁ, Jana – VOBR, Jaroslav – KREMLA, Josef, *Faksimile Bible kutnohorské Martina z Tišnova*, Praha 2010.
- VANĚK, Václav – VELEBIL, Dalibor, *Staré hutnictví stříbra*, in: Petr Hrubý (ed.), *Stříbrná Jihlava 2007. Studie k dějinám hornictví a důlních prací*, Brno – Jihlava 2007, s. 188–205.
- VANĚK, Vojtěch, *Oltářní fundace kutnohorských měšťanů v předhusitské době*, disertační práce obhájená na FF UK, Praha 2011.
- VANĚK, Vojtěch, *Kuttenberg und Freiberg im späten Mittelalter. Zu den Kontakten zwischen den beiden mitteleuropäischen Bergstädten in vorhussitischer Zeit*, in: Yves Hoffmann – Uwe Richter (Hgg.), *Die Frühgeschichte Freibergs im überregionalen Vergleich. Städtische Frühgeschichte – Bergbau – früher Hausbau*, Halle 2013, s. 327–335.
- VELDMAN, Ilja, *Picturing work*, in: Bert De Munck – Thomas Max Safley (edd.), *A cultural history of work in the early modern age*, vol. 3 (1450–1650), London 2019, s. 33–65.
- VELÍMSKÝ, Tomáš, *K nálezům středověkých poutních odznaků v českých zemích*, *Archeologia historica* 23, 1998, č. 1, s. 435–455.
- VERVAET, Lies, *Women and wage labour in rural Flanders in the fifteenth and sixteenth centuries*, *The agricultural history review* 67, 2019, č. 2, s. 203–226.
- VESELSKÝ, Petr Miloslav, *Průvodce po královském horním městě Hoře Kutné*, Kutná Hora 1877.
- VESELSKÝ, Petr Miloslav, *Klenoty někdejšího pořádku havířského v Hoře Kutné*, *Památky archeologické a místopisné* 11, 1879, č. 6, s. 283–284.
- VESELSKÝ, Petr Miloslav, *Staré paměti kutnohorské*, Kutná Hora 1890.
- VOREL, Petr, *Od pražského groše ke koruně české. Průvodce dějinami peněz v českých zemích*, Praha 2000.
- VOREL, Petr, *Stříbro v evropském peněžním oběhu 16.–17. století (1472–1717)*, Praha 2009.

VOREL, Petr, *Evropa, Království české a Kutná Hora v době rudolfínské*, in: Jan Bařa – Jiřĩ K. Kroupa – Vojtěch Vaněk (edd.), *Rudolfínská Kutná Hora*, [= *Antiqua Cuthna*, sv. 12], Praha 2019, s. 9–18.

VRBATA, Jaroslav, *Přĩspěvek k dějinám hařplĩřského a trejvířského pořádku v Kutné Hoře*, diplomov práce obhájená na FF UK, Praha 1954.

VřETEČKOV, Zuzana, *Středověká nstěnn malba ve střednĩch Āechch*, Praha 2011².

WINTER, Zikmund, *Kulturnĩ obraz měst českých. Źivot veřejn mezi roky 1420–1620*, díl II., Praha 1892.

WINTER, Zikmund, *Dějiny řemesel a obchodu v Āechch v XIV. a XV. stoletĩ*, Praha 1906.

WINTER, Zikmund, *Āesk průmysl a obchod v XVI. stoletĩ*, Praha 1913.

ZÍBRT, Āeněk, *Vesel chvíle v Źivotě lidu českého*, Praha 2006².

ZORN, Wolfgang, *Arbeit in Europa vom Mittelalter bis ins Industriezeitalter*, in: Venanz Schubert (Hg.), *Der Mensch und seine Arbeit*, Sankt Ottilien 1986, s. 181–212.